

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

**ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ
В ОСВІТНЬО-ВИХОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ
НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ: ПРОБЛЕМИ І
ПОШУКИ**

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ВИПУСК 2

Житомир – 2015

УДК 371
ББК 74.200
Ф 79

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Житомирського державного університету імені Івана Франка
від 22 травня 2015 року, протокол № 10*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Бутузова Л.П., кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної, вікової та педагогічної психології Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Круковська І.М., кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри природничих та соціально-гуманітарних дисциплін КВНЗ „Житомирський інститут медсестринства”.

Сахневич І.Д., кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету мистецтв та менеджменту Житомирського інституту культури і мистецтв Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв.

Ф 79 **Формування особистості в освітньо-виховному середовищі навчального закладу : проблеми і пошуки :** збірник наукових праць / за заг. ред. к.п.н., доц. Н. М. Мирончук. – Житомир: ФОП Левковець, 2015. – Випуск 2. – 292 с.

Збірник наукових праць вміщує матеріали наукового аналізу та синтезу історико-педагогічного й сучасного теоретичного доробку та практичного вивчення педагогічної дійсності. У збірнику представлено такі аспекти досліджуваної проблеми: розвиток особистості у процесі навчання; зміст, форми та методи виховання особистості в розвивальному середовищі навчального закладу; ідеї гуманістичного виховання особистості в історико-педагогічній спадщині.

Адресовано широкому загалу освітян, науковцям, викладачам, аспірантам, студентам вищих навчальних закладів.

УДК 371
ББК 74.200

© Н.М. Мирончук, 2015

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	8
РОЗДІЛ 1. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ	
<i>Андрійчук О. Особливості формування пізнавального інтересу учнів на уроках біології .....</i>	<i>10</i>
<i>Арсень О. Формування дослідницьких умінь учнів-підлітків на уроках біології.....</i>	<i>12</i>
<i>Бабкіна О. Формування інтересу до уроків біології в учнів основної школи.....</i>	<i>15</i>
<i>Байдюк Д. Формування умінь та навичок учнів підліткового віку на уроках біології.....</i>	<i>18</i>
<i>Бутузова Л.П., Коржевська Н. Психологічні особливості мотивації учіння підлітків.....</i>	<i>21</i>
<i>Ганський В. Моральне виховання школярів засобами природничих дисциплін.....</i>	<i>23</i>
<i>Гергало І. Розвиток пізнавального інтересу школярів у процесі туристсько-красназавчої діяльності.....</i>	<i>26</i>
<i>Димніч Ю. Педагогічне коригування неуспішності учнів у процесі вивчення природничих дисциплін.....</i>	<i>29</i>
<i>Демідова Мирослава. Роль самостійної пізнавальної діяльності учнів на уроках географії .....</i>	<i>31</i>
<i>Дзедзь Н. Пізнавальний інтерес як основа успішної навчальної діяльності учнів.....</i>	<i>34</i>
<i>Іванюк Ю. Роль пізнавального інтересу в підвищенні успішності навчальної діяльності учнів.....</i>	<i>37</i>
<i>Колеснік Л. Розвиток пізнавальної активності учнів на уроках біології .....</i>	<i>39</i>
<i>Маркевич А. Організація самостійної діяльності школярів на уроках географії.....</i>	<i>42</i>
<i>Мартинюк С. Формування пізнавального інтересу до природничих дисциплін у підлітків.....</i>	<i>45</i>
<i>Мошківська Р. Розвиток екологічної культури учнів.....</i>	<i>47</i>
<i>Нехрещенко В. Арт-педагогіка в сучасній системі навчання і виховання.....</i>	<i>50</i>
<i>Нечипоренко А. Розвиток пізнавального інтересу школярів у процесі туристсько-красназавчої діяльності.....</i>	<i>53</i>
<i>Подзюбанчук І. Шляхи підвищення інтересу до вивчення хімії в учнів середньої школи.....</i>	<i>55</i>
<i>Хомутовська М. Роль педагогічної культури вчителя у вихованні школярів.....</i>	<i>59</i>

<i>Шикера А.М.</i> Робота з невстигаючими учнями в умовах професійного ліцею.....	61
<i>Шинкарук Н.</i> Активізація пізнавальної діяльності учнів на уроках біології.....	64
<i>Шлапак Т.</i> Активізація навчально-пізнавальної діяльності учнів середнього шкільного віку.....	67
<i>Шуляківська Я.</i> Індивідуальний підхід до вивчення іноземної мови у початковій школі.....	69
<i>Яковчук Л.</i> Роль ігрових технологій у житті сучасних школярів.....	72

РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬО-ВИХОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

<i>Бутузова Л.П.</i> Психологічні конструкти ставлення студентів до власного здоров'я.....	75
<i>Миرونчук Н.М.</i> Ціннісне ставлення до себе та інших як основа життєвого самоздійснення особистості.....	82
<i>Бутузова Л.П., Прухницька Ю.</i> До проблеми розвитку творчих здібностей у підлітковому віці.....	86
<i>Білобров О.</i> Психологічні особливості професійного самовизначення старшокласників.....	89
<i>Бледнова Д.</i> Економічне виховання учнів старшої школи.....	91
<i>Бродацький М.</i> Сім'я як соціальний інститут духовного розвитку дитини.....	94
<i>Вініченко Я.</i> Формування готовності старшокласників до сімейного життя.....	96
<i>Гамза Б.</i> Особливості ціннісних орієнтацій студентів природничого факультету.....	100
<i>Гетьман І., Сидорчук Н.Г.</i> Український вертеп як засіб формування естетичних смаків учнів початкових класів.....	103
<i>Гринь Ю.</i> Сутність та шляхи естетичного виховання особистості школяра.....	105
<i>Гриценюк М.</i> Ставлення молодших підлітків до природи.....	108
<i>Горбаченко М.</i> Психологічний клімат у сім'ї як визначальна умова формування культури взаємин дітей.....	110
<i>Горкун А.</i> Форми роботи класного керівника з підвищення педагогічної культури сім'ї.....	113
<i>Гринькова Ю.</i> Виховання патріотизму учнів початкових класів засобами краєзнавства.....	116
<i>Гуленко І.</i> Форми співпраці класного керівника і батьків.....	118
<i>Гуцалюк І.</i> Екологічне виховання школярів у позаурочній діяльності.....	120

<i>Демидчук О.</i> Екологічна освіта як чинник морально-духовного розвитку особистості.....	123
<i>Демідова Маргарита.</i> Специфіка морального виховання школярів у процесі вивчення природничих дисциплін.....	125
<i>Дмитренко Д.</i> Розвиток у школярів культури здоров'язбереження...	129
<i>Жук Ю.</i> Особливості ціннісних орієнтацій студентів природничого факультету.....	132
<i>Завязун А.</i> Психологічний клімат у сім'ї як визначальна умова формування культури взаємин дітей.....	135
<i>Івоняк Р.</i> Естетичне виховання школярів засобами артпедагогіки.....	139
<i>Льєнко О.</i> Екологічна освіта як чинник морально-духовного розвитку особистості.....	141
<i>Киричук М.</i> Роль естетичного виховання у гармонійному розвитку особистості.....	143
<i>Ковальчук В.</i> Згубний вплив на здоров'я підлітків шкідливих звичок та шляхи їх корекції.....	146
<i>Ковальчук Н.</i> Формування екологічної культури в учнів-підлітків.....	148
<i>Ковбар Т.</i> Лихослів'я як проблема спілкування сучасних школярів.....	150
<i>Колодюк О.</i> Виховання емоційно-ціннісного ставлення до природи в молодших підлітків.....	152
<i>Кравець Т.</i> Виховання у підлітків цінності природи.....	154
<i>Кришчук О.</i> Сучасні проблеми виховання дитини у сім'ї.....	158
<i>Кутишенко В.</i> Рівень сформованості емоційно-ціннісного ставлення до природи в сучасних підлітків.....	161
<i>Макарчук О.</i> Вплив засобів масової інформації на особистісний розвиток школяра.....	165
<i>Маринович О.</i> Роль спілкування у встановленні гуманних взаємин підлітків.....	168
<i>Микиташи І.</i> Колективна діяльність школярів як чинник гуманізації їх взаємин.....	171
<i>Муравська Т.</i> Розвиток екологічної відповідальності в учнів 7-9 класів.....	174
<i>Ничипорчук Ю.</i> Ставлення учнів до тютюнопаління та вживання алкоголю й форми профілактичної виховної роботи.....	177
<i>Нікітчук Я.</i> Шляхи виявлення самоставлення учнів та формування позитивної самооцінки.....	180
<i>Оводюк І.</i> Профілактика шкідливих звичок в учнів середнього шкільного віку.....	182
<i>Павленко О.</i> Школа і сім'я: прогресивні форми співпраці.....	184
<i>Присяжнюк О.</i> Особливості мовлення сучасних підлітків та шляхи їх корекції.....	187
<i>Прокопенко А.</i> Шляхи формування позитивного самоствердження підлітків.....	190

<i>Радкевич Т.</i> Позаурочна діяльність школярів: сутність та виховний потенціал.....	194
<i>Романюк Н.</i> Стан екологічної вихованості сучасних школярів.....	198
<i>Рябініна Ж.</i> Колективна діяльність школярів як чинник гуманізації їх взаємин.....	199
<i>Симончук В.</i> Формування культури спілкування учнів-підлітків.....	202
<i>Сломовська І.</i> Вплив сімейних стосунків на виховання дитини.....	205
<i>Сосновчик К.</i> Фактори впливу на виховання сучасного школяра.....	208
<i>Тимощук Т.</i> Вивчення ступеня усвідомлення учнями 7 класу екологічних проблем.....	210
<i>Ткачук Н.</i> Вивчення рівня включення підлітків до природоохоронної діяльності.....	213
<i>Федорчук Н.</i> Екологічна культура учнів та шляхи її формування.....	215
<i>Фільчук І.</i> Вплив засобів масової інформації на особистісний розвиток школяра.....	218
<i>Фльорко Г., Левківський М.В.</i> Моральне виховання дітей дошкільників в умовах сільської різновікової групи засобами етнопедагогіки.....	220
<i>Хімич В.</i> Ціннісні орієнтири сучасних підлітків.....	223
<i>Цвилинюк Т.</i> Фактори впливу на виховання дитини у сучасній сім'ї...	226
<i>Циба Я.</i> Телебачення та його вплив на школярів – підлітків.....	229
<i>Чудновець Ю.</i> Роль сім'ї у вихованні дитини та форми взаємодії класного керівника з батьками.....	232
<i>Шевчик О.</i> Ставлення сучасних школярів до шкідливих звичок.....	235
<i>Шпило А.</i> Шляхи формування моральних основ сімейного життя у старшокласників.....	238
<i>Шнайдер Д.</i> Основи профілактики в школі шкідливих звичок.....	240

РОЗДІЛ 3. ГУМАНІСТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОМУ ДОРОБКУ

<i>Бабич Ю.</i> Коменський про роль учителя у вихованні молоді.....	244
<i>Барановська Ю.</i> Джон Локк про етичні основи виховання джентльмена.....	247
<i>Басюк В.</i> Виховання гуманності дитини за працею Клода Гельвеція «Про людину, її розумові здібності і її виховання».....	250
<i>Борканин О.</i> Гуманістичні погляди Й.Песталоцці щодо навчання та виховання дитини.....	253
<i>Войналович В.</i> Проблема утвердження гуманних взаємин у творах Конфуція.....	255
<i>Войналович М.</i> Гуманістичні основи навчання учнів у праці «Велика дидактика» Я.А. Коменського.....	258
<i>Горбач Г.</i> Поняття «людяності» у творах Конфуція.....	262

<i>Мельничук Н. Особливості відносин педагога й учнів за працею М.Монтеня «Досліди».....</i>	265
<i>Мороз Г. Гуманістичні основи виховання школярів у доробку В. Сухомлинського.....</i>	268
<i>Пилипчук Н. Ідеї К. Д. Ушинського про фізичне виховання людини.....</i>	270
<i>Присяжнюк І. Джон Локк про етичні основи виховання «джентльмена».....</i>	273
<i>Сухініч А. Погляди Й. Г. Песталоцці щодо гармонійного навчання та виховання дитини.....</i>	276
<i>Хвостик О. Гуманістичні основи навчання учнів у праці «Велика дидактика» Яна Амоса Коменського.....</i>	279
<i>Шлапак Д. Зміст та методи морального виховання у працях Г.С.Сковороди.....</i>	282
<i>Ярош Н. Конфуцій про етичні основи у взаєминах між людьми.....</i>	285
<i>Ярошовець А. Індивідуальний підхід до учнів у працях Й.Гербарта і А.Дистервега.....</i>	288

ПЕРЕДМОВА

Виховання високої професійної культури студента педагогічного вузу, а отже, і його готовності до майбутньої професійної діяльності, передбачає формування педагогічного мислення, яке базується на системі теоретичних знань з педагогіки і психології та виявляється у здатності використовувати ці знання, оперувати ними у практичній діяльності.

Однією із складових професійної підготовки студента є науково-дослідна діяльність, яка є природним продовженням і поглибленням навчального процесу завдяки використанню системи форм та методів педагогічних досліджень, що сприяє розвитку в них наукового педагогічного мислення, потреби в інтелектуальному становленні, саморозвитку та самовихованні.

Розвиток творчого потенціалу студентської молоді й залучення її до наукової діяльності є одним із пріоритетних завдань вищої освіти, що підтверджено низкою державних документів у галузі освіти й виховання, зокрема Законами України „Про освіту”, „Про вищу освіту”, „Про наукову і науково-технічну діяльність”, Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті, у яких, зокрема, йдеться про органічне поєднання освіти і науки, що забезпечується інтенсифікацією наукових досліджень у вищих навчальних закладах, залученням до наукової діяльності обдарованої учнівської та студентської молоді з метою підготовки кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, освоєння й упровадження наукоємних та інформаційних технологій, конкурентоспроможних на ринку праці.

Дослідницька діяльність студентів у процесі навчання спрямована на отримання нових знань про педагогічну дійсність, пошук і розв’язання проблем виховного характеру, тобто

передбачає взаємодію суб'єкта цієї діяльності з об'єктами оточуючої дійсності з метою виявлення проблеми та розробки плану здійснення дослідження, пошуку засобів розв'язання дослідницько-пізнавальних завдань та перевірки його результатів. При цьому викладач скеровує діяльність студентів таким чином, щоби вони були здатні осмислити проблему в цілому й оволоділи досвідом пошукової творчої діяльності, допомагає їм в організації самостійного пошуку.

Завдання викладача, який керує навчально-дослідницькою діяльністю студентів, полягає в наступному: визначення проблематики досліджень, надання допомоги студентам в оволодінні методами наукового дослідження та проведення експериментального вивчення практики, допомога в обробці результатів дослідження та формулюванні проблем; відбір та рецензування студентських статей і доповідей на семінари та наукові конференції.

У пропонованому збірнику вміщено результати наукового пошуку студентів щодо освітньо-виховних проблем в історико-педагогічному доробку та у навчально-виховній практиці закладів освіти. Статті студентів першого та другого курсів природничого факультету написані під науковим керівництвом к.п.н., доцента Н.М. Мирончук.

РОЗДІЛ 1. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

*Андрійчук Олена, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Особливості формування пізнавального інтересу учнів на уроках біології

Під час вивчення біології виникає питання формування свідомого ставлення до отримання знань, проте в певній частини учнів підліткового віку прагнення оволодівати певними знаннями поєднується з байдужим чи негативним ставленням до шкільного учіння.

Мета статті – з'ясувати ступінь сформованості інтересу до уроків біології в учнів основної школи, розкриття основних причин відсутності у дітей інтересу до уроку та окреслення напрямків роботи вчителя з формування в учнів пізнавального інтересу.

Різні аспекти цієї теми досліджували О.Я. Савченко, В.П. Корнєєв, Г.І. Щукіна, Н.М. Бібік, С.У. Гончаренко, К.О. Баханов та інші.

Інтерес – форма прояву пізнавальної потреби, що визначає спрямованість особистості на усвідомлення цілей роботи і сприяє ознайомленню з новими фактами в більш повному й глибокому відображенні дійсності.

Основна школа (5–9 класи) дає базову загальну середню освіту, що є фундаментом знань для всіх школярів, формує в них готовність до вибору і реалізації форми подальшого одержання освіти та профілю навчання. На цьому етапі в загальноосвітніх навчальних закладах для учнів створюються умови для самостійного і більш глибокого вивчення окремих предметів, які мають важливе значення для подальшого вибору навчального закладу старшої школи (ліцею, гімназії, професійно-технічного училища, навчального закладу I–II рівня акредитації тощо). Одним із таких предметів є біологія.

Зміст освіти в основній школі є єдиним для всіх учнів. Особистісно-орієнтований підхід здійснюється через індивідуальні методики організації навчання, залежно від пізнавальних здібностей учнів, а також через факультативні курси. З'ясуємо вікові особливості таких учнів. Підлітковий вік – складний відповідальний період становлення особистості. За Л.І. Божович, це період другого народження особистості, в якому формується соціальна спрямованість і моральна свідомість: моральні погляди, судження, оцінки, уявлення про норми поведінки, запозичені у дорослих. Він охоплює період від 11 до 15 років [1].

Серед новоутворень підліткового віку є розвиток дорослості в навчально-пізнавальній діяльності, коли підліток починає займатися самоосвітою і в нього формуються глибокі змістовні наукові інтереси.

У підлітковому віці школярі починають глибоко вивчати основи наук, що пред'являє більш високі вимоги до навчальної діяльності. У цьому віці у процесі навчання підліток уже повинен бути здатним демонструвати певні навички самостійної роботи. У певної групи підлітків такі навички взагалі відсутні, в іншій групі лише у невизначної кількості підлітків уже сформовані навички самостійного оволодіння новим матеріалом, новими галузями знань, яких немає в шкільній програмі. У підлітковому віці змінюється ставлення до навчання. Починає формуватися свідоме ставлення до отримання знань, проте в певної частини підлітків прагнення оволодівати певними знаннями поєднуються з байдужим чи негативним ставленням до шкільного учіння.

У підлітковому віці навчальна мотивація включає в себе складну організаційно-ієрархічну систему мотивів, де спостерігаються й особистісно-прагматичні, й соціальні, й власне, пізнавальні мотиви [2].

Для того, щоб дізнатися, чи сформований інтерес до уроків біології в учнів основної школи, чи цікаві учням уроки біології та чи наявні позаурочні факультативи для розвитку інтересу до предмету, було проведено дослідження серед учнів 9 класу Новоград-Волинської загальноосвітньої школи №7 Житомирської області. У ньому взяли участь 15 учнів. Дане дослідження проводилося у вигляді анкетування. Результати аналізу отриманих відповідей свідчать про таке.

Так на запитання “Чи використовує вчитель на уроці відеофрагменти, ілюстрації, комп'ютерні презентації?” ми отримали такі відповіді: так, завжди використовує – 40% учнів; інколи, коли є вільний час – 60% учнів.

67% учнів відповіли, що вчитель проводить лабораторні експерименти на уроці, але вони не беруть участі у їх спільному проведенні; 33% учнів завжди беруть участь у проведенні лабораторних експериментів на уроці біології разом із учителем.

Усі учні знають, що в школі є факультатив з уроку біології. Крім того, ми з'ясували, що 13% учнів завжди відвідують біологічні факультативи в позаурочний час; 60% учнів – інколи; 27% узагалі не відвідують.

Дані дослідження питань відкритого типу свідчать, що для 47% учнів предмет “біологія” посідає важливе місце серед інших шкільних предметів; не перше, але й не останнє місце – для 20% учнів; для 33% учнів біологія не є важливим предметом.

Усі учні написали теми цієї чверті, які запам'яталися на уроці біології.

На запитання “Які домашні завдання з біології ти виконував з особливим бажанням?” 13 учнів дали конкретну відповідь на питання; двоє учнів – узагалі не виконують домашнє завдання.

Щоб зробити уроки біології у новій чверті більш цікавими, 60% учнів запропонували більше використовувати засоби наочності, що включає використання комп'ютерних презентацій та відеофільмів; 1% учнів запропонували проведення уроку в ігровій формі; 20% учнів – проведення екскурсій, що стосуються теми уроку, аніж проведення його у звичайній формі. Загалом учнів класу цікавлять уроки біології, про що свідчать їхні відповіді.

Варто зазначити, що систематичне використання засобів наочності, ігор та екскурсій підвищує ефективність навчання, тому для розвитку пізнавальних і соціальних мотивів учіння вчитель повинен і надалі використовувати такі засоби: наукова змістовність матеріалу; показ його практичної значущості; організація пошукової пізнавальної діяльності школярів; проблемний та емоційний характер викладу матеріалу; використання елементів ділового навчання; використання різних форм позакласної та позашкільної роботи (екскурсій, вікторин, конкурсів, тематичних вечорів). Доречним є також проведення факультативів, гуртків, фестивалів, конкурсів, олімпіад, зустрічей, змагань, концертів, спортивних змагань, туристичних походів тощо.

Список використаних джерел

1. <http://ensc.in.ua/index.php/ua/systema-osvity/serednia-osvita/bazova-serednia-osvita>
2. Загальна психологія: підручник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – К.: Либідь, 2005. – С.341-342.

*Олена Арсень, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Формування дослідницьких умінь учнів-підлітків на уроках біології

Середня освіта України на сучасному етапі її розвитку характеризується переорієнтацією зі знаннєвої парадигми на компетентність, ґрунтується на діяльнісному й особистісному підходах. Актуальним стає розвиток творчого потенціалу школярів, опанування ними способів самореалізації у дослідницькій діяльності. Нині в умовах динамічного розвитку суспільства, виходу на нові рівні пізнання природи особливого значення набуває ініціативність молоді, її прагнення виявляти новизну, активно досліджувати складність мінливого світу, а також створювати нові оригінальні стратегії діяльності, тобто діяти творчо. Значний потенціал для розвитку творчих здібностей учнів закладений у

дослідницькій діяльності. У сучасних умовах розвитку суспільства знання про природу залишаються однією із основних складових змісту біологічної освіти. Ці знання потрібні для розв'язання важливих життєвих проблем особистості, для свідомого використання їх у повсякденному житті. Біологічні експерименти залучають учнів до занять біологією, викликають зацікавленість проблемами, які вибрані для дослідження; стимулюють учнів до самостійної роботи з науковою літературою, до проведення фенологічних спостережень, до морфологічного аналізу рослин, до статистичної обробки результатів досліджень.

Різні аспекти даної проблеми досліджують О. В.Бугай, К. М.Задорожний, В. Т.Кириченко, Л. І.Кулабухова, С. М.Шамрай.

Мета статті полягає у розкритті значення дослідницької діяльності учнів у процесі навчання.

Мета навчання як дослідження – набуття учнями досвіду дослідницької роботи в пізнавальній діяльності та формування активної компетентної творчої особистості, яка спрямована на становлення в школярів досвіду самостійного пошуку нових знань і використання їх в умовах творчої реалізації, формування нових пізнавальних цінностей учнів і збагачення їхньої пізнавальної орієнтації.

Результати опитування, проведеного нами з учнями 8-9 класів Миропільської ЗОШ І-ІІ ступенів Романівського району Житомирської області щодо змісту проведення уроків біології (географії) в школі, дозволили виявити такі результати: 78% учнів задоволені своїми уроками із біології в школі та 22% — ні; 68% учнів подобається проведення уроку з географії, де використовується наочність; 30 % учням подобається проведення уроку загалом, та 2 %учнів не подобається проведення; 60%дітей хотіли б більше екскурсій та практичних занять; 35 % учнів усе влаштовує в проведенні уроків природничого циклу та 5% негативно їх оцінюють.

Щодо того, який урок з біології запам'ятався учням найбільше, то 70% визначають, що це лабораторні й практичні про тварин; 25% дітей сподобались уроки про людину, і 5% не зуміли відповісти на це запитання. 70% дітей збираються реалізувати отримані знання у перспективі в особистому розвитку і для подальшого вступу у вищі навчальні заклади; 29% не дали конкретної відповіді; 1% вважають, що їм ці знання не знадобляться.

Тільки на основі біологічних досліджень можливе розв'язування завдань сучасності, що стоять перед людиною: охорона довкілля, раціональне використання біологічних ресурсів та підвищення продуктивності рослинного і тваринного світу. Кожному учню треба прищеплювати інтерес, щоб він бажав знати більше і відкривати для себе нове. Коли учень здобув необхідні знання з різних галузей біології, він

повинен підкріплювати ці знання науково-практичною роботою. Тільки на практиці можна підтвердити відомі факти, замислитись, чому це саме так, а не інакше, і поставити перед собою нові завдання. Кожен учитель повинен вірити в обдарованість дітей: учень має якесь обдарування й слід його в цьому підтримати. Формування науково-дослідницьких умінь у школярів — процес складний і довготривалий. Він не виникає на порожньому місці й не розвивається сам по собі. А тому завдання вчителя-керівника — поступово і методично формувати науково-дослідницькі навички, здійснюючи постійний контроль за виконанням учнями науково-дослідницьких робіт; аналізувати і виправляти помилки; визначати найкращі, найефективніші шляхи виконання роботи, розчленувати її на певні складові та розділи, навчаючи учнів поєднувати дослідницьку діяльність з науковою, а також з'ясовувати можливості подальшого застосування результатів роботи.

В організації науково-дослідницької роботи учнів слід дотримуватися таких принципів:

- дослідницька діяльність учнів є наближеною до науково-дослідницької діяльності, є її початком і найчастіше має продовження в подальшій науковій діяльності;
- зміст дослідження обов'язково повинен поєднуватися з навчальною метою, загальними потребами суспільства та питаннями сьогодення;
- наукове дослідження — безперервний процес, його не можна виконати за кілька днів;
- науково-дослідницька діяльність — обов'язково керований процес.

Елементарну дослідницьку підготовку учнів покликана здійснювати школа, тому що саме в період учнівства набуття людиною знань і пізнавальних умінь, у тому числі й дослідницьких, набувається систематизовано, у такій єдності, у гармонії з розвитком творчих здібностей, на основі інтенсивного формування психофізичних функцій особистості. Учителю слід орієнтуватися на розвиток дослідницької мотивації учнів, визначати зміст і рівень сформованості дослідницьких умінь і навичок учнів.

Список використаних джерел

1. Беляєв С. Б. Педагогічні умови формування пізнавальної активності учнів 7–9 класів на уроках природничо-математичного циклу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.09 «Теорія навчання» / С. Б. Беляєв. — Луцьк, 2005. — 20 с.
2. Історія педагогіки / за ред. проф. М.В.Левківського, докт. пед. наук О.А.Дубасенюк. — Житомир, 1999. — 336 с.
3. Лозова В.І. Пізнавальна активність школярів: (Спецкурс із дидактики): [навч. посіб. для пед. ін-тів] / Лозова В.І. — Х.: Основа, 1990. — 90 с.

4. Пальчевський С.С. Педагогіка: навч. посіб. / Пальчевський С.С. – К.: Каравелла, 2007. – 576 с.
5. Гончар О. Д. Форми і методичні прийоми навчання біології: 7 кл. : посіб. для вчителя / Гончар О. Д. – К. : Генеза, 2001. – 112 с.

*Оксана Бабкіна, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Формування інтересу до уроків біології в учнів основної школи

*“Учень – не чаша, яку потрібно наповнити,
а факел, який потрібно запалити”.*

Давньогрецький вислів

Розумове навчання дітей здійснюється, головним чином, у повсякденному спілкуванні їх із дорослими, вчителями, друзями, у процесі поглинання інформації з книг, підручників, журналів, телебачення та ін. Особливо ефективно воно тоді, коли поєднується із специфічними навчальними іграми та заняттями, під час яких учні засвоюють доступні їм відомості й уміння.

Щоб задовольнити інтерес дитини до навколишнього середовища, спрямувати увагу на певні явища та закономірності, дати учням необхідні відомості, пояснення, учителеві потрібно подавати такий навчальний матеріал у вигляді дидактичної гри. Цілі уроки не можуть, так як у дитячому садочку, вкладатися в рамки дидактичної гри, але в них можна використати окремі ігрові прийоми [1].

Процес навчання – не автоматичне вкладання навчального матеріалу в голову учня. Він потребує напруженої розумової роботи дитини і її власної активної участі в цьому процесі. Пояснення й демонстрація, самі по собі, ніколи не дадуть справжніх, стійких знань. Цього можна досягти тільки за допомогою активного навчання [4, с.11].

Один із перших дослідників розвитку пізнавальної активності, відомий дидакт М. Данилов зазначав, що її суть виявляється в потребі учнів самостійно мислити, у здатності орієнтуватися в новій ситуації, розуміти завдання і знаходити його розв'язки. Пізнавальна активність виявляється, наприклад, в умінні самостійно аналізувати складні навчальні задачі й виконувати їх без сторонньої допомоги і характеризується певною критичністю розуму школяра, здатністю висловлювати свою думку незалежно від суджень інших.

На сучасному етапі часто доводиться констатувати, що в учня не сформувалися потреби в знаннях, немає інтересу до навчання. Тому й виникає необхідність у розвитку пізнавальної активності учнів.

Ця проблема розглядалась як сучасниками, так і класиками педагогіки. Над нею працювали В. Сухомлинський, Я. Коменський, К. Ушинський, О. Митник, О. Савченко, В. Кириленко та багато інших [2].

Мета статті – визначити рівень сформованості інтересу до уроків біології в учнів основної школи, виявити форми та методи роботи вчителя з розвитку пізнавальних здібностей учнів.

В ідеального вчителя пріоритети у формуванні дитини йдуть саме у такій послідовності: спочатку – мотивація, потім – технічна частина. При цьому він завжди турбується про духовний, моральний розвиток дітей, відстежує, коли той чи інший ступінь мотивації вже сформувався, і треба відкривати дитині нові горизонти. Утім, ідеальний учитель зробить й інше. Він покаже цінність кожної дитини, виявить родзинку і важливість кожного учня, його значущість, а отже, – розвине індивідуальні якості учня і здійснюватиме особистісно-орієнтований підхід [2].

Для того, щоб з'ясувати рівень сформованості інтересу до уроків біології учнів основної школи, нами було проведено дослідження у 8 класі Лемешівської загальноосвітньої школи I-III ступенів Калинівського району Вінницької області. Аналіз даних дає змогу визначити роль учителя у формуванні інтересу до уроків біології, рівень зацікавленості учнів цим предметом. У дослідженні взяли участь 11 школярів, із них 6 хлопчиків і 5 дівчаток. Анкета складалася з 10-ти запитань, із яких 5 тестових і 5 – розгорнутого типу для висловлення власної думки.

Результати дослідження вказують, що більшість учнів ще не замислювалися над тим, чи хочуть у майбутньому стати вчителем біології (а саме, 99,9%), хоч немало з них цікавляться цим предметом.

55% опитуваних учнів зазначили, що найбільше їм подобаються розповіді про тварин, 33% – захоплені навколишнім світом, і лише 12% дітей цікавляться рослинами.

Щодо домашніх завдань з біології, то 66% учнів з особливим бажанням читають параграфи і виконують дослід. Пояснюють це тим, що шкільний підручник доступний і матеріал легко запам'ятовується. Досліди виконують залюбки тому, що їм дуже цікаво, і діти вважають, що ці навички знадобляться їм у подальшому житті. Деяким учням більше до вподоби пошукові роботи (22%). Вони вважають, що це допомагає їм саморозвиватися, поглиблює їхні знання.

На запитання «Чому предмет біології ви вважаєте цікавим?» 100% учнів відповіли, що їм цікаво дізнаватися про навколишній світ. За необхідний цей предмет вважають 66% дітей тому, що він дає знання, необхідні у житті, а 34% – тому, що ця наука інтенсивно розвивається і відіграє важливу роль у житті суспільства.

На біологічну тему з великим задоволенням більшість учнів читали книги, дивилися фільми, передачі (88%), і лише 12% учнів додатково літературою не захоплювалися.

Для того, щоб уроки біології були більш цікавішими, 66% опитуваних пропонують, щоб учитель надавав більше цікавої інформації, показував фільми, презентації, щоб учні самостійно готували до уроку цікавий матеріал відповідно до теми. 33% учнів влаштовують і звичайні уроки.

Серед вивчених тем школярам запам'яталася тема: «Кісткові й хрящові риби». Учні пояснюють це тим, що уроки пройшли дуже цікаво, вчитель розповів багато корисної інформації про риб, їхній спосіб життя. Можна припустити, що учитель недостатньо застосовує методи і засоби розвитку пізнавального інтересу в учнів, оскільки інші теми навчальної дисципліни не знайшли відгуку в дитячій пам'яті.

Отже, за результатами дослідження можна зробити висновок, що більшість учнів мають інтерес до уроків біології. Мало хто з них замислювався над тим, чи хоче в майбутньому стати вчителем біології, але на уроках з цього предмету їм цікаво більше дізнаватися про навколишній світ. Вони вважають, що цей предмет дає знання, які знадобляться у житті. Для того, щоб уроки біології були більш цікавими, пропонують готувати різні повідомлення, фільми.

На нашу думку, для формування інтересу до уроків біології учнів основної школи потрібно створювати умови для набуття ними нових знань, щоб учні привчалися не лише слухати вчителя, а й правильно мислити, давати грамотно правильні, розгорнуті відповіді на поставлені запитання. Учитель має унаочнювати початковий матеріал і особистим прикладом настановлювати дітей на правильну думку, доступно пояснювати новий матеріал, показуючи, що він є необхідним у нашому житті. Методами формування інтересу до уроків біології є: наочний матеріал, практичні та лабораторні заняття, цікаві фільми, мультимедійні презентації, що стосуються тієї чи іншої теми, аналіз причин стану певних ареалів природи, розробка міні-проектів, вивчення Червоної книги України та ін.

Сучасний урок біології має бути демократичним, тобто проводиться не для учнів, а з учнями, з урахуванням їхніх потреб та інтересів [3, с.350].

Найбільші можливості для розвитку біологічних знань і здібностей учнів дають безпосередня робота з об'єктами живої природи й спостереження: досліді в кабінеті біології або на шкільній навчально-дослідній земельній ділянці, ознайомлення із сільськогосподарським виробництвом тощо.

Дослідження закономірностей розвитку рослин і тварин у природних умовах підвищує рівень знань школярів, сприяє формуванню в них практичних умінь та навичок, свідомому виборі професії [3, с.407].

Щоб сформувати в учнів інтерес до уроків біології, вчителю необхідно також проводити з ними екскурсії.

Екскурсії дають змогу розширювати й поглиблювати знання учнів, здобуті на уроках, формувати вміння орієнтуватися на місцевості, виявляти складні взаємозв'язки в природі, проводити фенологічні спостереження. Крім пізнавального значення, екскурсії мають виховний потенціал. На екскурсіях учні вчаться бачити й відчувати прекрасне в природі, в них формується відповідальне ставлення й любов до неї. У процесі екскурсійної роботи формуються почуття колективізму, дружби, взаємодопомоги, розвивається пізнавальний інтерес учнів [3, с.376].

Усе це дозволяє учням більше зацікавитися уроками біології, зрозуміти, що цей предмет є дуже важливим у житті суспільства.

Список використаних джерел

1. <http://5ballov.qip.ru/referats/preview/91834/?referat-formuvannya-p-znavalnogo-nteresu-uchn-v-na-urokah-b-olog-v-6-klas>
2. <http://maxlucenko32.blogspot.com/p/1.html>
3. Загальна методика навчання біології: навч. посібник / І.В. Мороз, А.В. Степаненко, О.Д. Гончар та ін.; за ред. І.В. Мороза. – К.: Либідь, 2006. – 592 с.
4. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібн. / О.І. Пошетун, Л.В. Пироженко; за ред. О.І. Пошетун. – К., 2004. – 192 с.

*Дарія Байдюк, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Формування умінь та навичок учнів підліткового віку на уроках біології

Навчання для підлітка є головним видом діяльності. І від того, як навчається підліток, залежить його психічний розвиток, становлення його як громадянина. Якщо учень ще недавно охоче слухав докладні пояснення вчителя, то тепер подібна форма знайомства з новим матеріалом часто викликає в учня нудьгу, байдужість, явно обтяжує його. Схильний раніше до дослівного відтворення навчального матеріалу, він прагне тепер викладати матеріал своїми словами, і протестує, коли вчитель вимагає точного відтворення (формули, закону, визначення) [1, с. 143]. Тому вивчення даного питання є дуже важливим.

Різні сторони цієї проблеми досліджували Л.І. Божович, Д.Б. Ельконін, І.С. Кон, Г.С. Костюк, В.В. Крутецький, А.В. Мудрик, В.М. М'ясищев, А.В. Петровський, К.К. Платонов, С.Л. Рубінштейн та ін.

Мета статті – з'ясування сутності понять «уміння» та «навичка», особливостей учнів підліткового віку, умов формування у них умінь та навичок на уроках біології та окреслення напрямків роботи вчителя в даному напрямку.

Уміння (навички) – це дії, які виконуються певним способом і з певною якістю. Більшість психологів вважають, що уміння – більш висока психологічна категорія, ніж навички. Одні автори під умінням розуміють можливість здійснювати на професійному рівні певну діяльність, при цьому уміння формується на базі декількох навичок [2].

Навички – це автоматизовані компоненти свідомої дії людини, які виробляються в процесі її виконання. Однак ознакою сформованості навички є якість дії, а не її автоматизація. Навичка розглядається як дія, доведена внаслідок багаторазових вправ до досконалості виконання [2].

Розширення зв'язків із навколишнім світом, широке всепоглинаюче спілкування з однолітками, особисті інтереси й захоплення часто знижують безпосередній інтерес підлітків до навчання. Свідомо – позитивне ставлення учнів до навчання виникає тоді, коли навчання задовольняє їхні пізнавальні потреби, завдяки чому знання набувають для них певного змісту як необхідна й важлива умова підготовки до майбутнього самостійного життя. Однак прагнення до набуття знань може поєднуватися з байдужим або навіть негативним ставленням до шкільного навчання. Це може бути своєрідною реакцією на ті або інші невдачі в навчанні, на конфлікт із учителем. Підліток зазвичай гостро переживає ці невдачі: робить вигляд, що до успіхів у навчанні він зовсім байдужий [1, с. 143].

Характерною рисою підліткового віку є готовність і здатність до багатьох видів навчання, причому як у практичному плані, так й у теоретичному. Ще однією рисою є схильність до експериментування, що проявляється, зокрема, у небажанні все приймати на віру. Підлітки виявляють широкі пізнавальні інтереси, пов'язані із прагненням все самостійно перевірити ще раз, особисто впевнитися в істинності [3, с. 123]. Тому визначна роль у формуванні умінь та навичок в учнів належить учителю.

Нами було проведено анкетування з метою з'ясування ставлення учнів до вивчення біології загалом за розробленою нами анкетой «Чинники впливу на формування умінь і навичок учнів на уроках біології». В анкетуванні взяли участь учні 9-го класу Вільшанської загальноосвітньої школи Житомирської області. У класі 26 учнів.

Метою даного анкетування є дослідження методів формування умінь і навичок учнів на уроках біології, а також вибір правильного підходу до учнів саме підліткового віку у вивченні цієї дисципліни. До анкети було

включені питання, які дали змогу з'ясувати ставлення учнів до різних видів роботи при вивченні біології. Дані наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Результати вибору учнями методів роботи на уроках біології

Чинники, що впливають на формування умінь та навичок підлітків на уроках біології	Відсотковий вміст у виборі підлітків
Теоретичний матеріал	26 %
Виконання лабораторних завдань	70%
Усвідомленість значущості біології	23,3%
Наочний матеріал	76,7%
Робота вчителя	80%

Під час обробки результатів було виявлено, що у більшості учнів немає бажання вчити теоретичний матеріал з біології, але їм подобається виконувати лабораторні завдання. Також було помічено, що більшість учнів не бачать практичності у здобутих знаннях, і 23,3% з них зовсім не вважає вивчення біології потрібним. Крім цього, було помічено, що для всіх без винятку зацікавленість залежить від наявності якісного наочного матеріалу, вагомий вплив на формування навичок складає вчитель, який має викликати в учнів бажання вивчати свій предмет.

Також, відповідно до відповідей учнів, було визначено, що у 55% вивчення біології відбувається без захоплення, але завдяки роботі класного керівника, що є вчителем біології, та чинникам зовнішнього середовища, учні докладають зусиль для пізнання даного предмету.

Отримані результати свідчать про низьку мотивацію серед учнів, що може пояснюватися як об'єктивною складністю матеріалу, так і недосконалістю методики, що її застосовують під час уроків.

На нашу думку, для формування умінь та навичок в учнів на уроках біології учитель має їм надавати певну самостійність, що полягає у проведенні лабораторних та практичних занять за демонстрації вчителя. Учитель може застосовувати різні підходи до реалізації змісту навчальної програми, але переважати мають такі, що створять умови для навчальної діяльності учнів (учіння) та формування здатності набувати знання.

Вивчення навчальної теми доцільно розпочинати не з повідомлення готової інформації про об'єкти та процеси живої природи, а із організації сприйняття учнями самих матеріальних або матеріалізованих об'єктів і процесів живої природи [5, с. 37].

Лабораторні дослідження забезпечують процесуальну складову навчання біології. Учні виконують їх на етапі вивчення нового матеріалу за завданнями, які пропонує учитель, з використанням натуральних об'єктів, гербарних зразків, колекцій, моделей, муляжів, зображень, відеоматеріалів. Мета такої діяльності – розвиток в учнів умінь спостерігати, описувати біологічні об'єкти та власні спостереження,

виділяти істотні ознаки біологічних об'єктів, виконувати рисунки біологічних об'єктів; формування навичок користування мікроскопом, розв'язування пізнавальних завдань тощо. Практичні роботи виконуються з метою формування практичних умінь і навичок [4, с. 119]. Також учитель має проводити брейн-ринги між групами учнів та семінари.

У зв'язку із складною анатомо-фізіологічною перебудовою підлітків, сучасні педагоги шукають ефективних підходів для формування в учнів даного вікового відрізка умінь та навичок.

Список використаних джерел

1. Лихачев Б.Т. Педагогика/Лихачев Б.Т. – М., 2001. – 502 с.
2. <http://videouroki.net/filecom.php?fileid=98695599>
3. Абрамова Г.С. Возрастная психология / Абрамова Г.С.– М., 2000. – 672 с.
4. Сергієнко Д.Л. Формування дослідницьких умінь і навичок в учнів при вивченні біології / Сергієнко Д.Л. – К., 1969. – 128 с.
5. Педагогічна майстерня вчителя біології // Біологія. – 2009. – Вип. 9. – 140 с.

*Л. П. Бутузова, кандидат психологічних наук, доцент;
Наталія Коржєвська, студентка IV курсу фізико-матем. ф-ту
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Психологічні особливості мотивації учіння підлітків

Підлітковий вік вважається одним із найбільш критичних моментів у психічному розвитку особистості. Це відображається корінними змінами в мотиваційно-потребовій сфері. Цей вік є важливим для формування мотивації учіння, оскільки підлітки прагнуть до самовизначення, в них закріплюються стійкі форми поведінки. Віковою особливістю стає загальна тенденція до зниження мотивації учіння, проте не її повне нівелювання [2]. У зв'язку з цим, зростає актуальність емпіричного вивчення становлення мотивації учіння в підлітковому віці.

Мотивам учіння та особливостям їх формування присвячено чимало праць з вікової та педагогічної психології (Занюк С.С., Ільїн І.П., Маркова А.К., Савчин М.В. та ін.). Так предметом спеціального вивчення ставало формування мотивації учіння (Маркова А.К.), психологічні фактори, що впливають на мотивацію діяльності та учіння (Занюк С.С.). Проте проблема мотивації учіння підлітків потребує додаткових досліджень у сучасних соціокультурних умовах.

Метою статті є опис результатів емпіричного дослідження мотивації учіння підлітків та виявлення характеру їх зв'язку з інтересами. Для досягнення мети було поставлено завдання здійснити аналіз теоретичних підходів до проблеми мотивації учіння підлітків та провести емпіричні дослідження, спрямовані на вивчення навчальних мотивів підлітків.

Будь-яка діяльність здійснюється під впливом певних спонукань, які є рушієм активності її суб'єкта. Мотивація як рушійна сила людської поведінки, безумовно, займає провідне місце в структурі особистості, пронизуючи її основні структурні утворення [1]. Важливим показником розвитку мотиваційної сфери підлітка є їхні інтереси — форма вияву пізнавальної потреби, яка забезпечує спрямованість особистості на усвідомлення цілей діяльності й сприяє ознайомленню з новими фактами дійсності [3].

Емпіричним дослідженням було охоплено 24 учні 8 класу Баранівської ЗОШ I-II ступенів. До діагностичного комплексу було включено методики, спрямовані на виявлення рівня та характеру провідних мотивів учіння підлітка, вираженості та інтенсивності їх пізнавальної потреби, провідних інтересів.

Результати дослідження засвідчили, що в учнів підліткового віку пізнавальний інтерес є провідним мотивом учіння (1,53 середній бал), який спрямований на способи розумової роботи, за допомогою яких розв'язуються навчальні завдання. Особливо в учнів проявляється потяг до робіт творчого характеру. Дещо нижчими виявилися середні значення показників соціальної та утилітарної мотивації (1,42 середній бал). Важливу роль у процесі мотивації учіння відіграє також інтенсивність пізнавальної потреби школяра. Зокрема, серед досліджуваних 42% учнів мають високі показники її вираженості. У цих учнів спостерігається яскраво виражена спрямованість на оволодіння як конкретним змістом навчальних предметів, так і розумовими та практичними вміннями і навичками. Решта, 58%, до навчання ставляться не так завзято, як їхні однокласники.

Розглянувши підсумковий рівень мотивації учіння досліджуваних учнів підліткового віку було зафіксовано, що 79% учнів мають III рівень мотивації — середній, а 21% учнів проявляють IV рівень мотивації — знижений. Визначення спрямованості типу мотивації підлітків проявило таку тенденцію: у 37,5% учнів явно переважають внутрішні мотиви над зовнішніми. У решті класу (62,5%), зовнішні й внутрішні мотиви виражені приблизно однаково.

Не останню роль в успішності процесу учіння відіграє ставлення підлітка до предмета. 87,5% учням властиве як прагнення до успіху, так і недопущення невдач у навчальній діяльності, й лише 12,5% прагне лише до успіху в навчальній діяльності.

Спираючись на результати дослідження, можна зробити висновок, що рушійною силою мотивації підлітка є інтереси. Учні приділяють більше уваги тим предметам, які їм подобаються або вони мають певні нахили та здібності до них. Як показало дослідження, інтерес до навчального предмету залежить від усвідомлення його корисності,

життєвої значущості знань особисто для учня (табл.). Особливо учні орієнтувались на майбутню професію, яку хотіли б опанувати.

Улюблені предмети	Кількість опитаних (%)	Галузі господарства
Англійська мова	50%	Журналістика, Філологія
Креслення	12,5%	Фізика, Математика
Математика	12,5%	Математика, Фізика
Хімія	12,5%	Лісове господарство, Хімія
Світова література	12,5%	Філологія, Журналістика

У процесі дослідження було встановлено тенденцію тяжіння до внутрішньої мотивації учіння та описано характер провідних інтересів учнів підліткового віку. Забезпечення мотивації учіння, яка підвищує інтерес учнів до знань, виховує наполегливість, сприяє усвідомленому оволодінню знаннями, викликає прагнення досягти поставленої мети.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів досліджуваної проблеми. Перспективним є вивчення характеру впливу типу сімейного виховання на формування мотивації учіння підлітків. Отримані в результаті проведеного дослідження дані щодо мотивації учіння можуть бути використані для створення програми розвитку мотивації учіння підлітків.

Список використаних джерел

1. Асеев В. Г. Мотивация поведения и формирования личности / Асеев В. Г. – М.: Мысль, 1976. – 158 с.
2. Бутузова Л. П. Вікова та педагогічна психологія: навч.-метод. посібник / Бутузова Л. П. – Ж., 2012. – 256 с.
3. Савчин М. В. Вікова психологія: навч. посіб. / Савчин М. В., Василенко Л. П. – К.: Академвидав, 2006. – 360 с.

*Владислав Ганський, студент III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Моральне виховання школярів засобами природничих дисциплін

Нині перед національною системою виховання в нашій державі постають якісно нові завдання, що вимагають практичного перетворення системи освіти. З огляду на це сучасні вчені наголошують на необхідності формування в особистості загальнолюдських моральних якостей. Моральне виховання особистості в сучасних умовах розвитку суспільства – проблема, що хвилює вчених різних галузей наук. І тому це стосується і природничих наук. Мораль є однією з форм суспільної свідомості, системою уявлень, поглядів, ціннісних орієнтацій, норм, що регулюють діяльність людей. За висловом О. Павловської, мораль є сукупністю

цінностей, що орієнтують людей у практичних відносинах. Це ідеали, норми, принципи, погляди на добро й зло, на сенс життя, на гідність, на честь, на всю систему відносин особистісного і суспільного. На думку І. Бека, моральність є “формою суспільної свідомості відносно двох сфер – світу людей і світу речей – може виступати і як суб’єкт-суб’єктне, і як суб’єкт-об’єктне ставлення” [1, с.8]. В.Білоусова розглядала моральне виховання як спеціально організовану міжособистісну взаємодію педагога з вихованцем на основі норм і принципів гуманізму [2, с.187].

Мета статті – розглянути зміст морального виховання особистості в сучасних умовах розвитку суспільства, а також виявити й обґрунтувати виховний потенціал сучасної шкільної природничої освіти.

Моральне виховання – виховна діяльність школи, сім’ї, громадськості, що має за мету зміцнення та розвиток тієї внутрішньої першооснови, яка обмежена почуттями сумління та совісті й розвиток якої зумовлюється формуванням нових потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння відповідних ідеалів та принципів.

Аналіз джерел з досліджуваної проблеми переконав, що в працях видатних педагогів минулого, а також сучасних учених широко досліджувалися багатоаспектні питання виховання учнів у процесі викладання природничих дисциплін. Автори доводять, що природничо-наукові дисципліни надають широкі можливості для творчого розвитку особистості. Виховання і розвиток дітей у процесі навчання природознавства вивчав Л. Мельчаков; можливості використання краєзнавчого матеріалу на уроках природничого циклу та в позакласній роботі аналізувала В. Тиндик; моральне виховання старшокласників у процесі вивчення предметів природничо-математичного циклу досліджувала І. Потапова; формування у підлітків естетичного світосприйняття навколишнього середовища у процесі вивчення природничих дисциплін досліджувала Г. Кондратенко.

З метою визначення рівня моральної вихованості школярів ми провели анкетування з учнями 6 класу ліцею №23 м. Житомира за розробленою анкетною. В анкетуванні взяли участь 16 осіб, з них 8 дівчаток і 8 хлопців.

Аналіз результатів дослідження показав, що для більшості учнів класу (62,5%) властивий середній рівень моральної вихованості. Крім того, лише невеликий відсоток учнів (12,5%) мають високий рівень моральної вихованості. За результатами опитування не визначаються учні, які б мали низький рівень морального виховання, тобто немає учнів, які вважають, що сьогодні не потрібно охороняти навколишнє середовище. 12,5% досліджуваних (високий рівень моральної вихованості) здатні захищати природу, вони можуть допомогти бідним тваринам і не будуть забруднювати навколишнє середовище.

На запитання “Чи вважаєте Ви себе морально вихованою людиною?” троє учнів (18,75%) відповіли, що не задумуються про це, натомість усі інші учні (81,25%) вказали відповідь: “Так”. А також ми звернули увагу на те, що усі учні на запитання про ставлення до куріння дали негативну відповідь. Четверо дітей вважають, що браконьєрство – це засіб заробітку, а не загроза довкіллю чи порушення закону.

На основі дослідження можемо рекомендувати класному керівнику та учителям природничих наук, з метою виховання моральності у дітей, включити до змісту виховної роботи такі заходи: проведення екскурсій у природу; прибирання території навколо школи; конкурс плакатів за темою “Якою я бачу природу”; акція “Допоможемо тваринам взимку”; екскурсія до краєзнавчого музею; екскурсія до музею природи та ін.

Отже, природничі науки, освіта і виховання є основою для формування людини з високим почуттям обов’язку перед суспільством, людини, здатної відстояти свою соціальну позицію в умовах, коли стан довкілля катастрофічно погіршується і гостро відчувається дефіцит культури населення. Тому одним із головних завдань сучасної педагогіки, безсумнівно, є виховання екологічної культури людини. Сучасні тенденції суспільного розвитку переконують у тому, що система природничих наук, освіти та виховання має відповідати динамічному розвитку світової цивілізації. Таким чином, потрібно спрямовувати педагогічну діяльність учителя на підвищення в учнів рівня моральної культури й у процесі вивчення природничих дисциплін. Треба навчити учнів з пошаною ставитися до природного середовища – допомагати тваринам, прибирати за собою та не засмічувати довкілля.

Список використаних джерел

1. Бех И.Д. Психологические основы нравственного развития личности: автореф. ... д-ра психол. наук (19.00.07) / Бех И.Д. – К., 1992. – 43 с.
2. Білоусова В.О. Теорія і методика гуманізації відносин старшокласників у позаурочній діяльності загальноосвітньої школи: монографія / Білоусова В.О. – К.: ІЗМН, 1997. – 192 с.
3. <http://ua.textreferat.com/referat-13362-1.html>
4. Карагодін В.М. Проблема морального виховання у педагогічній думці IV–XI ст: автореф. ... дис. канд. пед. н. (13.00.01) / Карагодін В.М. – Івано-Франківськ, 1997. – 18 с.

*Ірина Гергало, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Розвиток пізнавального інтересу школярів у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності

Головне завдання перебудови сучасної української школи — підвищення ефективності навчально-виховного процесу з метою сприяння всебічному і гармонійному розвитку людини, її інтелектуальному і моральному зростанню. Таке завдання ставить перед учителями вимоги щодо оптимального поєднання форм, засобів і методів педагогічного впливу на учнів, пробудження в них стійкого інтересу до пізнання світу. Інтерес до пізнання навколишнього середовища виступає своєрідним епіцентром розвитку особистості, її пізнавальної самостійності, формування позитивного ставлення до результатів власної праці.

Екскурсії, подорожі, туристські походи, естафети та експедиції — важливий засіб формування світогляду школярів. Туристські подорожі та екскурсії є великою школою життя для підростаючого покоління. Крім виховання високих моральних якостей та естетичних почуттів, вони розвивають спостережливість у дітей та уяву. Збагачуючи свій розум теорією і практикою пізнання дійсності, діти під час подорожей та екскурсій пізнають життя у всій його різноманітності. Туристично-краєзнавча робота дає учням багато нових вражень: вони вчаться розкривати причинно-наслідкові зв'язки у природі, краще усвідомлювати та розуміти окремі явища і закони природи. Всебічні й тривалі спостереження над природними явищами сприяють формуванню в учнів матеріалістичного світогляду.

Значний внесок у розв'язання вказаної проблеми внесли вітчизняні та зарубіжні вчені: Н. Молодиченко, М. Алексюк, І. Бех, С. Гончаренко, В. Сухомлинський, Т. Сущенко, С.Л.Рубінштейн, Г.І.Щукіна та інші.

Мета статті — дослідити, чи цікавляться учні історією та культурою рідного краю; обґрунтувати використання ефективних форм, методів і прийомів роботи, які б сприяли виникненню пізнавального інтересу школярів у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності.

Існує декілька визначень сутності поняття “краєзнавство”. Краєзнавство – всестороннє вивчення певної частини країни, міста або села, для якого ця територія вважається рідним краєм [1]; всебічне вивчення рідного краю, накопичення досвіду, емоційно позитивного ставлення та активного дослідження певної території [2].

Туристично-краєзнавча діяльність органічно увійшла у навчально-виховний процес сучасної школи. Вона виконує три основні функції: виховно-розвиваючу, освітньо-пізнавальну та оздоровчо-спортивну. Кожний функціональний компонент несе в собі педагогічні цілі.

Мета виховно-розвиваючої функції туристично-краєзнавчої діяльності: виховання безкорисливої життєвої позиції, стійкості, уміння переносити незгоди та труднощі, виховання сміливості, рішучості та силі волі; інтересу до людей, товариськості, поваги до інших; прагнення до незалежності та самостійності, любов до волі. Реалізація цієї мети відбувається в процесі розвитку в учнів уміння аналізувати особисті вчинки, прагнути до самопізнання та самовиховання.

Щодо освітньо-пізнавальної функції туристично-краєзнавчої діяльності. Вона реалізується в процесі опанування учнями природного і соціального середовища. Подорожі різними маршрутами сприяють задоволенню таких потреб підлітків, як потреба у новизні, в пізнанні. Спостереження різних явищ природи, зоряного неба, доповнені поясненням педагога, сприяють з'ясуванню деяких законів фізики, хімії та біології.

Під час туристично-краєзнавчої діяльності учні знайомляться з культурною спадщиною, особливостями побуту. Учні не тільки читають про історичні події у книжках, проходячи місцями конкретних історичних подій, вони стають їх “співучасниками”.

Мета оздоровчо-спортивної функції туристично-краєзнавчої діяльності — удосконалення фізичного розвитку підростаючого покоління. Навантаження, що отримує організм у поході, рівномірно розподілені в часі, його чергування з відпочинком та поступове зростання здійснює позитивний вплив на фізичний стан особи [3].

Об'єктом туристично-краєзнавчої діяльності є рідний край крізь призму його туристичної самобутності. Характерними об'єктами національного туристичного краєзнавства виступають терени окремих одиниць адміністративно-територіального поділу держави, історичні й етнографічні краї (Волинь, Гуцульщина, Слобожанщина тощо), біосферні заповідники (Східні Карпати, Дунайський тощо), національні природні парки (Шацький, Карпатський, Подільські Товтри й ін.), ландшафтні парки (Меотида, Каньйон Дністра тощо), історико-культурні заповідники (Поле Берестецької битви, Древній Галич й ін.) тощо [4].

З метою вивчення “Рівня сформованості пізнавального інтересу школярів до туристсько-краєзнавчої діяльності” нами було проведене дослідження серед учнів 9 класу ЗОШ №3 міста Олевськ Житомирської області. У дослідженні взяли участь 26 учнів.

Анкета складалася з десяти запитань тестового типу. На кожне питання пропонувалося чотири варіанти відповіді, кожній відповіді привласнювалися відповідно 0,1, 2, 3 бали.

Здійснивши обробку результатів і аналіз даних, шляхом підрахування визначили загальний бал рівня розвитку пізнавального інтересу школяра до туристсько-краєзнавчої діяльності. Високий рівень розвитку пізнавального інтересу досліджуваних становить лише 19,2 %,

тобто з усього класу лише 5 учнів мають високий рівень. Середній рівень розвитку має 21 учень серед досліджуваних, який становить 80,8%. Варто відзначити, що серед досліджуваних немає жодного учня з низьким рівнем розвитку. Дані наведені у таблиці.

Таблиця 1

Рівні пізнавального інтересу учнів до туристсько-краєзнавчої діяльності

Усього учнів	К-сть учнів, що заповнили анкету	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
28	26	5 учнів	21 учень	0 учнів
У відсотках		19,2 %	80,8 %	0 %

Аналіз анкети показав, що учні частіше обирали варіант відповіді “швидше ні, аніж так (рідко)”. Це свідчить про те, що в школі мало проводиться заходів із туристично-краєзнавчої діяльності. Підтвердженням цього є вибір “так (завжди)” на запитання “Хотілось би Вам, щоб у школі більше проводилося різних форм туристично-краєзнавчої роботи?”. Слід взяти до уваги існування й іншого фактора – частина учнів не цікавляться заходами туристично-краєзнавчої діяльності.

Отже, дані дослідження свідчать, що учні мало ознайомлені з історією рідного краю, її культурною спадщиною, надбанням, національними цінностями. Більша половина учнів серед досліджуваних має середній рівень розвитку пізнавального інтересу, лише деяка частина має високий рівень. На нашу думку, класний керівник може використати такі форми і методи роботи з метою формування в учнів інтересу до рідного краю, його історії та традицій: виховні години та години спілкування за тематикою «Ознайомлення учнів із життям рідного краю»; походи, екскурсії, прогулянки, естафети та експедиції рідним краєм; фестивалі, ярмарки з відтворення звичаїв, обрядів та традицій свого народу; виготовлення з учнями тематичних стендів; оформлення шкільних музеїв тощо.

Список використаних джерел

1. Ляський П. А. Посібник з краєзнавства / Ляський П. А. — Мінськ, 1966.
2. Крачило М.П. Краєзнавство і туризм / М. П. Крачило. – К., 1994.
3. Костриця М. Ю. Туристсько-краєзнавча робота в школі / М. Ю. Костриця. – К.: Радянська школа, 1995.
4. Петранівський В.Л. Туристичне краєзнавство: навч. посібн. / Петранівський В.Л., Рутинський М.Й.; за ред. Заставного Ф.Д. – К., 2006. – 575 с.

*Юлія Димніч, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

**Педагогічне коригування неспішності учнів
у процесі вивчення природничих дисциплін**

Подолання неспішності – найважливіша задача практичної й теоретичної педагогіки. Вирішення цієї задачі в умовах загальноосвітньої школи можливе завдяки широкій пропаганді передового досвіду і впровадження результатів педагогічних досліджень у шкільну практику [1]. Проблему неспішності учнів розглядали такі педагоги, як В.Цетлін, Ю.Бабанський, М.Данилов, А.Бударний, А.Гельмонт, Л.Славина, П.Блонський, Н.Мурачковський та інші.

Мета статті – висвітлити причини неспішності учнів та вказати шляхи її подолання.

За даними вчених, приблизно 12,5% учнів відчують труднощі в навчанні, що значно ускладнює роботу вчителя. На позначення цього явища у психолого-педагогічній літературі вживають поняття "неспішність" і "відставання".

Неспішність – невідповідність підготовки учнів вимогам змісту освіти, фіксована через певний період навчання (після вивчення розділу, наприкінці чверті, півріччя). Неспішність є наслідком процесу відставання, взаємопов'язана з ним, у ній синтезовано окремі відставання. Відставання – невиконання вимог (або однієї з них) на одному з проміжних етапів того відрізка навчального процесу, який є тимчасовою межею для визначення успішності.

На думку Ю. Бабанського, причинами неспішності учнів є слабкий розвиток мислення – 27%; низький рівень навичок навчальної праці – 18%; негативне ставлення до навчання – 14%; негативний вплив сім'ї, однолітків – 13%; прогалини у знаннях – 11%; слабе здоров'я, втомлюваність – 9%; слабка воля, недисциплінованість – 8% [4, с. 210].

Загалом причинами неспішності можуть бути загальне та глибоке відставання з багатьох предметів і за тривалий час, часткове або постійне відставання з кількох складних предметів, епізодичне відставання з одного або кількох навчальних предметів, яке можна подолати.

Нами було проведено анкетування з метою виявлення причин неспішності учнів та пошуку шляхів їх подолання у процесі вивчення природничих дисциплін. В анкетуванні взяли участь учні 7-го класу Новоселицького НВК, ЗОШ I-III ступенів, ліцею Полонського району Хмельницької області.

Метою даного анкетування є дослідження успішності учнів у процесі вивчення природничих дисциплін, з'ясувати, які труднощі виникають під час вивчення природничих дисциплін, чи подобається дисципліна, які

види діяльності застосовує вчитель, чи зрозуміло пояснює, чи застосовує індивідуальну роботу, чи працює після уроків з учнями, які не зрозуміли навчальний матеріал. Дані наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Причини неуспішності учнів	Відсотковий вміст у виборі підлітків
виявляють позитивне ставлення до природничих дисциплін	95%
труднощі у вивченні нового матеріалу не виникають	75%
не розуміють пояснення вчителем нового матеріалу	25%
Застосування вчителем індивідуальної роботи до учнів	35%

Аналіз результатів анкетування вказав на те, що 95% учням подобаються уроки біології, вчитель на уроках застосовує переважно такий вид діяльності, як пояснення матеріалу і проведення опитування з вивченої теми. Індивідуальні завдання вчитель учням пропонує рідко, оскільки 35% дітей дали заперечну відповідь щодо запитання про підготовку повідомлень, рефератів та презентацій. Наочність на уроках біології завжди присутня, тому матеріал краще сприймається учнями.

За результатами анкетування було визначено, що у 75% дітей не виникають труднощі під час вивчення нового матеріалу на уроках біології, але, разом із тим, 25 % учнів не розуміють пояснення вчителем нового матеріалу.

Одним із шляхів подолання неуспішності є додаткові заняття з невстигаючими учнями. Переважно вони є індивідуальними, але іноді їх проводять із групою кількістю 3-5 учнів, які мають ті самі прогалини в знаннях. Більшість додаткових занять добровільні, але в окремих випадках вони є обов'язковими, їх проводять за призначенням учителя. Для організації цих занять необхідно з'ясувати причини неуспішності учнів, встановити, чого не знає кожен із них, детально продумати розклад занять, який повинен відповідати вимогам шкільної гігієни і не переобтяжувати учнів заняттями. Додаткові заняття недоцільно проводити одразу після закінчення уроків.

Із самого початку організації занять з невстигаючим учнем украй важливо завоювати його довіру, переконати в тому, що єдиною метою занять є допомога у навчанні, пробудити в ньому віру у власні сили, бажання працювати якнайкраще [4, с. 212].

Методи і прийоми занять з такими учнями повинні бути різноманітними і водночас суто індивідуальними. З учнями, які повільно засвоюють суть матеріалу, не відразу знаходять спосіб розв'язання задач, працюють більш повільнішими темпами. Перевіряючи виконане завдання, від учня вимагають пояснення, просять розказати правило, навести відповідний приклад. З часом педагог пропонує новий вид роботи з

поступовим ускладненням його заняття. Підсумок додаткових занять підбивають після усунення відставання [4, с. 211].

Найперше, уроки біології, та й кожен із предметів, будуть краще сприйматися учнями, коли вчитель змінить сам підхід до процесів навчання і виховання, ставлення до учнів (усвідомить, що в педагогічному процесі учень є центральною фігурою, що пізнавальна діяльність учня є головною, а не викладання, що пріоритет за самостійним здобуттям і застосуванням знань, а не засвоєнням і відтворенням готових, і що найкраще нові знання здобувати в колективних роздумах, дискусіях, дослідженнях [3, с. 27-28].

Для кращого сприйняття матеріалу з біології вчитель може проводити уроки не лише в класі, а й водити дітей на екскурсії, тоді замість наочності, яку вчитель приносить із собою на урок, або має їх у кабінеті біології, виступає сама природа. У процесі екскурсії можна використовувати методи дискусії, тобто можна обговорювати дане питання, і давати дітям висловлювати свої думки. Дискусія – це суперечка, обговорення проблемного питання, що передбачає обмін думки між учнями або вчителем і учнями [2, с. 49-54].

Усе це дозволяє нам зробити висновок, що для покращення успішності учнів та підвищення їх інтересу в процесі вивчення природничих дисциплін, вчителю потрібно вводити в уроки щось нове і проводити з дітьми уроки більш цікаво, щоб вони із задоволенням вивчали природничі дисципліни.

Список використаних джерел

1. Дидактика современной школы. – К., 1987.
2. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук. – метод. посібн. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко / за ред. О. І. Пометун. – К., 2004 – 192 с.
3. Сучасні педагогічні технології: навч.-метод. посіб. / автор – укл. Федорчук Е. – Кам'янець – Подільський: АБЕТКА, 2006. – 212 с.
4. Фіцула М.М. Педагогіка / Фіцула М.М. – К., 2002. – 530 с.

*Мирослава Демідова, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Роль самостійної пізнавальної діяльності учнів на уроках географії

Вивчення питання самостійності почалося ще в давнину. Сократ, Платон, Аристотель глибоко і всебічно обґрунтували у своїх працях значущість добровільного, активного і самостійного оволодіння дитиною знаннями. При цьому вони виходили з того, що розвиток мислення людини може успішно здійснюватися тільки в процесі самостійної діяльності, а вдосконалення особистості й розвиток її здатності – шляхом самопізнання. Така діяльність приносить дитині радість і задоволення і

тим самим усуває пасивність у набутті нею нових знань. Свій подальший розвиток ідея про самостійність у навчанні отримує у висловлюваннях Франсуа Рабле, Мішеля Монтеня, Томаса Мора, які в епоху похмурого середньовіччя в розпал процвітання в практиці роботи школи схоластики, догматизму і зубріння вимагають навчати дитину самостійності, формувати з неї вдумливу, критично мислячу людину. Ті ж думки розвиваються на сторінках педагогічних праць Я.А. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, І.Г. Песталоцці та ін.

Самостійність учнів як один із провідних принципів навчання розглядається у педагогічній літературі з кінця XVIII століття. Питання про розвиток самостійності й активності учнів є центральним у педагогічній системі К. Д. Ушинського, який обґрунтував шляхи і засоби організації самостійної роботи учнів з урахуванням вікових періодів навчання. У 20-х роках XX століття певну роль у розвитку теорії самостійності учнів зіграли комплексне навчання та інші форми індивідуалізації навчання.

Різні аспекти проблеми самостійної роботи учнів досліджувалися Б. П. Єсиповим, М. О. Даниловим, М. М. Скаткіним, І. Я. Лернером, А. В. Усовою та ін. Однак думки вчених щодо сутності самостійної роботи розходяться. Одні визначають її через поняття «метод навчання», інші – через систему прийомів навчання. Деякі учені розглядають самостійну роботу як засіб розвитку узагальнених умінь, пізнавальної самостійності, творчої активності та соціалізації особистості, пов'язують її зі здатністю до самоорганізації (З. А. Вологодська, М.С. Дуранов, В. А. Козаков, В. Я. Ляудіс, В. П. Чихачов та ін.)

Мета статті – з'ясувати сутність самостійної роботи учнів та визначити її види на уроках географії.

Один із провідних педагогів П. І. Підкасистий у своїй роботі «Самостійна пізнавальна діяльність школярів у навчанні» подає таке визначення: «самостійна робота – це не форма організації навчальних занять і не метод навчання. Її правомірно розглядати скоріше як засіб залучення учнів до самостійної пізнавальної діяльності, засіб її логічної й психологічної організації» [3, с. 26].

Педагог-психолог І.А. Зимня визначає, що самостійна робота школяра є наслідком правильно організованої його навчальної діяльності на уроці, що мотивує самостійне її розширення, поглиблення і продовження у вільний час. Для вчителя це означає чітке усвідомлення власного плану навчальних дій і усвідомлене його формування у школярів як деякої схеми освоєння навчального предмету в ході вирішення нових навчальних завдань. Але в цілому це паралельно існуюча зайнятість школяра з обраної ним із готових програм або виробленої ним самим програми засвоєння будь-якого матеріалу.

При цьому самостійна робота – це вища форма навчальної діяльності школяра, форма самоосвіти пов'язана з його роботою в класі [2, с. 249].

Самостійна робота учнів – це форма організації їх навчальної діяльності, що здійснюється під прямим або непрямим керівництвом викладача, в ході якої учні переважно або повністю самостійно виконують різного виду завдання з метою розвитку знань, умінь, навичок та особистих якостей [1, с. 265].

Отже, самостійна робота – це така робота, яка виконується без безпосередньої участі вчителя, але за його завданням, у спеціально наданий для цього час, при цьому учні свідомо прагнуть досягти поставлених цілей, використовуючи свої зусилля і виражаючи в тій чи іншій формі результат розумових або фізичних (або тих й інших разом) дій.

Саме самостійна робота виробляє високу культуру розумової праці, яка передбачає не тільки техніку читання, вивчення книги, ведення записів, а, перш за все, потребу в самостійній діяльності, прагнення вникнути в суть питання, йти вглиб ще не вирішених проблем. У процесі такої праці найбільш повно виявляються індивідуальні здібності школярів, їх нахили та інтереси, які сприяють розвитку вміння аналізувати факти та явища, вчать самостійного мислення, яке призводить до творчого розвитку та створення власної думки, своїх поглядів, уявлень, своєї позиції.

Як і на будь-якому іншому уроці, самостійне навчання дуже важливе для предмету географії. Під час самостійної діяльності школярів на уроках географії реалізуються такі навчальні завдання:

- 1) набуття нових знань, оволодіння умінням самостійно здобувати знання;
- 2) закріплення й уточнення знань;
- 3) вироблення уміння застосовувати знання у вирішенні навчальних і практичних завдань;
- 4) формування умінь і навичок практичного характеру;
- 5) формування умінь і навичок творчого характеру, уміння застосовувати знання в ускладненій ситуації.

Нами було проведене анкетування учнів 8 класу в Бердичівській загальноосвітній школі I-III ступенів № 12. Анкета містила запитання, які безпосередньо характеризували ставлення учнів до самостійної діяльності на уроках географії. Після обробки результатів були отримані такі дані.

Так, зокрема, було встановлено, що 96,8 % опитуваних позитивно ставляться до самостійної роботи, яка проводиться з предмету «Географія». На запитання «Що вас приваблює в самостійній роботі» найпоширенішими були відповіді: можливість поповнювати і поглибити знання; бажання перевірити свої знання; можливість проявити самостійність.

50% учнів класу з інтересом виконують такі види самостійної роботи, як підготовка доповідей, 22% учнів – роботу з додатковою літературою. З'ясовано, що учні потребують допомоги при виконанні завдань, інструктажу до роботи.

Результати анкетування дозволяють виявити ставлення учнів до проведення самостійних робіт із географії та з'ясувати, який вид самостійної роботи найбільш цікавий школярам, а також якої допомоги потребують школярі під час самостійних робіт.

Вважаємо, що для підвищення розвитку самостійної діяльності учнів на уроці географії вчителю слід звертатися до таких видів робіт: робота з книгою; вправи; виконання практичних і лабораторних робіт; підготовка доповідей, рефератів; презентації; робота з картою та ін.

Такі види роботи не лише розвивають в учня якості самостійності, а й спонукають до того, аби бути відповідальнішим. Завдяки самостійній роботі значно підвищується рівень знань учнів з даного предмету.

Список використаних джерел

1. Андреев В. І. Педагогіка: навчальний курс для творчого саморозвитку / Андреев В. І. – [2-е вид.]. – К.: Центр інноваційних технологій, 2000.
2. Зимня І. А. Педагогічна психологія: підручник для вузів. / Зимня І. А. – [2-е вид., доп., випр. і перероб.]. – М.: Лотос, 2000.
3. Підкасистий П. І. Самостійна пізнавальна діяльність школярів у навчанні: теоретико-експериментальне дослідження / П.І. Підкасистий. – М., 1980.

*Наталія Дзедзь, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Пізнавальний інтерес як основа успішної навчальної діяльності учнів

Пізнавальний інтерес – важливе особистісне утворення та характеристика навчального процесу. Як вираження загальної направленості особистості, пізнавальний інтерес охоплює всі психічні процеси – сприйняття, пам'ять, мислення і т.д., стимулює пізнавальну активність учнів, спрямовує розвиток розумової, соціальної сфери особистості. У ході пізнавального процесу активізуються навчання, діяльність особистості. Інтерес до того чи іншого предмету – до науки, музики, спорту – веде до певної навчальної діяльності. Навчання є специфічною пізнавальною діяльністю. З мотивами навчання тісно пов'язані інтереси, вони взаємно переплітаються. Пізнавальний інтерес формується в організованій навчальній діяльності, спрямований на оволодіння практичним навичками та знаннями.

Дослідження та вивчення даної теми є необхідним і актуальним у сучасній системі освіти та педагогічній науці.

Про важливість пізнавального інтересу в процесі навчання учнів зазначали Я. Коменський, Й. Песталоцці, А. Дистервег, К. Ушинський та інші. Різноманітні аспекти формування пізнавальних інтересів досліджували Л. Виготський, О. Дусавицький, О. Киричук, Н. Морозова, Г. Щукіна та ін.

О. Савченко зазначає, що пізнавальний інтерес – це прагнення до знань, що виявляється в активному ставленні учня до пізнання сутнісних властивостей предметів і явищ дійсності [1, с. 407].

Мета статті – з'ясування сутності поняття „інтерес”, розкриття основних причин відсутності у дітей інтересу до навчання та окреслення напрямків роботи вчителя з формування в учнів пізнавального інтересу.

Вітчизняні та зарубіжні філософи і соціологи, які вивчали проблему інтересу, надавали великого значення визначенню його природи та структури. З'ясуємо сутність поняття „інтерес”. Інтерес (від лат. interest – має значення, важливо) – ставлення особистості до предмету як до чогось безпосередньо для неї цінного, привабливого [2, с. 49].

Характерними ознаками пізнавального інтересу є динамічність, поступальний рух, перехід від явища до сутності, встановлення глибоких зв'язків, оволодіння закономірностями. Названі ознаки прояву пізнавального інтересу формуються і виявляються поступово. Збудником інтересу можуть бути природа, певний вид діяльності, соціально-історичне явище, а також людина, з якою пов'язаний суб'єкт.

З метою виявлення пізнавального інтересу як основи успішної навчальної діяльності учнів нами було проведено дослідження серед учнів 5-А Луцицької загальноосвітньої школи І-ІІ ступенів Новоград-Волинського району Житомирської області. В опитуванні взяло участь 9 учнів. Результати вивчення свідчать про наступне.

66,6% учнів зазначають, що вчитися завжди цікаво, 22,2% учнів вказують на те, що інтерес до навчання у них виникає іноді, й у 11,1% респондентів навчання не викликає інтересу.

На питання, чи багато діти читають додаткової літератури, 11,1% відповіли – багато і постійно, 55,5 % – інколи багато, інколи ні, 33,3% – читають мало.

Якщо в учнів виникають питання під час вивчення нової теми, майже всі завжди знаходять відповідь самостійно, і лише 22% учнів на це не звертають увагу. Крім того, 33% учнів будуть шукати відповідь на питання, навіть якщо це буде важко, 45 % – залежить від ситуації, й 22% учнів шукатимуть підказки в інших.

Щодо того, що більше за все подобається в школі, учні поділилися на рівні групи: одним подобається дізнаватися щось нове, другим спілкуватися з товаришами і третім щось інше.

Якщо учням подобається вивчення певної дисципліни, то 22% респондентів активно працюють на уроці, 67 % – уважно слухають пояснення вчителя, і лише 11% учнів читають додаткову літературу.

А от щодо найбільш цікавого навчального предмету, відповіді були різні: 23% учням подобається математика, 22,2% – фізкультура, 22,2 % – природа, 11,% – малювання. Учні приваблює в цих предметах те, що в них є нові факти, цікаві явища, про які вони можуть дізнатися, і 22,2% учням подобається розбиратися в тому, що і як відбувається.

Узагальнивши результати дослідження, можна зробити висновок, що в даному класі в учнів сформований пізнавальний інтерес переважно до таких навчальних предметів: фізкультура, природа, англійська мова, основи здоров'я; виявляється цікавість також до точних наук, зокрема до математики. Дітям у школі найбільше подобається дізнаватися про щось нове, спілкуватися. Меншій кількості дітей подобається сам процес навчання. У результаті дослідження було виявлено, що в класі 80% дітей люблять розважатися з друзями на вулиці, на комп'ютері. Діти люблять читати книги, займатися спортом, співати, грати у футбол. У 20% дітей визначається певний інтерес до таких предметів, як малювання, читання, фізкультура, математика.

Класному керівнику потрібно правильно обирати ефективні методи, засоби та прийоми навчання, стимулювати учнів до пізнавальної активності, до пошукової діяльності. Для цього він може провести ряд виховних заходів „Людина починається з добра ”, „Книга – джерело грамотності, вихованості, всебічного розвитку особистості”, „Людина, яка змінила хід історії” та інші. Доречними будуть у цьому зв'язку й різні інтелектуальні вікторини, математичні конкурси, ігри, які будуть розвивати пізнавальний інтерес у дітей.

Список використаних джерел

1. Савчин М.В. Вікова психологія: навч. посіб. / Савчин М.В., Василенко Л. П. – К.: Академвидав, 2005 – 360 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник / Гончаренко С. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Щукіна Г. І. Проблема пізнавального інтересу в педагогіці / Щукіна Г. І. – М.: Педагогіка, 1971. – 146 с.

Роль пізнавального інтересу в підвищенні успішності навчальної діяльності учнів

Основною діяльністю школярів є учіння – набуття нових знань, умінь і навичок, накопичення відомостей про навколишній світ, довкілля і соціум. Формування пізнавального інтересу в учнів є однією з найскладніших проблем психології та педагогіки. У психолого-педагогічній літературі відбувається пошук нових технологій формування пізнавального інтересу, з'ясування основних чинників, які зумовлюють його становлення в процесі розвитку особистості дитини [1].

Проблему розвитку пізнавальних інтересів розглядали вітчизняні науковці: А.Алексюк, О.Біляєва, Е.Голанд, Л.Гордон, Г.Делікатний, В.Демиденко, О.Киричук, В.Онищук, В.Шморгун, О.Синиця, В.Сухомлинський, О.Савченко та інші [2]. Шляхи формування інтересу до знань, до навчальної роботи досліджувалися багатьма творчо працюючими вчителями, як, наприклад В.Ф. Шаталов, С.Д. Шевченко, С.М. Лисенко й ін.

Пізнавальні інтереси в структурі особистості учня аналізували І.Унт та Є. Рабунський. Так І. Унт пізнавальний інтерес розглядає як один з семи критеріїв, за якими можна проводити типологію учнів, серед яких він також виділяє: наочуваність, уміння самостійно працювати, вміння читати з розумінням і з потрібною швидкістю, спеціальні здібності, ставлення до праці. Є. Рабунський пізнавальний інтерес також відносить до критеріїв типології учнів поряд з рівнем успішності та рівнем пізнавальної самостійності.

Мета статті – з'ясування сутності поняття «інтерес», розкриття основних причин відсутності в учнів інтересу до навчання.

Пізнавальний інтерес – це вищий етап розвитку особистості в процесі навчання. Такий інтерес пов'язаний із намаганням людини самостійно розв'язати проблемне питання. У центрі уваги – проблема, а не готові знання. При цьому ті, хто навчаються, шукають причину, намагаються проникнути в сутність предмету, самостійно встановити закономірність, розкрити причинно-наслідкові зв'язки. Особистість напружує думку, волюві зусилля, виявляє емоції.

Пізнавальний інтерес можна визначити як загальну, так і вибірково спрямованість особистості, яка звертається до процесу пізнання, до його предметної сторони і самого процесу оволодіння знаннями. Сутність пізнавального інтересу полягає в тому, що об'єктом його є сам процес пізнання, який характеризується прагненням виникати, в сутність явищ (а не просто бути споживачем інформації про них), пізнанням теоретичних,

наукових основ деякої галузі знань, відносно стійким прагнення до постійного глибокого її вивчення.

Характерними ознаками пізнавального інтересу є динамічність, поступальний рух, перехід від явища до сутності, встановлення глибоких зв'язків, оволодіння закономірностями. Названі ознаки прояву пізнавального інтересу формуються і виявляються поступово. Збудником інтересу можуть бути природа, певний вид діяльності, соціально-історичне явище, а також людина, з якою пов'язаний суб'єкт [3].

З метою виявлення пізнавального інтересу в учнів нами було проведено опитування учнів 8 класу Бистрицької ЗОШ I-III ступенів Бердичівського району Житомирської області за розробленою нами анкетною. Аналіз результатів дає змогу визначити рівень пізнавального інтересу учнів середньої школи.

Анкета складається з десяти питань. До кожного питання є три варіанти відповіді. На питання «Чи подобається тобі виконувати завдання підвищеної складності» 40% учнів відповіло «так», а 60% – «іноді». Це свідчить про те, що більшість учнів не прагнуть розвивати свої знання. На питання «Чи багато ти читаєш додаткової літератури» 70% відповіло «інколи багато, інколи – ні», 20% дало відповідь «так», і 10% дало відповідь «читаю мало». Це свідчить про те, що більша частина учнів іноді поглиблює свої знання – з певної дисципліни, читаючи додаткову літературу. На питання «Чи займаєшся ти самоосвітою» 60% учнів відповіло «час від часу», 30% дало відповідь «так», і 10% відповіло «ні, не займаюся». На основі цих відповідей можна зробити висновок, що більша частина учнів класу іноді займається самоосвітою. На питання «Чи застосовують учителі на уроках наочність» 50% відповіло «ні», 40% – «інколи», і лише 10% – «так». За результатами відповіді на це питання можна зробити висновок, що вчителі не зацікавлюють достатньо учнів, тому рівень їх пізнавального інтересу знаходиться на середньому рівні. На питання «Коли не розумієш якусь тему, ти підійдеш до вчителя і попросиш, щоб він пояснив ще раз, чи намагатимешся розібратися сам» 100% учнів відповіло «звернуся до вчителя». Можна зробити висновок, що учні не будуть витрачати свій час на прочитання додаткової літератури, а краще попросять допомоги у вчителя, що негативно, до певної міри, вплине на рівень їх пізнавального інтересу.

Отже, результати опитування за анкетною показали, що більшість учнів класу (70%) мають середній рівень пізнавального інтересу. 30% учнів мають високий рівень пізнавального інтересу, що свідчить про те, що учні прагнуть до постійних розумових дій, виявляють інтерес до різноманітних способів добування знань, розвивають та поглиблюють свій інтерес до навчання.

На нашу думку, для подальшого розвитку пізнавального інтересу до навчання, підвищення його ефективності потрібно зацікавити учнів у вивченні предмету, порекомендувати додаткову цікаву літературу з вивчення певних тем, використовувати технічні засоби навчання.

Усе це дозволяє зробити висновок, що сучасна педагогічна наука, вчителі-практики здійснюють пошук нових прийомів, методів і форм навчання, які б сприяли активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів, підвищували ефективність набуття ними нових знань та умінь.

Список використаних джерел

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник / Гончаренко С. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
2. Гордон Л.Д. Психологія і педагогіка інтересу / Гордон Л.Д. – К.: Радянська школа, 1940. – 123 с.
3. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2 кн./ Бех І.Д. – К.: Либідь, 2003. – Кн.1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. – 280 с. Кн.2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. – 344 с.

*Леся Колеснік, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Розвиток пізнавальної активності учнів на уроках біології

Пізнавальна діяльність сприяє розвитку інтелектуальної сфери, оволодінню учнями основами природничо-наукових знань, методами навчального пізнання. Для успішного засвоєння знань під час навчання необхідно, щоб відбувався розвиток особистості. Дане питання досліджували С.Яловенко, О. Донченко, Р.Ануфрієва, І. Єрмаков та ін.

Мета статті – розкрити значення поняття «пізнавальний інтерес», з'ясувати прийоми та методи активізації пізнавального інтересу учнів.

Активізація пізнавальної діяльності учнів є багатоаспектним питанням. Її характерними рисами є підвищення рівня активності та самостійності учнів, інтересу та бажання самостійно докладати зусиль у процесі вивчення біологічних об'єктів і явищ. Це досягається завдяки вдосконаленню змісту запропонованого для вивчення матеріалу, подання його в зрозумілій для учнів формі, в якій відображається практичне значення явищ і фактів, що вивчаються. Це спонукає учнів застосовувати отримані знання в життєво-практичних ситуаціях і виробляє у них необхідні для життя уміння та навички, у тому числі поведінкові [3].

Активність школярів у навчанні знаходить вияв у їх ставленні до пізнавальної діяльності: стані готовності, прагненні до самостійної діяльності, яка спрямована на засвоєння індивідом суспільного досвіду, накопиченого людством, знань і способів діяльності, яка здійснюється

шляхом вибору і застосування оптимальних шляхів досягнення мети пізнання.

Саме тому однією з актуальних проблем сучасної загальноосвітньої школи є активізація пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання.

Від вирішення цієї проблеми залежить ефективність навчального процесу, що проявляється в міцному засвоєнні знань, стимулюванні та розвитку інтересу до навчання, формуванні самостійної думки та підготовці учнів до самостійного життя [3].

Пізнавальна (навчальна) активність школярів таким чином полягає в прагненні вчитися, долаючи труднощі на шляху отримання знань, докладанні максимальних волевових зусиль та енергії в розумовій діяльності. Йдеться не тільки про зовнішню активність (підняття рук, переписування, гортання сторінок підручника), а, головним чином, про внутрішню розумову активність учня, творче мислення.

Активізація пізнавальної діяльності учнів сприяє показу практичної значущості матеріалу, який вивчається на уроці, використанню задач з екології, генетики, молекулярної біології. Дуже важливо, щоб на початку розв'язання біологічних задач усі учні ретельно розібрали разом із учителем основні принципи їх розв'язування. Адже від цього залежить багато аспектів, починаючи від розуміння суті матеріалу і закінчуючи вмінням учнів застосовувати здобуті знання у життєвих ситуаціях [3].

Методи активізації пізнавальної діяльності учнів можна й потрібно застосовувати на різних етапах уроку. При цьому дуже важливо, щоб учитель у своїй роботі використовував різноманітні традиційні й активні форми й методи активізації пізнавальної діяльності – це помітно підвищує якість уроків, інтерес учнів до навчання.

Таким чином, можна організувати самостійні роботи з метою отримання учнями нових знань або оформлення вже отриманих результатів. Учні можуть готувати усні або письмові відповіді (наприклад, робити записи в зошитах, заповнюючи колонки таблицями за спеціальним зразком тощо) [1].

Для чіткої організації самостійної роботи вчитель має розробити систему завдань пошукового характеру з теми, предмета в цілому, передбачити їх поступове ускладнення і підвищення рівня самостійності учнів під час виконання цих завдань.

З метою детального вивчення предмета або явища можна використати прийоми, які допоможуть учням успішно засвоїти навчальний матеріал, вникнути в суть дослідження біологічних процесів. Одним із таких прийомів є евристичний. Суть його полягає в тому, що вчитель ставить перед учнями запитання на кмітливість з додатковими навідними запитаннями, чим спонукає до інтуїтивного розв'язання пізнавального завдання [3].

Часто для відповіді на запитання достатньо зіставити вже відомі істини, навіть елементарні відомості. Незважаючи на це, учням іноді буває важко знайти правильну відповідь. Так виникають труднощі із запитанням, чи відбувається фотосинтез у плодах. Більшість учнів переконані в тому, що фотосинтез відбувається тільки в листках. І лише дехто з них здогадується, що зелені незрілі плоди теж беруть участь у процесі утворення органічних речовин на світлі. Евристичний прийом розвиває в учнів здатність здогадуватися, кмітливість, творчий підхід до виконання пізнавального завдання [3].

Сучасна психологія і педагогіка доводять, що в процесі навчання учень не просто сприймає, усвідомлює, запам'ятовує, а й виконує складну систему розумових дій, спрямованих на засвоєння знань.

Завдяки цій розумовій діяльності знання стають його надбанням. Початковим етапом засвоєння знань є сприйняття. На перший погляд здається, що на уроці активним є лише вчитель, а учні повинні його слухати, спостерігати. Насправді це не так. Уже на цьому етапі оволодіння знаннями важлива активна діяльність школярів. Проте вона не з'являється сама по собі. Її повинен створити вчитель. Теорія і практика пропонують цілу систему шляхів активізації сприйняття учнями навчального матеріалу [2].

Нами було проведено дослідження учнів 8 класу Симонівської загальноосвітньої школи Ємільчинського району Житомирської області. У дослідженні взяли участь 14 учнів.

За результатами проведеного дослідження було з'ясовано, що в учнів переважає середній рівень пізнавальної активності на уроках біології. Найбільшу цікавість в учнів викликає проведення дослідів, проте більшість із них хоча б раз брали участь у їх проведенні. Також із великим захопленням учні переглядають різні наукові фільми. Учнім подобається брати участь у дискусіях, у вирішенні проблемних завдань. Проте вони не завжди роблять домашні завдання, оскільки не розуміють, що від них вимагає вчитель [2].

Якість сприйняття підвищується, якщо діти підготовлені до засвоєння нового матеріалу шляхом постановки перед ними пізнавальних і практичних завдань: “навчитися виділяти головне з прочитаного тексту”, “навчитися пояснювати будову органа у зв'язку з його функцією” [2].

Науковці стверджують, що пізнавальна активність учня – якість не природжена і не постійна, вона динамічно розвивається, може прогресувати й регресувати під впливом школи, товаришів, родини та інших соціальних чинників. На рівень активності великий вплив мають ставлення вчителя і стиль його спілкування з учнями на уроці, успішність і настрої самого учня (успіхи у навчанні й позитивні емоції підвищують пізнавальну активність) [3].

Актуальним сьогодні є впровадження у навчальний процес таких засобів активізації пізнавальної діяльності учнів, як системи пізнавальних і творчих завдань, застосування різних прийомів співробітництва і навчального діалогу, групової та індивідуальної роботи, що сприяє зміцненню інтересів дітей. Отже, навчання і виховання ґрунтується на активній позиції учнів, їхній пізнавальній самостійності [1].

Узагальнюючи викладене, зазначимо, що вагома роль у активізації пізнавальної діяльності учнів належить учителю, який у своїй роботі має використовувати такі методи і засоби пізнавальної діяльності: самостійні роботи; біологічні диктанти; біологічні задачі; вікторини; лекції та інше.

Список використаних джерел

1. http://www.rusnauka.com/28_PRNT_2011/
2. <http://www.refine.org.ua/pageid-3513-1.html>
3. <http://uchil.net/?cm=66731>

*Аліна Маркевич, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Організація самостійної діяльності школярів на уроках географії

Самостійна робота є однією з важливих форм організації навчального процесу та посідає провідне місце у сучасній школі. Вона відіграє особливу роль, будучи формою, з одного боку, організації самостійної роботи учнів, з іншого – розвитку їх пізнавальної активності. Важливим аспектом самостійної роботи є те, що вона вирішує не тільки навчальні завдання, а й розв'язує проблеми саморозвитку і самовдосконалення учнів; виступає як першооснова їх особистісного розвитку, евристичної й креативної самореалізації, набуття пізнавальної компетентності. Навчити учнів самостійно вчитися, опановувати нові знання, сформувані у них потребу в самоосвіті, розвинути здібності до високого рівня самоконтролю і самооцінки і є завданням, що стоять сьогодні перед педагогами.

Сутність самостійної пізнавальної діяльності, технологію та методику її організації вивчали Ю.Бабанський, В.Буряк, М.Гарунов, М.Дайрі, М.Данилов, Б.Єсіпов, Л.Жарова, І.Зимня, І.Лернер та інші.

Метою статті є розкрити суть самостійної діяльності, її функції; з'ясувати проблеми розвитку самостійної пізнавальної діяльності суб'єктів учіння.

Одним із найдоступніших і перевірених практикою шляхів підвищення ефективності уроку, активізації пізнавальної діяльності учнів на уроці є відповідна організація самостійної навчальної роботи. Вона займає особливе місце на сучасному уроці, тому що учень набуває знання

тільки в процесі особистої самостійної навчальної діяльності. Передові педагоги завжди вважали, що на уроці учні повинні працювати по можливості самостійно, а вчитель – керувати їхньою самостійною роботою.

Під самостійною роботою слід розуміти сукупність усієї самостійної діяльності учня як у навчальному кабінеті, так і поза ним, у контакті з викладачем і за його відсутності. Як дидактичне явище, самостійна робота, з одного боку, є навчальним завданням, яке повинен виконати учень, з другого – формою вияву відповідної діяльності: пам'яті, мислення, творчого відображення, поглиблення та розширення сфери дії раніше отриманих знань.

Проблема організації самостійної діяльності школярів на уроках географії неодноразово була предметом різноманітних психолого-педагогічних досліджень. Існує декілька підходів до трактування поняття “самостійна діяльність”. Поряд із цим поняттям широко вживаються терміни “пізнавальна самостійність”, “самостійна робота” і т. п.

В “Українському педагогічному словнику” С.У. Гончаренко подає тлумачення “самостійності” як однієї з властивостей особистості, яка характеризується двома факторами: по-перше, сукупністю засобів знань, умінь і навичок, якими володіє особистість, по-друге, ставленням особистості до процесу діяльності, її результатів і умов здійснення, зв'язками з іншими людьми, що складаються в процесі діяльності.

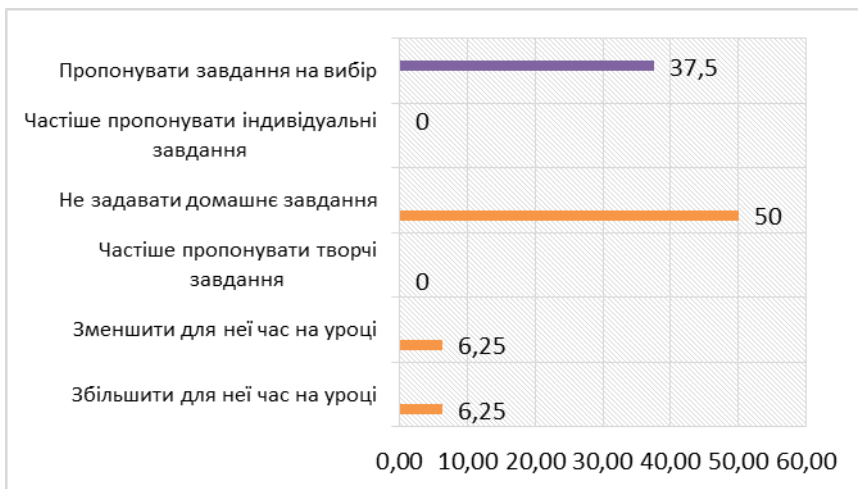
Для виявлення ставлення та мотивів учнів до виконання самостійної роботи з географії й окремих її видів була запропонована анкета закритого типу. У анкетуванні взяли участь 16 учнів 8–Б класу Першотравенської ЗОШ I–III ступенів Баранівського району Житомирської області.

За результатами, отриманими після анкетування, ставлення 56, 25% учнів до самостійної роботи, яка проводиться з географії, негативне, у 25 % – позитивне, 18 % виявили байдужість до самостійних робіт

У більшості з опитуваних провідним мотивом виконання самостійної роботи є можливість перевірити свої знання (43,75%) й отримати похвалу від батьків (31,25%), а також отримати оцінку (18,75%), рідше – можливість проявити самостійність (6,25%).

Більшість учнів 8 класу – творчі люди, віддають перевагу виконанню креслень, малюнків (50%) і роботі з підручником (25%). Підготовкою доповідей готові займатися 18,75% учнів. 25% учнів у відповіді на питання вказали, що їм потрібна допомога вчителя при перевірці та аналізі результатів, ще 25% учнів необхідне пояснення завдання.

До організації самостійної роботи школярі запропонували внести такі зміни:

На жаль, 56,25% опитаних класу виявили негативне ставлення до самостійних робіт із географії. При виконанні самостійної роботи учні найбільше потребують пояснення завдання, перевірки та аналізу результатів, тому цілком можливо, що причиною негативного ставлення є високий рівень складності завдань, незрозуміле їх викладення тощо. Вирішенню цієї проблеми сприятиме:

- 1) часте використання під час уроків географії таких видів самостійної роботи: підготовка доповідей, рефератів; домашні дослід, спостереження; технічне моделювання та конструювання;
- 2) урахування індивідуальних здібностей дітей і надання дітям для виконання завдання зі знайомим матеріалом;
- 3) використання групових самостійних робіт;
- 4) використання у своїй роботі фронтальних самостійних робіт;
- 5) застосування різних видів самостійної роботи учнів: робота з книгою, усні самостійні роботи, письмові самостійні роботи (включаючи диференційовані), контроль (взаємоконтроль, самоконтроль);
- 6) надання домашніх самостійних робіт, які сприятимуть закріпленню знань і практичних умінь, систематизації та узагальненню набутих знань і умінь, підготовці учнів до роботи, яка буде проводитися на майбутньому уроці.

Усе це дозволяє зробити висновок, що у розв'язанні названої проблеми значна роль відводиться формуванню в них умінь і навичок самостійного мислення і практичного застосування знань. Важливим є формування навичок самостійної розумової праці. Це тим більш важливо, що, які б знання і у якому обсязі не отримували учні, ці знання мають незворотну тенденцію застарівати, відставати від потреб життя. Вихід у

розв'язанні задачі – навчити учнів навчатися самостійно, здобувати знання з різних джерел інформації самостійним шляхом, оволодіти якомога більшою різноманітністю видів і прийомів самостійної роботи.

Список використаних джерел

1. Муковіз О.П. Формування вмінь самостійної пізнавальної діяльності у студентів педагогічних ВНЗ засобами інформаційних технологій: монографія / О.П. Муковіз. — Умань: ПП Жовтий О.О., 2010. — 180 с.
2. Богданова І.М. Соціальна педагогіка / Богданова І. М. — Х., 2011. — 160 с.
3. Зайченко І.В. Педагогіка / Зайченко І. В. — Чернігів, 2002. — 528 с.
4. Самостійна робота учнів як спосіб адаптації до професійної діяльності в сучасному світі / Федеренко В. П. — Томаківка, 2013. — 24 с.

***Сергій Мартинюк, студент III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)***

Формування пізнавального інтересу до природничих дисциплін у підлітків

Проблема формування пізнавальних інтересів у підлітків є актуальною, стійкі пізнавальні мотиви сприяють засвоєнню знань, швидкому опануванню навчальним матеріалом, розвитку особистості загалом.

Різні аспекти пізнавальної діяльності – інтерес, активність, мотиви, діяльність – вивчають В. Розова, Г. Щукіна та ін.

Мета статті полягає у з'ясуванні сутності та методів формування пізнавальних інтересів, а також визначенні рівня пізнавальної активності учнів у процесі вивчення природничих дисциплін.

Пізнавальний інтерес – це вибіркова спрямованість особи на пізнання і вибіркового характеру, виражений в тій або іншій наочній області знань. В умовах навчання пізнавальний інтерес виражений спрямованістю школяра до навчання; до педагогічного пізнання в області одного або ряду навчальних предметів. Проблема формування пізнавальних інтересів школярів – одна з найважливіших задач сучасної школи. Як відомо, стійкий пізнавальний інтерес формується при поєднанні емоційного і раціонального в навчанні.

Реалізація окреслених шляхів формування пізнавального інтересу учнів у практиці навчання спирається на застосування різноманітних педагогічних методів, прийомів та засобів.

Беззаперечним залишається той факт, що пізнавальний інтерес відмінний від інших мотивів навчання та має такі особливості: раніше і швидше за інші усвідомлюється дитиною; активізує інші мотиви; створює

внутрішнє середовище розвитку; суттєво змінює пізнавальну діяльність, впливаючи на її характер, протікання і результат.

Щодо формування пізнавального інтересу учнів до предметів природничо-математичного циклу, то слід виходити зі специфіки зазначених предметів і психофізіологічних особливостей школярів підліткового віку. Специфіка природничо-математичних дисциплін полягає в тому, що базові знання й уміння, які формуються під час вивчення, є значущими як для створення у свідомості учня єдиної наукової картини навколишнього світу, так і для застосування в життєвих ситуаціях, у технічній та практичній діяльності сучасної людини; у цих дисциплінах широко використовуються уявні поняття й абстракції, знакова символіка й математичний апарат; провідними методами пізнання у природничих науках виступають спостереження й експеримент.

Вивчення психофізіологічних особливостей учнів підліткового віку показало, що важливими для зазначеної категорії школярів є: опора в поданні навчального матеріалу на образно-емоційний компонент мислення, інтуїцію та уяву учня; надання йому можливості самостійно переконатися в наявності тих чи інших властивостей об'єкта вивчення, тому що підліткам притаманна критичність, небажання приймати щось на віру; акцентування на практичному компоненті навчальної діяльності, зокрема на експериментуванні, оскільки саме така діяльність їх приваблює; розкриття реальної значущості предметних знань і вмінь, без чого навчання для підлітка втрачає сенс. Психологи відзначають, що велику роль у формуванні пізнавального інтересу учнів відіграють: наочне відображення сутності об'єкта вивчення (Т. Рібо, В. Мухіна), надання учневі можливості виконувати дії з цим об'єктом, набувати власного досвіду чуттєвого ознайомлення з ним через відчуття, сприйняття, спостереження (О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, М. Левітов); висвітлення життєвої значущості оволодіння предметними знаннями і вміннями (Ш. Амонашвілі, Ж. Піаже).

Нами було проведено анкетування учнів 8 класу ліцею №2 міста Житомира з метою вивчення пізнавальних інтересів. У дослідженні взяли участь 28 школярів. Розроблена методика вміщувала такі завдання: оцінити за 10-бальною шкалою, наскільки учням цікаво вивчати природничі дисципліни (хімія, біологія, географія, фізика); встановити, чи уявляють учні наочно науковий матеріал під час вивчення природничих наук, чи використовують здобуті знання, вміння та навички з природничих дисциплін у школі, в побуті; чи відвідують факультативи, а також виявити готовність школярів відвідувати факультативи.

Результати вивчення виявилися такими: 85% учнів мають високий рівень зацікавленості природничими дисциплінами, 15% – середній рівень. 92% учнів повноцінно сприймають навчальний матеріал, лише для

8% учнів усвідомлення навчального матеріалу є складним. Здобуті знання з природничих дисциплін 67% учнів активно застосовують у побуті, й 33% школярів не змогли визначити їх користь. Також було помічено достатню активність щодо відвідування шкільних факультативів природничого спрямування (близько 75%).

Вважаємо, що доцільними формами і методами роботи з формування пізнавального інтересу учнів підліткового віку є такі: дискусія, диспут, включення учнів у ситуацію особистого переживання успіху в навчанні, в інші ситуації емоційно-моральних переживань (радості, задоволення, здивування тощо), метод опори на здобутий життєвий досвід, метод пізнавальної гри та ін. Основним джерелом інтересу до навчальної діяльності є насамперед її зміст. Щоб підсилити стимулювальний вплив змісту, необхідно чітко дотримуватися вимог принципів науковості, систематичності й послідовності, зв'язку навчання з життям і практикою. Для підвищення стимулювального впливу змісту навчання можна використовувати прийоми створення ситуації новизни, актуальності, наближення змісту до важливих наукових відкриттів тощо. Стимулювання навчання можна досягти за допомогою методів проблемного навчання, дидактичних ігор. Вони сприяють створенню проблемних ситуацій, обміну знаннями, організації розумової діяльності.

Список використаних джерел

1. Щукіна Г.І. Методи вивчення та формування пізнавальних інтересів учнів [Текст] / Г.І. Щукіна. — М.: Педагогіка, 1971. — 358 с.
2. Щукіна Г.І. Педагогічні проблеми формування пізнавальних інтересів учнів [Текст] / Г.І. Щукіна. — М.: Педагогіка, 1988. — 208 с.

***Руслана Мошківська, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)***

Розвиток екологічної культури учнів

Розвиток та формування екологічної культури, гармонійних відносин людини й природи посідає в Україні важливе місце. Чорнобильська катастрофа, високий рівень радіаційної та хімічної забрудненості довкілля призвели до зростання захворюваності й смертності населення, скорочення тривалості життя, зникнення багатьох рідкісних видів рослин та тварин. Тому ставлення людини до природи розглядається як важлива громадянська характеристика особистості, а розвиток екологічної культури учнів є важливим завданням у навчальному й позаурочному процесі.

Комплекс проблем, пов'язаних із формуванням і розвитком екологічної культури, в останні три десятиліття отримав найбільше висвітлення в філософських, соціологічних і педагогічних роботах. У

педагогіці й психології проблеми екологічного виховання досліджуються С.Дерябо, А. Захлібним, І. Зверевим, В. Ігнатовою, Д.Кавтарадзе, В. Ясвіним та іншими. У роботах цих авторів розглядаються тенденції й закономірності розвитку екологічної свідомості, розробляються принципи й методи педагогічного управління процесом його формування.

Мета статті – з'ясувати значення поняття «екологічна культура», шляхи її розвитку в учнів та рівень екологічної культури школярів загалом.

Термін «екологічна культура» з'явився лише в 20-х роках минулого століття в якості позначення сукупності відповідних екокультурних норм («заборон» і «дозволів»). У цьому плані екологічна культура може бути визначена «як певна програма, опредмечена в діяльності, на основі якої суб'єкт природокористування будує свій історично конкретний процес взаємодії з природою» [3, с.144]. В. Крисаченко і М. Хилько зазначають, що «екологічна культура є цілепокладаючою діяльністю людини (включаючи і наслідки такої діяльності), спрямованою на організацію та трансформацію природного світу (об'єктів та процесів) відповідно до власних потреб та намірів» [2, с.212]. Дослідниця Л. Юрченко робить акцент на тому, що «екологічна культура в більшості визначає норми взаємин суспільства і природи, встановлює систему пріоритетних цілей; знаходить своє відображення в суспільній свідомості та суспільній психології, в конкретних формах життєдіяльності та способу життя» [4, с.82]. Екологічна культура виконує, як зауважує О. Салтовський, функцію подолання віджилого, всього того, що перешкоджає подальшому безпечному розвитку відносин між суспільством і природою та не відповідає сучасним вимогам часу [3, с.146].

Від рівня екологічної культури залежить стан природи взагалі, адже людина чинить прямий вплив на її становище. Тому, як справедливо зауважує В. Крисаченко, «екологічна культура звернена до двох світів – природного довкілля і внутрішнього світу людини. Своїми цілями вона спрямована на створення бажаного устрою чи ладу в природі й на виховання високих гуманістичних смисложиттєвих цінностей та орієнтирів у людському житті» [1, с.14].

З метою виявлення рівня розвитку екологічної культури нами було проведене анкетування учнів 9-10 класів Забрідської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Черняхівського району Житомирської області за розробленою анкетною. В анкетуванні взяло участь 16 учнів. В анкеті були представлені питання, які дозволяли з'ясувати рівень розвитку екологічної культури в учнів, їх ставлення до природи та значення природи в цілому для людини. Результати дослідження є такими:

- 35% учнів вважає, що природа для людини – це середовище її існування, 30% – джерело життя;

- 80% учнів вважає, що основними предметами, на яких вони вивчають питання, пов'язані з охороною природи, є біологія, основи здоров'я;
- 65% учнів серед основних правил поведінки з природою назвали: не смітити, не забруднювати воду, не знищувати рідкісних рослин і тварин;
- на думку 70% учнів захист природи є важливим тому, що вона забезпечує життя людині;
- 75% учнів у якості заходів, пов'язаних із охороною природи, назвали участь у агітбригаді, прибирання території навколо школи та в парках;
- 45% учнів основними природними об'єктами, які наявні в їх селі, назвали ліси, сади, поля, річки та парки;
- 60% учнів відповіли, що вони завжди бережуть красу природи навколо себе.

Як бачимо, близько 60% учнів є обізнаними щодо правил поведінки в природі та збереження довкілля. Однак значний відсоток учнів не може вказати об'єкти охорони, не називає правил природодоцільної поведінки.

Класний керівник з метою інформування учнів щодо питань екологічної культури може залучати їх до різних форм роботи. Це можуть бути дослідницькі проекти, літературні композиції, екологічні турніри, дискусії, ділові ігри. Важливе місце займає організація екологічних екскурсій, які дають можливість у конкретних умовах спостерігати результати впливу антропогенних факторів на природу і забезпечують встановлення зв'язку між вивченим теоретичним матеріалом і місцевими проблемами довкілля.

Необхідними видами діяльності класного керівника є проведення лекцій з проблем довкілля й охорони природи серед учнів і батьків, розробка та апробація екологічних проектів; організація і проведення конкурсів-виставок малюнків, плакатів, фотографій, поробок з теми «Довкілля і людина», організація практичної діяльності з охорони природи.

Отже, екологічна культура – це спосіб організації життєдіяльності людини, представлений сукупністю знань, норм і правил поведінки, ціннісних орієнтацій особистості, що відповідає вимогам постійного розвитку та виявляється у безпосередній і опосередкованій взаємодії з природою.

Результат цього виховання значно залежить від екологічної культури сім'ї, кваліфікації та сумління педагогів, системної екологічної освіти й виховання загалом.

Список використаних джерел

1. Крисаченко В. С. Екологічна культура: теорія і практика / В.С.Крисаченко. – К.: Зарвіт, 1996. – 352 с.

2. Крисаченко В. С. Екологія. Культура. Політика: Концептуальні засади сучасного розвитку [монографія] / В. С. Крисаченко, М. І. Хилько. – К.: Знання України, 2002. – 598 с.

3. Салтовський О. І. Основи соціальної екології: навч. посіб. / О. І. Салтовський. – К.: Центр навч. літер., 2004. – 382 с.

4. Юрченко Л. І. Екологічна культура в контексті екологічної безпеки [монографія] / Л. І. Юрченко. – К.: ПАРАПАН, 2008. – 296 с.

***Віта Нехрещенко**, студентка II курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Арт-педагогіка в сучасній системі навчання і виховання

Вплив арт-педагогіки на процес навчання і виховання в наш час є досить актуальною темою. Інноваційні технології, медіа-розробки, дистанційне навчання, а також навчання за допомогою мистецтва – всі ці методи широко застосовуються у школах. Інноваційні технології навчання є предметом розгляду таких дослідників: О.Пометун, І.Дичківської, І.Коновальчука, Т.Скрябіної, О.Деркач, В.Паламарчук, М.Євтуха, В.Химинця та ін. Про вплив мистецтва на виховання і навчання писали Аристотель, Піфагор, Платон тощо. На сучасному етапі дана проблема є предметом розгляду таких науковців: В.Анісімова, Л.Уфимцева, В.Ананьєва, Н.Осіпова, Г.Зеленського, Л.Лебедевої, Н.Сергєєва, О.Сметаніної та інших.

Мета статті – розглянути вплив арт-педагогіки на процес навчання і виховання школярів.

На думку багатьох дослідників, вже наскальні малюнки первісних людей відображали не лише розвиток культури та суспільного ладу того часу, а й прагнення визначитися зі змістом людського існування та своїм місцем у цьому світі.

Особливо великого значення надавали мистецтву в житті як кожної людини окремо, так і суспільства в цілому, мудреці та філософи античності. Піфагор, наприклад, розробив цілу науку про евритмію. Це слово означало здатність людини знаходити правильний ритм в усіх життєвих проявах, тобто не лише у співі, танці чи грі на музичному інструменті, а й у думках, учинках та розмові. Саме через знаходження правильного ритму антична людина, на думку Піфагора, могла увійти у ритм життя свого міста, а потім – і у ритм світового цілого – Космосу [1].

Вплив мистецтва на внутрішній світ людини вивчав і Аристотель. Саме ним була розроблена теорія катарсису, відповідно до якої в душі глядача та слухача древньогрецької трагедії відбувалося звільнення від афектів завдяки переключенню із власних (егоїстичних) проблем на проблеми інших людей або й цілого суспільства [4].

Як зазначає Л.Д.Лебедева, використання терапії мистецтвом або арт-терапії у роботі з дітьми дає надзвичайні результати, адже процес творення (не за вимогою, не за зразком) завжди приносить радість, і це вже важливо незалежно від того, народжується ця радість у глибинах підсвідомості чи є результатом розуміння можливості порозважатися чи навіть покепкувати. Тому, даючи визначення, можна сказати, що арт-терапія – це створення та використання різних творів мистецтва з метою передачі почуттів, емоцій й інших проявів психіки людини, інструмент для дослідження і взаємоузгодження тих сторін внутрішнього світу людини, для вираження яких слова не підходять [3].

У роботі з вихованцями учитель, класний керівник застосовують різні форми та методи виховного впливу, зокрема:

- а) малювання крейдою на асфальті;
- б) відвідування різних музеїв;
- в) пізнавальні екскурсії;
- г) уроки на свіжому повітрі;

д) опис дітьми своїх вражень за допомогою малюнків, письмових розповідей, оповідань тощо;

е) проведення арт-уроків з використанням відео- і аудіоресурсів;

ж) організація гуртків із співу, хореографії, рукоділля та інше.

Однак і сам педагог повинен у зв'язку з розвитком інноваційних методів навчання вдосконалювати свої навички. Велику увагу цьому приділяє Т.Скрябіна і визначає структуру інноваційного стилю діяльності вчителя, яка включає такі компоненти:

❖ мотиваційний — це професійна спрямованість, ставлення педагога до впровадження інновацій;

❖ технологічний — рівень системних знань, оволодіння навичками інноваційної діяльності;

❖ особистісний — новаторство, професійна компетентність, організованість, гуманізм, самооцінка вчителем власної діяльності [5].

Для досягнення ефективності навчання і виховання за допомогою творчості всі ці компоненти обов'язково мають бути враховані вчителем у його діяльності. Адже вміння вчителя правильно організувати роботу учнів, зацікавити є досить важливим для навчання.

Розглядаючи мистецтво як допоміжний засіб навчання, необхідно відмітити, що виховання такими методами є досить специфічним: до кожного з учнів педагог повинен мати свій підхід, враховуючи особистісні якості. У цьому процесі вчитель повинен розвинути не тільки розумові здібності дітей, але і забезпечити якнайкращий естетичний розвиток.

О.Деркач відзначила, що художньо-творча діяльність – це делікатна можливість спостерігати за дитиною в процесі спонтанної творчості, наблизитися до розуміння її інтересів, цінностей, відчути її неповторність

та унікальність. Тут виховний, розвивальний, діагностичний і корекційний процеси протікають водночас завдяки захоплюючій спонтанній діяльності, в результаті якої налагоджуються емоційні, довірливі комунікативні контакти між дорослим та дитиною, пізнаються закони ефективної соціальної взаємодії [2].

Отже, процес взаємодії мистецтва і науки породжує різні новітні методи навчання, які широко використовуються на практиці і є досить ефективними.

Основною метою арт-педагогіки є художній розвиток дітей і формування основ художньої культури у процесі засвоєння знань, соціальна адаптація особистості засобами мистецтва. Одними з найголовніших функцій арт-педагогіки виступають:

- культурологічна – зумовлена зв'язком особистості з культурою, розвитком людини на основі опанування нею художньої культури;
- освітня – спрямована на розвиток особистості й здобуття нею знань у галузі мистецтва й практичних навичок у художньо-мистецькій діяльності;
- виховна – формує морально-естетичні основи особистості й сприяє соціокультурній адаптації;
- коректувальна – сприяє профілактиці й корекції недоліків у розвитку.

На сучасному етапі точного визначення терміну арт-педагогіка не існує, різні науковці трактують його по-різному. Підводячи підсумок, можна зазначити, що арт-педагогіка — це один із сучасних напрямів у педагогіці, що полягає у комплексній взаємодії науки і мистецтва, де мистецтво виступає посередником між навчальним матеріалом і засвоєнням його учнями безпосередньо під контролем учителя, вихователя, класного керівника; мистецтво виконує проміжну, але важливу функцію в процесі навчання, у взаємозв'язку з наукою допомагає правильно, цікаво й ефективно побудувати навчальний процес, а також взаємовідносини учнів з ровесниками і вчителем.

Таким чином, арт-педагогіка розвиває творчість, обдарованість, допомагає виявити і розкрити таланти учнів, допомагає вчителю знайти особистісний підхід до кожного з учнів і діяти відповідно до індивідуально-психологічних особливостей, що також впливає на ефективність навчання і виховання.

Список використаних джерел

1. Анисимов В.П. Арт-педагогика как система психологического сопровождения образовательного процесса / В.П.Анисимов // Вестник ОГУ. – 2003.
2. Деркач О. Арт-педагогіка як інноваційна технологія особистісно орієнтованого навчання та виховання / О.Деркач // Науково-просвітницький центр

інноваційних технологій розвитку особистості "АКОРД". – Режим доступу: <http://akord.at.ua>

3. Лебедева Л.Д. Арт-терапия в педагогике / Л.Д.Лебедева // Педагогика. – 2000. – № 9. – С. 27 – 34.

4. Пометун О. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід: метод. посібник / О.Пометун, Л.Пироженко. — К. : АПН, 2002.

5. Скрябіна Т.О. Структура інноваційної діяльності майбутнього вчителя / Т.О.Скрябіна // Рідна школа. – 2006. – №7. – С. 7 – 10.

*Анастасія Нечипоренко, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Розвиток пізнавального інтересу школярів у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності

Краєзнавство є одним із провідних напрямків діяльності шкіл, і це – характерна риса нашого часу, коли українське суспільство приділяє значну увагу вихованню патріотизму, знанню вітчизняної історії та літератури.

Сьогодні вивченням історії краю та збереженням його культурних надбань займаються музеї, які збирають пам'ятки історії, культури та архітектури. Місія бібліотек, як і місія музеїв, – допомагати людям отримувати інформацію, виховувати любов до малої Батьківщини, пропагувати історію та культуру рідного краю, залучати молоде покоління до вивчення та збереження історико-культурної спадщини свого народу.

Важливого значення педагогічним основам краєзнавства у навчанні й вихованні школярів надавав вітчизняний педагог Василь Сухомлинський (1918-1970). Його досвід роботи став взірцем для краєзнавців. Він відкривав перед вихованцями всі джерела любові до Батьківщини: природу рідного краю, рідне село, підприємство, установу, де працюють батьки, тощо. "Кожний тиждень ми присвячували декілька уроків "мандрівкам" до джерел думки і рідного слова – спостереженням. Це було безпосереднє спілкування з природою, без якого криниця розумових сил і нервової енергії пересохла б. Розповіді про природу, про предмети і явища навколишнього світу вже пробудили у дітей допитливість, і я змушений був відповідати на багато запитань".

Краєзнавчо-туристську діяльність можна розглядати як об'єктивну потребу суспільства, пов'язувати навчально-виховний процес із актуальними питаннями соціально-економічного будівництва, культурно-духовного відродження України.

За визначенням сучасних вітчизняних педагогів (В. Ковбас, Ю. Данилюк, О. Савчук, В. Пірка, Ю. Штюрмер), краєзнавство у поєднанні з туризмом – це організована під керівництвом учителя

багатогранна навчально-освітня, пошуково-дослідницька та суспільно корисна діяльність школярів у процесі комплексного вивчення краю.

Краєзнавство має важливе значення для міцного засвоєння учнями основ наук; розширює і поглиблює їх знання, сприяє розвитку в них творчих здібностей, допитливості, активно формує світогляд.

Мета статті – з'ясувати, наскільки школярі знають історію свого рідного краю, та описати методи роботи, які б сприяли виникненню інтересу в дітей у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності.

Краєзнавство – всебічне вивчення рідного краю, накопичення досвіду емоційно позитивного ставлення та активного дослідження певної території. Воно сприяє моральному, фізичному, трудовому, естетичному, екологічному вихованню учнів і студентів, розширює світогляд і розвиває пізнавальні інтереси, допомагає забезпечити необхідний зв'язок глобальних, національних і регіональних аспектів у розв'язанні сучасних проблем краю. Крім того, використання краєзнавчого матеріалу у викладанні допомагає кращому засвоєнню навчальних предметів та сприяє практичному застосуванню набутих знань.

Пізнавальному, дослідницькому розвитку краєзнавства значною мірою сприяє туризм. Між ними існує тісний зв'язок і єдність цілей, тому в умовах рідного краю туристи часто стають краєзнавцями, а краєзнавці туристами. Туризм складна соціально-економічна система, він забезпечує ефективний відпочинок і розв'язує освітні завдання, а за вмілого поєднання з краєзнавчими дослідженнями виконує виховну і пізнавальну функції. Отже, туризм є багатограним і охоплює суспільство, свідомість його членів, особливо підростаючого покоління [2].

Туристсько-краєзнавчу роботу розглядали як засіб гармонійного розвитку підлітків і юнацтва, характерними структурними компонентами якого є похід, подорож, екскурсія. У сучасних дослідженнях її вважають інтегративною формою навчально-виховного процесу, що сприяє вибору оптимального комплексу психолого-педагогічних умов і засобів усебічного впливу на особистість.

Шкільна туристсько-краєзнавча діяльність є формою раціональної системи зв'язків із навчанням і вихованням. Адже через неї учитель творить особистість учня, впливаючи на нього засобами емоційно забарвленого міжособистісного спілкування, причому робить це ґрунтовно, створюючи умови для пізнання учнем себе як особистості й світу [1; 3].

Нами було проведено дослідження у Високопічській загальноосвітній школі Житомирської області з учнями 9 класу, в ньому брало участь 15 дітей, з них 12 дівчат і 8 хлопців. Дослідження проводилося методом анкетування. Анкета складалася із 8 запитань, усі запитання були відкритого типу, які потребували розгорнутої відповіді.

Дані дослідження свідчать, що усім респондентам подобається відвідувати музеї чи екскурсії. Однак на питання: «Чи знаєте Ви музеї, що знаходяться у Вашій місцевості?» 85% учнів відповіли – так, але не змогли назвати їх. 95% учнів хотіли б відвідати визначні місця України, але не вказали, які саме, 5% учнів не виявляють такого бажання. З огляду на результати дослідження вважаємо туристсько-краєзнавчу діяльність одним із засобів виховання школярів. Так учитель може формувати пізнавальний інтерес до історії рідного краю через її вивчення за картами, влаштування поїздок, екскурсій визначними місцями, туристичні походи та інше.

Список використаних джерел

1. Кострицька М.Ю. Туристсько-краєзнавча робота в школі / М.Ю. Кострицька. – К.: Радянська школа, 1985.
2. Крачило М.П. Краєзнавство і туризм / М.П. Крачило. – К., 1994.
3. Остапець А.А. Педагогика туристско-краеведческой работы в школах / Остапець А.А. – М.: Педагогика, 1985.
4. <http://westudents.com.ua>

*Ілля Подзюбанчук, студент III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Шляхи підвищення інтересу до вивчення хімії в учнів середньої школи

Вивчення хімії, як однієї з базових природничих наук, розпочинається у сьомому класі, коли ще учні переважно не мають сформованої життєвої позиції та не усвідомлюють значущості того чи іншого навчального предмету. Тому формування інтересу в учнів до вивчення хімії – важливий аспект забезпечення успішності та світоглядної компетентності школярів.

Інтерес (від лат. той, що має значення; важливий) – ставлення особистості до оточуючого предмету як до чогось безпосередньо для неї цінного, привабливого, важливого [1, с. 49]. Психологи відзначають, що інтерес являє собою вибіркову спрямованість уваги людини на певний об'єкт, що впливає з потреб особистості.

Вивчали дане питання такі педагоги, як С. У. Гончаренко, В. П. Корніїв, Г. С. Костюк, Н. Ф. Добриніна, Г. І. Щукіна та інші, які займалися розробкою ефективних способів формування стійких наукових інтересів у школярів, шляхів їх досягнення, зміцнення та підтримання. К. Д. Ушинський, наприклад, в інтересі виділяв основний внутрішній механізм успішного навчання, а І. Ф. Герbart назвав його іманентною складовою навчання. Великого значення інтересу в навчальній діяльності учнів надавав Ф. А. Дистервег. Зокрема, він зазначав, що інтерес вимагає

від навчання збудження, прагнення, спостереження, стимулює роздуми, викликає симпатію у дітей.

Метою нашої статті є вивчення способів підвищення пізнавального інтересу до хімії в учнів середньої школи, з'ясування причин учнівської неуспішності під час опанування даним навчальним предметом та способів їх усунення. Для визначення рівня зацікавленості хімією в учнів середньої школи нами була розроблена анкета, в якій учням пропонувалися питання тестового та відкритого характеру. Дослідження проводилося в екологічному ліцеї №24 м. Житомира. У опитуванні взяли участь 26 учнів 8 – го класу. До анкети були включені питання, які дозволили виявити рівень зацікавленості хімією, а також з'ясувати, які дидактичні методи сприяли тому, що в учнів виник інтерес до вивчення хімії. Були також питання про те, як можна покращити її вивчення, зробити цей предмет більш цікавішим.

Школяра можуть приваблювати такі сторони навчання, які пов'язані з особливо яскравими, емоційно насиченими фактами, ефектними дослідями цікавими фактами. Усі ці цінні стимули навчання, однак, не повинні підміняти собою саму суть науково-пізнавального інтересу до навчання [5, с.4]. Тому пізнавальний інтерес можна прирівняти до потреби.

Згідно з отриманими даними, учні, які не виявляють інтересу до вивчення хімії, зазначили, що хімія їм не подобається через те, що вони не розуміють складних хімічних формул, способів їх застосування і не вміють застосовувати їх при розв'язанні задач. Проте в цілому більшість із них схвально ставилися до проведення дослідів.

Навчання хімії потребує спеціальних умінь читання хімічних формул, їх правильної вимови, розпізнавання речовин за певними ознаками, аналізу хімічних реакцій за їх класифікаційними факторами на мові спеціальних знакових функцій (рівняння реакції, схема перетворення тощо). Ці вміння базуються на комплексі емоційних та регуляторних процесів психіки.

Деякі учні (9 чоловік) зазначили, що інтерес до вивчення хімії в них з'явився після цікавої розповіді вчителя, тому важливу роль при формуванні інтересу до хімії відіграє побудова вчителем ходу уроку і сам процес навчання, який не може обійтися без застосування проблемних ситуацій, які навіть найменш активних учнів змушують включатися в обговорення. Наприклад, виводячи хімічну формулу натрій хлориду (кухонної солі), зверніть увагу на її склад і задумайтесь над тим, що один із її компонентів – хлор – є отруйним, чи означає це, що ми вводимо в організм яд? Такі дискусійні питання активізують мислительні процеси в школярів та тим самим підвищують пізнавальні інтереси з хімії.

На нашу думку, для подальшого розвитку інтересу до навчання, підвищення його ефективності потрібно застосовувати сучасні педагогічні

технології та методики, не зациклюватися на стандартних «еталонах» методики викладання хімії, зблизити цю науку з життям, наблизити її до учнів. Майже 40 % опитаних учнів при відповіді на питання, як можна покращити вивчення хімії, відзначили, що хотіли би бачити в цьому предметі практичну спрямованість. Цього можна досягти, використовуючи наочність та ефектні цікаві досліди («Хімічний вулкан», «Вогонь без сірників», «Вино з оцту» тощо). Тоді учні розуміють, що оточуючі нас речовини є об'єктом вивчення хімії. У вітчизняній школі чомусь провідне місце відводиться принципу науковості (хоча ми не заперечуємо проти нього, адже це один із дидактичних принципів навчання). Учням детально “вбивається” в голову донорно – акцепторна теорія будови солей амонію, субмікроскопічна будова атому, механізм реакції відновлення нітробензену до аніліну, хімізм процесу полімеризації етилену тощо, а пояснити, які хімічні процеси відбуваються під час простої реакції “гасіння соди оцтом” (взаємодії Натрій гідрокарбонату з ацетатною кислотою) переважна більшість учнів не вміє! В учнів часто виникають проблеми під час порівняння речовин, що вивчаються, на основі певних класифікаційних ознак, бо учні не знають як виглядають речовини. У такому випадку доцільно запропонувати завдання на порівняння двох речовин, наприклад, алюмінію і вуглецю(графіту) або хлориду натрію(кухонної солі) і сірки, попередивши учнів про те, що, порівнюючи речовини, треба звертати увагу не тільки на подібні ознаки, а й на відмінні. Результати спостережень обговорити з учнями, указавши, на основі яких ознак здійснюється порівняння.

Такий підхід дає можливість підвести учнів до узагальнюючого висновку про суть поняття „Властивості речовини”. Учні переконуються в тому, що їх можна виявити за допомогою наших органів чуттів або приладами. Зазначають, що речовини мають не тільки фізичні, але й хімічні властивості, які виявляються в процесах перетворення одних речовин в інші.

Особливого значення у формуванні інтересу набувають чуттєві сприймання. Тому дослідне ознайомлення учнів з хімічними реакціями, що лежать в основі перетворення речовин,— вирішальна умова успішного засвоєння його технології. При цьому важливо, щоб хімічний експеримент використовувався як джерело знань [7, с.299]. Така функція експерименту значно посилюється, якщо поряд з демонстраційним експериментом учителя практикується учнівський лабораторний. Учителю при цьому керує процесом пізнання. Він має подбати, щоб до того, як провести експеримент, створити в учнів певне уявлення про нього, привчає спостерігати, порівнювати вихідне положення зі змінами, що сталися, навчає аналізувати ці зміни, пов'язувати між собою окремі частини досліду, робити висновки. З цією метою пропонує учням відповісти на певні запитання про вихідні

речовини, продукти реакції, суть процесу, умови й ознаки перебігу реакції, будову приладу, призначення окремих його частин тощо.

Такий аналіз підводить учнів до виявлення залежності реакції від природи реагуючих речовин та умов проведення досліду, залежності будови приладу від особливостей реакції та до загального знання процесу. Усе це розвиває в учнів спостережливість, логічні прийоми мислення, без яких неможливо формувати інтерес до предмету.

При вивченні складних абстрактних тем, наприклад, такої як „Будова речовини”, більшу увагу слід приділити застосуванню ТЗН. Ця тема є однією з найскладніших для розуміння, але без її засвоєння подальше вивчення хімії неможливе. Те, що не можна пояснити словами, можна подати у вигляді презентації, де ядро атома зображено в центрі ніби Сонце, а рухомі електрони представлені у вигляді планет. Цим же забезпечуються і певні міжпредметні зв'язки з географією. Такі методи забезпечують єдність зовнішніх умов з тими психічними процесами, які створюють внутрішню мотивацію, необхідну для формування в учнів стійкого інтересу до певного виду діяльності [3, с.87].

Пізнавальний інтерес визначає активність учня, пошуковий характер пізнавальної діяльності, загострює інтенсивність психічної діяльності: мислення, уяви, пам'яті, емоцій. У свою чергу, сама діяльність, поєднана з емоційною радістю, насичує мислення активним пошуком [4, с.162].

Отже, пізнавальний інтерес при вивченні хімії є важливим компонентом для підготовки майбутнього спеціаліста в галузі медицини, біології, геохімії, фармацевтики та інших інтегрованих із нею дисциплін. Нами були запропоновані деякі способи для підвищення інтересу до хімії на початкових етапах її вивчення, які б підтримували зацікавленість, що виступає рушійною силою у прагненні знати більше, з'ясувати питання, що виникли в процесі спостереження.

Список використаних джерел

1. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание / Рубинштейн С.Л. – М., 1957. – 328 с.
2. Щукина Г.И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе / Щукина Г.И. – М.: Просвещение, 1979. – 160 с.
3. Щукина Г.И. Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся / Щукина Г. И. – М., 1988. – 207 с.
4. Павлов И.П. Мозг и психика / Павлов И.П. // Хрестоматия по психологии / под ред. А.В. Петровского. – М., 1987. – 251 с.
5. Шаповалов А.И. Методика розв'язування задач шкільного курсу хімії / Шаповалов А.И. – К. : Радянська школа, 1989. – 91 с.
6. Буринська Н.М. Методика викладання хімії / Буринська Н.М. – К.: Освіта, 1991. – 349 с.

*Марія Хомутовська, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Роль педагогічної культури вчителя у вихованні школярів

У сучасному цивілізованому суспільстві педагог є особливою особою. Якщо на місці педагога недостатньо професійно підготовлена людина, то в першу чергу страждають діти. Причому втрати, які тут виникають, зазвичай непоправні. Це вимагає від суспільства створення таких умов, щоб серед педагогів і вихователів виявилися люди, які найбільш інтелектуально і морально підготовлені до роботи з дітьми.

Кожен педагог незалежно від фаху є вихователем. Він виховує не тільки змістом свого навчального предмета, але й ставленням до справи, власним світоглядом, манерами поведінки і навіть зовнішністю. Діти дивляться на педагога як на професіонала виховання, який, навчаючи інших, сам повинен бути близьким до взірця культурної, вихованої людини.

Різні аспекти даної проблеми досліджує С. С. Вітвицька, О. А. Дубасенюк, Т. М. Левченко, Н. М. Мирончук та ін.

Мета статті – з'ясувати роль педагогічної культури вчителя у вихованні учнів та визначити форми самовдосконалення педагога.

Учитель – людина, яка навчає інших людей (своїх учнів), передає їм певні знання про життя.

Кожна людина до певної міри наділена здатністю осмислювати життя, накопичувати життєвий досвід і передавати його іншим, бути учнем і вчителем. Тому можна говорити про те, що вчитель – це одне з найдавніших занять в історії людства. Повага до вчителів, людей, які володіють певними знаннями про життя, в тій чи іншій мірі проповідується в усіх відомих віровченнях.

Рівень культури вчителя, його виховної майстерності накладається на рівень виховання класного колективу. Якщо культура вчителя відповідає витвореному учнями ідеалу педагога, вчитель буде авторитетом для учнів, і його виховна дія знаходитиме позитивний відгук у вихованців.

З метою виявлення рівня педагогічної культури вчителя-вихователя було проведено опитування учнів 7 класу школи №3 м. Овруча Житомирської області за розробленою нами анкетною.

У опитуванні взяло участь 18 учнів. До анкети було включено питання, які дозволяли з'ясувати культуру вчителя і її головні ознаки. Результати вивчення виявилися такими: учні 7 класу вважають, що їх класний керівник цікавиться їхніми цілями, ідеями, захопленнями. Більшість учнів (67%) сприймають свого класного керівника як друга. Діти (77%) прислуховуються до думки класного керівника. Кожен місяць

учитель проводить батьківські збори. Клас чекає від свого вчителя справедливості й компетентності.

Частина учнів (34%) відчують від свого класного керівника батьківську турботу. Відповідно значна частина класу (83%) проявляють свою любов до вчителя.

Разом з тим, класний керівник у своїй педагогічній діяльності інколи вдається до лестощів. Іноді проявляє свої негативні емоції в класі.

Діяльність класного керівника насичена педагогічною творчістю і не може бути обмежена певними рамками. Учитель, який живе справами класу, проживає шкільне життя разом з учнями, викликає повагу і довіру у вихованців. Визначимо форми самовдосконалення учителя. До таких можна віднести: самоосвіта, самовиховання, самоаналіз, самостереження, самозобов'язання, самопрогнозування, самопереконавання, самоосуд, самоконтроль, самооцінка і т.д.

Самоосвіта є дуже необхідною для вчителя, оскільки він самостійно підвищує педагогічну компетентність, яка складається з удосконалення та узагальнення педагогічного досвіду шляхом цілеспрямованої самостійної роботи. Самовиховання для вчителя – це робота над собою. Це цілеспрямований процес, він є продовженням професійного виховання, коли учитель з об'єкта виховного впливу перетворюється на суб'єкт організації власної життєдіяльності.

Самоаналіз як процес цілеспрямованого отримання інформації про розвиток якостей своєї особистості – складна психологічна дія, якої треба спеціально вчитися. Здійснюючи самоаналіз, учитель критично дивиться на себе: аналізує успіхи спілкування на практиці в школі, бере до уваги свій попередній довузівський досвід. На підставі самоаналізу формується самооцінка як компонент самосвідомості, що містить поряд із знаннями про себе власну оцінку своїх здібностей, моральних якостей і вчинків.

Отже, педагогічна культура вчителя є джерелом вияву його ерудиції, педагогічної майстерності, культури мовлення і спілкування, духовного багатства, проявом творчої індивідуальності як відображення результату постійного самовдосконалення і саморозвитку. На наш погляд, педагогічна культура є гармонією культури творчих знань, творчої дії, почуттів і спілкування і здійснює виховний вплив на учнів.

Список використаних джерел

1. Педагогічна майстерність: підручник / І. А. Зязюн. – К., 1997.
2. Етика вчителя / під ред. Чернокозова В. М. – М., 1973.
3. Мудрик А. В. Спілкування як чинник виховання / Мудрик А. В. – М.: Просвітництво, 1984. – 16 с.
4. Мирончук Н. М. Технологія формування культури міжособистісних взаємин школярів у позаурочній виховній діяльності / Мирончук Н. М. // Вісник Житомирського державн. університету ім. І. Франка. – 2009. – Вип. 46. – С. 33-37.

Робота з невстигаючими учнями в умовах професійного ліцею

Сучасна система професійно-технічної освіти спрямована на вирішення складних завдань підготовки кваліфікованих робітників відповідно до потреб економіки держави та відповідної галузі виробництва з урахуванням нахилів, уподобань та особливостей вибраної професії. Це спонукає до пошуку нових підходів організації навчального процесу, удосконалення змісту та структури, форм та методів організації навально-пізнавальної діяльності, впровадження сучасних педагогічних, інформаційних та виробничих технологій навчання.

У забезпеченні якісних результатів професійної підготовки кваліфікованих робітників особлива роль належить професійно-педагогічний та методичний компетентності майстра виробничого навчання, яка поєднує професійні уміння, високу кваліфікацію у певній галузі, технологічні знання з відповідного виробництва, майстерність педагогічної діяльності, готовність до розроблення авторських навчальних та методичних матеріалів, використання в своїй діяльності високоефективних педагогічних засобів і прийомів, інноваційних технологій, організації науково-дослідної роботи, конструктивних дій у різноманітних педагогічних ситуаціях, досконалої комунікативної поведінки.

Зважаючи на це, актуалізується потреба у виявленні та практичній реалізації механізмів, форм, методів і засобів навчальної роботи з учнями, що відстають у навчанні, майстрів виробничого навчання професійно-технічних навчальних закладів. Проблема допомоги невстигаючим учнями, як підґрунтя успішності їх майбутньої професійної діяльності, є метою даної статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про посилену увагу до проблем професійної освіти (Л. Гасюк, О. Романовський, М. Салтишев), профілактики неуспішності у навчанні (В. Єфімова, І. Колєснікова, О. Кутєєва, В. Марищук, Є. Сахарчук), формуванню умінь навчальної та самосвітньої роботи фахівців різних професій (І. Колєснікова, О. Кутєєва, В. Марищук), психолого-педагогічної допомоги невстигаючим (С. Делікатний, Е. Носенко).

Важливе значення для виявлення причин неуспішності учнів має діагностика, яка проводиться з метою визначення реального потенціалу дітей та дозволяє окреслити показники їх розвитку.

Більшість науковців розглядають три основні групи причини відставання у навчанні: загальнопедагогічні, психофізіологічні та соціально-економічні й соціальні. Причини першої групи є вадами

навчально-виховної роботи вчителів та поділяються на дидактичні (порушення принципів і правил дидактики) і виховні (переважно недооцінка позакласної й позашкільної роботи з дітьми). Друга – обумовлена порушеннями фізичного, фізіологічного й інтелектуального розвитку дітей (слабке здоров'я, нерозвинені пам'ять і мислення, відсутність навичок навчальної праці). До третьої групи відносять слабку матеріально-технічну базу навчального закладу, домашні умови життя учнів, культурний рівень батьків, відносини у сім'ї тощо [3].

Відтак, метою роботи з даною категорією учнів є не тільки подолання прогалин у знаннях учнів, але водночас розвиток пізнавальної самостійності, стимулювання інтересів учнів, нейтралізація негативних обставин.

Для ефективної організації роботи з невстигаючими необхідна педагогічна діагностика, яка допоможе з'ясувати причини неуспішності учнів, до яких можна віднести:

- недоліки фізичного та психічного розвитку (слабке здоров'я, нерозвинені пам'ять і мислення, відсутність навичок навчальної праці);
- недостатній рівень вихованості (відсутність інтересу до навчання, слабка сила волі, недисциплінованість, відсутність почуття обов'язку і відповідальності);
- недоліки в діяльності школи (відсутність у класі атмосфери поваги до знань, недоліки в методиці викладання, недостатня організація індивідуальної та самостійної роботи учнів, байдужість і слабка підготовка вчителя);
- негативний вплив атмосфери в сім'ї (низький матеріальний рівень життя сім'ї, негативне ставлення батьків до школи, відрив дітей від навчальної праці).

Це у подальшому допоможе детально продумати індивідуальний підхід до кожного, окреслити можливі варіанти диференціації, налагодити систематичний контроль та оцінювання результатів навчання, своєчасне виявлення прогалин у пізнавальній діяльності (проведення бесід з учнями, батьками, спостереження за учнями, їх тестування, аналіз результатів, підбиття підсумків на педагогічному консиліумі вчителів) [4].

Залежно від виду відставання учнів у навчанні (епізодична неуспішність, стійке відставання з одного предмета чи предметів одного профілю, стійке і широкопрофільне відставання) обирають засоби для його подолання. Додаткові заняття з невстигаючими учнями переважно є індивідуальними, але можуть бути й груповими (3-5 учнів), які мають ті самі прогалини в знаннях.

Більшість додаткових занять мають добровільний характер, але в окремих випадках вони є обов'язковими (за призначенням майстра). Їх уміла організація, продуманість індивідуальних і групових завдань,

оригінальність і новизна форм діяльності сприяють розвитку творчої, активної, самостійної особистості, що, на наш погляд, є особливо актуальним у сучасному суспільстві.

Сприяє підвищенню загальноосвітнього, технічного і культурного рівня учнів залучення їх до занять у гуртках, до участі в конкурсах, олімпіадах, технічній творчості, художній самодіяльності. Розвиток пізнавальних інтересів, озброєння навичками самоосвітньої роботи, виховання самостійності у всіх видах діяльності підвищує рівень ефективності діяльності педагога з невстигаючими. До інших умов можна віднести:

- оптимістичний погляд на учнів – очікування навчальних успіхів;
- позитивне підкріплення навіть незначного просування в засвоєнні навчального матеріалу;
- використання оцінок як необхідної для учня інформації щодо ефективності його діяльності, а не як засобу жорстокого контролю, тиску;
- емоційна включеність учителя, яка не припускає байдужості до учня;
- пошук оптимальних форм заохочення та застережливе використання оцінок початкового рівня навчальних досягнень;
- створення позитивного емоційного фону оціночної ситуації незалежно від того, яку оцінку отримує учень [1, с. 24-57].

Аналіз літературних джерел показав, що подоланню неспішності сприяє також організація науково-методичного супроводу майстрів виробничого навчання та створення активно-діяльнісного, інноваційного й інформаційно-професійного середовища. Орієнтування всього педагогічного колективу на її профілактику, єдність дій, забезпечення внутрішнього контролю за роботою з невстигаючими учнями є умовою її ефективності.

Таким чином, педагогічна діяльність майстра виробничого навчання є дуже різнобічною і відповідальною, вимагає від нього різноманітних знань, педагогічного досвіду, професійної майстерності й високої загальної культури.

Високий рівень методичної компетентності майстрів виробничого навчання, їх загальна культура, професійні та педагогічні здібності, концентрування уваги на вдосконаленні методики викладання складних предметів професійно-теоретичної та практичної підготовки, систематичне вивчення реальних навчальних можливостей учнів сприяють удосконаленню методики подолання неспішності.

Список використаних джерел

1. Белкин О.С. Воспитание дисциплинованности, предупреждение неуспешности / Белкин О.С. – М., 1991. – 194 с.

2. Зюбин Л.М. Учебно-воспитательная работа с неуспевающими / Зюбин Л.М. – М., 1998. – 132 с.
3. Козубовская И.В. Профилактика правонарушений среди учнів / Козубовская И.В. – К., 1999. – 154 с.
4. Скакун В. А. Организация и методика профессионального обучения / Скакун В. А. – М. 2007. – 336 с.
5. Цетлин В. Неуспеваемость школьников и ее предупреждение / Цетлин В. – М., 1997. – 234 с.

***Наталія Шинкарук, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)***

Активізація пізнавальної діяльності учнів на уроках біології

Будь-яка діяльність людини має певну мету. Головна мета роботи вчителя з активізації пізнавальної діяльності – розвиток творчих здібностей учнів.

Головний шлях розвитку пізнавальних здібностей учнів – це діяльність. Отже, розвиток творчих пізнавальних здібностей школярів – мета роботи вчителя, а застосування різноманітних прийомів активізації є засобом досягнення цієї мети. Але при застосуванні цих прийомів та методів необхідно враховувати їх відповідність наявному рівню розвитку пізнавальних здібностей учнів.

Різні аспекти даної проблеми досліджують В. Зайцев, І. Єрмаков, К. Корсак, С. Подмазін, В. Шоган, І. Якиманська та інші.

Освіта вимагає формування особистості учня, у якого була б сформована пізнавальна активність. Пізнавальна активність передбачає діяльнісний стан особистості, що характеризується прагненням до навчання у процесі оволодіння знаннями.

Проблему активізації навчання розробляли педагоги, психологи, філософи, соціологи, зокрема І. Єрмакова (діяльність і пізнання), Л. Виготський (єдність навчання і розумового розвитку), А. Занков (розвиток мисленнєвої діяльності й практичних дій), Д. Ельконін (засвоєння системи наукових понять залежно від мисленнєвих процесів), П. Блонський (залежність розвитку мислення учнів, його способів і форм від змісту шкільного навчання), В. Давидов (розумовий розвиток та шкільне навчання), В. Петровський (розвиток особистості у навчанні), Т. Шамова (активізація спілкування), Є. Рогов (процеси пізнання) тощо.

Здійснювався пошук форм, методів, засобів організації пізнавальної діяльності учнів під час вивчення біології. Опрацьовувалася й обґрунтовувалася і самостійна робота як засіб пізнавальної діяльності учнів (А. Нікішов, П. Підкасистий). Творчо підійшли також до методики проведення практичних та лабораторних робіт з біології, які значно

активізували пізнавальну діяльність учнів, Н. Добрецова, П. Оржеховський.

Мета статті – з'ясувати сутність поняття «пізнавальна активність», розкрити основні методи та прийоми її формування.

Пізнавальна активність спонукає школяра вчитися, долаючи труднощі на шляху здобуття знань, передбачає максимум власних вольових зусиль та енергії в розумовій праці, розумову активність учня, творче мислення.

Активізація пізнавальної діяльності – це цілеспрямована педагогічна діяльність учителя з підвищення рівня навчальної активності школярів, зі стимулювання у них навчальної активності [5].

Науковці стверджують, що пізнавальна активність учня – якість не природна, а постійна, вона швидко розвивається, може прогресувати й регресувати під впливом товаришів, школи та батьків. На рівень активності великий вплив мають ставлення вчителя і стиль його спілкування з учнями на уроці, успішність і настрій самого учня (успіхи у навчання і позитивні емоції підвищують пізнавальну активність) [3; 4].

З погляду реалізації дидактичних завдань навчального процесу, тобто організації пізнавальної діяльності, абстраговані класифікації методів навчання (словесні, наочні, практичні, репродуктивні, пошукові тощо) набувають реальних рис та отримують діяльнісну характеристику. Здійснення цього відбувається з причин розв'язання вчителем основної проблеми – яким чином організувати навчання учнів, щоб одночасно досягти мети уроку й врахувати структуру пізнавальної діяльності учнів [1].

Сучасна психологія та педагогіка висувають такі твердження, що у процесі навчання учень не просто сприймає, усвідомлює, запам'ятовує, а й виконує складну систему розумових дій, спрямованих на засвоєння знань.

Початковим етапом засвоєння знань є сприйняття. На перший погляд здається, що на уроці активним є лише вчитель, а учні повинні його слухати, спостерігати. Насправді це не так. Уже на цьому етапі оволодіння знаннями важлива активна діяльність школярів. Проте вона не з'являється сама по собі. Її повинен створити вчитель. Теорія і практика пропонують цілу систему шляхів активізації сприйняття учнями навчального матеріалу [2].

Важливим шляхом активізації сприйняття є використання попереднього досвіду учнів: їхні власні спостереження, участь у різних видах роботи, почута розповідь старших людей, батьків. Цей досвід дітей слід використовувати, плануючи роботу з ними. У цьому зв'язку доцільно радити учням провести спостереження за окремими явищами природи, життям людей, поведінкою тварин тощо [2].

Дуже важливо з перших кроків навчати дітей спостерігати різні явища таким чином, щоб їхній досвід не був стихійним, випадковим, а складався під впливом учителя.

Вивчення досвіду вчителів біології з розвитку пізнавальної активності учнів дало можливість виявити прийоми активізації пізнавальної діяльності учнів, пов'язані зі створенням ситуацій успіху в навчанні, які, за висловом В.О.Сухомлинського, виступають єдиним джерелом внутрішніх сил дитини, що породжують енергію для подолання труднощів і бажання вчитися.

Розвиток пізнавальних здібностей учнів – це тривалий процес, який складається з окремих дій (розв'язування задачі, читання підручника, слухання пояснень учителя), а самі ці дії можна розкласти на окремі операції, в якості яких діють головні психічні процеси (сприйняття, уява, мислення, пам'ять та інші) [2].

З метою виявлення рівня пізнавальної діяльності учнів на уроках біології нами попередньо було проведене дослідження учнів 9 класу Привітівської школи І-ІІІ ступенів Любарського району Житомирської області за розробленою анкетой. У дослідженні взяло участь 9 учнів. До анкети було включено питання, які дозволяли з'ясувати інтерес учнів до предмету біологія. За результатами дослідження 90 %учнів з високим рівнем навчальних досягнень є дуже активними в сприйманні матеріалу, у них добре розвинута увага, добре орієнтуються по предмету і мають хороше мислення; 10 % учні з середнім рівнем знань добре орієнтуються по даному предмету за допомогою книжок, методичок і підказок вчителя.

Отже, можна зробити висновок, що під час вивчення важливо розширити можливості школярів, навчити їх висловлювати власні думки, тримати чітку позицію для того, щоб пишатися своїми здібностями. Також учитель під час уроків має можливість застосовувати інтерактивні технології навчання (бесіди, лекції, проблемні питання, практичні та лабораторні роботи, тестування), це сприяє глибокому мисленню дитини, формує інтерес до пізнання нового, сприяє постійному формуванню активності учнів [2].

Список використаних джерел

1. Вєрвєс Ю.Г Біологія: підручник для 7 кл. загальноосвітніх навч. закладів / Вєрвєс Ю.Г ., Балан П.Г.,Сєребряков В.В. – К.: Генєза, 2002. – 224 с.
2. <http://studentam.net.ua>
3. Карташова І. Особистісно-орієнтована технологія навчання природничим дисциплінам у середніх освітніх закладах / Карташова І., Гуменна Н. – Херсон: Літера, 2003. – 52 с.
4. Карташова І.І. Організація пізнавальної діяльності учнів на уроках біології (Методичні рекомендації). / Карташова І.І. – Херсон: Персей, 2000. – 36 с.
5. Пидкасистый И.П. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении / Пидкасистый И.П. – М.: Педагогика, 1980. – С. 78-99.

*Таїсія Шлапак, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

**Активізація навчально-пізнавальної діяльності
учнів середнього шкільного віку**

Важливою проблемою сьогодні залишається питання урізноманітнення навчального процесу, активізації пізнавальної діяльності учнів, розширення сфери їх інтересів. Сучасним учням доступні найрізноманітніші джерела інформації, але часто саме наявність готової інформації сприяє розвитку пасивності. Зникає прагнення до пошуку, пізнання, творчості, тобто діяльності. Зрозуміло, що персональний вектор розвитку кожного учня не завжди збігається з напрямком руху у велику науку: не всім бути Ейнштейнами. Але із задоволенням і користю вчитися здатні всі. Для цього процес навчання має бути сконструйований з максимальним наближенням до запитів і можливостей дитини [1].

Навчальний матеріал може здаватися учням «сухим» і нецікавим, тому завдання вчителя – зацікавити учнів. Це можна зробити за допомогою інформаційних технологій, науково-популярних фільмів, Інтернету, а також з допомогою дидактичних ігор.

З урахуванням соціокультурних вимог сьогодення освіта повинна мати гуманістичне, особистісно-орієнтоване спрямування, унаслідок чого знання, уміння й навички перетворюються із мети навчання в засоби розвитку пізнавальних і особистісних якостей учнів. Учень не може засвоїти навчальний матеріал, який не відповідає потребі в його вивченні й не вимагає розумового напруження в навчанні, не вимагає емоційних переживань. Тому все більшого значення набуває орієнтація навчання на різнобічний розвиток учнів.

Значним внеском у педагогічну і психологічну науку є дослідження В.В.Давидова, П.Я. Гальперіна, Л.В. Занкова, Д.Б. Ельконіна, що виявили можливості значного підвищення активності школярів у навчально-пізнавальній діяльності.

Мета статті полягає в тому, щоб визначити мотиви, які спонукають учнів до навчально-пізнавальної активності та шляхи розвитку їх пізнавальних інтересів.

Проблема активізації пізнавальної діяльності учнів була, є і буде актуальною завжди. Від її розв'язання залежить ефективність навчальної діяльності, розвиток інтересу до навчання. У педагогічних дослідженнях найчастіше активізацію пізнавальної діяльності розглядають як таку організацію сприйняття навчального матеріалу учнями, за якої засвоєння знань відбувається шляхом розкриття взаємозв'язків між явищами, порівняння нової інформації з відомою, конкретизації, узагальнення, оцінки навчального матеріалу з різних точок зору. Також відзначається,

що активізація – це діяльність, яка спрямована на стимулювання процесу усвідомлення учнями їхніх загальних інтересів і потреб як єдиної групи, визначення необхідних засобів та активних дій для досягнення усвідомлених цілей [2].

Досліджуючи проблему активізації пізнавальної діяльності, Г. Щукіна основну увагу приділяє спільній діяльності викладача та учнів, спонуканню учнів до її енергійного, цілеспрямованого здійснення, подоланню інерції та пасивних стереотипних форм викладання і навчання [3].

Умовою успіху в розвитку мислення є висока пізнавальна активність учнів. Ефективне засвоєння знань передбачає таку організацію пізнавальної діяльності учнів, за якої навчальний матеріал стає предметом активних розумових і практичних дій кожної дитини. Пошуки методів навчання, що підсилювали б активізацію процесу навчання, призводять до підвищення актуальності розвивальних і проблемних методів, самостійної роботи, творчих завдань. При цьому психологічно обґрунтованою видається така організація уроку, за якої діти вчаться не з примусу, а за бажанням і внутрішніми потребами.

Для визначення рівня навчально-пізнавальної активності учнів середнього шкільного віку було проведено анкетування учнів 7-8 класів Никонівської загальноосвітньої школи І-ІІ ступенів Бердичівського району Житомирської області. В анкетуванні взяло участь 12 учнів, з них 7 дівчаток та 5 хлопчиків.

Після проведення анкетування у класах ми визначили мотиви навчально-пізнавальної діяльності учнів. Під час обробки результатів було визначено, що у 75% учнів переважають мотиви досягнення успіху та соціально-орієнтовані мотиви, і лише в 25% учнів переважали мотиви зовнішнього примусу й уникнення покарання. Тому можна вважати, що діти спрямовують свою увагу на те, щоб добитися високих успіхів у майбутньому, і до навчання ставляться серйозно та відповідально.

Організуючи навчальний процес, слід менше приділяти уваги фронтальним методам роботи, а запроваджувати диференційований індивідуально-особистісний підхід до учнів, завдяки чому форми та методи навчання пристосовуються до здібностей кожної дитини, що сприяє їхньому розвитку. На уроках слід використовувати такі форми роботи: індивідуальні завдання (картки, схеми і т.д.); роботу в парах; роботу в групах; інтерактивні ігри: «Мозаїка», «Мозковий штурм», «Асоціативний куш», «Мікрофон» та інші [4].

Список використаних джерел

1. www.ukrreferat.com
2. www.yangteacher.ua
3. Щукина Г.. Активация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе / Г. Щукина. – М.: Просвещение, 1979.
4. <http://intkonf.org/>

Індивідуальний підхід до вивчення іноземної мови у початковій школі

Складний і багатогранний процес глобалізації, що поширюється на всі сфери суспільного життя, взаємозближення культур різних народів, обумовлене розвитком науки і техніки, призвели до того, що діти з раннього віку все частіше опиняються включеними у багатовимірний інформаційний простір, успішне орієнтування в якому забезпечує комунікативна (у тому числі і іншомовна) компетентність, що спонукає до підвищення статусу іноземної мови як важливого засобу комунікації та навчального предмета.

Нові орієнтації й цінності сучасної освіти обумовили необхідність перенесення терміну навчання іноземної мови на ранній (старший дошкільний і молодший шкільний) вік як сензитивний до оволодіння іншомовним спілкуванням та його переорієнтацію на комунікативно-діяльнісне, особистісно орієнтоване та культурологічне спрямування навчального процесу. Окреслення способів застосування індивідуального підходу в процесі вивчення англійської мови дітей молодшого шкільного віку є метою даної статті.

Проблема навчання іноземної мови у початковій школі представлена в працях багатьох учених-педагогів та методистів. Педагогічні засади активізації вивчення англійської мови теоретично обґрунтовані дослідженнями Ш.Амонашвілі, Є.Протасова та ін. Оновленню змісту та організації вивчення іноземної мови присвячено праці Г.Глотова, Т.Чистякова та ін. Теоретичним та практичним засадам ефективного навчання іноземної мови, орієнтованого на особистісний розвиток вихованців присвячені дослідження О.Бахталіна, О.Бігич та ін. Питанню індивідуального підходу в процесі раннього вивчення іноземної мови як засобу розвитку дитини в соціумі присвячено праці Л.Деркач, О. Савченко, М.Феденко.

Аналіз психолого-педагогічної літератури та досвіду початкової школи показав, що процес раннього навчання іноземної мови розглядається як спосіб розвитку особистості дитини з урахуванням мотивів, інтересів і здібностей, оскільки через спілкування і мовленнєву діяльність вона розвивається, виховується, пізнає світ і себе. У зв'язку з цим основне завдання навчання іноземної мови у молодшому шкільному віці доцільно розглядати як формування в учнів здібностей, готовності та бажання брати участь у міжкультурній комунікації у межах найтиповіших сфер і тем спілкування. Виконання цього завдання забезпечує діяльність, спрямовану на розвиток полікультурної та мультилінгвальної мовної особистості школяра вже на початковому етапі його навчання у школі [1].

У цьому контексті індивідуальний підхід як педагогічний принцип передбачає організацію взаємодії в освітньо-виховному процесі з обов'язковим урахуванням індивідуальних особливостей дитини та умов її життя. Його змістом є гнучке використання інтегрованої й різноманітної системи форм, методів та прийомів навчально-виховної роботи, в основі якої лежить бачення цілісної картини індивідуального розвитку кожної дитини [3, с. 98].

Задля цього заняття не повинні бути для дитини виконанням нудних "технічних" вправ із запам'ятовування іноземних слів і граматичних конструкцій, а уроками, які повні всіляких "пригод". Наприклад, під час відвідування з жабою-мандрівницею англomовних країн дитина знайомиться з історією, традиціями, звичаями і святами, зустрічається з героями англomовної дитячої літератури (Мері Поппінс, героями казок Кіплінга і багатьма іншими) і через спілкування з цими героями опановує іноземною мовою та її культурою.

Оскільки дитина не може успішно розвиватися без того, щоб усі свої думки, знання та вміння втілювати в різних типах діяльності, то в практиці навчання необхідно набагато ширше використовувати можливості образотворчої, музичної, танцювальної та іншої діяльності й максимально використовувати можливості інтегративного навчання [4].

Дуже важливо, щоб першокласники пізнавали світ у всій його багатогранності, відчували і розуміли пряме і переносне значення слів, їх найтонші відтінки. Відтак, з перших днів навчання у школі вчитель повинен працювати над розвитком активного словника учнів, що допоможе їм правильно та впевнено викладати свої думки, вільно спілкуватися з однолітками та дорослими, дозволить ефективніше включитися у процес вивчення англійської мови.

Вже з перших уроків розвитку зв'язного мовлення у першому класі на доступному матеріалі необхідно підводити дітей до усвідомлення ролі мови в житті кожної людини, розкривати основні її функції. У ході цієї роботи учні мають усвідомити, що мова необхідна кожному, щоб розповісти про свої думки, почуття іншим, отримати інформацію про навколишню дійсність, домовитися щодо спільної діяльності, вплинути на думки, почуття людей. Тому важливо, як ми це робимо, як звертаємось один до одного, тобто як спілкуємось.

Дитина краще оволодіває новою мовою в процесі взаємодії-спілкування з дорослим, друзями, героями казки. При цьому важливо, щоб вона розуміла, що мета кожної мовної й немовної дії – кінцевий результат, а також відчула бажання і потребу у використанні іноземної мови як засобу спілкування.

У процесі спілкування повинна використовуватися захоплююча і доступна дітям інформація (казковий сюжет, незвичайні пригоди героїв

казок тощо). У створюваний сюжет постійно повинні вводитися діючі персонажі, що мають свій характер, історію. Це дозволить організувати типове й улюблене ними слухання, розповідання і розігрування історій [2, с. 12-18].

Необхідно широко практикувати групові, колективні форми роботи, в процесі яких мова органічно вбудовується в діяльність і супроводжує її природним чином. Важливо створити умови, в яких дитина відчуває себе розкутою і вільною, відчуває позитивні емоції.

Враховуючи вікові та індивідуальні особливості дітей, необхідно використовувати гру, що дозволяє створити ситуацію, в якій дитина не може «відмовчатися». При цьому слід звертатися не тільки до сюжетно-рольових ігор, що стали традиційними в практиці навчання, а й до рухливих, у яких також може відпрацьовуватися мовний матеріал (мімічні, пальчикові, ігри типу лото, доміно тощо). Дитина, для того щоб допомогти своїм улюбленим героям вибратися із усіляких смішних, забавних і небезпечних ситуацій, повинна під час подорожі щось зрозуміти, сказати іноземною мовою. Діючи подібним чином, вона непомітно для себе не тільки засвоює велику кількість лексичного та граматичного матеріалу, але й розвиває лінгвістичні здібності й психічні функції, необхідні для оволодіння іноземною мовою [1].

Важливо прищеплювати учням навички культури спілкування, що виявляються в умінні уважно слухати співрозмовника, призупиняти своє мовлення, щоб надати можливість висловитися іншому, погоджувати свої репліки, в умінні сказати добре слово, висловити критичне зауваження в такій формі, щоб нікого не образити. Для розвитку діалогічного мовлення доцільно широко використовувати роботу в парах і невеликих групах.

Таким чином, іноземна мова як навчальний предмет має великий потенціал виховної дії на дітей, оскільки використання індивідуального підходу на заняттях сприяє формуванню важливих рис характеру, розвиває у дітей самостійність, охайність, наполегливість і здатність переборювати труднощі.

Отже, проблема раннього вивчення англійської мови розглядається як засіб розвитку дитини в соціумі, що допомагає розкрити її особистісні потенціал, забезпечує повноцінний розвиток, формування особистості, реалізацію виховних, розвиваючих, освітніх та практичних цілей. Вирішення означеної проблеми завдяки посиленню індивідуального підходу допомагає знаходити резерви в організації навчання та скористатися перевагами сензитивного періоду засвоєння іноземної мови в дошкільному віці.

Список використаних джерел

1. Артемчук Т. Про сучасні підходи до вивчення і викладання іноземних мов / Артемчук Т. // Рідна школа. – 2003. – № 9. – С. 47-51.

2. Ворожейкіна О. М. 100 цікавих ідей для проведення уроку / Ворожейкіна О. М. – Х.: Вид. група "Основа", 2011. – 255 с.

3. Гришкова Р.О. Особистісно орієнтоване вивчення іноземної мови / Гришкова Р.О. // Сучасні технології викладання іноземних мов у професійній підготовці фахівців: зб. наук. статей. – К., 2010. – С. 96-101.

4. Орлова І. О. Інноваційні підходи до викладання іноземної мови / Орлова І. О. // Нові технології навчання: наук.-метод. зб. – К., 2001. – Вип. 31. – С. 151-154.

*Леся Яковчук, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Роль ігрових технологій у житті сучасних школярів

З кожним роком усе більше дітей не уявляють свого життя без Інтернету, який, у свою чергу, зменшує «живе» спілкування.

Різні аспекти цієї проблеми досліджують Л.Андруховець, Л.Букатов, Г.Ватаманюк, Г.Ващенко, Д.Гриб, Н.Данько, Н.Савчук, Н.Слюсаренко, І.Сікорський, О.Савченко та ін. [2, с.83].

Метою статті є визначення сутності та значення ігрових технологій у взаємодії учнів та виробленні порад класному керівникові щодо роботи з дітьми.

Гра – це складне, багатогранне явище, яке неможливо однозначно трактувати. Навчальна гра може тривати від кількох хвилин до цілого уроку й може використовуватися на різних етапах, а також у позакласній роботі. Будь-яка гра включає три основні етапи:

❖ підготовчий (формулюється мета гри, відбирається навчальний зміст, розробляється сценарій, готується обладнання, розподіляються ролі, проводиться інструктування тощо);

❖ безпосереднє проведення гри;

❖ узагальнення, аналіз результатів [3].

Дослідники В.Коваленко, Б.Нікітін, І.Підласий, В.Кукушин відносять ігрову діяльність до педагогічних технологій. В.Кукушин стверджує, що ігрові технології – це велика група методів і прийомів у формі різних педагогічних ігор. Л.Буракова визначає ігрові технології як сукупність педагогічних ігор, підпорядкованих визначеній меті, які гарантують повний позитивний результат. Отже, основою ігрової технології є педагогічна гра [3].

Гра відрізняється від інших технологій тим, що вона [3]:

- добре відома, звична й улюблена форма діяльності для людини будь-якого віку;

- ефективний засіб активізації. У грі легше долаються труднощі, перешкоди, психологічні бар'єри;

- мотиваційна за своєю природою (по відношенню до пізнавальної діяльності вона вимагає від учнів ініціативності, творчого підходу, уяви, цілеспрямованості);
- дозволяє вирішувати питання передачі знань, умінь, навичок;
- багатофункціональна, її вплив на учня неможливо обмежити одним аспектом;
- переважно колективна, групова форма роботи, в основі якої знаходиться змагання. В якості суперника може бути як сам учень (переконання себе, покращення свого результату), так і інший;
- має кінцевий результат. У грі учасник має отримати приз: матеріальний, моральний (грамота, широке оголошення результату, заохочення) психологічний (самоствердження, самооцінка);
- має чітко поставлену мету й відповідний педагогічний результат.

Проблему гри як джерела духовного розвитку дітей розглянуто в численних працях науковців, а саме: Л. Виготського, Д.Ельконіна, О.Леонтьєва, В.Сухомлинського, К.Ушинського та ін. [1, с.1].

Гра як педагогічний засіб має об'єктивно значні можливості й визначається у навчально-виховному процесі різноманітністю функцій. Функція гри – її різноманітна корисність. У кожного виду гри своя корисність [3].

Підлітки є учасниками ігрової діяльності в процесі навчання, у поза навчальній діяльності та спілкування через інтернет-засоби.

Ми провели опитування учнів 7 класу Олевської гімназії Житомирської області щодо їх замученості до ігрової діяльності в навчальному процесі та позанавчальному житті. У дослідженні взяло участь 23 дітей (11 дівчат і 12 хлопців). До анкети було вміщено питання про наявність друзів у реальному житті та соціальних мережах; процес навчання; участь дітей у конкурсах, виставах, концертах, що потребують тісної співпраці та навичок взаємодії. Результати виявилися такими:

1) Інтернет є частиною життя більшості учнів: так – 52%, ні – 13%, є активними користувачами – 31%, лише 4% учнів відповіли, що не користуються Інтернетом;

2) 44% дітей не завжди готові брати активну участь у житті класу та школи, 4% – не мають інтересу до цього, 52% – мають бажання;

3) лише 44% учнів відвідують гуртки та секції, інші не хочуть відвідувати;

4) щодо того, як має проводитися урок, 78% учнів відповіли: «цікаво», тому що шкільне навчання є нині важким, і діти хочуть, щоб легше засвоювалися деякі аспекти навчальної програми;

5) заходи, які проводяться у школі, не всім дітям цікаві, й вони не завжди мають бажання брати в них участь (48% – іноді, 8% – ні, лише 44% – так).

Спостереження та дослідження показали, що у сучасних школярів зменшується бажання спілкування зі своїми однолітками, а заміною цьому є Інтернет та його віртуальне життя. Проте немала кількість учнів хоче і прагне активніше взаємодіяти між собою завдяки спільній праці, яка приносить хороші результати та задоволення. Саме тому вважаємо, що вчителі-предметники та класний керівник повинні надавати великої уваги виробленню навичок взаємодії в учнів через гру. Для цього придатними будуть різні форми ігрової діяльності під час проведення уроків та в позаурочний час.

Список використаних джерел

1. Дем'яненко О. Застосування ігрових технологій у процесі ознайомлення дітей дошкільного і молодшого шкільного віку з іншомовною культурою мовлення / Дем'яненко О. // Дошкільна освіта. – 2008. – № 2. – С.1.
2. Формування особистості в освітньо-виховному середовищі навчального закладу: проблеми і пошуки: збірн. наук. праць / за заг. ред. канд. пед. наук, доцента Н.М. Мирончук. – Житомир: ФОП «Левковець», 2014. – С.83-85.
3. <http://lvschool2.org.ua/teacher/pedag-teh/igrovi>

РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬО-ВИХОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

*Л.П.Бутузова, канд. психол. наук, доцент
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Психологічні конструкти ставлення студентів до власного здоров'я

Активне реформування сучасної вищої освіти передбачає зміну не лише її парадигми, але й переосмислення цінностей людських ресурсів, постановку нових проєвропейських вимог до професійної компетентності майбутніх фахівців, їх особистісної готовності до праці в сучасних умовах. У такому контексті вища освіта має забезпечити комплексну фундаментальну (в тому числі наукову), психофізичну, культурну та практичну підготовку майбутніх фахівців вже на етапі первинної професіоналізації. Реалізація цих завдань неможлива без забезпечення розвитку та формування фізично, соціально, психічно та психологічно здорової особистості студента. На тлі соціально-економічних та політичних потрясінь останніх років в Україні, значного зростання психоемоційної напруги населення, постійної зміни критеріїв та стандартів вищої освіти сучасна учнівська молодь відчуває на собі вплив додаткових стресогенних факторів.

Умови навчання у вищому навчальному закладі також містять у собі ряд суб'єктивних та об'єктивних загроз психосоматичному здоров'ю юнаків. Так адаптація першокурсників до специфічних умов навчання у вищому навчальному закладі часто відбувається стихійно. Не завжди вчасним є заходи регуляції та психологічного супроводу навчально-виховного процесу. Нездолані труднощі процесу адаптації стають причиною навчальної неуспішності студента. Швидка втомлюваність та виснаження, висока нервово-психічна напруга студентів часто виявляється пов'язаною з новим темпом життя, умовами навчання (та/або проживання), організацією праці та відпочинку, зростанням рівня вимог викладачів вищої школи та великого обсягу інформації, яку необхідно засвоїти. Ці чинники знижують можливості організму юнаків, що може позначитися на стані фізичного та психічного здоров'я, проявитися у вигляді психосоматичних розладів. Проте ключовими залишаються не об'єктивні умови, що можуть визначати вплив на здоров'я людини, а її суб'єктивне ставлення та прийняття відповідальності за збереження та зміцнення власного здоров'я.

Метою публікації є висвітлення результатів теоретичного аналізу та емпіричних розвідок вивчення змісту психологічних конструктів особистісного ставлення майбутніх фахівців до власного здоров'я.

Психогігієнічні аспекти збереження та зміцнення психосоматичного здоров'я молоді неодноразово ставали предметом дослідження медиків (М.М.Амосов, І.І. Брахман, Ю.П.Лисицин та ін.), філософів (К.Гельвецій, Дж.Локк, А.Сміт, М.В.Ломоносов та ін.), психологів (В.А.Ананьєв, В.М.Бехтерев, Г.С.Нікіфоров, Ф.Р.Філатов та ін.), які вказували на важливість превентивної роботи, формування адекватного ставлення до власного здоров'я та здорового способу життя. Серед комплексу чинників, що сприяють зниженню рівня здоров'я молоді, виділяють, з одного боку, недотримання фізіолого-гігієнічних вимог до умов навчання, з іншого боку, великий обсяг навчального навантаження [5]. На основі теоретичних узагальнень нами було зроблено висновок про різнорівневість здоров'язберігаючих моделей поведінки учнівської молоді. Так, на зовнішньому, макрорівні мають забезпечуватися об'єктивні умови життєдіяльності студентської молоді, які передбачають комплексне планування оздоровлювальних заходів, раціональне планування навчального навантаження та сприяння організації умов праці та відпочинку юнаків. Проте ці макрорівневі обставини завжди заломлюються крізь призму індивідуально-особистісних мікроутворень – суб'єктивного ставлення до них та рівня ціннісного ставлення до власного здоров'я. Так аналіз результативності традиційних підходів до збереження та зміцнення здоров'я студентської молоді (за допомогою скорочення навчального навантаження, збільшення числа занять з фізичної культури, жорсткості гігієнічних вимог до умов навчання) показує їхній декларативний характер, що не торкається способів організації й здійснення навчально-пізнавальної діяльності. У той же час, спостереження показують, що багато молодих людей не стежать за станом власного здоров'я, не переймаються питаннями його зміцнення і часто роблять те, що його руйнує (паління, алкоголь, порушення режиму відпочинку, дозвілля тощо).

Ситуація, що склалася у вітчизняній освіті, вимагає нових, нестандартних підходів до рішення проблеми збереження та зміцнення здоров'я студентської молоді в процесі навчання, зокрема, включення психологічно обґрунтованих моделей формування усвідомленого, відповідального, розумного ставлення до власного здоров'я. Загальновизнаним у цьому плані є той факт, що формування такого ставлення має своє психологічне підґрунтя, а його становлення є доцільним у період інтенсивного становлення ціннісно-сміслової сфери особистості – в юнацькому віці.

На основі психологічного трактування поняття «ставлення» [23] розглядатимемо ставлення до здоров'я як систему індивідуальних, селективних зв'язків особистості з різними явищами навколишньої дійсності, що сприяють або, навпаки, загрожують її здоров'ю, а також певну оцінку індивідом свого фізичного і психічного стану, оптимально організовану самою людиною життєдіяльність, що сприяє збереженню здоров'я, особистісному росту, творчому функціонуванню [1]. Ставлення до здоров'я конкретно проявляється у діях і вчинках, переживаннях, вербально реалізованих думках і судженнях людей щодо чинників, що впливають на їх фізичне і психічне благополуччя. Таке ставлення є одним із елементів самозберігаючої поведінки і, володіючи всіма характеристиками психічного ставлення, містить три основні компоненти: когнітивний, емоційний і мотиваційно-поведінковий. Когнітивний компонент характеризує знання людини про своє здоров'я, розуміння ролі здоров'я в життєдіяльності, знання основних чинників, що роблять як негативний (ушкоджуючий), так і позитивний (зміцнюючий) вплив на здоров'я людини і т.п. Емоційний компонент відображає переживання і почуття людини, пов'язані зі станом її здоров'я, а також особливості емоційного стану, обумовлені погіршенням фізичного або психічного самопочуття людини. Мотиваційно-поведінковий компонент визначає місце здоров'я в індивідуальній ієрархії термінальних та інструментальних цінностей людини, особливості мотивації в області здорового способу життя, а також характеризує особливості поведінки у сфері здоров'я, ступінь прихильності людини щодо здорового способу життя, особливості поведінки у разі погіршення здоров'я.

Ставлення до здоров'я – одне з центральних, але поки що дуже слабо розроблених питань психології здоров'я. Пошук відповіді на нього зводиться, по суті, до одного: як досягти того, щоб здоров'я стало провідною потребою людини протягом усього її життя, як допомогти людям сформулювати адекватне ставлення до свого здоров'я. При цьому точніше говорити про ступінь адекватності або неадекватності, оскільки в реальному житті виділення діаметрально протилежних типів ставлення до здоров'я – адекватного і неадекватного – практично неможливе. Критеріями ступеня адекватності/неадекватності ставлення до здоров'я, що емпірично фіксуються, можуть слугувати [1], [4]:

- на когнітивному рівні – ступінь обізнаності або компетентності людини в області здоров'я, знання основних чинників ризику й антиризiku, розуміння ролі здоров'я в забезпеченні ефективності життєдіяльності та довголіття;
- на емоційному рівні – оптимальний рівень тривожності щодо здоров'я, уміння насолоджуватися станом здоров'я і радіти йому;
- на мотиваційно-поведінковому рівні – висока значущість здоров'я

в індивідуальній ієрархії цінностей, ступінь сформованості мотивації на збереження і зміцнення здоров'я, ступінь відповідності дій і вчинків людини вимогам здорового способу життя, а також нормативним вимогам медицини, санітарії та гігієни;

- відповідність самооцінки індивіда фізичному, психічному і соціальному стану свого здоров'я.

Формування ставлення до здоров'я – процес досить складний, суперечливий і динамічний. Він детермінований двома групами чинників [4]: внутрішні (демографічні (стать, вік, національність), індивідуально-психологічні та особистісні властивості людини, стан здоров'я) та зовнішні чинники (характеристики соціального мікро- та макросередовища, професійного середовища, у якому знаходиться людина).

Емпіричною базою дослідження ставлень студентів до здоров'я став Житомирський державний університет імені Івана Франка. Вибірку склали 118 студентів соціально-психологічного, фізико-математичного факультетів та факультету фізичного виховання і спорту. Основними методами дослідження були фокус-групи, контент-аналіз вільних висловлювань та структуроване інтерв'ю. За описово-поведінковими характеристиками особистості представника сучасної студентської молоді та структурними характеристиками інтенсивності ставлення до здоров'я та здорового способу життя достатньо чітко виділяються три групи студентів, залежно від їхнього ставлення до власного здоров'я:

- здоров'я як засіб досягнення різних цілей (53%);
- здоров'я як наявний факт (32%);
- здоров'я як особистісна і суспільна цінність (15%).

Результати діагностики показують, що перші дві групи утворюють переважну більшість. Лише за умови систематичної цілеспрямованої спільної виховної діяльності родини, педагогічного колективу можливе формування у студентів самоусвідомлення особистісної й суспільної цінності свого здоров'я і необхідності ведення здорового способу життя.

Принципово важливим є положення про нерозривний зв'язок та ієрархічну залежність усіх підструктур особистості та їхніх елементів, тому що ціннісне ставлення ми розглядаємо як елемент переконань, які, у свою чергу, входять до системи потребово-мотиваційної сфери особистості. Специфіка переконань визначається шляхом аналізу особливостей, елементів, що входять до їхнього складу: інтелектуального, емоційно-почуттєвого і практично-дієвого, а також характеру поєднання цих особливостей. Психологічним показником поведінки людини є те, які мотиви спонукають її до тих або інших учинків, що зберігають або руйнують її власне здоров'я. Головний шлях виховання повноцінної мотивації – це не лише створення сприятливого клімату, атмосфери у ході

навчання, але й включення студента у реальні види діяльності, способи взаємодії з навколишніми. У цілому психологічно обґрунтований шлях формування мотивації студентів може полягати у наступному: визначення завдань формування мотивації з урахуванням перспектив віку, орієнтуючись на «завтрашній день розвитку»; з'ясування стану мотивації; організація видів активної діяльності студента, включення його у спеціально створені педагогічні ситуації, виконання завдань, спрямованих на усвідомлення своєї мотиваційної сфери, тренування прийомів цілепокладання тощо. При розвитку ставлення до власного здоров'я у різні вікові періоди якісно змінюється його структура, причому найбільші відмінності характерні для вчинкового та емоційного компонентів, при цьому зростає ступінь погодженості компонентів. Це співвідношення стає актуальним та дієвим і стосовно того, хто опікується питаннями формування у студентства відповідального ставлення до власного здоров'я. Так дослідження Ю.І. Давигори засвідчило, що високий коефіцієнт вчинкової шкали ставлення до здоров'я у викладача вищого навчального закладу при низьких і середніх показниках за іншими шкалами знижує його можливості впливати на ставлення до здоров'я у студентської молоді [2].

Узагальнюючи результати експериментальних досліджень, слід зазначити парадоксальний характер ставлення до здоров'я сучасної людини, тобто невідповідність між потребою людини в хорошому здоров'ї, з одного боку, і її зусиллями, спрямованими на збереження і зміцнення свого фізичного і психологічного благополуччя, з іншого. Мабуть, витoki невідповідності криються в тому, що формуванню адекватного ставлення людини до власного здоров'я перешкоджає цілий ряд причин та феноменів [1], [4], [5]:

1. *Потреба в здоров'ї актуалізується, як правило, у разі його втрати.* Здорової людини не помічає свого здоров'я, сприймає його як даність. У стані повного фізичного і психічного благополуччя потреба в здоров'ї ніби не помічається людиною. Вона вірить у його непорушність і не вважає потрібним робити якісь спеціальні дії щодо збереження й зміцнення здоров'я.

2. *Дія механізмів психологічного захисту, мета яких – виправдання нездорової поведінки (найпоширеніші – заперечення і раціоналізація).* Так механізм дії психологічного захисту по типу заперечення полягає в блокуванні негативної інформації «на вході» (наприклад, «цього не може бути») або в прагненні уникнути нової інформації (наприклад, «мені не треба проходити медичний огляд, оскільки я абсолютно здоровий»). Раціоналізація в основному використовується для виправдання неадекватного ставлення до здоров'я на поведінковому рівні.

3. *Установка на пасивне ставлення до здоров'я, що знаходить*

віддзеркалення в міркуваннях типу «якщо людині судиться захворіти, що б вона не робила, все одно захворіє», обумовлює відповідну поведінку, яка рано чи пізно призводить до ослаблення здоров'я. Так досить типова ситуація, коли людина, переживаючи хворобливі відчуття, не проявляє належної активності, спрямованої на їх усунення. Одна з основних причин такої установки криється в нестачі необхідних знань про здоров'я, про способи його формування, збереження та зміцнення.

4. *Вплив минулого досвіду людини.* Значна частина самозберігаючої поведінки визначається й опосередковується уявленнями (або переконаннями) людини про здоров'я, які формуються в процесі індивідуального розвитку. В першу чергу це обумовлено вибірковістю сприйняття, завдяки якій уся інформація, що надходить із засобів масової інформації, від фахівців-лікарів або з інших джерел, але яка не відповідає сформованим переконанням людини, просто не сприймається нею або піддається критиці. Отже, і вірогідність слідування рекомендаціям щодо зміцнення здоров'я, які не співпадають або розходяться з вищеназваними уявленнями, буде невисокою.

5. *Ефект теорії реактивності* виявляється при плануванні, розробці й оцінці ефективності реклами здорового способу життя, яке часто будується не на пропаганді зберігаючих здоров'я формах поведінки, а на забороні «шкідливих» звичок (наприклад, «Палити небезпечно для Вашого здоров'я!»). Насправді сувора заборона небезпечна: чим наполегливіші заборони, тим більша вірогідність, що вони викличуть зворотну реакцію і спричинять інтерес до забороненої теми. Основна ідея теорії реактивності полягає в тому, що коли люди відчують, що їх свобода чинити за своїм бажанням перебуває в небезпеці, у них виникає неприємний стан реактивності, а позбутися його можна, лише вчинивши заборонену дію (наприклад, закурити).

6. *Особливості соціального мікро- і макрооточення.* У рамках теорії соціального научіння А.Бандури соціальне схвалення розглядається як надзвичайно потужний мотивуючий чинник, що змушує людей терпіти навіть фізичний дискомфорт, якщо вони розраховують на те, що їх поведінка викличе схвалення референтних для них людей. Прикладом негативного впливу соціального оточення може слугувати ситуація, коли юнак уперше пробує палити, у нього виникають край неприємні відчуття, але він продовжує палити, якщо вважає, що куріння допоможе йому дістати схвалення з боку однолітків.

7. *Дія ефекту затриманого зворотного зв'язку* – одна з головних причин негігієнічної поведінки людей, зневажання ними правил здорового способу життя. Так люди вважають за краще не обтяжувати себе роботою над власним здоров'ям, оскільки результат від витрачених зусиль не відразу може бути помітний. Заняття ранковою зарядкою, якимось видом

оздоровчих систем, загартуванням приносять відчутний позитивний результат далеко не відразу, а через місяці або навіть роки. Не одержавши швидкого ефекту від корисних для свого здоров'я дій, люди часто їх кидають і можуть не повернутися до них вже ніколи. Проблема корекції нездорової поведінки також ускладнюється дією вищезазначеного ефекту: нездорова поведінка часто приносить миттєве задоволення, а довготривалі негативні наслідки таких учинків здаються далекими і маловірогідними. Крім того, нерідко люди просто не усвідомлюють, з якою небезпекою пов'язана та або інша нездорова поведінка (порушення у сфері харчування, особистої гігієни, режиму праці й відпочинку, побутової культури).

8. *Відсутність державної політики в області здоров'я.* Час від часу з'являється «мода» на здоров'я, але немає спроб поставити задачу щодо збереження і зміцнення здоров'я в довгостроковій перспективі як державну проблему.

Діяльність, орієнтована на збереження здоров'я юнаків та дівчат в умовах навчального закладу, вимагає комплексного підходу: і медичного, і соціального, і педагогічного, і психологічного. Фахівці одного профілю (гігієністи, фізіологи, медики, педагоги, психологи) не можуть запобігти несприятливому впливу на організм студентів шкідливих чинників, що супроводжують їхню навчальну діяльність. Включення юнака в різні умови соціалізації дозволяє йому виробляти власний стиль взаємодії та дозволяє формувати відповідальне ставлення до власного здоров'я. Створення банку даних про ставлення усіх студентів навчального закладу до свого здоров'я при взаємодії медико-фізіологічної й психологічної служб навчального закладу з метою виявлення «кризових періодів», «груп ризику» дозволить організувати своєчасну та ефективну індивідуальну або групову корекційно-розвиваючу роботу.

Список використаних джерел

1. Васильева О.С. Психология здоровья человека: эталоны, представления, установки: учеб. пособие для студ. вузов / Васильева О.С., Филатов Ф.Р. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 352 с.
2. Давигора Ю.І. Психологічні особливості формування відповідального ставлення до збереження та зміцнення власного здоров'я у студентської молоді / Давигора Ю.І. // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки: зб.наук. праць. – К.: НПУ ім.М.П.Драгоманова, 2009. – №25 (49). – С.131-135.
3. Мясичев В.Н. Психология отношений / Мясичев В.Н. – М.: Изд-во Институт практической психологии, 1995. – 356 с.
4. Психология здоровья: учебник для вузов / под ред. Никифорова. – СПб.: Питер, 2003. – 607 с.
5. Психологічне забезпечення психічного і фізичного здоров'я: навч. посібник / М.С.Корольчук, В.М.Крайнюк, А.Ф.Косенко, Т.І.Кочергіна. – К.: ІНКІОС, 2002. – 272 с.

*Н.М. Мирончук, кандидат педагогічних наук, доцент
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Ціннісне ставлення до себе та інших як основа життєвого самоздійснення особистості

Нові пріоритети розвитку системи освіти потребують підвищення якості процесу навчання і виховання особистості в освітніх навчальних закладах. Освітньо-виховні завдання мають скеровуватися на утвердження людини як найвищої цінності, розкриття її здібностей, розвиток її особистісних і ділових якостей, підвищення культури її життєствердження. Розв'язання поставленого завдання залежить від якості впливу на особистість соціальних виховних інститутів, а також рівня сформованості в особистості ціннісних життєвих потреб та усвідомлення важливості ступеня власної активності в особистісному самотворенні.

Науковий доробок в аспекті формування ціннісних основ життєдіяльності людини є потужним і багатоаспектним. Так теоретико-методологічне обґрунтування поняття цінностей подано у працях М. Бердяєва, Е. Фромма, В. Франкла. Поняття цінності як філософської категорії розробляли В. Віндельбанд, Г. Ріккерт, Г. Мюнстерберг, О. Дробницький, І. Кант, А. Коршунов, С. Анісімов, М. Каган, В. Сагатовський. Феномен цінності та ціннісних орієнтацій досліджували М. Алексєєва, І. Бех, І. Бичко, І. Зязюн, А. Маслоу, М. Рокич, В. Табачковський, В. Шубін, В. Ядов та ін. Проблемне поле щодо тлумачення взірців, норм соціальної поведінки як об'єктів мотивації та орієнтації суб'єкта діяльності представлено дослідженнями В. Асмолова, Г. Васяновича, В. Водзінської, Б. Додонова, Ю. Жукова, В. Осовського, Є. Подольської, І. Попової, О. Семашка тощо. Разом з тим, неповні висвітленою вважаємо проблему ціннісного самоставлення особи як основи її самоствердження, самореалізації, самоздійснення в життєдіяльності. Маємо за мету розкрити в статті змістові характеристики самоставлення особистості.

Ставлення – це характер поведінки людини щодо кого- чи чого-небудь. Ставлення індивідів визначаються суб'єктивним досвідом людини і включають дії, переживання; розкривають цінність особистості; є своєрідною реакцією на предмет, явище, дію і постають як суб'єктивна позиція щодо них. В основі формування суб'єктивного ставлення людини є переживання нею значущості тих чи інших об'єктів, які пов'язані із задоволенням її потреб (зокрема, у спілкуванні, в емоційному контакті, у визнанні, у професійній реалізації тощо).

Ставлення можуть виявлятися у формі оцінки, ціннісних суджень щодо себе, поведінки чи позиції іншої людини, об'єктивних речей. Серед характерологічних властивостей самоставлення виокремлюють:

самовладання, почуття власної гідності, скромність, самооцінка, впевненість у собі, любов до себе, гордість, амбіційність.

Моральні ставлення до іншого – це ставлення взаємодопомоги, взаємоповаги, взаємної вимогливості. Вони постають як сплав етичних знань, моральних почуттів, морального досвіду і практичної дії, які стійко виявляються у найрізноманітніших життєвих ситуаціях, в усіх сферах життя членів колективу. В. Вілмот називає взаємоставлення суб'єктів взаємин особистою мінікультурою, яка визначає ефективність взаємин [6, с. 4]. Отже, людські ставлення включають у себе цілий комплекс оцінок, дій, почуттів, особистісних рис, вольові зусилля.

Закріплене у поведінці людини звичне ставлення, яке характеризується стійкістю дій людини у будь-яких умовах, є особистісною якістю, педагогічний підхід до виховання якої передбачає формування в суб'єктів виховання потреби у виробленні тієї чи іншої якості; включення їх в активну пізнавальну діяльність із оволодіння знаннями про сутність, способи прояву явища, яке формується, і вироблення відповідних почуттів, поглядів, переконань; практичне формування умінь, навичок, звичок поведінки; розвиток здібностей до прояву вольових зусиль щодо дотримання норм поведінки.

Дійовим чинником формування етичних ставлень вихованця до інших і до самого себе, на думку І. Беґа, є позитивно сформований у нього образ світу людей, де панують відповідні суспільні норми і вимоги, на які слід орієнтуватися у своїй життєдіяльності [2, с. 11-12]. Таким чином, у позитивному ставленні до іншої людини, у визнанні її цінності, неповторності, поваги її індивідуальності, особистого простору, в здатності будувати ефективні взаємини виявляється рівень етичної зрілості кожної особистості, рівень її культури.

В основі ставлень виявляються сформовані у людини цінності. Цінності – це вихована у свідомості людей значущість тих чи інших дій, предметів, людських якостей, явищ, процесів тощо і сприйняття їх як мети життя. Це абстрактне уявлення про те, що є добре, а що погане, правильне чи неправильне, позитивне чи негативне [4, с.231]. Особисті цінності людини, як стверджують В. Ананьїн і В. Горлинський, утворюються на основі ціннісної системи суспільства чи спільноти. Вони відбивають вибіркове, суб'єктивне ставлення особистості до об'єктивних умов її життя. У кожної людини формується своя ієрархія цінностей відповідно до об'єктивних і суб'єктивних чинників у процесі набуття освіти й інших видів діяльності [1].

Зміст ціннісних орієнтацій особистості вихованця становлять засвоєні ним соціальні норми і вимоги, які зумовлюють його активність і вибір способів реалізації своєї внутрішньої позиції, свого ставлення до

людей, до подій, до обставин. Сформовані цінності виступають мотивами поведінки особистості у різних видах діяльності.

Цінності трактуються як у контексті життя всього суспільства, де вони слугують певним загальним еталоном, на який орієнтується виховання, так і крізь призму життя конкретної людини. Щодо змісту ціннісних орієнтацій, то в психолого-педагогічній літературі подається така класифікація груп життєвих цінностей: вічні або абсолютні цінності (віра, надія, добро, правда, любов, справедливість); національні цінності (державна незалежність України, патріотизм, почуття національної гідності тощо); громадянські цінності (права і свободи людини, суверенітет особи, пошана до закону тощо); цінності родинного життя (подружня вірність, гармонія стосунків поколінь, гостинність, злагода між членами родини тощо); цінності особистісного життя (уміння людиною будувати власну життєдіяльність, мудрість, здоровий глузд, працьовитість, збалансоване бажання задовольняти моральні та матеріальні потреби тощо); валео-екологічні цінності (увага до власного здоров'я, гарт організму, дбайливе ставлення до довкілля тощо).

Усвідомлення особистістю власної цінності є основою самооцінки свого „Я”. З огляду на це, важливо виробити у суб'єкта виховного впливу впевненість у власній повноцінності, вагомості, неповторності, усвідомлення права бути несхожим на інших, самоповагу, визнання своїх здібностей і відповідальність за їх розвиток, оцінку себе як суб'єкта власного життя, вимогливість до змісту і режиму свого життя, самоконтроль і адекватну самооцінку; самокритичність, прагнення самоствердитися у творчій діяльності. Ставлення особистості вихованця до свого „Я” відображає рівень сформованості у нього почуття власної гідності, яке виступає регулятором її поведінки.

Гідність виступає формою самосвідомості й самоконтролю особистості. Вона передбачає сформованість образу свого „Я”, яке усвідомлюється через самооцінку і виражається емоційно-ціннісним ставленням до себе (самоповага). Самоповага проявляється в поведінці й моральному ставленні до інших, безпосередньо впливає на характер і стиль взаємин із іншими людьми. Низький рівень самоповаги сприяє виникненню агресивної поведінки: потреба захистити своє „Я” може виявитися домінуючою над іншими мотивами, і поведінка інших людей буде інтерпретуватися особою як загроза, яка спонукатиме її до вчинення превентивних дій, в основі яких не завжди є етичні цінності. Таким чином, істотним чинником емоційного благополуччя особи є адекватне уявлення про себе, позитивна оцінка своєї особистості в цілому, самоповага, почуття цінності іншої людини, прагнення розвивати свої кращі потенції.

Становлення уявлення про себе, що ґрунтується на основі уявлень про іншого, ефективно формується у процесі взаємодії людей, коли вони

спільно приймають рішення, планують спільні дії. За такої ситуації з'являються можливості для оцінювання суб'єктами взаємин один одного, зміни своїх дій і поведінки партнера, організації й коригування стратегії власної поведінки й учинків.

Сформовані цінності виступають мотивами поведінки людини. У мотивах поведінки особистості чітко виражається об'єктивне втілення моральних норм, правил, принципів, які є специфічними формами соціального контролю. Аналізуючи місце і роль моральних норм у вихованні особистості, О. Кузнецова зазначає, що сприйняття суб'єктом виховання моральних норм „пов'язане з глибиною їх усвідомлення, ступенем опори на власний життєвий досвід і можливістю перенесення з однієї ситуації на іншу” [5, с. 31]. Моральні норми, як стверджує І. Гоян, можуть стати орієнтиром у виборі тієї чи іншої форми поведінки лише за умови їх повного засвоєння, інтеріоризації, „коли вони впливатимуть на поведінку людини через її самосвідомість і самооцінку, мотиваційну сферу, розуміння й установки, тобто стануть особистісними засобами регуляції поведінки” [3, с. 103]. Норми відносять до зовнішніх регулятивних чинників (М. Бобнєва, Л. Буєва, М. Каган, Л. Рувінський), а ціннісні орієнтації, мотиви, інтереси – до внутрішніх (В. Асєєв, Ю. Жуков).

Таким чином, сформоване ціннісне ставлення особистості до себе, інших, діяльності загалом постає основою її життєствердження, позитивної реалізації у взаєминах і діяльності загалом. Важливою умовою життєвого самоздійснення людини вважаємо її самореалізацію у професійній діяльності, в основі якої – усвідомлення цінності професії та професійного самоствердження, що буде схарактеризовано у наступних публікаціях.

Список використаних джерел

1. Анан'їн В. О. Аксіологія як методологічне підґрунтя освіти ХХІ століття / Анан'їн В. О., Горлинський В. В. // Вісник. Збірник наукових статей Київського міжнародного університету. Серія: Педагогічні науки. Випуск 5. – КиМУ, 2004. – С. 3-11.
2. Бєх І. Психологічні резерви виховання особистості / Бєх І. // Рідна школа. – 2005. – № 2. – С. 11-13.
3. Гоян І. М. Психолого-педагогічні особливості розвитку моральної поведінки підлітків: дис. ... кандидата психол. наук: 19.00.07 / Гоян І. М. – Івано-Франківськ, 1997. – 183 с.
4. Дворецька Г. В. Соціологія: навч. посіб. / Дворецька Г. В. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К.: КНЕУ, 2002. – 472 с.
5. Кузнецова О. А. Педагогічні умови формування моральних норм поведінки молодших школярів: Наук. видання. – Миколаїв: Вид-во „ЛПІОН”, 2004. – 154 с. – Бібліогр.: с. 127-137.
6. Wilmot W. Relational communication / Wilmot W, William W. – New York: McGraw-Hill, 1991. – 175 p.

*Л. П.Бутузова, кандидат психологічних наук, доцент;
Юлія Прухницька, студентка IV курсу фізико-матем. ф-ту
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

До проблеми розвитку творчих здібностей у підлітковому віці

Під творчістю у психології розуміють розумову й практичну діяльність людини, результатом якої є створення оригінальних, неповторних цінностей, виявлення нових фактів, властивостей, закономірностей, а також методів дослідження і перетворення матеріального світу або духовної культури [2, с. 368]. Пояснюючи свою позицію з питань творчості, відомий психолог Л.С.Виготський зазначав, що «творчою ми називаємо таку діяльність, яка створює щось нове, однаково, чи буде це будь-якою річчю зовнішнього світу або конструкцією розуму або почуття, яке живе та виявляється тільки в самій людині» [3, с. 155]. Перехідний вік – це період життя, коли творчість може стати універсальним і природним способом буття людини [1]. Численні наукові дослідження (В.М.Луганська; М.В.Шопіна та ін.) свідчать про безкрайні можливості для розвитку творчих здібностей у підлітковому віці, тому провідною психолого-педагогічною проблемою виявляється процес створення цих сприятливих умов стимулювання і спрямування розвитку особистості [3, с. 209].

Тому про розвиток творчих здібностей можна судити за характером прояву творчої уяви, мислення та загального рівня креативності.

Метою публікації є висвітлення результатів емпіричного дослідження специфіки прояву та розвитку творчих здібностей у підлітковому віці.

Для розв'язання цього завдання було використано комплекс теоретичних та емпіричних методів (анкетування, спостереження, тестування, бесіда), методи кількісного та якісного аналізу. До діагностичного комплексу увійшли такі методики, як «Творча уява» [1], опитувальник особистісної схильності до творчості Г.Девіса, методика образотворчого візуального мислення Е.П. Торренса, «Анаграми» (модифікація тесту Г.Ю.Айзенка, Н.А.Головань), методика визначення рівня сформованості загальних творчих здібностей особистості.

Дослідження проводилося на базі Великочернігівської ЗОШ І – III ст., вибірку склали 19 учнів, саме 7 хлопців та 12 дівчат.

Ю.З. Гільбух, В.М. Дружинін, А. Леві, В.О. Моляко та ін. визначають здібності як психічні властивості індивіда, що регулюють досягнення людини і слугують умовою життєдіяльності; як властивості функціональних систем, що реалізують окремі психічні функції та мають індивідуальну міру прояву і виявляються в успішності та якісній своєрідності засвоєння і реалізації діяльності [2, с. 123].

Результати дослідження, спрямованого на виявлення особливостей творчої уяви, дозволили з'ясувати, що в більшості досліджуваних (74 %) проявився низький рівень розвитку творчої уяви, а в решті (26 %) – середній рівень.

Дослідження, спрямоване на виявлення рівня особистісної креативності, дозволило констатувати, що найбільше учнів має середній рівень розвитку цього показника (63 %); лише 5 % мають високий та 32 % учнів мають низький рівень розвитку загальних творчих здібностей (див. рисунок 1).

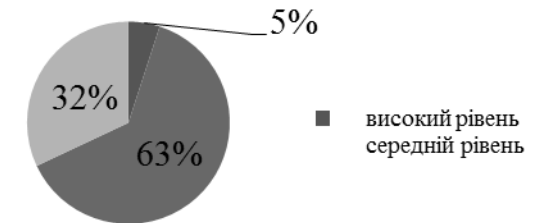

Рис. 1. Рівень особистісної креативності

Провівши дослідження, спрямоване на виявлення деяких особливостей візуального мислення (конструктивну активність, оригінальність, обсяг, категоріальну гнучкість), було виявлено високу здатність підлітків до візуального мислення в плані висунення візуальних гіпотез, щодо невизначених зі своїми можливими завершеннями перцептивними стимулами. Показник «категоріальна гнучкість» у більшості учнів проявився на середньому рівні, що свідчить про недостатню розвиненість візуальних вражень на основі підключення словесно категоріального знання. «Оригінальність» мислення та конструктивна активність у більшості учнів проявилися на середньому рівні, що свідчить про недостатньо сформовані творчі можливості візуального мислення та несформованість операціональних характеристик візуального мислення.

Досліджуючи особливості прояву творчих компонентів мислення (гнучкості мислення), було з'ясовано, що підлітки з інертним мисленням у групі досліджуваних відсутні, середні показники гнучкості мислення в 16 %, хороші – у 10% учнів, висока гнучкість мислення в 58% та гнучке мислення з елементами самобутності, оригінальності притаманне 16% досліджуваних (див. рисунок 2).

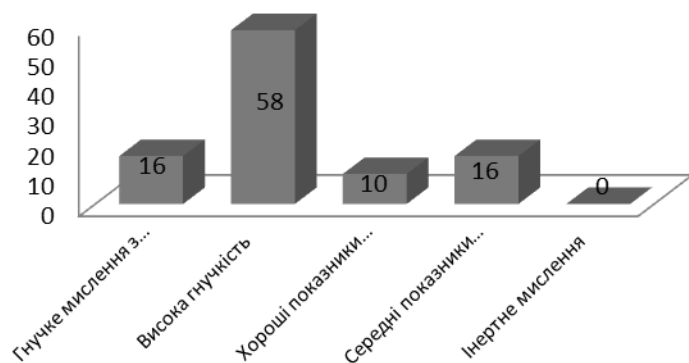

Рис. 2. Гнучкість мислення

Завершальне дослідження було спрямоване на оцінку рівня сформованості загальних творчих здібностей. Аналіз його результатів дозволив діагностувати також переважання середніх показників (58%). Поруч з цим майже половина респондентів (16% та 26%) продемонстрували дуже високий та високий рівень сформованості загальних творчих здібностей. Ці дані підтверджують наше припущення про те, що у підлітковому віці активізуються процеси розвитку критичності мислення та відбувається інтенсивний стрибок у розвитку креативності особистості.

Підсумовуючи отримані результати можемо сказати, що розвиток творчих здібностей у підлітковому віці в кожної особистості індивідуальний. Творчі здібності особистості – це синтез її властивостей і рис характеру, які характеризують ступінь їх відповідності вимогам певного виду навчально-творчої діяльності, які й обумовлюють рівень результативності цієї діяльності.

Творчі здібності самі по собі не гарантують творчих здобутків. Для їх досягнення необхідний "двигун", який запустив би в роботу механізм мислення, тобто необхідні бажання і воля, потрібна "мотиваційна основа". Можна запропонувати такі рекомендації для розвитку творчих здібностей підлітків: стимулювання учнівської творчості за допомогою системи оцінювання, що враховує специфіку творчої діяльності; використання в навчальному процесі творчих навчальних завдань; створення проблемних ситуацій творчого характеру; організація вчителем творчої діяльності, в якій він сам виступає у ролі творця, а вчитель лише спрямовує його творчу активність.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів досліджуваної проблеми. Перспективними напрямками подальших наукових розвідок є пошук шляхів розвитку здібностей у дітей різних соціальних прошарків населення; з'ясування характеру впливу на цей процес становлення гендерної ідентичності підлітка.

Список використаних джерел

1. Бутузова Л.П. Вікова та педагогічна психологія. Част.1. Вікова психологія: навч. – метод. посібн. – Житомир, 2012. – 256 с.
2. Костюк Г.С. навчально – виховний процес і психічний розвиток особистості / Костюк Г.С. – К.: Рад. шк., 1989. – 608 с.
3. Крутецкий В. А. Психология подростка / В. Крутецкий, Н. Лукин. – М.: Просвещение, 1965. – 317 с.

***Олександр Білобров, студент III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)***

Психологічні особливості професійного самовизначення старшокласників

Підготовка молоді до свідомого обрання професії є важливою. Вдало обраний вид майбутньої діяльності (професії) скорочує частоту стресів, пов'язаних зі здоров'ям, і тим самим робить більш повноцінним, саме про таку працю розповідав та писав відомий український поет, філософ, байкар Григорій Сковорода. Отже, професія відіграє важливу роль у житті кожної людини й дуже впливає на її стан та самопочуття. Але для того, щоб виконувати роботу, яка подобається і до якої лежить душа, потрібно бути висококваліфікованим, конкурентоспроможним, справжнім професіоналом свого діла, а це можливо лише за умов всебічного розвитку старшокласників, їх здібностей та творчого потенціалу. Проблеми професійного самовизначення та управління професійним самовизначенням школярів, проблеми психологічних засад досліджували у своїх роботах: Є. Климов, М. Левицький, Н. Пряжников, В. Сидоренко, Л. Божович, О. Леонтьєв, Б.Федоришин, О. Ткаченко, С.Чистякова, Ж. Вірна, О. Бондарчук, Т. Орлова, Р. Овчарова, О. Шатенко, В. Янцур, І. Зусва та інші, але, не зважаючи на це, існує чимало невирішених питань, пов'язаних із профорієнтацією в умовах сьогодення [2].

Зокрема, М. Пряжников розрізняє поняття особистісного і життєвого самовизначення і пропонує класифікацію типів самовизначення особистості, залежно від реалізованого в кожному з них ступеня свободи: професійне, життєве, особистісне. Так життєве самовизначення він визначає як ”вибір певного стилю життя і реалізацію його у багатьох спеціальних ролях”, особистісне – характеризується тим як найвищий

рівень життєвого самовизначення, що мінімально обмежений зовнішніми факторами [3].

Мета нашої статті полягає в аналізі психологічної готовності учнів до свідомого вибору професії.

Старший шкільний вік характеризується активним формуванням почуття дорослості, що є показником певного рівня самосвідомості й відіграє значну роль у формуванні ціннісних орієнтацій старшокласників.

Вибір фаху старшокласника належить до категорії проразових рішень, тому помилки учнів у професійному самовизначенні дорого обходяться як суспільству, так і самій молоді.

Отже, вибір професії, або професійне самовизначення, є основною самоствердження людини в суспільстві й одним із найголовніших рішень у її житті. На сьогодні профорієнтація вважається напрямом діяльності, в якому реалізується право молоді на вільний вибір професії з урахуванням її прагнень і здібностей, інтересів держави, її економічного та культурного розвитку. І саме тому в кожній зі шкіл проводиться профорієнтаційна робота з учнями старших класів для того, щоб допомогти їм зорієнтуватися, дізнатися в якій сфері діяльності будуть корисні їх знання, вміння та навички, скерувати учнів на свідомий вибір професії [1].

Як відомо, більшість старшокласників, які закінчують школу, не мають чіткого уявлення, що їх чекає надалі. Отримавши знання з базових предметів, вони майже не володіють інформацією щодо наявності нових професій, необхідних на ринку праці. А вибір професії – одне з найважливіших стратегічних рішень у житті людини і складна комплексна проблема. Це складний акт самовизначення – свідомого вибору суб'єктом життєвої позиції.

До діагностичного комплексу увійшла методика “Визначення типу майбутньої професії” (Климов Є.О.) [4], метою якої є виявлення схильностей до типу професій.

Дослідження профорієнтаційного самовизначення проведене серед учнів 11 класу Кропивнянської ЗОШ І-ІІІ ст. Володар-Волинського району Житомирської області. У дослідженні взяли участь 9 осіб. З них 5 дівчаток та 4 хлопчики.

Розподіл виборів за перевагами типів професій (за Климовим Є.О.), засвідчив, що 22,2% осіб характеризує схильність до типу “людина-людина”. Особам, що відповідає такий тип, рекомендують такі професії, як учитель, продавець, лікар, юрист, вихователь та інші. 22,2% осіб орієнтовані на професії типу “людина-природа”. Це професії, праця яких спрямована на роботу з тваринами, рослинами, екологією та мікроорганізмами. Також 33,3% досліджуваних осіб належать до типу “людина-техніка”. Ці професії орієнтовані на працю з технікою (машини,

механізми, матеріали). І по 11,1% респонденту схильні до типу “людина-мистецтво” та “людина знакова система”.

Проведене дослідження показало, що більшість учнів схильні до професії типу “людина-техніка”. Для цих дітей характерний переважно наочно-дієвий та креативний тип мислення. За кількістю учнів на другому місці схильність до типу “людина-природа” та “людина-людина”. Старшокласникам, які орієнтовані до такого типу, притаманний наочно-образний та наочно-дієвий тип мислення. Учні зі схильністю до професій типу “людина-знакова система” та “людина-мистецтво” мають словесно-логічний, наочно-дієвий та креативний тип мислення.

З вище сказаного можна зробити висновок, що профорієнтаційну роботу старшокласників потрібно ставити на перше місце. Необхідно, щоб у кожній школі у цьому напрямку працювали психологічна служба, центри соціальної зайнятості. Доцільно проводити екскурсії з дітьми до лікарень, заводів, різних підприємств, організовувати зустрічі з людьми різних професій.

Так як професійне самовизначення є процесом складним, потрібно створити всі умови для того, щоб учень зробив правильний вибір майбутньої професії.

Список використаних джерел

1. Климов Е. А. Шлях до професії / Климов Е. А. – М., 1978. – С.31-47.
2. Балл Г. Психолого-педагогічні засади професійної орієнтації школярів / Балл // Психолог. – 2004. – №8 (лютий).
3. Пряхніков М. С. Особиста професійна перспектива / Пряхніков М. С. // Психолог. – 2004. – №16. – С. 5-7.
4. Борацький А. Б. Система методів профорієнтації. Кн. 2. Методики профориєнтаційної роботи (приложения): учеб – метод. пособие. / Борацький А. Б., Боровський А. Б., Потапенко Т. М., Щокін Г. В. – К.: МАУП, 1993. – С. 160-163.

*Дар'я Бледнова, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Економічне виховання учнів старшої школи

Економічне виховання є важливим фактором формування життєвої позиції щодо економічної діяльності, яка передбачає фінансову самостійність, підприємливість, сумлінне ставлення до праці та відповідальність за її результати. Цим зумовлена актуальність вивчення даного питання. Відтак у психолого-педагогічній літературі йде пошук нових технологій економічного виховання, з'ясовуються основні чинники, які впливають на формування економічної освіченості.

Різні аспекти даної проблеми досліджують: А. Аменд, Б. Вульф, С. Землянський, М.Рамазов, М.Толстой, Л. Фридман та інші.

Мета статті – розглянути сутність поняття „економічне виховання”, з’ясувати основні засади формування економічного виховання в учнів старшої школи та загально окреслити напрямки роботи вчителя з економічного виховання.

Для початку з’ясуємо сутність поняття „економічне виховання”. Економічне виховання – це систематичний, цілеспрямований вплив суспільства щодо людини з метою формування у неї знань, умінь і навиків, потреб та інтересів, інших соціально-психологічних якостей, а головне – образу мислення та діяльності [2].

Критеріями ефективності економічного виховання є висока економічна свідомість особистості, культура її економічного мислення та економічної поведінки, які реалізуються у знанні й розумінні економічних законів, закономірностей економічного буття суспільства, тенденцій їх розвитку, свідомому виборі сфери застосування себе як продуктивної сили з максимальною користю для себе і суспільства. Отже, економічне виховання має неабияке значення для правильного формування особистості й виступає важливим суб’єктивним чинником, що сприяє успішній адаптації у суспільстві та суспільних відносинах.

Економічне виховання здійснюється передусім у процесі вивчення основ наук, зокрема, основ економіки, економічної географії, трудового навчання. На уроках математики учні розв’язують задачі економічного змісту. Уроки фізики, біології, хімії демонструють використання у виробництві досягнень науки і техніки [1].

Для визначення рівня економічного виховання, ставлення до матеріальних цінностей та розподілу фінансів нами було проведено дослідження учнів 10-Б класу Озерненської гімназії Житомирської області за розробленим тестовим опитувальником із запропонованими варіантами відповідей. Аналіз результатів дає змогу визначити рівень фінансової самостійності та участь в економічному житті родини.

Майже всі опитувані усвідомлюють значення грошей, шляхів їх заробітку та подальшого розподілення. Більша половина опитуваних (72%) уже мали досвід власного заробітку. Переважна більшість із них (63%) допомагають батькам із покупками, раціонально використовують кошти та в подальшому планують самостійно їх заробляти, ведуть записи своїх витрат та планують покупки. Майже всі (90%) опитувані обговорюють із батьками розмір кишенькових грошей, проте лише 27% із них можуть повернути надлишок батькам чи відкласти у скарбничку. Всі інші будуть витрачати гроші до останнього, знаючи, що батьки дадуть їх знову. На безкоштовну, але соціально корисну, працю погодилась лише одна учениця із усього класу. Більша половина класу (54% опитуваних)

вважають за належне, якщо батьки будуть давати їм матеріальне заохочення за успіхи у навчанні. Існує 27% із загальної кількості опитуваних, що взагалі не проявляють жодної ініціативи та фінансової незалежності, всі економічні питання вони покладають на батьків і вважають це за належне. Тому, щоб усунути цей недолік, необхідно розширити і поглибити пропаганду економічних знань серед батьків, навчати їх формам і методам економічного виховання.

На нашу думку, для подальшого розвитку економічного виховання, підвищення рівня самостійності та незалежності школярів, раціонального використання коштів потрібно:

- максимально використовувати вплив шкільних дисциплін на економічну незалежність учнів, розвиток їх самостійності та раціонального використання коштів у подальшому житті;
- роз'яснювати економічні поняття, формувати економічні уміння, якості;
- залучати учнів до різних видів діяльності, серед яких окреме місце посідає трудова;
- збагачувати діяльність учнів суспільно корисною роботою;
- забезпечувати єдність економічного виховання із продуктивною працею;
- розвивати шкільне самоврядування і його участь у питанні економічного життя школи;
- проводити батьківські збори з економічного виховання дітей.

Усе це дозволяє зробити висновок, що рівень економічного виховання класу на достатньому рівні. Класний керівник здійснює економічне виховання, залучаючи дітей до праці із самообслуговування, ремонту класного приміщення, розподілу класного бюджету, обговорення газетних статей на економічні теми, проводить зустрічі з працівниками підприємств, виробничих екскурсій. Проте школа не може заповнити всі прогалини в економічному вихованні. Тому потрібно залучати батьків до економічного виховання власних дітей.

Список використаних джерел

- 1.Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: навч. посіб. / Поніманська Т. І. // – К. : Академвидавництво, 2008. – 266-268 с.
2. Сазонова Т. Економічне виховання дітей старшого дошкільного віку / Сазонова Т. // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2009. – № 4. – С. 49-54.

*Микола Бродацький, студент III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Сім'я як соціальний інститут духовного розвитку дитини

У сучасних умовах розвитку суспільства дослідження духовного розвитку особистості набуває великого значення. Особливий духовний вплив на формування особистості відбувається завдяки щирій материнській ласці, небагатослівній любові батька, домашньому теплу, піклуванню, затишкови й захистові, сімейній злагоді [4, с.74].

Педагогічні умови духовного розвитку дитини вивчали: А.Макаренко, В. Сухомлинський, І. Підласий, Б. Лихачов, І.Алексєєнко, Т.Кравченко та інші.

Мета статті – визначення впливу сім'ї у духовному розвитку дитини.

Духовність – індивідуальна вираженість у системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання жити, діяти «для інших». Під духовністю переважно розуміють першу з цих потреб, під душевністю – другу. Душевність характеризується добрим ставленням особи до людей, які її оточують, увагою, готовністю прийти на допомогу, розділити радість і горе. З категорією духовності співвідноситься потреба пізнання світу, себе, смислу і призначення свого життя. Людина духовна в тій мірі, в якій вона задумується над цими питаннями і прагне дістати на них відповідь. Втрата духовності рівнозначна втраті людяності. Формування духовних потреб особистості є найважливішим завданням виховання [1, с.106]. Духовне багатство людини – моральна спрямованість вищих форм психічної діяльності, ідейність спонукань, інтересів, думок, поглядів, переконань – визначається характером, змістом, суттю громадського життя особистості, її взаємин із іншими людьми [3, с.211].

Духовний розвиток – процес багатогранний, безперервний і водночас єдиний. У дитині відбуваються постійні якісні зміни всіх психічних процесів, усіх компонентів духовного світу: мислення, почуття, волі, здібностей, причому зміни ці відбуваються в тісному зв'язку й взаємодії. І якщо ми бачимо, що окремі сторони дитячої психіки в той чи інший період розвитку проявляються помітніше, позначаються на ставленні дитини до навколишнього світу, впливають на характер її діяльності, це свідчить про те, що в духовному світі школяра відбулася нова якісна зміна [3, с.234]. Особливо важливою умовою духовного розвитку юнаків та дівчат старшого шкільного віку є усвідомлення вольових зусиль, свідоме керування ними [3, с.220].

Духовно-моральне виховання передбачає формування у дітей високої духовності та моральної культури. Це завдання вирішується, як

правило, через морально-духовну культуру сім'ї, суспільного ладу, вчинки людей, приклад батьків.

Процес виховання дитини в сім'ї – це передусім збагачення її духовними цінностями, вираженими в суспільній моралі, етиці, естетиці, та формування поведінки як певної й послідовної системи відносин, дій, учинків, зумовлених соціальними умовами й обставинами найближчого соціального середовища. Причому виховання не зводиться лише до передачі дитині морально-етичних норм і правил – воно передбачає і практичну реалізацію цих норм, переведення їх у стійку звичку. Духовність виховання – це система, уклад життя сім'ї, умова, яка забезпечує здійснення розумового, інтелектуального, емоційно-чуттєвого розвитку дитини та формування її світогляду: передача молодим поколінням морально-етичних ідеалів, ідей, уявлень народу, виражених у народній творчості [2, с.115].

Для визначення впливу сімейного виховання на формування духовності особистості було проведено дослідження з учнями Овруцької ЗОШ І-ІІІ ст. №4. Аналіз результатів дослідження дав змогу визначити ступінь формування духовних якостей особистості під впливом сім'ї. Майже в усіх учнів спостерігаються довірливі стосунки з їхніми батьками: вони часто проводять вільний час разом (95%), розуміють один одного (90%), діти прислухаються до думки батьків (часто – 50%, інколи – 45%). З відповідей дітей видно, що батьки опікуються станом їхнього здоров'я (90%), відвідують школу, беруть участь у виховних заходах (25%). Найголовнішими морально-духовними цінностями дітей є: справедливість, відповідальність, дружба, повага.

Отримані нами результати під час опитування свідчать про великий рівень впливу сім'ї на формування духовних особливостей дітей, саме родинне виховання виступає «посередником» в узгодженні інтересів особистості й суспільства.

Істотну роль у духовно-моральному розвитку школяра відіграє школа. Педагоги повинні виявляти рівень сформованості в дитини духовно-моральної культури й створювати умови для її розвитку та відстежувати, чи організовує сім'я життя дитини у цьому напрямку. Тому класний керівник має здійснювати системну діяльність із залучення родини до виховного процесу. Пропонуємо такі форми роботи класного керівника з сім'єю: конференція «Традиції сім'ї і їх значення у вихованні» – обмін досвідом виховання дітей в сім'ї; конференція «Є проблема — є розв'язання»; лекція "Індивідуальні особливості фізичного і психічного розвитку дітей, урахування їх у виховній роботі в сім'ї"; батьківський лекторій «Особливості родинно-сімейного виховання в сучасній школі»; бесіда «Моя сім'я – чудове місце для життя» та ін.

Список використаних джерел

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Маценко Л. М. Педагогіка сімейного виховання: навч. посіб. / Л. М. Маценко. – [2-ге вид., допов. і перероб.] – К. : НАКККиМ, 2011. – 293 с.
3. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. – К. : Рад. школа, 1977. – Т.1. – С.211 – 234.
4. Стельмахович М. Г. Українська родинна педагогіка: навч.-метод. посіб. / М. Г. Стельмахович. – К. : ІЗМН, 1996 – 180 с.

*Яна Вініченко, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Формування готовності старшокласників до сімейного життя

У формуванні майбутнього сім'янина важливе значення має процес підготовки та формування психологічної готовності особистості до створення сім'ї та виконання подружніх ролей. Одна з практичних задач у сфері психології сім'ї – підготовка молоді до створення сім'ї. Підготовка до сімейного життя – це складний цілісний процес, показником результативності якого є готовність молодих людей правильно будувати свої взаємини у подружньому житті. У зв'язку з тенденцією до різкого омолодження шлюбу актуальною стає підготовка до одруження молоді.

Аналіз моральних аспектів підготовки школярів до сімейного життя здійснили у своїх роботах З.Зайцева, В.Карпіков, Р.Лемехова, В.Пултавська, А.Сизанов, І.Трухін. Проблеми застосування індивідуального підходу до старшокласників у підготовці майбутнього сім'янина стали предметом наукових досліджень В.Бизової, Н.Феоктистової, а засади диференційованого виховання юнаків і дівчат – Т.Абасової, Н.Новикової, І.Овчиннікова, Н.Пономаренко, І.Шалімової та ін.

Взаємодію школи та сім'ї у підготовці дітей різного віку до шлюбу вивчали Т.Алексєєнко, О.Докукіна, В.Постовий, О.Хромова; підготовки до виконання батьківських та материнських функцій – В.Бойко, О.Кононко, Г.Лактіонова, Т.Кравченко, Д.Луцик, Г.Чередниченко [7].

Мета статті – встановити ступінь готовності старшокласників до різних аспектів сімейного життя; визначити, які форми та методи виховної роботи доцільно застосовувати для розвитку моральних основ сімейного життя старшокласників.

Загалом підготовка до сімейного життя повинна включати такі складові [4, с. 26]:

– **загально-соціальна** – ідейні цінності сім'ї, соціальні ролі подружжя та батьків;

- **матеріально-економічна** – знання про бюджет сім'ї, її матеріальне забезпечення;
- **житлово-побутова** – організація життя, житлові умови і вміння вести домашнє господарство;
- **демографічна** – знання про репродуктивне здоров'я, планування в сім'ї, народження в сім'ї бажаних дітей;
- **комунікативна** – стосунки в сім'ї між подружжям, членами родини, з оточуючими, виховання моральних якостей, необхідних для нормальних взаємин (чесність, порядність, взаємодопомога, взаєморозуміння, милосердя, доброта, відповідальність, почуття обов'язку, толерантність, повага до батьків, членів родини, формування правильних уявлень про ролі чоловіка і жінки у сім'ї); оволодіння навичками спілкування, вміння розуміти інших людей; знання про гармонію сексуальних стосунків;
- **виховна** – відповідальність за виховання дітей, розуміння основ сімейного виховання, ролі батька й матері у житті дитини;
- **правова** – знання з основ законодавства про шлюб та сім'ю, сімейну угоду, про обов'язки подружжя один перед одним, батьків перед дітьми, перед суспільством.

Нами було проведено дослідження в Андрушівській гімназії за розробленою анкетой. Усього в анкетуванні взяли участь 20 учнів 11 класу. Ми визначили ступінь готовності старшокласників до сімейного життя (табл.1).

Таблиця 1

Ступінь готовності старшокласників до різних аспектів сімейного життя

№ з/п	Аспекти сімейного життя	% учнів, що мають найвищий бал за визначеним аспектом
1.	Виховання дітей	55%
2.	Взаємини із шлюбним партнером	57,5%
3.	Мета створення сім'ї як ланки суспільства	80%
4.	Самостійне ведення домашнього господарства	50%
5.	Розподіл сімейного бюджету	25%

Результати вивчення вказують на те, що 75% опитуваних переважно прагнуть до гармонії сімейного життя, проте вони ще не мають відповідного життєвого досвіду. Тому потрібно орієнтувати учнів на створення та накопичення знань щодо формування подружнього життя.

Також з'ясовано, що орієнтованими на створення сім'ї виявилися 30 % усіх опитаних юнаків і 65% – дівчат. Природно й те, що 5% юнаків ще не задумувалися над цією проблемою.

З метою підготовки до сімейного життя класний керівник має здійснювати виховну діяльність зі старшокласниками. На наш погляд, доцільно застосовувати індивідуальні, групові та фронтальні форми виховної роботи. На основі науково-методичних праць [1, с. 197; 2, с. 75; 3, с. 171; 5] ми можемо запропонувати такі форми роботи класного керівника (див. табл. 2).

Таблиця 2

Форми та методи виховної роботи класного керівника

<i>Форми роботи класного керівника</i>			
Методи роботи	<i>Індивідуальні</i>	<i>Групові</i>	<i>Фронтальні</i>
Словесні:	Бесіди	Диспути, конференції, зустрічі	Збори, доповіді, зустрічі, лекції
Практичні:	Тестування, індивідуальні психологічні, фізіологічні, юридичні та медичні консультації	Походи, екскурсії, конкурси, вечори питань та відповідей з питань сім'ї та шлюбу, тестування, тренінги	
Наочні:	Підбір літератури з даної теми	Виставки, тематичні стенди, регулярні тематичні огляди та виставки літератури в бібліотеці	

Запропонуємо також перелік конкретних форм виховної роботи з метою підготовки старшокласників до сімейного життя [6, с. 64]: бесіда (дискусія) «Родина – наш оберіг»; круглий стіл «Сімейне життя – творчість двох»; бесіда «Усе починається з любові»; конкурс молодих сімей «Щастя бути разом»; святковий вечір, міні-концерт «Сім'я – ключ від щастя»; бесіда-лекція «Негативний вплив ЗМІ на формування духовних і моральних цінностей молоді»; бесіда «Порушення прав дітей: експлуатація та торгівля»; бесіда «Про дівочу гордість і чоловічу гідність»; виступи членів гуртка «Розподіл влади у нашій сім'ї»; лекція-бесіда із залученням спеціаліста з генетики людини «Спадковість. Уроджені захворювання та їх вплив на потомство»; тестування з питань повсякденних потреб: в одязі, їжі, праці, розвагах, творчості та спілкуванні «Домашня економіка»; бесіда «Бюджет та господарство сім'ї»; бізнес-гра «Монополія»; лекція, тренінг з проблем «Сім'я і право»; зустріч-бесіда з юристом «Шлюбно-сімейне законодавство»; конкурс сімейних ерудитів «Студентська сім'я ХХІ століття».

Таким чином, за допомогою таких форм роботи можна суттєво підвищити знання учнів, показати, що підготовка до сімейного життя – це

складний цілісний процес, показником результативності якого є готовність молодих людей правильно будувати свої взаємини у подружньому житті.

Учні досить посередньо оцінюють рівень власної готовності до сімейного життя. Реальне життя є для молоді складнішим, суперечливішим і відрізняється від ідеального, уявного. Виявлено дуже низький рівень розуміння розподілу сімейного бюджету, що вказує на недоліки у системі виховання – учні не бажають брати на себе відповідальність за матеріальні блага сім'ї.

Юнака чи дівчину не можна вважати підготовленими до шлюбу, якщо у них не сформований ідеал сучасної сім'ї, якщо вони не мають чіткого уявлення про те, навіщо вступають у шлюб, чого чекають від сім'ї, які сімейні відносини хочуть побудувати, які обов'язки на них накладає шлюб, батьківство, як оптимально поєднувати сімейні й суспільні обов'язки тощо.

Як показало дослідження, не всі юнаки і дівчата орієнтовані на створення сім'ї. Окремі хотіли б отримати сімейне щастя без будь-яких турбот, без особистої праці. Споживацька психологія є першопричиною багатьох майбутніх сімейних проблем. А звідси висновок: школярів необхідно орієнтувати на постійну працю для створення сімейного щастя власними зусиллями.

Список використаних джерел

1. Зайченко І. В. Педагогіка : навч. посіб. / І. В. Зайченко. – К. : Освіта України, 2006. – 527 с.
2. Кузьмінський А. І. Педагогіка: підручник / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання-Прес, 2004. – 445 с.
3. Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посіб. / М. М. Фіцула. – К., 2002. – 528 с.
4. Соціально-педагогічна діяльність вищих навчальних закладів щодо формування сімейних цінностей у студентської молоді : навч.-метод. посібн. / за заг. ред. О. А. Удада. – Суми : Сумський держ. ун-т, 2014. – 198 с.
5. <http://studentam.net.ua/content/view/2244/97/> – Переглянуто: 20 січня 2015.
6. Програма спецкурсу «Українська родина» / Удалова О.А., Кузнецова О.В. // Соціально-педагогічна діяльність вищих навчальних закладів щодо формування сімейних цінностей у студентської молоді : навч.-метод. посібн. / за заг. ред. О. А. Удада. – Суми : Сумський держ. ун-т, 2014. – 198 с.
7. Мачуська І.М. Формування культури міжособистісного спілкування старшокласників у їх підготовці до сімейного життя / Мачуська І. М. – К., 2004.

*Богдан Гамза, студент III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Особливості ціннісних орієнтацій студентів природничого факультету

Однією з актуальних проблем сучасної педагогічної науки є проблема ціннісних орієнтацій молоді. Ця тема достатньо складна, включає дослідження ряду аспектів, а саме: вікові психологічні особливості молоді, соціологічні проблеми освіти і виховання, вплив колективу, сім'ї та інше.

У пошуках власної ідентичності молода людина вирішує, які дії для неї важливі, та встановлює норми для оцінки власної поведінки і поведінки інших людей. Цей процес пов'язаний з усвідомленням власної цінності й компетентності. З точки зору Еріксона, важливим механізмом формування ідентичності є послідовна ідентифікація дитини з дорослим, що становить необхідну базу для розвитку психосоціальної ідентичності в підлітковому віці. Завдяки ідентичності суб'єкт реалізує свої наміри об'єднатися з іншими, запозичити у свій внутрішній світ їхні норми, цінності, й тому формується уявлення про власне «Я» та вибудовується особистісна ідентичність [4].

Великий внесок у вивчення ціннісних орієнтацій здійснили: А. В. Мудрик, І. С. Кон, В. М. Кузнєцов, І. С. Артюхова, Є. К. Кіпріянова, Н. А. Кирилова, А. С. Шаров та інші [1]. Ціннісні орієнтації молоді проаналізовано К. Ш. Ахіяровим, А. Ф. Аміровим, Є. М. Беловою, Р. Г. Гуровою, В. В. Ластівкою, Є. Л. Рудневою, Т. Н. Семенковою, А. С. Сірим, М. С. Яницьким та ін. [4].

В. Г. Алексєєв вважає, що ціннісні орієнтації – це відображення в свідомості людини цінностей, визнаних нею як стратегічних життєвих цілей і загальних світоглядних орієнтирів. Р. С. Немов під ціннісними орієнтаціями розуміє те, що людина особливо цінує в житті, чому вона надає особливого, позитивного життєвого сенсу. Є. С. Волков визначав ціннісні орієнтації як свідомий регулятор соціальної поведінки особистості. Він говорив, що ціннісні орієнтації відіграють мотиваційну роль і визначають вибір діяльності [2].

Відповідно до теорії діяльності О. М. Леонтьєва, смисложиттєві орієнтації (як цілі) формуються на базі вищих мотивів і, в свою чергу, породжують певний спосіб дій і операцій, спрямованих на досягнення цілей.

Ціннісна орієнтація виявляє себе в певній спрямованості свідомості й поведінки, що виражаються в суспільно значущих справах і вчинках [3].

З метою виявлення ціннісних орієнтацій молоді ми провели опитування студентів 3 курсу природничого факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Для проведення дослідження було взято методика М. Рокича «Ціннісні орієнтації». М. Рокич розрізняє два класи цінностей: термінальні – переконання в тому, що кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути; інструментальні – переконання в тому, що якийсь образ дій або властивість особистості є кращим у будь-якій ситуації.

Цей поділ відповідає традиційному поділу на цінності-цілі й цінності-засоби.

Респонденту пред'являються два списки цінностей (по 18 у кожному), або на аркушах паперу в алфавітному порядку, або на картках. У списках випробуваний присвоює кожній цінності ранговий номер, а картки розкладає у порядку значущості. Остання форма подачі матеріалу дає більш надійні результати. Спочатку пред'являється набір термінальних, а потім набір інструментальних цінностей.

Аналіз групової ієрархії ціннісних орієнтацій студентів 3 курсу дозволив виявити таке: перше місце в списку значущих термінальних цінностей для 47,3% випробуваних займає здоров'я (фізичне і психічне). Друге місце для 15,7% респондентів займає розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення).

На третьому місці перебуває цінність – щасливе сімейне життя, ця цінність стала значущою для 10,5% досліджуваних.

Четверте місце за розподілом студентів 3 курсу зайняли такі цінності як: активне діяльне життя (повнота та емоційна насиченість життя); життєва мудрість (зрілість суджень та здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом); наявність хороших і вірних друзів; пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток); свобода (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках); упевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів). Ці цінності стали значущими для 5,2% піддослідних.

У ієрархії інструментальних цінностей студенти віддали перевагу таким: чесність (правдивість, щирість) стала значущою для 21% досліджуваних; терпимість (до поглядів і думок інших, уміння прощати іншим їхні помилки та омани) має друге місце і виявилася значущою для 15,7% опитаних.

Третє місце розділили такі цінності, як вихованість (гарні манери); ретельність (дисциплінованість); відповідальність (почуття обов'язку, вміння тримати своє слово); широта поглядів (уміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички). Вони стали значущими для 10,5% досліджуваних.

На четвертому місці розмістилися такі цінності: життєрадісність (почуття гумору); незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче);

освіченість (широта знань, висока загальна культура); чуйність (дбайливість). Вони набули значущості для 5,2% респондентів.

Результати дослідження показали, що потреба в здоров'ї посідає провідне місце в ієрархії життєвих цінностей. Цінність «розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення)» зайняла друге місце в ієрархії цінностей.

Цінність «щасливе сімейне життя» займає третє місце. Потреба щасливого сімейного життя у більшій кількості випробовуваних пояснюється тим, що основну частину студентів становлять жінки – берегині сімейного вогнища, у деяких з них є свої сім'ї й діти, а багато хто тільки збирається створити свою сім'ю і відповідно це для них є найбільш важливим у житті.

Кураторами та викладачами-методистами у ВНЗ профорієнтаційна робота проводиться під час педагогічних практик у школі, насамперед, при настановчих та підсумкових конференціях із педагогічної практики, при індивідуальних та групових консультаціях із студентами. Викладач-методист бере участь у плануванні профорієнтаційної роботи студентів, організовує методичні наради та інформаційні зустрічі з керівництвом навчальних закладів, затверджує конспекти уроків.

Таким чином, не випадково такі цінності, як потреба в чесності, правдивості, щирості, а також терпимість (до поглядів і думок інших, уміння прощати іншим їхні помилки та омани), а також акуратність, вихованість (гарні манери), старанність (дисциплінованість), широта поглядів, займають важливе місце у становленні майбутніх педагогів, так як актуалізація цих потреб складає основу педагогічної професії. Одним із шляхів формування ціннісних орієнтацій є створення атмосфери доброзичливості та поваги серед студентів у навчальному закладі. Викладачі мають бути взірцями моральних та духовних цінностей. Вони мають показати, що кожен студент є цінним та особливим.

Список використаних джерел

1. Андреев А. Л. Культурное пространство студента / Андреев А. Л. // Педагогика. – 2003. – №10. – С.55-65.
2. Балакірева О. Ціннісні орієнтації молодого покоління / Балакірева О., Дудар Н. // Молодь у дзеркалі соціології. – К.: УІСД, 2001. – 47 с.
3. Блоха Я.Є. Перспективи становлення громадянського суспільства в Україні / Я.Є.Блоха, А.П.Шебінченко // Людина і соціум в умовах глобальної кризи: погляд крізь призму суспільствознавства та богослов'я. Матеріали ІХ науково-практичної конференції. – К.: Нац. акад. упр., 2009. – С. 239-243.
4. Скок М. А. Ціннісні орієнтації особистості сучасного студента / Скок М. А. // Вісник ЧДПУ. – Чернівці, 2002. – Вип. 11: Серія: Психологічні науки. – С.128-132.
5. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді // Зб-к наук. праць. – К.: Вища школа, 2004. – 262 с.

*Ірина Гетьман, магістрант ННІ педагогіки;
Н.Г. Сидорчук, доктор педагогічних наук, професор
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

**Український вертеп як засіб формування естетичних смаків учнів
початкових класів**

На сучасному етапі модернізації суспільних відносин в Україні особливої гостроти й актуальності набувають питання формування естетичних смаків в учнів початкових класів. Необхідність вирішення зазначеної проблеми зумовлена соціальними, культурологічними та педагогічними чинниками й викликає потребу в пошуку засобів формування особистості, одним із яких є мистецтво, зокрема театр.

Театральне мистецтво має свою морфологію, способи функціонування, зображувальну знакову систему, специфічні засоби виразності, методи створення та презентації образу, технології підготовки актора й режисера, і тому, як засвідчує практика минулого й сьогодення, є одним із найпотужніших засобів впливу на свідомість і поведінку людини. Осмислення наявного ресурсу театрального мистецтва як засобу формування молодого покоління, визначення шляхів його впровадження в навчально-виховну систему України створює умови для його використання з метою формування особистості дітей [1].

Особливого значення театральне мистецтво набуває для дітей молодшого шкільного віку, оскільки при використанні даного виду мистецтва закладається підґрунтя духовного багатства особистості.

У сучасній педагогічній теорії проблема вивчення театрального мистецтва як засобу виховання особистості знайшла певне висвітлення. Так історію театру й творчого доробку найяскравіших митців висвітлено у працях Д. Антоновича, Г. Веселовської, Г. Дутчак, О. Казимірова, О. Кисіля, П. Руліна та ін.; проблеми теорії театрального мистецтва досліджували Ю. Барбой, М. Євреїнов, О. Клековкін, Н. Корнієнко, К. Станіславський, О. Таїров та ін.; основи театральної педагогіки розробляли Б. Захава, Л. Курбас, К. Станіславський, Ю. Стромов, М. Чехов та ін. [1].

Окремим напрямом досліджень є вивчення психолого-педагогічних аспектів використання театрального мистецтва в освітньо-виховному процесі навчальних закладів. Дослідження психологів Б. Ананьєва, Л. Венгер, Л. Виготського, Д. Ельконіна, О. Запорожця та ін. присвячені виявленню значення театально-ігрової основи в житті дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Проблеми застосування театру в навчально-виховному процесі школи порушували Н. Александрова, О. Комаровська, В. Сухомлинський, Т. Шевченко та ін. Про позитивний вплив театральних ігрових елементів на навчання молодших школярів наголошували

педагоги-практики, серед яких Ш. Амонашвілі, Є. Сазонов, Т. Соловкіна та ін. Особливості розвитку особистісних якостей дітей дошкільного й шкільного віку засобами театрального мистецтва вивчали О. Губа, Г. Єскіна, Л. Калініна, Г. Костюшко, А. Троцко, Л. Чуриліна та ін. [1].

Але проблема формування естетичних смаків учнів початкових класів засобами театрального мистецтва залишається мало розробленою. Метою даної статті є визначення місця і ролі українського вертепу як одного із жанрів театрального мистецтва у формуванні естетичних смаків учнів початкової школи.

Вертеп — це вид народної драми, усної народної поетичної творчості, примхливе поєднання містерійних і народних мотивів.

Вертеп був предметом дослідження багатьох учених та мистецтвознавців, серед яких: В. Всеволодський – Гернгрос, Й. Федас – в історичних працях; В. Перетц, М. Петров, Є. Марковський – у літературних; О. Білецький, М. Гордійчук, Л. Корній, О. Шреєр-Ткаченко та інші – у галузі мистецтвознавства.

Як пише Микола Маркевич, у день Різдва Христового школярі та церковні співаки збиралися та носили по хатах відомий ляльковий театр під назвою вертеп. Щоб побачити цю виставу, не потрібно було приходити в спеціальне театральне приміщення з великою сценою і глядацьким залом. Різдвяний вертеп кожного року сам приходив у будь-яку сім'ю, де діти розспівували духовні пісні й знову, і знову розповідали вічну історію [2].

Ці дієства мають особливий вплив на школярів, адже сприяють прищепленню їм із найменшого віку пізнання релігійних начал, правильного сприйняття духовності, яке супроводжує людину все життя. Історія ніби оживає в дитячій свідомості, усвідомлює її і розвиває чудові людські якості й відображає дитячу щирість та зрілу віру [3].

В учнів початкових класів під час організації й участі у вертепі формується емоційна сфера, розвивається пам'ять, мислення, увага й уява, формуються естетичні смаки (відчуття краси, почуття радощів, захоплення, милування і здатність на цій основі емоційно відгукуватися на різноманітні вияви естетичного у театральній діяльності). Школярі ознайомлюються з елементами виразних рухів, мімікою, жестами, крім того, публічні виступи розвивають і дозволяють відчувати себе особливим. Дитина робить крок назустріч самій собі, усвідомлює свою індивідуальність, адже здійснювані нею рухи – це політ її творчості.

Метою впровадження вертепу, як одного із жанрів театрального мистецтва, є навчити працювати в колективі, слухати інших, оцінювати свої можливості та виховувати гармонійно обізнану особистість [4].

Зайнятість після уроків сприяє покращенню самодисципліни, дозволяє формувати навички здорового способу життя, вміння протистояти

негативному впливу навколишнього середовища, у дитини з'являються навички змістовного проведення вільного часу. Масова участь школярів у театральному дійстві сприяє об'єднанню шкільного колективу, укріпленню традицій школи, утвердженню соціально-психологічного клімату в ній.

Не зважаючи на занепад старих традицій, вертепи залишаються улюбленими формами мистецького вираження різдвяної радості. Це — театр, у якому тимчасово акторами стають усі охочі. Це — дійство, яке відображає дитячу щирість та зрілу віру. Вертеп — це своєрідний простір, якого не торкається час [4].

Вертепне дійство на Різдво – це добра і благочестива традиція, яку варто підтримувати і берегти. Це хороша можливість вивчити ту притчу, яка лежить в основі Різдва та вивчити найгарніші колядки.

На жаль, на сьогоднішні дуже мало надається уваги театральному мистецтву, а саме воно закладає у свідомості школярів хороші якості та вміння розбиратися в ситуаціях та людях. Не даром кажуть, що театр формує свідомість, дитячу психіку і допомагає їм стати переможцями і героями свого життя.

Отже, можна сказати, що особливе місце у формуванні естетичних смаків учнів початкових класів має розвиток і поширення театального мистецтва та його жанру – вертепу. Тому слід зробити рішучий крок до розвитку українського вертепу як надійного союзника у важливій справі виховання молодших школярів.

Список використаних джерел

1. Каталог авторефератів. Педагогічні науки. Загальна педагогіка, історія педагогіки і освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mydisser.com/ua/avtoref/view/7656.html-2>. 03. 2014.
2. Марковський Є. Український вертеп / Марковський Є. – К., 1929. – С.116-126.
3. Рождественский вертеп для детей [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – Режим доступу: <http://active-mama.com/rozhdestvenskij-vertep.html-2>. 03.2014р.-
4. Вертеп [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – Режим доступу: <http://franik-new-look.livejournal.com/22921.html-2>. 03.2014.

*Юлія Гринь, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Сутність та шляхи естетичного виховання особистості школяра

Краса – могутнє джерело моральної чистоти, духовного багатства, фізичної досконалості. Найважливіше завдання естетичного виховання – навчити дитину бачити в красі навколишнього світу духовне

благородство, доброту, сердечність і на основі цього утверджувати прекрасне в собі.

Різні аспекти даної проблеми досліджували А.С. Макаренко, К.Д. Ушинський, В.О. Сухомлинський.

Мета статті – визначити роль естетичного виховання в розвитку особистості та з'ясувати рівень естетичного сприйняття школярами дійсності.

Естетичне виховання – організований, активний, цілеспрямований процес. Його складовими елементами є розвиток інтересу і любові до природи, прищеплення умінь і навичок помічати красиве, милуватися ним, здатність виявляти почуття прекрасного у процесі сприймання явищ природи. Щоб естетичне сприймання явищ природи учнями було плідним, потрібне постійне керівництво педагога. Тоді в учнів виховується уміння співставляти предмети і явища, виділяти їхні форми, забарвлення і характерні особливості. Завдання, які педагог ставить перед школярами, активізують, конкретизують, полегшують сприймання, сприяють естетичному розвитку.

Під впливом естетичного ставлення до явищ природи в учнів розвивається художнє мислення, формуються естетичні судження, тобто виховуються манери, звички, смаки. Здатність естетичного бачення світу значно залежить від глибини й емоційності викладу знань, які учень здобуває на уроках і під час позакласної роботи [1, с. 3].

На думку В.О. Сухомлинського, естетичне виховання у системі навчально-виховної роботи займає особливе місце. Воно має найтісніший зв'язок з усіма сферами духовного життя особистості й колективу.

«Я вбачаю, – писав О.Сухомлинський, – великий виховний сенс у тому, щоб дитина бачила, розуміла, відчувала, переживала, осягала, як велику таємницю, пробудження життя в природі. Перші весняні квіти і бруньки, що розкрилися, перші ніжні стеблинки трави, перший метелик, перше кумкання жаби, перша ластівка, перший грім, перша весняна купіль горобця – все це я розкриваю перед дітьми як красу вічного життя. І чим глибше вони переймаються красою, тим сильніше прагнуть творити прекрасне» [1, с. 7].

Основна роль класного керівника полягає в організації, стимулюванні й координації всіх виховних впливів у прикріпленому класі. У рамках своєї діяльності він здійснює комплексний підхід до виховної роботи з учнями.

Доступними і коректними засобами класний керівник погоджує навчально-виховну роботу вчителів, які викладають у класі; формує колектив учнів і скеровує його роботу; координує спільну діяльність учителів і колективу учнів; проводить позакласну виховну роботу; організує і регулює багатосторонні зв'язки класу із зовнішнім світом.

Учитель має чималі можливості для розвитку естетичних інтересів та художнього смаку в учнів.

В естетичному вихованні учнів класний керівник використовує різні джерела:

а) твори образотворчого мистецтва. Під час спостереження картини або скульптури, яка відображає життя людини чи природи, в учня розвивається не лише сприйняття, а й фантазія: він мислить, уявляє, «домальовує» зображене, бачить за картиною події, образи, характери;

б) музику, яка, відображаючи дійсність за допомогою мелодій, інтонацій, тембру, впливає на емоційно-почуттєву сферу людини, на її поведінку;

в) художню літературу;

г) театр, кіно, телебачення, естраду, цирк. Цінність їх у тому, що, крім змістової частини, вони об'єднують у собі елементи багатьох видів мистецтв (літератури, музики, образотворчого мистецтва, танцю);

д) природу: її краса в розмаїтті та гармонії барв, звуків, форм, закономірній зміні явищ, які відбуваються в живій і неживій природі;

е) факти, події суспільного життя. Героїчні вчинки людей, краса їх взаємин, духовне багатство, моральна чистота й фізична досконалість повинні бути предметом обговорення з учнями;

є) оформлення побуту (залучення учнів до створення естетичної обстановки в школі, класі, квартирі).

З метою виявлення рівня естетичного сприйняття учнями дійсності нами було проведено опитування учнів 8 класу Міньковецької загальноосвітньої школи Андрушівського району Житомирської області за розробленою анкетною.

В опитуванні взяло участь 20 учнів. До анкети було включено питання, які дозволяли з'ясувати естетичний смак в учнів та естетичне ставлення до навколишньої дійсності. Результати вивчення наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Рівень розвитку естетичної вихованості	Кількість балів	Відсоток учнів
Високий	75 – 100	35%
Середній	50 – 70	50%
Низький	менше 50	15%

Як видно з таблиці, 35% учнів мають високий рівень розвитку естетичної свідомості, 50% учнів – середній; це свідчить про те, що розвиток естетичної свідомості учнів наближений до високого, і це є хороший потенціал для подальшого розвитку. Таким чином, у більшості учнів сформоване естетичне сприйняття дійсності. Учні із задоволенням

відвідують виставки, музеї, театри, в них є улюблені письменники, відвідують гуртки, які пов'язані з мистецтвом, їм подобається малювати.

15% опитуваних мають низький рівень розвитку естетичної свідомості; як показав аналіз умов виховання, такий рівень естетичної свідомості зумовлений недостатньою увагою щодо естетичного розвитку насамперед у сім'ї, де дітям приділяється мало уваги і піклування, що також впливає на естетичне виховання.

Отже, зважаючи на викладене вище, можна зробити такі висновки:

- естетичне виховання є однією із важливих складових всебічного гармонійного розвитку особистості;
- провідна роль в естетичному вихованні належить педагогу, який спрямовує цей процес у належному напрямі;
- формуючи естетичну свідомість, важливо враховувати вікові особливості дитини, зв'язок з навчанням та діяльністю, соціальною активністю;
- естетичне виховання має відбуватися нерозривно з моральним та іншими складовими всебічного розвитку особистості.

З цією метою класний керівник повинен застосовувати різні форми та методи виховної роботи з формування естетичної культури школярів. Це, зокрема, і виховні бесіди, зустрічі з людьми, пов'язаними з мистецтвом, залучення до гуртків естетичного спрямування (музичного, хорового, танцю, образотворчого мистецтва, дитячої чи народної іграшки, ін.), а також естетика побуту, зовнішнього вигляду, спілкування та інше.

Список використаних джерел

1. Артеменко М.М. Природа і естетичне виховання учнів: навч.-метод. посіб. / Артеменко М.М. – К., 1984. – 80 с.
2. Коваль Л.Г. Виховання почуття прекрасного: метод. посіб. / Коваль Л.Г. – К., 1983. – 120 с.
3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5-ти т. / Сухомлинський В.О. – К., 1976. – Т. 4. – 640 с.

*Мирослава Гриценюк, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Ставлення молодших підлітків до природи

Протягом XIX – початку XX століття педагоги активно розробляли теорію й практику початкового навчання та виховання, систематично звертались до природи як засобу гармонізації внутрішнього світу дитини, її відносин із довкіллям.

Психологи Л.Божович, Л.Венгер, О.Запорожець, О.Леонт'єв, Г.Люблінська, Д.Ельконін та інші науково довели, досліджувані ними

питання інтеграції знань про оточуючу природу в різні види діяльності, як основний шлях формування світоглядних переконань, мали прикладне значення. Розглядаючи почуття дбайливого ставлення і любові до природи як вище моральне новоутворення у молодшому шкільному віці, дослідження психологів сприяли постановці нової проблеми у педагогіці – природоохоронного виховання дітей [3, с. 14–17].

Історичний аналіз проблеми екологічного виховання школярів продемонстрував, що методологічні засади її розв’язання закладено у працях Я.Коменського, Й.Песталоцці, К.Ушинського, В.Сухомлинського та ін. Вони визначили багатогранність впливу природи на особистість дитини, що фактично відповідає системному підходу до розуміння сутності та педагогічного значення природи [1, с. 144–158].

Мета статті – теоретично обґрунтувати ефективність використання позаурочної еколого-виховної роботи в школі, з’ясування сутності поняття „природа”, розкриття основних причин відсутності у дітей інтересу до охорони природи та окреслення напрямків роботи вчителя з формування в учнів пізнавального інтересу.

З метою виявлення ставлення до природи нами було проведене опитування учнів 6 класу Антонінської загальноосвітньої школи Красилівського району Хмельницької області за розробленою нами анкетой. В опитуванні взяло участь 14 учнів. До анкети було включено питання, які дозволяли з’ясувати ставлення молодших підлітків до природи. Результати вивчення виявилися такими (таблиця):

Кількість балів	Кількість учнів, %
Менше 20 балів	14 %
Від 21 до 29 балів	43 %
Від 30 до 39 балів	29 %
Понад 40 балів	14 %

У таблиці подані бали за відповідною шкалою до анкети).

Менше 20 балів отримали учні, для яких ні враження від спілкування з природою, ні знайомство з природою через мистецтво (музику, літературу, живопис), ні отримані знання про навколишній нас світ досі не торкнулися серця. Вони егоїстичні щодо природи, не усвідомлюють свого зв'язку з нею.

Від 21 до 29 балів отримали учні, ставлення до природи яких є мало усвідомленим й недостатньо активним. Таких виявилось 43% учнів.

Від 30 до 39 балів набрали учні, ставлення яких до природи усвідомлюється глибоко і правильно. Однак вони розуміють, що деякі вибрані ними відповіді свідчать про недостатньо діяльне ставлення до довкілля. Таких учнів – 29 %.

Понад 40 балів отримали учні, які мають високий рівень свідомого ставлення до природи. Таких учнів – 14 %.

Результати анкетування засвідчили й те, що учням загалом цікавий такий аспект їхнього життя, як природа. Їм хочеться поглиблювати свої знання про природу, а також дізнаватися щось нове для себе про різні природні об'єкти. Учні позитивно ставляться різних виховних і позаурочних заходів, різних екскурсій куточками природи (парки, заповідники, заказники тощо).

З огляду на це, вважаємо доцільними застосування різних форм природоохоронної діяльності у навчальний та позаурочний час. На уроках природничого циклу слід формувати екологічні знання, екологічну свідомість, розкриваючи роль природи у житті людини й загрозу певних видів діяльності людини. У позаурочний час потрібно залучати учнів до різного роду акцій, охоронних дій із розчищення паркових зон, насадження рослин, обгородження мурашників, створення застережливих табличок, виготовлення годівниць для птахів та звірів тощо.

Список використаних джерел

1. Гиросов Э.В. От экологического знания к экологическому сознанию / Гиросов Э.В. // Взаимодействие общества и природы: философско-методол. аспекты проблемы / Институт философии. – М.: Наука, 1986. – С. 144–158.
2. Державна національна програма «Освіта»: Україна ХХІ століття. – К.: Райдуга, 1994. – 61 с.
3. Пустовіт Г.П. Екологічна освіта в позашкільних закладах / Г.П. Пустовіт // Шлях освіти. – 1999. – № 3. – С. 14–17.

***Марія Горбаченко, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)***

Психологічний клімат у сім'ї як визначальна умова формування культури взаємин дітей

*Дитина – дзеркало родини: як у краплі води відбивається сонце,
так у дітях відбивається моральна чистота матері й батька.*

Василь Сухомлинський

Людина від моменту народження потрапляє до певного життєвого середовища. Вона розвивається, виховується, навчається в ньому – взаємодіє з ним. Саме тут формується її особистість, визначаються можливості самостійно втручатися в життєдіяльність цього середовища – часто з намірами його вдосконалити відповідно до своїх переконань чи потреб. Найважливіше місце у взаємодії факторів виховання підростаючого покоління належить сім'ї та школі.

За останні роки вітчизняна психологічна література збагатилася значною кількістю робіт з проблем сім'ї, але низка важливих питань залишається маловивченою. До них можна віднести психологічний клімат у сім'ї, його вплив на виховання дитини. Проблеми сімейного виховання

вивчали Т. Алексєєнко, Т. Кравченко, А. Макаренко, Л. Повалій, В. Сухомлинський та ін.

Мета статті – розглянути сутність таких понять, як «сім'я» та «психологічний клімат», з'ясувати, яким чином психологічний клімат родини впливає на виховання та формування культури взаємин дітей, дослідити характер взаємин і умови виховання в сім'ї підлітків та визначити оптимальні форми роботи класного керівника з батьками з метою мінімізації негативного психологічного клімату сімей.

Сім'я є моделлю суспільства на конкретному історичному етапі розвитку, відображає його моральні та духовні особливості [1, с.32].

Сучасні сім'ї різноманітні, й від того, в якій саме живе дитина, залежить, яким змістом наповнюється процес формування її особистості. Умовно сім'ї поділяють на благополучні та неблагополучні [2, с.77].

Благополучна сім'я — сім'я з високим рівнем внутрішньосімейної моральності, духовності, координації та кооперації, взаємної підтримки та взаємодопомоги, з раціональними способами вирішення сімейних проблем, її благополуччя забезпечується гуманністю у взаєминах, умінням любити і поважати одне одного.

Дитина почуває себе рівноправною в сімейному колективі; її люблять, але не надмірно, залучають до сімейної праці, водночас враховують її особисті інтереси та потреби. Матеріальна забезпеченість та освітній рівень батьків сприяють зміцненню дружби між батьками та дітьми, їх бажанню проводити разом вільний час, у довірливому спілкуванні вирішувати всі питання сімейного життя. Діти цінують поради батьків, наслідують їх особистий приклад [3, с.116].

Неблагополучна сім'я — сім'я, яка через об'єктивні або суб'єктивні причини втратила свої виховні можливості, внаслідок чого в ній виникають несприятливі умови для виховання дитини [4, с.49].

Під психологічним кліматом слід розуміти відносно стійку атмосферу (психічний настрій) родини, що проявляється: у ставленні членів родини одне до одного; у ставленні до спільних родинних ціль, цінностей, уподобань. Зазвичай учені виділяють два типи психологічного клімату в сім'ї: сприятливий та несприятливий.

З метою виявлення стосунків дітей із батьками у сім'ї нами було проведене опитування учнів 7-В класу Житомирської міської гуманітарної гімназії №23 ім. М. Й. Очерета за розробленою нами анкетною «Характер взаємин та умови виховання в сім'ї».

В опитуванні взяло участь 30 учнів. До анкети було включено питання, які дозволили з'ясувати стосунки дітей із батьками, методи виховання, наявність сімейних традицій. Результати вивчення свідчать про таке.

80% – сім'ї, в яких підлітковий період проходить безболісно, тобто батьки навіть не помічають, що дитина змінилася. Дитина «співіснує» з батьками на правах партнерства, які вільні від авторитаризму.

20% – у сім'ях помітний дещо напружений стан у спілкуванні з батьками, виникають суперечки. Відчуваючи із боку батьків тиск, дитина намагається протистояти. Агресивність підлітка — також захисна форма поведінки: дитина чинить опір неприйнятним впливам. Вважаємо, що такі напружені стосунки виникають через вікові особливості школярів, адже семикласники – це діти-підлітки, яким властиве почуття дорослості, й тому вони погано прислухаються до порад батьків.

Учнів, які живуть у сім'ях, де існують суворі методи виховання, не було виявлено.

З аналізу анкет з'ясовано, що у сім'ях підлітків відзначають спільні сімейні свята. Однак підлітки нарікають на недостатнє спілкування з батьками та неувагу батьків до їхніх інтересів.

Зазначимо, що позитивний психологічний клімат відчутно впливає на дітей, правильно формує в них хороші якості характеру та спонукає їх на хороші вчинки.

Серед численних проявів несприятливих тенденцій, що суттєво ускладнюють психічний розвиток і виховання дітей у сім'ї, особливе місце має скорочення тривалості й збіднення змісту спілкування в сім'ї, дефіцит тепла та уважного ставлення одне до одного, поступове зникнення спільних форм корисної діяльності дитини і дорослих. Місце особистісного і пізнавального спілкування все більше посідають його вузько прагматичні форми – догляд, дотримання режиму дня тощо.

Для підтримки та подальшого розвитку нормальних відносин класному керівникові необхідно запроваджувати в роботі виховні заходи з теми родинного виховання, це можуть бути:

- виховні години: «Світ моїх захоплень. Сімейне виховання», «Вплив сімейного виховання на формування особистості школяра», «Родинне дерево – чи знаю я його?»;
- бесіди: «Ідеал сучасної людини», «Сім'я – найголовніша частинка суспільства»;
- різноманітні конкурси, фотовиставки «У колі сім'ї», «Зустріч поколінь», «Сімейна хроніка»;
- презентації «Традиції моєї родини» тощо.

Варто наголосити, що працювати потрібно не тільки з учнями, а й з батьками: залучати їх до проведення шкільних свят, наприклад «Дня Матері», конкурсів, маминих уроків, пісень.

До форм роботи класного керівника з батьками слід віднести: батьківські збори, бесіди (колективні, групові, індивідуальні), конференції, диспути, дискусії, відвідування сім'ї учня вчителем.

Усе це дозволяє зробити висновок, що сучасна педагогічна наука, вчителі–практики повинні здійснювати пошук нових прийомів, методів і форм навчання, які сприятимуть збереженню нормальних стосунків у родинях школярів та всебічному розвитку тих рис характеру, які тільки покращили б взаємини дітей на їхньому життєвому шляху.

Список використаних джерел

1. Алексєєнко І. Ф. Педагогічні проблеми молодшої сім'ї: навч. пос. / Алексєєнко І. Ф. – К.: ІЗМН, 2007.
2. Психологія та педагогіка сімейного спілкування / за ред. В. А. Семиченко, В. Є. Заслуженюк. – К.: Веселка, 2006.
3. Стельмахович М. Українська родинна педагогіка: навч. посіб. / Стельмахович М. – К., 1996.
4. Монахов Н.І. Вивчення ефективності виховання: теорія та методика / Монахов Н.І. – М., 1998.

*Анастасія Горкун, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Форми роботи класного керівника з підвищення педагогічної культури сім'ї

Рівень розвитку сучасного суспільства залежить від багатьох чинників, серед яких педагогічна культура його членів, зокрема батьків, посідає значне місце. Завдання, що стоять сьогодні перед школою, – виховання високоморальної, всебічно розвинутої, гармонійної особистості – не можна вирішувати без активної допомоги громадськості, без свідомої участі сім'ї.

Стратегія пошуку ефективних заходів та програм педагогізації батьків знайшла своє відображення в роботах багатьох педагогів та просвітителів минулого [1, с. 1]. Так теоретичні основи формування педагогічної культури батьків представлено в працях А.Н. Арбузова, Є.А. Аркіна, О.М. Арсеньєва, О.В. Бондаревської, І.В. Гребенникова, Л.В. Ковінько, А.С. Макаренка, Т.С. Панфілової, В.О. Сухомлинського, Т.В. Волікової, М.С. Демидова, Р.М. Капралової, А.П. Кондратюка, М.Д. Копанєва, В.О. Просецького.

Мета статті – охарактеризувати рівень культури взаємин батьків та дітей і окреслити основні напрямки роботи вчителя з підвищення педагогічної культури сім'ї.

Педагогічна культура батьків – компонент загальної культури, який акумулює в собі накопичений попередніми поколіннями досвід виховання дітей у сім'ї [5]. Виявляється вона в розумінні та усвідомленні батьками своєї відповідальності за виховання дітей, у ставленні до них, в оцінюванні їхньої поведінки, у реальній діяльності та спілкуванні з ними.

Педагогічна культура батьків є складною і динамічною системою, її утворюють такі компоненти:

1) педагогічні знання – уявлення батьків про вікову динаміку розвитку дитини, самоцінність періоду дошкільного дитинства, про основні завдання виховання;

2) педагогічна і психологічна компетентність – здатність зрозуміти потреби дітей, раціонально спрямувати зусилля і засоби на уміння бачити перспективи розвитку дитини;

3) педагогічна рефлексія – вміння батьків аналізувати, критично оцінювати власну виховну діяльність, знаходити причини своїх педагогічних помилок;

4) педагогічна емпатія – співпереживання, адекватна реакція на вчинки й почуття дітей.

З метою виявлення рівня педагогічної культури сім'ї було проведене опитування учнів 10 класу Андрушівської гімназії Андрушівського району Житомирської області. В опитуванні взяло участь 16 учнів класу за розробленою анкетною «Характер взаємин та умови виховання в сім'ї». До анкети було включено питання, які дозволили з'ясувати взаємозв'язки між учнями та батьками в класі. Результати наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

Результати вивчення характеру взаємин та умов виховання в сім'ї

Порядковий номер учня	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	
К-сть набраних балів	17	16	16	14	14	13	12	12	12	12	12	11	11	10	9	9	
%	19 %			68%												13%	

За результатами анкетування можна зробити висновок, що із 16 учнів гарні стосунки у сім'ї спостерігаються тільки у трьох учнів, що становить 19 % від загальної кількості учнів цього класу. Батьки і діти встановили між собою тісний контакт, розуміють один одного, батьки підтримують своїх дітей, а діти постійно відчують їхню підтримку. Діти хочуть виховувати своїх дітей так само, як їх виховують батьки.

Тимчасові труднощі та проблеми із батьками мають 11 учнів класу, що становить 68 % від загальної кількості учнів цього класу. Батьки надають дітям мало уваги, рідко їм допомагають. Більша частина учнів ділиться проблемами із своїми батьками.

Двоє учнів (13%) мають погані взаємовідносини із батьками, батьки не надають їм належної уваги та не займаються їхнім вихованням. Такі батьки повинні більше часу приділяти своїм дітям. Стосунки між дітьми та батьками у цих сім'ях недовірливі, дорослі не розуміють своїх дітей. Було також встановлено, що ці учні належать до неблагополучних сімей.

Класний керівник, знаючи особливості взаємовідносин між батьками та учнями, повинен звернути особливу увагу на школярів, які набрали в анкетуванні найменшу кількість балів, та їх сім'ї, а також долучити до роботи шкільного психолога.

Вплив на виховання учнів у родині школа здійснює через різноманітні форми організаційно-педагогічної роботи з батьками [3, с. 76].

До традиційних форм роботи класного керівника з батьками належать такі: батьківські збори; бесіди (колективні, групові, індивідуальні); конференції; диспути, дискусії; перегляд фільмів на педагогічні теми; день відкритих дверей; відкриті уроки для батьків; консультанти для батьків; оформлення куточків для батьків; підготовка тематичних папок із конкретної проблеми для батьків, телефон довіри, проведення соціологічних досліджень, сімейні вечори.

Вдале запровадження таких форм роботи з батьками, як лекція і бесіда, є доброю передумовою організації іншої форми педагогізації батьків – семінару [4, с. 24].

До нетрадиційних форм роботи з батьками відносять:

“Дерево родоводу ” – зустрічі представників різних поколінь, роздуми над проблемами виховання, звернення до джерел народної педагогіки;

“У сімейному колі ” – анкетування батьків, індивідуальна робота, допомога родинам через консультації, практичні поради, зустрічі з лікарями, психологами, юристами;

“Народна світлиця ” – звернення до народних традицій, формування особистості школяра через природу;

“Зустрічі єдиної родини ” – організація відпочинку, ігри, театральні виставки;

“ Сімейна скринька ” або “ Для вас, батьки ” – добірка матеріалів із досвіду родинного виховання.

Підсумовуючи вищезазначене, зауважимо, що форми роботи з батьками повинні бути спрямовані на підвищення педагогічної культури батьків, на зміцнення взаємодії школи та родини, на посилення їхнього виховного потенціалу.

Список використаних джерел

1. Грицкова Ю. В. Проблема формування педагогічної культури батьків у вітчизняній педагогічній думці другої половини ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук / Грицкова Ю. В. – Харків, 2009. – 22 с.
2. Тюпа А. І. Класний керівник і батьки: забезпечення партнерства і співпраці: збірка матеріалів з досвіду роботи / Тюпа А. І. – Миколаїв, 2012. – 48 с.
3. Кондрашова Л.В. Методика організації виховної роботи в сучасній школі: навч. посібн. / Кондрашова Л. В., Лаврентьева О. О., Н.І.Зеленкова. – Кривий Ріг: КДПУ, 2008. – 187 с.

4. Царик Л. П. *Форми і методи педагогічної активізації батьків* / Царик Л. П. – К., 2012. – 64 с.
5. http://studopedia.com.ua/1_22374_ponyattya-pro-pedagogichnu-kulturu.html

*Юлія Гринькова, магістрант ННІ педагогіки;
М. В. Левківський, доктор педагогічних наук, професор
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Виховання патріотизму учнів початкових класів засобами краєзнавства

Актуальність патріотичного виховання учнів початкових класів зумовлюється процесом становлення України як єдиної політичної нації. В умовах поліетнічної держави патріотизм покликаний сприяти цілісності, соборності України, що є серцевиною української національної ідеї. З патріотизмом органічно поєднується етнічна самосвідомість громадянина. Етнічна самосвідомість підрастаючого покоління базується на етнічній ідентифікації, яка вбирає в себе любов до свого народу, віру в його духовні сили, його майбутнє, готовність до праці на користь народу; знання та уміння осмислювати його моральні та культурні цінності, історію, звичаї, обряди, символіку; передбачає систему вчинків, які мотивуються любов'ю, вірою, звичками, знаннями, відповідальністю перед своїм народом. Нині можна констатувати, що за роки незалежності в Україні створено передумови для оновлення змісту й технологій патріотичного виховання, формування гуманістичних цінностей та громадянської позиції підрастаючого покоління. У центрі патріотичного виховного процесу постала особистість дитини як найвища цінність.

У Державних національних програмах “Освіта” (“Україна XXI століття”), “Діти України”, “Національній програмі патріотичного виховання громадян, розвитку духовності”, Законах України “Про освіту”, “Про загальну середню освіту”, Національній доктрині розвитку освіти України як стратегічні визначаються завдання виховання в особистості любові до Батьківщини, усвідомлення нею свого громадянського обов’язку на основі національних і загальнолюдських духовних цінностей, утвердження якостей громадянина-патріота України як світоглядного чинника.

Теоретико-методологічні основи патріотичного виховання розглядаються в літературі з розвитку педагогічної науки та практики в Україні, зокрема в працях Г. Сковороди щодо формування людини, спорідненої з природою, К. Ушинського – про підготовку всебічно розвиненої людини як мету виховання, І. Франка – про виховання через призму сприймання рідного народу, А. Макаренка, В. Сухомлинського – про виховання любові до Батьківщини, а також у наукових здобутках

сучасних вітчизняних учених – І. Беха, А. Бойко, М. Боришевського, І. Зязюна, О. Кондратюка, В. Кузя, І. Мартинюка, Ю. Римаренка, Г. Філіпчука, Б. Ступарика та ін.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити зміст, форми та методи патріотичного виховання в учнів початкових класів. Мета роботи реалізується через виконання таких завдань:

- проаналізувати базові поняття «патріотизм», «патріотичне виховання»;
- визначити теоретичні основи формування патріотизму учнівської молоді;
- вивчити особливості виявлення патріотизму учнів початкової школи;
- розробити зміст, форми та методи у навчальній та позанавчальній діяльності вчителя.

Патріотизм – це любов до Батьківщини, свого народу, турбота про його благо, сприяння становленню й утвердженню України як суверенної, правової, демократичної, соціальної держави, готовність відстояти її незалежність, служити і захищати її, розділити свою долю з її долею.

Патріотизм – складне і багатогранне поняття, один із найважливіших компонентів індивідуального та суспільного способу життя. Для тлумачення поняття „патріотизм” візьмемо за основу визначення І. Беха і К. Чорної у Програмі патріотичного виховання дітей та учнівської молоді [1, с. 34]. Науковці стверджують, що патріотизм – це любов до Батьківщини, свого народу, турбота про його благо, сприяння становленню й утвердженню України як суверенної, правової, демократичної, соціальної держави, готовність відстояти її незалежність, служити і захищати її, розділити свою долю з її долею.

На особистісному рівні патріотизм є пріоритетною стійкою характеристикою людини, яка проявляється в її свідомості, моральних ідеалах та цінностях, у реальній поведінці та вчинках. Це звичайний моральний стан життя людини. Він виявляється не лише в незвичайних ситуаціях, а в повсякденному виконанні особистістю своєї роботи, яка приносить користь і людині, й суспільству. Отже, суб'єктом – носієм патріотизму є сама людина. Завдяки її творчій праці, любові, відданості розвивається почуття патріотизму [2, с.122].

З метою перевірки стану вихованості у молодших школярів патріотичних якостей нами здійснено педагогічну діагностику таких якостей в учнів початкової школи; розроблено, впроваджено у педагогічну практику початкової школи форми, методи і засоби патріотичного виховання молодших школярів засобами трудового навчання, а також перевірено їх ефективність [3, с.106].

Процес формування патріотичних якостей молодших школярів вибудовується на засадах урахування вікових потреб дітей за мікроперіодами: перший – 6–7 і другий – 8–10 років. Відповідно, під час вибору форм, методів та прийомів роботи слід зважати на психологічні особливості шестирічних першокласників, які значно відрізняються від семирічних досвідом життя, вольовими зусиллями, змістом та глибиною мовлення, імпульсивністю, спрямуванням до гри і потребою в ній [4, с.143].

Дослідження були проведені у період педагогічної практики на базі навчально-виховного комплексу №3 м. Шепетівка. У дослідженні брали участь 53 учні, з них 26 – експериментальна група, 27 – контрольна група.

Таким чином, ефективність створених і апробованих педагогічних умов формування патріотичних якостей молодших школярів краєзнавчими засобами доведено. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування у молодших школярів патріотичних якостей засобами краєзнавства. Подальшого наукового вивчення потребують питання, пов'язані з визначенням місця і ролі народних традицій у формуванні патріотичних якостей, особливостей правового виховання молодших школярів, впливу соціально-педагогічної діяльності ЗМІ на становлення патріотизму молодших школярів тощо. Зважаючи на актуальність досліджуваної теми, рекомендовано: запровадити в системі підготовки майбутніх учителів початкових класів спецкурсу, семінарів із питань формування патріотичних якостей молодших школярів, форм і методів роботи з краєзнавчими матеріалами.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2-х кн. Кн.1: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: навч.-метод. видання / Бех І.Д. – К.: Знання, 2003. – С. 32-44.
2. Борисов В. В. Теоретико-методологічні основи формування національної свідомості : [монографія] / В. В. Борисов. – К., 2003. – 518 с.
3. Матеріали III Міжнародної конференції з питань патріотичного виховання молоді (26-27 листопада). – Запоріжжя: Акцент, 2010. – 250 с.
4. Міма Н. Забезпечення ефективності сучасного патріотичного виховання молодших школярів / Н. Міма // Гуманізація навчально-виховного процесу: [зб. наук. праць] / Слов'янський держ. пед. університет; за заг. ред. проф. В. І. Ситченка. – Слов'янськ : Вид-во СДПУ, 2010. – Спец. вип. 4, Ч. 2. – С. 143.

*Ірина Гуленко, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Форми співпраці класного керівника і батьків

Сім'я – соціальна група, яка складається з людей, які зазвичай перебувають у шлюбі, їхніх дітей (власних або прийомних) та інших осіб,

поєднаних родинними зв'язками з подружжям, кровних родичів, і здійснює свою життєдіяльність на основі спільного економічного, побутового, морально-психологічного укладу, взаємної відповідальності, виховання дітей. Батьки віддають дитину до школи з надією, що вона потрапить до рук розумного, душевного вчителя, який забезпечить її належне виховання. На жаль, багато батьків недооцінюють усієї повноти відповідальності за процес виховання власних дітей. Безперечно, виховувати дитину не легко. На цьому шляху постійно виникає безліч труднощів, і, часом, батьки просто в глухому куті, не знаючи, як діяти в конкретній ситуації. Однак у них є вірний помічник і радник-класний керівник. Тому саме в наш час є досить актуальним питання підвищення педагогічної культури сім'ї через співпрацю класного керівника і батьків.

Мета статті – окреслити певні аспекти виховання дитини у сім'ї та визначити форми роботи класного керівника з підвищення педагогічної культури сім'ї.

Роль класного керівника в роботі з батьками своїх вихованців завжди була велика. Адже саме батьки і класний керівник знають краще свого вихованця. Батьки і класний керівник виховують дитину спільно, намагаючись сформувати особистість. І кому ж як не їм співпрацювати, об'єднувати свої зусилля задля досягнення спільної мети.

Основи взаємодії класного керівника з батьками сформулював ще В.О. Сухомлинський: “Як можна менше викликів до школи батьків для моральних нотацій дітям”.

Однак класний керівник має ретельно вивчити стосунки батьків і дітей, методи виховання, умови розвитку дитини у сім'ї й на основі отриманих даних планувати виховну роботу і з дітьми і з батьками.

Для визначення рівня педагогічної культури сім'ї нами було проведено анкетування в 9 класі Топорищенського НВК Житомирської області. В анкетуванні брали участь 15 дітей.

Завдяки проведеному дослідженню було встановлено, що найбільшу участь у виховному і навчальному процесі дитини бере мама – 60% , учитель – 30%, і 10% – родичі. Встановлено, що батьки учнів загалом мають вищу освіту і лише деякі середню. Усі батьки працюють, безробітних немає. У 70% учнів, батьки яких мають вищу освіту, переважає дружельобна сімейна атмосфера, а в 30% – панує байдужість. Було визначено, що не всі діти мають робоче місце, зокрема таких 30% дітей. Учні 9-го класу були зацікавлені у проведенні даного анкетування, на питання відповідали в нормальному темпі, задавали додаткові питання, незрозумілі питання просили пояснювати.

Правильно організувати роботу з батьками учнів надзвичайно важливо. А в цьому класному керівникові допомагають: заступник директора з виховної роботи, психолог, соціальний педагог. Класний

керівник використовує у роботі з батьками різноманітні форми: індивідуальні, групові, колективні. Класний керівник інформує батьків про успішність, відвідування і поведінку своїх вихованців; періодично може запрошувати батьків до школи, має здійснювати це планово, а не у зв'язку з негативною поведінкою дитини. Залучення батьків до спільної з дітьми діяльності – ця форма широко практикується в сучасній школі. Мотивується це завданнями розширення виховної позаурочної діяльності, поліпшення взаємин учителів, батьків і дітей у ході цієї діяльності. Отже, серед форм роботи з батьками ми пропонуємо: відвідування сімей класним керівником, організація відвідування культурних місць спільно батьків їх дітьми, проведення виховних годин та батьківських зборів за тематикою формування культури взаємин у сім'ї.

Список використаних джерел

1. Сергеева В.П. Классный руководитель в современной школе / Сергеев В.П. – [2-изд.,испр.] – М., 2003.
2. Педагогічна діагностика в роботі класного керівника / укл. Н.А. Панченко. – Волгоград: Вчитель, 2007.

*Ірина Гуцалюк, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Екологічне виховання школярів у позаурочній діяльності

Екологічне виховання — складова частина морального виховання, тому під екологічним вихованням треба розуміти єдність екологічної свідомості та поведінки. Виховання, засноване на розкритті конкретних екологічних зв'язків, допоможе учням засвоювати правила і норми поведінки в природі, які будуть усвідомленими й осмисленими переконаннями кожного учня. Ці знання досить необхідні сучасним дітям, тому ця проблема є актуальною.

За період незалежності України й особливо упродовж останнього часу в періодичних виданнях та методичних посібниках з'явилося досить багато публікацій, пов'язаних із проблемами екологічного виховання людей різних вікових груп. Так проблема екологічного виховання посідає центральне місце в доробку вітчизняних і зарубіжних науковців: С.Дерябо, М.Дробнохода, О.Захлебного, І.Зверева, І.Костицької, В.Крисаченка, М.Пустовіт, Г.Пустовіта, І.Романченко, І.Суравегіної, Г.Тарасенко, Л.Шаповал, Т.Шаповалова та ін.

Мета статті — дослідити організацію екологічної освіти та виховання школярів у процесі позакласної роботи; виявити знання учнів щодо екологічного стану природи; перевірити ефективність використання

різноманітних форм і методів позакласної роботи з екологічної освіти і виховання школярів у позаурочній діяльності.

Умовою екологічного виховання виступає організація взаємозалежної наукової, моральної, правової, естетичної та практичної діяльності учнів, спрямованої на вивчення і поліпшення відносин між природою і людиною. Таким чином, екологічне виховання – це цілеспрямований вплив з метою утворення у свідомості школярів реалістичних знань про навколишній світ, заснованих на чуттєвому досвіді [3, с.112]. Відсутність у дітей знань спричиняє необ'єктивне відображення дійсності, нерідко призводить до утворення у них різних забобонів. Неправильне уявлення часто служить причиною недоброзичливого ставлення дітей до природи, що не тільки завдає їй шкоди, але і негативно діє на психіку дітей, робить їх більш жорстокими. виправити сформовані неправильні уявлення значно важче, ніж утворити правильні [4, с.57].

Нами було проведено анкетування учнів 7 класу загальноосвітньої Староостропільської школи I-III ст. Хмельницької області Старокостянтинівського району. В опитуванні взяло участь 14 учнів. Анкетування було проведене з метою виявлення ставлення сучасних дітей до екологічної ситуації в природному середовищі. В анкеті було вміщено 10 запитань з відкритими та закритими відповідями. Анкета розрахована на обрання позитивної відповіді. За позитивну відповідь учень отримував 1 бал, за негативну — 0 балів. За результатами анкетування ми визначили рівень природознавчих знань учнів та їх обізнаності у вирішенні екологічних проблем, бажання відвідувати природознавчі гуртки, музеї, здійснювати екскурсії у природу.

Результати вивчення вказали на те, що більшість учнів мають високі знання про екологічний стан природи, розуміють проблеми екологічної ситуації та причини їх виникнення, деякі учні запропонували досить вагомі шляхи вирішення питань, що стосуються екології (близько 65% учнів). Близько 22 % учнів класу характеризуються середнім рівнем екологічної вихованості: мають бажання відвідувати гуртки, краєзнавчі музеї, виставки, здійснювати екскурсії в природу, щоб вивчати її; діти описували тварин, за якими доглядають; деякі мріють у подальшому про професію, пов'язану з природничими науками. Лише частина учнів не змогли запропонувати вагомих вирішень розв'язання екологічних ситуацій та виявили негативне ставлення щодо питань, пов'язаних із екологією, – 13% учнів.

Варто зазначити, що в досліджуваному класі класним керівником проводяться з учнями бесіди з питань, що стосуються екологічного стану природного середовища, учні відвідують краєзнавчі музеї, виставки, проводяться заходи, змагання, вікторини та відкриті уроки у цьому напрямку. Робота з екологічного виховання дітей знайшла відображення у

позакласних заходах, класних годинах, екскурсіях, а також участі дітей в екологічних турнірах та олімпіадах.

Як відомо, результат виховної роботи визначається майстерністю педагога, який поставлені виховні цілі конкретизує, "вплітає" в канву інших уроків, залучає до творчої діяльності дітей, тим самим міцно закріплює отримані раніше екологічні знання. Тому головною і невід'ємною складовою екологічної освіти та виховання школяра є певна вироблена система позакласних занять [1, с.64]. Робота з екологічного виховання дозволяє реалізувати виховний, освітній і розвиваючий потенціал природознавчих знань, забезпечити більш надійні основи екологічної відповідальності школярів. Виходячи з цього, принципово важливо у співпраці з дітьми застосовувати різні форми і методи роботи з екологічного виховання. Доцільними у виховному процесі є нетрадиційні форми занять, такі як створення екологічних стежок у найближчому парку, дослідницька діяльність, складання казок про домашніх, диких тварин, із залученням наукових знань про цих тварин з енциклопедій, фотографування, створення загадок, віршів про тварин, вивчення "Червоної книги" тощо.

Також вважаємо, що велику роль в екологічному вихованні школярів відіграють заняття на пришкольній ділянці, в парку, біологічному кабінеті, біостанції й т.п. Заняття з екологічної освіти і виховання повинні вміщувати освітній аспект – надавати школярам знання та формувати уміння. Це з'ясування ролі неживої природи в житті людини; поповнення знань про різноманітність живої природи; вивчення ґрунтів; вивчення екологічних зв'язків у живій природі; відкриття майстерень (виготовлення годівниць, будиночків для птахів); виявлення зв'язків між станом природи і здоров'ям людини; обговорення прикладів екологічних катастроф і т.д. Таким чином у свідомості дитини закріпляться знання, правила побудови світу, розуміння природних явищ [4, с.132].

Отже, позаурочна діяльність з екологічного виховання дітей дозволяє: встановити більш тісні зв'язки між пізнанням природи і пізнанням соціального життя; забезпечити реальну перспективність вивчення навколишнього світу природи; створити умови для формування морально-етичних установок; розширити екологічні знання школярів, поглибити теоретичні знання в галузі екології. Усе це дозволяє зробити висновок, що потрібно шукати та застосовувати різні методи та форми організації екологічної освіти та виховання школярів у процесі позаурочної діяльності.

Список використаних джерел

1. Дежнікова Н.С. Виховання екологічної культури у дітей та підлітків: навч. посіб. / [Дежнікова Н.С., Іванова Л.Ю., Клемашова Є.М. та ін.]. – М.: Пед. товариство Росії, 2001. — 64 с.

2. Зверев І.Д. Охорона природи і екологічне виховання / І.Д.Зверев // Виховання школярів. — 1985. — № 6. — С.30-35.
3. Екологічна освіта школярів / [Зверев І.Д., Суравегіна І.Т. та ін.]. — М.: Педагогіка, 1983. — 112 с.
4. Ігнат'єва О. Сучасна школа і проблема екологічного мислення / В. Ігнат'єва, А.Маджуга, Б. Анарметов // Альма матер. — 2005. — № 8. — С.57.

*Ольга Демидчук, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Екологічна освіта як чинник морально-духовного розвитку особистості

Однією з найактуальніших проблем сучасності є взаємодія людини з природою. Важливим аспектом у вирішенні проблеми збереження природних ресурсів є екологічна освіта та екологічне виховання всього населення, а особливо шкільної молоді. Екологічно доцільна взаємодія людини з природою може бути здійснена за наявності в кожній особі достатнього рівня екологічної культури, екологічної свідомості, формування яких починається з раннього дитинства і продовжується все життя [1, с.2].

Основи екологічної освіти і виховання молоді розкриваються у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників. У творах В. Сухомлинського, К. Ушинського та Я. Коменського подаються погляди на виховання дитини засобами природи, у працях педагогів-практиків і науковців З. Кирилова, В. Крисаченка, Г. Пустовіта – йдеться про досвід екологічного виховання.

Метою даної статті є з'ясування рівня екологічної вихованості школярів та визначення форм і методів екологічного виховання. Виховання у людей дбайливого ставлення до природи має починатися з дитячих років – найбільш активного періоду формування світогляду людини, характеру, звичок, ставлення до навколишнього світу. Таке ставлення формуватиметься, якщо поєднувати інтелектуальну та практичну діяльність молоді, прищеплюючи їй уміння виконувати певну практичну роботу з вивчення, збереження та відтворення конкретних природних об'єктів [2, с. 5].

Екологічне виховання – це організований і цілеспрямований процес формування системи наукових знань про природу і суспільство, поглядів і переконань, що забезпечують становлення відповідального ставлення до природи, реальним показником якого є практичні дії учнів по відношенню до природного середовища, що відповідають нормам людської моральності. Екологічна освіта є сукупністю екологічних знань, екологічного мислення, екологічного світогляду, екологічної етики,

екологічної культури. Головною метою екологічної освіти є: оволодіння науковими знаннями про довкілля, складні взаємозв'язки в природі, що склалися протягом тривалого історичного розвитку; формування знань і вмінь дослідницького характеру, спрямованих на розвиток інтелекту, творчої й ділової активності; розуміння сучасних проблем навколишнього природного середовища й усвідомлення їх актуальності для себе; формування екологічної свідомості та культури особистості, усвідомлення себе частиною природи [4, с. 170].

Важливий аспект психологічної підготовки підростаючого покоління у сфері екологічного виховання – формування почуття співпричетності, відповідальності; розуміння необхідності піклування про природу; готовність жити у злагоді з природою й відповідно до її законів.

З метою виявлення екологічної освіти в школі було проведено опитування учнів 7-9 класів Невгодівської школи Овруцького району Житомирської області за розробленою нами анкетною. В опитуванні брало участь 15 учнів.

З аналізу анкет можна зробити такі висновки. Учні майже стовідсотково зазначають, що люблять природу, бо вона є джерелом краси, натхнення, радості, життя. Без природи не було б людини. З природного середовища людина бере все необхідне для повноцінної життєдіяльності.

64 % учнів вказали, що екологія – це і наука, і світорозуміння. 36 % респондентів зазначили, що недостатньо розуміють значення екології для сучасної людини.

Відмітним є той факт, що для учнів небайдужа доля природи. Однак для значної частини школярів є багато невідомої інформації щодо проридодопільної поведінки. Так школярі не знають про шкідливість спалювання опалого листя.

Щодо тих, хто шкодить природі, учні вважають так: 38 % респондентів відповіли, що потрібно примусити прибирати після себе; 35 % респондентів вважають, що потрібно проводити роз'яснювальну та агітаційну роботу; 21 % респондентів зазначили, що слід накласти грошове стягнення, та 6 % висловили думку, що не слід зачіпати порушників, бо однаково не буде результату. Як бачимо, більшість учнів розуміють, що ситуацію можна змінити на краще; й готові включитись у роботу.

Відповіді учнів на запитання тесту показали, що майже 90 % респондентів займають активну життєву позицію, не байдужі до екологічних проблем в Україні та рідному населеному пункті. Тест показав, що більшість дітей орієнтуються в питаннях екологічного спрямування, успішно проводять роботу з оздоровлення довкілля. З метою розвитку екологічної вихованості учнів класний керівник, учителі природничих дисциплін застосовують певні форми і методи роботи.

Інтерактивні екологічні заходи – це позакласні екологічні заходи: вікторини, олімпіади, ток-шоу, екологічні спектаклі. Уроки можуть бути різноманітні: в класі, на природі, уроки-екскурсії, уроки заочних подорожей, практичні уроки і домашні роботи. Під час екскурсій учитель знайомить дітей з красою природи рідного краю, звертаючи увагу на фарби, звуки, запахи природи. Вдалим поєднанням ігрової та пізнавальної діяльності молодших школярів є ігри-екскурсії. Учитель повинен ретельно готуватися до екскурсії [5, с.36-40].

Ще одна цікава форма навчання – це заочні екскурсії. Діти виступають у ролі мандрівників, лікарів, геологів. Клас ділиться на групкоманди: "Берізка", "Джерельце", "Шпачок". Під час подорожей проводяться ігри: "Що? Де? Коли?", "Щасливий випадок", "Поле чудес", "Вустами немовляти", "Чомучка". Важливу роль в екологічній освіті та вихованні школярів відіграє практична, дослідницька робота у природних умовах. Теоретичні знання, отримані учнем на уроках, повинні стати базою для самостійної оцінки процесів і явищ у природі, для проведення власних досліджень, спостережень, уміння узагальнити результати своїх спостережень, мають сприяти екологічно грамотній, безпечній природі й власному здоров'ю поведінці.

Список використаних джерел

1. Екологічне виховання студентів у ВНЗ України [Електр. ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vmurol.com.ua/upload/Dostyp%20ro%20osviti/Vibir/Ecologichne%20vihovannya%20u%20VNZ.pdf>.
2. Власенко Н.А. Якість освіти: позиція ЮНЕСКО та ситуація в Україні / Н.А. Власенко; А.О. Максименко. – К., 2011. – 180 с.
3. Екологічна освіта як формуючий фактор якості життя: Кравченко Л.М. // Екология и здоровье человека. Охрана водного и воздушного бассейнов. Утилизация отходов. – Х.: УГНИИ «УкрВОДГЕО», 2004. – Т. 1. – С. 115 – 118.
4. Экологическая педагогика и психология. Дерябо С.Д., Ясвин В.П. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 316 с.
5. Бурак З.О. Клубні форми роботи в екологічному вихованні школярів / З.О. Бурак // Хімія. Біологія. – 2003. – Лют. (№ 12). – С. 20-21.

*Маргарита Демідова, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Специфіка морального виховання школярів у процесі вивчення природничих дисциплін

Сьогодні одним із актуальних питань сучасної школи є моральне виховання школярів, вдосконалення та гармонійний розвиток їх особистості. *Актуальність* вивчення морального розвитку школярів зростає з кожним роком. І це не дивно, адже недозволена та шкідлива

інформація в мережі інтернет стає дедалі доступнішою, навіть для дітей молодшого шкільного віку. Класний керівник та вчителі з різних предметів повинні серйозно усвідомлювати свою роль у моральному вихованні кожного учня, тому зміст, форми та методи їх виховної роботи мають бути зваженими та продуманими. Моральне виховання – це процес, спрямований на формування і розвиток цілісної особистості дитини, це виховна діяльність школи, сім'ї з формування в учнів моральної свідомості, розвитку морального почуття, навичок, умінь, відповідної поведінки. Моральне виховання починається у сім'ї, а продовжується у школі. І тому головне завдання вчителя – це перетворення моральних вимог і стандартів суспільства на внутрішні стимули, світогляд самого учня [1, с. 115]. Формування моральних понять, поглядів і суджень здійснюється поступово, тому кожен вихователь (сім'я, школа) робить свій внесок у гармонійний розвиток особистості учня. Передумовою дій є знання, але важливу роль для морального виховання грають і спонукальні мотиви, які з'являються лише у процесі тривалої практики школяра на різних уроках й упродовж багатьох років.

Питання морального виховання школярів досліджували і продовжують досліджувати багато видатних педагогів. Основні поняття теорії морального виховання висвітлені у працях А.С. Макаренка, І.Ф. Харламова, В.О. Сухомлинського, Н.І.Болдирєва та ін. Глибоке розуміння важливості морального виховання повинно спонукати вчителя-предметника або класного керівника до власного самовдосконалення, вивчення необхідних наукових джерел і праць педагогів та психологів. Наприклад, Ю.К.Бабанський вважає, що моральні знання мають таку ж цінність, як і знання конкретних предметів [1, с. 116]. Тому вчителю варто бути не лише компетентним з власного предмету, але й мати ґрунтовні знання з основ педагогіки та психології.

Метою статті є з'ясування специфіки морального виховання школярів у процесі вивчення природничих дисциплін (уроки біології, природознавства та охорони здоров'я).

Так як формування моральності відбувається на всіх уроках, то кожний із них є однаково важливим й цінним. Інколи не сам предмет, а вчитель, що його веде, спонукає учнів до наслідування або переймання певних поглядів чи суджень [3; 4, с.37-38].

Природничі дисципліни можуть виховувати глибоку повагу до природи, допомагають усвідомлювати необхідність захисту навколишнього середовища та бережливого ставлення до рослин й тварин. Від учителя вимагається використання різних співвідношень і взаємодій методів, збагачення їх новими складовими частинами, або ж повна їх заміна. Вибір методів морального виховання є індивідуальним залежно від

віку й особистісних характеристик учнів, рис характеру вчителя і колективу класу, а також предмету, який учитель читає.

З метою виявлення ціннісних орієнтирів школярів середньої школи та їх ставлення до природи нами було проведене опитування учнів 8-А (одна підгрупа) й 8-Б (одна підгрупа) класів ЗОШ № 22 м. Житомира за розробленою нами анкетною про ієрархію цінностей. В опитуванні взяв участь 31 учень. До анкети було включено питання, які дозволяли з'ясувати ставлення учнів до батьків, до себе, інших людей і навколишнього середовища. Результати виявилися такими.

На першому місці у школярів – повага до батьків – 65 %, причому у виборі цього виду цінностей солідарна більша частина досліджуваних; на другому й третьому місці переважно любов до тварин – 22, 6%, доброта – 12,9 % та порядність – 16,1 %. Майже на всіх наступних місцях у незначній кількості присутня доброта (9,7 % або 12,9 %). Найменш значущими цінностями для учнів стали любов до навколишнього середовища – 16,1 %, користь для себе – 12,9 %, любов до рослин – 16,1 %. А найменш оціненим аспектом стала праця з відновлення природного середовища – 19,4 % (близько п'ятої частини всіх опитуваних). Аналізуючи вибір ціннісних орієнтирів школярів, можна зробити висновок, що учні недооцінюють роль навколишнього середовища, необхідність його збереження й охорони. Вчитель може надати поради щодо морального виховання батькам, чиї авторитет і повага є головними ціннісними орієнтирами школярів. А моральне виховання у процесі вивчення природничих дисциплін або підібраних форм роботи класного керівника може підвищити значущість недооцінених цінностей.

Таким чином, результати дослідження засвідчили, що для учнів восьмих класів ціннісними орієнтирами, перш за все, є повага до батьків, любов до тварин, порядність, доброта і відповідальність. Ставлення учасників анкетування до природи є усвідомленим. Існує певна кількість учнів, для яких любов до навколишнього середовища, тварин і рослин є визначальними серед вказаного переліку цінностей.

Для класного керівника вкрай важливо враховувати пріоритети учнів. Проникливий підхід до виховної роботи, доцільно підібрані методики з морального виховання й особиста ініціатива класного керівника можуть контролювати розвиток особистості кожного учня і прищеплювати їм щирі любов і повагу до навколишнього середовища.

І.С. Мар'єнко назвав такі групи методів виховання: методи привчання і вправи, стимулювання, гальмування, самовиховання, керівництва, пояснювально-репродуктивні й проблемно-ситуативні. У процесі морального виховання широко застосовуються такі методи, як вправа і переконання [2, с. 327].

Форми роботи класного керівника: класний керівник може влаштовувати тематичні класні години про необхідність збереження природи, навколишнього середовища, про бережливе ставлення до рослин і тварин, про необхідність охорони природоохоронних об'єктів і територій; проведення конкурсів на знання проблем навколишнього середовища, КВК, брейн-рингів; залучення здібних учнів до наукової роботи з метою усвідомлення значущості природничих наук у житті; проведення конференцій та клубів за інтересами. Класний керівник може додавати до програми виховних годин вікторини або дискусії, влаштовувати свята, приурочені важливим питанням екології та природоохорони. Для залучення всього класу вчитель може планувати проведення польових екскурсій або наочне вивчення окремих тем.

Учитель біології, природознавства або охорони здоров'я може використовувати проблемно-ситуативний метод. Самостійне вирішення моральних проблем учнями на теми, підібрані вчителем, є одним із ефективних способів морального виховання. Наприклад, учитель може попросити висловити учнів свою думку про вбивство китів для добування жиру і харчів для худоби. Учні здатні систематизувати раніше вивчені моральні знання, співвіднести їх крізь призму власних поглядів, переконань і форм поведінки. Зроблений висновок допоможе учням в майбутньому бути людьми у ставленні до тварин. Цей метод допомагає дитині задіяти мислення, логіку, а головне – почуття та співпереживання.

Учитель може порівнювати вчинки і якості особистості учнів під час самостійного вирішення моральних проблем, контролювати процес їх розвитку, тактовно і непомітно корегувати його, визначати цілі морального виховання й формувати внутрішні стимули та мотиви школярів. Для ефективного морального виховання вчителю варто визначити моральні завдання, які він ставить перед собою, продумати можливі способи реалізації цих завдань, створення необхідних ситуацій, передбачити можливий результат такого взаємовпливу та ймовірні труднощі на шляху вирішення завдань.

Отже, зрозуміло, що наскільки моральне виховання школярів необхідне у навчальній діяльності, настільки воно є важким у власне реалізації на практиці серед дитячого колективу. Вміння вчителя вчасно підкреслювати цінності школярів і корегувати їх дає змогу учням морально розвиватись у потрібному напрямку і вибирати правильні орієнтири. У процесі вивчення природничих дисциплін учні можуть навчитися не лише поважати і берегти навколишнє середовище, але й розуміти своє місце у цьому світі. Вчителю варто так навчати дітей, щоб найпростіші й найвідоміші речі вони сприймали не як факт, а як необхідність і обов'язкову умову їх щасливого існування.

Список використаних джерел

1. Волкова Н. П. Навчальний посібник / Н. П. Волкова. – К.: «Академія», 2003. – С. 115-116.
2. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка: навч. посібн. / Н. Є. Мойсеюк. – К., 2001. – С. 320-346.
3. Чепікова Л.В. Про спадкоємність у вихованні моральної культури у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку / Л.В. Чепікова // Виховання школярів. – 2007. – № 8. – С. 37-38.
4. Чепіков В.Т. Виховання моральних якостей молодших школярів: навч.-метод. посібн. / В.Т. Чепіков. – Гродно: ГрГУ, 2001. – 189 с.

*Дар'я Дмитренко, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Розвиток у школярів культури здоров'язбереження

Поняття здоров'я виникло давно; натомість у зв'язку з постійним погіршенням стану здоров'я молоді проблема збереження здоров'я, зважаючи на науково-технічний прогрес, є актуальною і в наш час. Відтак виникає потреба простежити стан фізичного здоров'я у школярів та їх ставлення до підтримки здорового способу життя.

Різні аспекти даної проблеми досліджували Я. Коменський, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський, а серед сучасних педагогів: О. Вакуленко, С. Волкова, Г. Голобородько, В. Горашук, Т. Кириченко, О. Куц, О. Міхєєнко, В. Оржеховська, Н. П'ясецька, Л. Сущенко, Є. Чернишова, Г. Шевченко та ін.

Мете статті – з'ясування сутності поняття здоров'я і здоровий спосіб життя, характеристика основних складових здоров'я, розкриття основних причин відсутності інтересу в дітей до фізичних вправ та спорту, визначення методики формування знань про збереження власного здоров'я, використовуючи досвід роботи вчителів ЗОШ №8 м. Житомир.

Для початку з'ясуємо сутність поняття здоров'я, у науковій літературі пропонується понад 200 дефініцій цього поняття, тому використаємо лише декілька з них, які найповніше описують його сутність.

Здоров'я, за визначенням у новому тлумачному словнику української мови, – це стан організму, за якого нормально функціонують усі його органи [3, с. 928].

За визначенням В.Соболевського, здоров'я – це запас міцності організму, тобто відношення максимальної безпечної потужності організму до робочого процесу [4, с. 95].

Е.Буліч, І.Муравов визначають, що здоров'я – це стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороби або фізичних дефектів [2, с.414].

На думку Н. Башавець, здоров'я – це власна цінність людини, що виявляється через стійкий фізичний, соціальний, психологічний, духовний стан і дає змогу повноцінно виявляти себе в будь-якому виді діяльності (навчальному, професійному, спортивному, побутовому тощо) [1, с. 160].

Відтак, аналіз літературних джерел не сприяє однозначному визначенню поняття здоров'я, тому поняття “збереження здоров'я молоді” трактуємо як цілеспрямовану, усвідомлену, мотивовану діяльність студента щодо збереження свого фізичного, психічного, духовного і соціального здоров'я як ціннісної основи для самореалізації у професійній діяльності.

Складовими здоров'я є:

1) фізичне здоров'я – це фізичний (тілесний, соматичний) стан (медичні показники, фізичний розвиток, функціональний стан, фізична підготовленість, темпи біологічного та статевих розвитку учнів тощо);

2) соціальне здоров'я – соціальна захищеність, права людини на вільний вияв і реалізацію своїх біологічних і соціальних можливостей;

3) психічне здоров'я – відсутність психічних захворювань, наявність гармонії між різними рівнями організації психіки, наявність резерву психічних можливостей та оптимальний психічний стан;

4) духовне здоров'я є своєрідною вершиною, яка збирає все найкраще в людині, завдяки чому індивід стає особистістю. Невід'ємною частиною духовного здоров'я є здатність до співпереживання та співчуття, добросовісність, доброзичливість, порядність, терпимість [5].

Одним із найефективніших та доступних засобів зміцнення та розвитку основ здоров'я дітей на сьогодні є фізична культура, яка формує здоровий спосіб життя (ЗСЖ).

З метою виявлення рівня фізичного розвитку та ставлення до здорового способу життя нами було проведено опитування учнів 7 класу Житомирської ЗОШ № 8 за розробленою нами анкетною “Фізична активність школяра”.

В опитуванні взяло участь 24 учні. До анкети було включено питання, які дозволяли з'ясувати фізичний розвиток та рівень фізичної активності, інтерес до спорту та ставлення до здорового способу життя. Аналіз результатів показав, що серед учнів спостерігається середня фізична активність та малорухливість. Це пояснюється тим, що 82-85% відсотків денного часу більшість школярів перебуває в статичному положенні – сидячи. На такий результат значно впливає зовнішнє середовище, соціум та головним чином підвищена індустріалізація в світі в наш час. Про це свідчать відповіді учнів на питання щодо часу проведення за комп'ютером та телевізором, виявилось, що частка дітей, які проводять більше 2 годин за комп'ютером, становить 80,2%, а це більшість дітей.

Та під час обробки результатів було виявлено, що в учнів все ж таки спостерігається позитивне ставлення до здорового способу життя, до спорту, до фізичних навантажень. Це пояснюється тим, що діти займаються на уроках фізкультури різними іграми, діти спонукають одне одного до заняття різними видами спорту, до проведення активного способу життя, також батьки та вчителі чималу роль відіграють у фізичному вихованні дітей. Та, крім цього, результати опитування показали, що більшість дітей люблять засиджуватися за комп'ютером, телевізором (у наш час в умовах глобальної індустріалізації ні для кого не новинка ноутбук чи комп'ютер удома, майже в кожного є телефон чи планшет, і останнім часом у кожної другої дитини). Це значно зменшує рухову активність дітей, їм цікавіше погратися з мобільним телефоном чи подивитися мультфільми, аніж побути на свіжому повітрі та побігати разом з друзями на майданчиках. Це є причиною розвитку ще з дитинства зменшеної рухової активності – гіподинамії – хвороби 21 століття.

На нашу думку, для подальшого розвитку інтересу до фізичної культури та розвитку позитивного ставлення до здорового способу життя необхідним у роботі класного керівника є формування основи для забезпечення і всебічного розвитку здоров'я учнів, підвищення рівня фізичної підготовленості, формування і поліпшення основних життєво важливих рухових навичок, умінь і пов'язаних із ними знань. Основою для формування переконання в необхідності самостійних занять фізичними вправами є знання про значення занять для всебічного розвитку, підвищення фізичної й розумової працездатності, виховання моральних і вольових якостей. Одних тільки фізичних вправ недостатньо для виховання в дітей справжньої особистої фізичної культури з широким розумінням її суті.

Важливим є значення кожного вчительського слова, його предметність і відповідність завданням, висунутим у ході фізкультурних занять. Наприклад, під час виконання учнями фізичних вправ на підтримання постави доцільно підкреслити, що неправильна постава не тільки неестетична, а й змінює форму та об'єм грудної клітки, внаслідок чого внутрішні органи і системи організму працюють у ненормальних умовах, що ускладнює їхній розвиток і функціонування, може призвести до захворювань. Вивчаючи стрибки в довжину, необхідно нагадати, що дальність стрибка залежить від швидкості розбігу, кута вильоту і положення тіла в повітрі. Ці пояснення ілюструють наочно, власним прикладом або вдалим виконанням учня.

У практиці широко використовують різноманітні прийоми формування знань. Це – бесіди, коментування, супроводжуюче пояснення, опис, вказівки, розбори, обговорення тощо. Перед бесідами, як звичайно, вивчають рухові дії.

Але водночас треба пам'ятати, що знання, як і весь процес фізичного виховання, повинні бути індивідуальні за обсягом і змістом для кожної дитини.

Отже, у процесі фізичного виховання, повідомляючи теоретичну інформацію, пропонуємо керуватися такими вимогами: теоретичний матеріал повинен бути органічно пов'язаний зі змістом практичної діяльності, що зробить знання особливо значущими для учнів. Окремі теоретичні дані можуть подаватися у вигляді 2-3-хвилинних повідомлень на початку уроку. В подальшому вважаємо доцільним розглядати питання співпраці школи з батьками, спортивними школами в напрямку вирішення даної проблеми. Окрім цього, важливою є діяльність учителів фізичної культури з учнями та кропітка робота батьків: обмеження часу проведення дитини за комп'ютерами, телевізором, залучення їх до різних секцій, спільні турпоходи, прогулянки на свіжому повітрі, рухливі ігри, прищеплення любові до здорового способу життя, наводячи приклади та розповідаючи різні історії, тощо. Разом, співпрацюючи одне з одним, можливе значне покращення розвитку фізичної культури дітей та розвиток їх любові та інтересу до спорту і здорового способу життя.

Список використаних джерел

1. Башавець Н.А. Методика оцінювання рівня культури здоров'язбереження як світоглядної орієнтації майбутніх економістів: [навч.-метод. посібник для студ. та виклад. вищ. навч. закладів] / Н.А. Башавець. – Одеса, 2009. –160 с.
2. Булич Е.Г. Здоровье человека: Биологическая основа жизнедеятельности и двигательная активность в её стимуляции / Е.Г.Булич, И.В. Муравов. – К. : Олимпийская литература, 2003. – 414 с.
3. Новий тлумачний словник української мови. Том 1 (А-К)/ уклад. В.В.Яременко, О.М.Сліпушко. – К. : Аконіт, 2001. – 928 с.
4. Соболевский В.В. Азбука здоровья: правила эксплуатации организма / В.В.Соболевский. – Днепропетровск : Монолит, 2003. – 95 с.
5. http://studopedia.com.ua/1_16435_zdorovya-ta-yogo-skladovI.html

*Юлія Жук, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Особливості ціннісних орієнтацій студентів природничого факультету

Останніми роками спостерігається розрив між освітньою базою вищих навчальних закладів та реальним рівнем навчання кваліфікованих спеціалістів. Процес здобуття знань для студентів не такий цікавий, адже у сучасних умовах його результат не настільки значний, як декілька десятиріч тому.

Різні аспекти формування ціннісних орієнтацій студентів вищих навчальних закладів досліджували Н. Алексєєв, О. Бондаревська, І. Бех,

О. Газман, Б. Житник, Є. Машбіц, Л. Мілько, С. Подмазін, В. Рибалка, В. Серіков, І. Якиманська, О. Пошетун та ін.

Мета статті – з'ясувати різноманітні аспекти ціннісних орієнтацій студентів природничого факультету, виявити основні причини вступу до ВНЗ та окреслити основні напрямки роботи викладачів задля формування інтересу до навчання і подальших перспектив професії.

Людина – істота не тільки біологічна, а й соціальна, яка наділена свідомістю та самосвідомістю, а отже – здатністю оцінювати, надавати значення, осмислювати, усвідомлювати, творити в навколишньому середовищі. Можливість продукувати простір цінностей та взаємодіяти в ньому є значущою цінністю.

Ціннісні орієнтації у професійній сфері слугують „світоутворювальним фактором, адже беруть участь у визначенні цілей та засобів, що відповідають тим чи іншим вартостям; виступають основою прийняття рішень, вносять стійкість у поведінку особистості та суспільне життя. Вони є джерелом норм і включені в ціннісно-нормативну систему особистості, поведінка якої залежить від того, якій системі вона надає перевагу та яке місце займає та чи інша цінність у цій ієрархічній системі”. Отже, цінності виростають із об'єктивних потреб людини, усвідомлено формуються і трансформуються в її інтереси й прагнення [3].

Зв'язки виховної системи й середовища багатогранні. Це взаємна уява студентів про цінності й проблеми середовища, про навчальний заклад як про заклад професійного виховання, а не лише як про навчальний заклад. Це взаємопроникнення, коли студенти беруть участь у вирішенні важливих для оточуючого їх соціуму задач, а суспільство, батьки – у вирішенні виховних проблем у рамках навчального закладу. Це може бути й інтеграція, коли навчальний заклад і оточуюче середовище перетворюються в єдине поле навчання і виховання професіоналізму.

Одним із специфічних принципів організації процесу базової педагогічної підготовки є принцип суб'єктності, що передбачає становлення його як справжнього суб'єкта педагогічної діяльності, готового не лише до виконання певного набору професійно важливих функцій, а й до успішної професійно-особистісної самореалізації. Тому в студентів має бути сформована цінність майбутньої професії.

За даними результатів дослідження, проведеного нами серед студентів 2 і 3 курсів природничого факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка, більшість вступили на природничий факультет, тому що хотіли стати вчителем. Трохи менше вважають свою професію перспективною, що свідчить про обізнаність студентів у перспективах і мотивації майбутньої діяльності. Щодо власного ставлення до себе як учителя, переважна більшість студентів вважають, що студент, який закінчив природничий факультет, повинен

бути: розумним, терплячим, сміливим, високоосвіченим, професіоналом своєї справи (79%), всім іншим подобається працювати з дітьми (21%). Своє студентське життя більшість характеризує позитивними рисами, вважають, що студент повинен бути: чесним, стильним, хитрим, сміливим, мудрим (14%). Лише дехто із досліджуваних вважає, що студент повинен бути насамперед доброзичливим, щирим, а не освіченим.

Більша половина студентів мріють працювати вчителями (64%), причому 22% студентів вважають, що професія вчителя – це їх покликання. На жаль, 36 % студентів зазначають, що нізащо не будуть працювати вчителем. Багато вважають, що аспекти їхньої професії дозволяють їм працювати не тільки вчителем (64%), деякі мріють працювати будь-ким, але не вчителем, тому що не люблять дітей (14%). Значна частина студентів вступили до педагогічного ВНЗ за власною ініціативою (71%). З них більшості подобається навчатися на природничому факультеті, тому що вони дізнаються багато нового (43%), а деяким студентам не подобається навчатися через високі вимоги (14%), 43% студентів ще не зрозуміли, чи подобається їм навчатися на цьому факультеті. Меншій половині студентів найбільше подобається період лекцій, тому що не треба нічого робити (29%). Невелика кількість студентів шкодують, що вступили до навчального закладу, тому що їм не подобається вибраний фах (7%), значна кількість студентів ще не визначилися (71%). Частина студентів задумувалася над тим, щоб перервати навчання (49%). Певна кількість студентів задоволені власним вибором, у них не виникло бажання залишити навчання у даному ВНЗ (29%). 22% студентів, які часто зазнають невдач, бажають залишити навчання, не закінчивши поточний курс.

Отже, на жаль, під час професійного становлення майбутніх педагогічних фахівців відбувається нівелювання такого ціннісного уявлення, яке передбачає усвідомлення цінності обраного фаху. Тому вагомою є робота куратора й викладачів фахових дисциплін з метою формування позитивної ціннісної установки.

Куратор має використовувати такі форми профорієнтаційної роботи зі студентами:

- семінари з демонстрацією різних дослідів;
- екскурсії;
- дні відкритих дверей;
- відвідування інформаційно-комп'ютерного центру;
- інноваційні технології для покращення навчально-виховного процесу;
- виховання свідомого ставлення до майбутньої професії.

Попри те, вагомим чинником формування ціннісного ставлення студентів до майбутньої професії є мотивація, яку повинні застосовувати

викладачі вищого навчального закладу під час аудиторної та позааудиторної роботи студентів, розкриття значущості педагогічної професійної діяльності та стимулювання саморефлексії.

Список використаних джерел

1. Балл Г.О. Гуманізація загальної та професійної освіти: сучасна актуальність і психолого-педагогічні орієнтири / Г.О.Балл // Неперервна професійна освіта: проблеми пошуку, перспективи. – К.: Віпол, 2000. – С.134-157.
2. Бойко А. М. Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації (підготовка вчителя до формування виховуючих відносин з учнями): навч.-метод. посібник / Бойко А. М. – К.: ІЗМН, 1996. – 232 с.
3. Радчук Г. Ціннісні орієнтири сучасного студентства / Г.Радчук, М.Чайнська // Особистість у розбудові відкритого демократичного суспільства в Україні: зб. матер. II міжнар. наук.-практ. конф. – Дрогобич, 2005. – С.374-384.

*Завязун Альона, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Психологічний клімат у сім'ї як визначальна умова формування культури взаємин дітей

*Усі шкільні проблеми стоять і перед сім'єю, усі труднощі, які виникають
у складному процесі шкільного виховання, сягають своїм корінням у сім'ю.
В.О. Сухомлинський*

Людина від моменту народження потрапляє до певного життєвого середовища. Вона розвивається, виховується, навчається в ньому – взаємодіє з ним. Саме тут вибудовується її неповторний особистісний склад, визначаються можливості самостійно втручатися в життєдіяльність цього середовища – часто з намірами його вдосконалити відповідно до своїх переконань чи потреб. Життєве середовище має широкий спектр параметрів, що впливають на розвиток і функціонування людини. Незаперечна роль найближчого соціального оточення (родина, виховні заклади, коло спілкування тощо). Треба зважати й на специфічне фізичне оточення (умови, в яких живе індивід), соціокультурні обставини. Ці та інші фактори разом з генетично успадкованими утвореннями та конкретно-історичними соціокультурними умовами виховання мають принципове значення для розвитку індивіда.

Психологічний клімат сім'ї – це один із могутніх факторів емоційного впливу на дитину. Від атмосфери в сім'ї, морального обличчя батьків істотно залежать спрямованість активності дитини, її позитивне або негативне самопочуття, характер особистісних очікувань підліткової особистості щодо оточуючих людей [1, с. 7-9].

За останні роки вітчизняна психологічна література збагатилася значною кількістю робіт з проблем сім'ї, але низка важливих питань залишається дотепер актуальною. До них можна віднести психологічний

клімат у сім'ї, зокрема його вплив на виховання дитини. Значення спілкування в сім'ї та вплив його на формування особистості вивчали та досліджували такі вчені: В.Сухомлинський, Л.Бурова, Ш.Амонашвілі, Дж.Мід та ін.

Основна мета даної статті: з'ясувати, яким чином психологічний клімат родини впливає на культуру взаємин дітей.

Сім'я як первинний осередок суспільства і складне утворення стає об'єктом вивчення різних галузей наук. Існує чимало роз'яснень поняття "сім'я". Згідно з визначенням М.Соловйова, "сім'я – мала соціальна група (осередок) суспільства, найважливіша форма організації власного побуту, заснована на подружньому союзі та родинних зв'язках, тобто відносинах між чоловіком і дружиною, батьками і дітьми, братами і сестрами, та іншими родичами, які проживають разом і ведуть спільне господарство". За А. Харчовим, сім'я – це "історично конкретна система взаємовідносин подружжя, батьків і дітей, як малої групи, члени якої пов'язані шлюбними або родинними відносинами, спільністю побуту та взаємною моральною відповідальністю, соціальна необхідність у якій зумовлена потребою суспільства у фізичному і духовному відтворенні суспільства". Загалом сім'ю можна визначити як динамічну малу соціальну групу людей, поєднаних спільністю проживання (чи тимчасовою відсутністю) і родинними відносинами (шлюбом, кровної спорідненості, усиновлення, опіки, свояцтва), спільністю формування й задоволення соціально-економічних та біологічних потреб, любов'ю, взаємною моральною відповідальністю [3, с.231-240].

Будь-яка сім'я є інтимною соціальною групою, життя в якій має свою специфіку; люди які її створюють – індивідуальні й неповторні. Головне, що відрізняє сім'ї, – це характер атмосфери, яка панує в родинних стосунках. Характерний для тієї чи іншої сім'ї більш чи менш стійкий емоційний настрій прийнято називати психологічним кліматом (синонім – психологічна атмосфера). Він є наслідком сімейної комунікації, тобто виникає в результаті сукупності настроїв членів сім'ї, їх душевних переживань і хвилювань, ставлення один до одного, до інших людей, до роботи, до оточуючих, до суспільних подій [2, с.369].

Термін „психологічний клімат” нині широко використовують як психологи, так і представники інших наук. Дослідники Г. Моченов та М. Ночевник визначають психологічний клімат як емоційно-психологічний настрій, який формується в родині в процесі взаємодії її членів. Настрій з'являється внаслідок того, що при безпосередніх особистих контактах усі зв'язки між людьми набувають емоційно-психологічного забарвлення, яке визначається ціннісними орієнтаціями, моральними нормами та інтересами членів родини [5, с. 12-15].

А.Макаренко відзначав важливу роль батьків у формуванні особистості дитини та її стосунків із оточуючими. Приділяв значну увагу місцю і ролі батьківського авторитету в сімейному вихованні дітей. На допомогу батькам та вчителям А.С.Макаренко написав «Книгу для батьків».

Під психологічним кліматом слід розуміти відносно стійку атмосферу (психічний настрій) родини, що проявляється: у ставленні членів родини одне до одного; у ставленні до спільних родинних цілей, цінностей, уподобань.

Науковцями доведено, що для повного і гармонійного розвитку особистості дитини необхідно зростати в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові, взаєморозуміння. Тільки такі умови сприятимуть підготовці дітей до самостійного життя в суспільстві й вихованню їх у дусі загальнолюдських ідеалів, миру і власної гідності.

З метою визначення психологічного клімату в сім'ї як визначальної умови формування культури взаємин дітей нами було проведене опитування учнів 8 класу Романівської ЗОШ І-ІІІ ступенів Романівського району Житомирської області за розробленою анкетною «Мої стосунки з батьками». В опитуванні взяло участь 11 учнів. Результати вивчення виявилися такими: 45,5% учнів зазначають, що взаємовідносини в сім'ї довірливі, решта (54,5%) зазначили, що взаємовідносини напружені й конфліктні. Лише 18,1% учнів батьки не розуміють, повне взаєморозуміння властиве взаєминам 36,4% респондентів. Про недостатнє взаєморозуміння батьків і дітей свідчать 45,5% учнів.

Учні зазначили, що іноді прислухаються до думки батьків і вчителів (45,55%), що батьки, за змогою, допомагають у виконанні домашнього завдання (45,5%), 18,1 % респондентів зазначили, що у батьків немає часу на такі дрібниці.

54,6% учнів вказали, що батьки іноді обрушують свій гнів на дітей. Восьмикласники відмітили також, що найчастіше обговорюють шкільне життя з мамою (45,5%), а розкривають свої таємниці друзі (73%). 36,4% учнів відповіли, що батьки постійно звертають увагу на їх фізичний стан (поставу, зір), лише 27,2% вказали, що у батьків немає на це часу.

На питання «Чи будеш ти виховувати своїх дітей так, як виховують тебе батьки?» 18,2% відповіли, що абсолютно так само, 45,5% дещо змінять методи виховання, і 9% учнів цілком змінять методи виховання.

27,2% учнів відмітили, що не проводять вільного часу з батьками тому, що в батьків немає вільного часу. Решта учнів по-різному проводять час з батьками (організують спільне дозвілля, готують, грають і т.д.). Більшість учнів хочуть, щоб батьки більше часу проводили з ними і приділяли більше уваги їм.

Отже, класний керівник має знати особливості взаємовідносин учнів і їх батьків для того, щоб впливати на рівень культури сім'ї.

Взаємозв'язок із сім'єю, робота з батьками учнів дозволяє зробити процес виховання цілісним, єдиним, а отже, більш ефективним. Найважливішими елементами роботи класного керівника з батьками є: ознайомлення батьків з метою, завданнями, змістом і методикою навчально-виховного процесу в класі; організація психолого-педагогічного всеобучу батьків, вироблення єдиного педагогічного підходу до розв'язання завдань виховання; залучення батьків до спільної з дітьми діяльності, що дозволяє, як показує практика, збагатити зміст позаурочної діяльності дітей і підвищити професіоналізм здійснюваних справ, а також налагодити взаємовідносини дітей і батьків завдяки плідному спілкуванню в процесі вирішення класних справ [4]. Крім того, важливі ще два елементи взаємодії з батьками: це робота з батьківським активом і коригування виховання в окремих сім'ях – допомога у вирішенні ряду серйозних проблем виховання, розв'язання конфліктних ситуацій, надання правової й моральної допомоги дітям з неблагополучних сімей, вирішення проблеми всеобучу та ін.

Крім того, класний керівник повинен з учнями і батьками здійснювати освітньо-виховну діяльність. Зокрема, проводити спільні родинні справи, етичні бесіди, родинні свята, родинні семінари [3, с.243].

Доречними будуть також дні, місяці, приурочені сім'ї, під час яких класний керівник матиме змогу ознайомитися з соціально-економічними умовами виховання дитини в сім'ї, зрозуміти психологічний клімат у сімейному колективі.

Отже, лише злагоджена взаємодія школи і сім'ї сприятиме гармонійному вихованню особистості дитини.

Список використаних джерел

1. Маценко Л.М. Педагогіка сімейного виховання : навч. посіб. / Маценко Л.М. – К., 2011. – 292 с.
2. Кузьмінський А.І. Педагогіка : підручник / Кузьмінський А.І. – К.: Знання, 2007. – 369 с.
3. Зайченко І.В. Педагогіка: навч. посібн. / Зайченко І.В. – Чернівці, 2002. – 528 с.
4. <http://pidruchniki.com/11340614/pedagogika>
5. Єрастова Л. Вплив батьківського ставлення до дитини на розвиток її особистості / Єрастова Л. // Завуч. – 2004. – № 40. – С.12-15.

*Руслана Івоняк, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Естетичне виховання школярів засобами артпедагогіки

Протягом останнього десятиріччя в педагогічних науках активізувався пошук можливостей використання мистецтва для вирішення професійних соціально-педагогічних завдань. Завдяки цьому формується нова галузь наукового знання, яка має назву «артпедагогіка», що ґрунтується на синтезі педагогіки й мистецтва.

Артпедагогіка — синтез двох галузей наукового знання (мистецтва та педагогіки), який забезпечує розробку теорії та практики педагогічного процесу творчого розвитку дітей завдяки художньо-творчій діяльності (музичній, зображувальній, художньо-мовленнєвій, театралізовано-ігровій) [1].

На важливу роль мистецтва у навчанні й вихованні вказували дослідники: Л. Виготський, В. Кашенко, В. Тушева, Н. Кузан, Б. Юсов, Ю. Фохт-Бабушкін, А. Граборов, О. Гавель, Е. Бурно, Г. Бурковський, Н. Горобець, Ж. Демор, О. Караванова та інші.

Мета статті – визначити роль арттерапевтичних засобів у художньо-естетичному розвитку дитини.

Артпедагогіка відносно новий напрямок у педагогічній практиці, який має потужний потенціал, актуалізація якого дозволяє кардинально міняти дидактичні підходи до процесу навчання, виховання, розвитку особистості, організації та реалізації спільної інтелектуальної та емоційно-художньої діяльності педагога і вихованця.

Цілі арт-педагогіки – пошук, розробка та впровадження засобів, методів і технологій, які сприяють більш якісному та ефективному навчанню і вихованню.

Розвиток особистості засобами мистецтва має сприяти формуванню цілісного світовідчуття, створення морально й естетично повноцінного середовища спілкування з мистецтвом у всьому різноманітті його видів. Результат – спонукання дитини до прояву своїх творчих здібностей. Саме інтерес дитини до самої себе і до того, що її безпосередньо оточує, є одним із найбільш потужних чинників мотивації.

Виділяють різні види арттерапії залежно від засобу впливу: музикотерапія, бібліотерапія, імаготерапія, ізотерапія, кінезітерапія, казкотерапія, ігротерапія, пісочна терапія. Вони спрямовані на:

- формування у дитини з проблемами в розвитку естетичного ставлення до навколишнього засобами різних видів мистецтва;
- формування основ художньої культури, морально-естетичних якостей особистості дітей з різними порушеннями у розвитку;

- оволодіння дитиною певними художніми засобами вираження, притаманним різним видам мистецтва, і відображення з їх допомогою своїх почуттів, свого ставлення до світу, своїх творчих задумів;

- забезпечення і задоволення особливих потреб у вихованні та навчанні осіб з відхиленнями засобами різних видів мистецтва;

- організацію корекційно-компенсуючої, корекційно-розвивальної роботи з дітьми, заснованої на їх посильній участі в різноманітних видах і формах художньо-творчої діяльності (художньо-мовленнєвій, музичній, образотворчій, декоративно-прикладній, театралізованій) [2].

Артпедагогіка виходить за межі традиційної освіти, тому її метою можна вважати «розвиток особистісно- цілісного ставлення до мистецтва, здатність до сприймання, розуміння і творення художніх образів, потреб у художньо – творчій самореалізації та духовному самовдосконаленні» [3].

Нами проведене дослідження з учнями 8 класу в Скragлівській ЗОШ І-ІІІ ступенів Бердичівського району Житомирської області. У ньому брали участь 14 учнів класу, їхнім завданням було дати відповідь на тестове завдання опитувальника. Результати опитування виявилися такими. 57,3% учнів займалися хоча б одним із видів художньо-творчої діяльності, 35,7% – ні, й 7% – інколи. Школярі стверджують, що краще засвоюють навчальний матеріал з допомогою особливих символічних форм (малюнка, гри, музики, казки)?» – 43 %, і ще 43 % опитуваним символічний матеріал допомагає лише іноді у засвоєнні знань. 71% школярів легше засвоюють поетичні твори (пісню, вірш), якщо їх зміст проілюстровано музикою, картинами, малюнками тощо.

Окрім того, 64% учнів стверджують, що знання видів мистецтва, художньо-естетична обізнаність допомагають у спілкуванні, встановленні контактів із іншими.

Таким чином, відповіді учнів свідчать про те, що більшість учнів краще засвоюють шкільний матеріал за допомогою артпедагогічних засобів; що рівень їх художньо-естетичної культури допомагає в спілкуванні.

Дослідження показало, що заняття, які включають артпедагогічні технології, дають більший виховний, розвиваючий і навчальний ефект. В особливій символічній формі: через малюнок, гру, казку, музику – ми можемо допомогти дитині дати вихід своїм емоціям, переживанням, отримати новий досвід вирішення конфліктних ситуацій. Характер подібних занять залежить від індивідуальних труднощів дитини.

Артпедагогічні технології можуть бути реалізовані через такі форми роботи вчителя: нестандартні уроки з артпедагогічними засобами; інтерактивні методи навчання; розважальні конкурси, КВК, брейн-ринги; поетичні вечори; гуртки «юних акторів», художників, музикантів, режисерів та інше.

Список використаних джерел

1. Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании: учебник для вузов / Е.А. Медведева, И.Ю. Левченко, Л.Н. Комиссарова, Т.А. Добровольская. – М.: Академия, 2001. – 248 с.
2. Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании / Е.А. Медведева, И.Ю. Левченко, Л.Н. Комиссарова, Т.А. Добровольская. – М.: Academia, 2001. – 328 с.
3. Грабенко Т. Волшебная страна внутри нас: Программа эмоционально-волевого развития детей и подростков / Грабенко Т., Зинкевич-Евстигнеева Т., Фролов Д. // Тренинг по сказкотерапии. – СПб.: Речь, 2004. – С. 11 – 34.

*Олександр Ільєнко, студента III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Екологічна освіта як чинник морально-духовного розвитку особистості

Важливо сьогодні, щоб усі – дорослі й діти – стали на шлях співробітництва з природою. Тому одним із основних завдань у сучасній школі є виховання підростаючого покоління. Велику роль тут повинна відігравати початкова школа, яку можна розглядати як першу сходинку збагачення людини знаннями про природне і соціальне оточення, знайомство її з загальною, цілісною картиною світу і формування науково-обґрунтованого, морального і естетичного ставлення до нього.

У вирішенні цих завдань першорядну роль повинна відігравати екологічна освіта та екологічне виховання. На думку В. Сухомлинського, природа лежить в основі дитячого мислення, почуттів та творчості. Видатний педагог вважав, що формувати в людини ставлення до рідного краю як частки природи слід починати з раннього віку.

Настав час виховувати підростаюче покоління не у згубній традиції якомога більше брати у природи, а в іншому, притаманному українському народові, гармонійному співіснуванні з природою, раціональному використанні та відтворенні її багатств, у психологічній готовності оберігати природні цінності всюди і завжди.

Різні аспекти даної проблеми досліджували О.Журавльова, Т.Шаповалова та інші. У розвиток екологічної освіти в процесі спілкування з природою великий внесок здійснили відомі діячі педагогічної науки й освіти К.Ушинський, В.Огородніков, В.Сухомлинський та інші.

Мета статті – з'ясувати ставлення сучасних школярів до проблем довкілля та визначити шляхи гармонійного співіснування людини і природного середовища.

Під екологічною освітою розуміють такий розвиток волі, почуття, рис характеру, які б проявились у правильній (етичній) поведінці по

відношенню до природного середовища. Воно повинне бути добровільним і безперервним протягом усього життя людини.

Нами було проведено дослідження у 8 класі Миропільської загальноосвітньої школи Романівського району Житомирської області. У дослідженні брало участь 15 учнів. У методиці було представлено 10 запитань, на які дітям треба було дати відповідь. За результатами методики було визначено ставлення учнів до екології й навколишнього середовища.

100% опитаних люблять природу. 68% учнів зазначило, що екологія – наука про навколишнє середовище, 38% відповідей показало, що учні недостатньо розуміють значення екології для сучасної людини. 40% опитуваних вважають, що винищення лісу призведе до утворення полів, 20% – що будуть руйнуватися ґрунти, 18% вважають, що погіршиться повітря, та 22% – погіршиться природний баланс.

Для учнів усього класу доля природи небайдужа. 54% школярів відповіли, потрібно примусити прибирати людей після себе, для того щоб покращити довкілля, 36% учнів зазначили, що слід проводити роз'яснювальну та агітаційну роботу; 20% респондентів вважають, що варто накладати грошове стягнення для порушників. 90% учнів відповіли, щоб покращити стан довкілля, потрібно очищати території населеного пункту та розчищати русла річок. І лише 10% опитаних зазначили, що проблем не існує. Більшість із опитаних учнів були зацікавлені в тому, щоб вступити в молодіжну організацію чи групу, котрі проводитимуть діяльність із метою поліпшення екологічного стану навколишнього середовища.

Таким чином, можна побачити, що близько 90% учнів займають активну життєву позицію, не байдужі до екологічних проблем у рідному селищі. Опитування показало, що більшість дітей орієнтується в питаннях екологічного спрямування і мають бажання вступити в молодіжні організації й групи, котрі проводитимуть діяльність із метою поліпшення екологічного стану навколишнього середовища.

У школах природоохоронна освіта учнів проводиться в різних напрямках: на уроках, заняттях гуртків, під час проведення екскурсій. Школа покликана виховувати у школярів любов до рідного краю, навчати основ охорони навколишнього середовища. У загальноосвітній школі повинні проводитися дні, тижні, місяці екологічної просвіти та повсякчас здійснюватися діяльність із метою поліпшення екологічного стану довкілля.

Екологічна освіта – одне із актуальних завдань сьогодення, і шляхи її вирішення слід шукати негайно. Настав час, коли природа потребує термінової охорони. Людина повинна стати її захисником.

Список використаних джерел

1. Бенека А. Екологічна освіта: стан і завдання / Бенека А. // Рідна школа. — 1995. — №6. — С.33-35.
2. Вербицький В.В. Нам — 70. А насправді... / Вербицький В.В. // Рідна школа. — 1995. — №10.
3. Екологічне виховання учнів як основа для забезпечення екологічного майбутнього людини // Основи екологічних знань. — Тернопіль, 1994. — С.143-148.
4. Ковальчук Г.В. Екологічне виховання молодших школярів / Ковальчук Г.В. // Почат. шк. — 1987. — №4. — С.15-20.

*Марина Киричук, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Роль естетичного виховання у гармонійному розвитку особистості

Національне виховання в українській школі передбачає залучення молодого покоління до творчої участі в рідній та загальнолюдській культурі, примноженні її досягнень. Звідси — необхідність удосконалення художньої освіти та естетичного виховання підростаючих поколінь, розвиток у школярів почуття прекрасного [1, с.32].

Останніми роками зросла увага до проблем теорії й практики естетичного виховання як найважливішого засобу формування ставлення до дійсності, до людей, до себе, як засобу формування всесторонньо розвиненої, духовно багатой особистості.

У наш час проблема естетичного виховання, розвитку особистості, формування її естетичної культури — одне з найважливіших завдань, що стоять перед школою. Зазначена проблема розроблена досить повно в працях вітчизняних і зарубіжних педагогів та психологів. Серед них Д.Н.Джола, Д. Б. Кабалецький, Н. І. Киященко, Б. Т. Ліхачов, В.О.Сухомлинський, М. Д. Таборидзе, А. Б. Щербо та інші.

Мета статті — з'ясувати роль естетичного виховання у гармонійному розвитку особистості та виявити можливості засобів естетичного виховання у формуванні підростаючого покоління.

Естетика — це філософська наука про прекрасне в житті й мистецтві, про особливості пізнання і перетворення світу "за законами краси", про загальні закономірності мистецтва, художньої творчості й естетичного виховання. Естетичне виховання — це систематичний цілеспрямований вплив на особистість, орієнтований на формування її естетичних ідеалів, смаків і потреб, на вироблення здатності сприймати, переживати й оцінювати прекрасне у природі, житті, мистецтві й праці, на пробудження і розвиток її творчих здібностей і непримиренності до всього потворного і нікчемного в житті й діяльності. Влучно говорять: естетично вихована людина вміє бачити, розуміти і створювати прекрасне.

Якщо дитина матиме глибокі знання та уявлення про прекрасне, вона зможе відрізнати і правильно оцінювати потворне, трагічне, героїчне, комічне, величне. Якщо прекрасним є життя, то потворне — усе, що губить життя, заважає прогресу, спотворює людину. Трагічне — усе те, що викликає почуття смутку, горя, це події, які призводять до рішучої, нещадної боротьби двох сторін. Комічне — це все нікчемне, потворне, яке виступає як смішне. Естетичне виховання не обмежує своїх завдань формуванням почуття прекрасного, трагічного, комічного, потворного, а включає і формування здатності до творчого перетворення світу відповідно до об'єктивних законів розвитку світу і людської життєдіяльності. Уся тонкість і майстерність педагога в естетичному вихованні полягає в умінні встановити різницю між естетичним сприйняттям і сприйняттям як простим психічним актом [3, с. 43].

Вихователь має постійно спрямовувати увагу вихованців на відбір і нагромадження вражень, відповідних їхній уяві про прекрасне. Усе відоме, звичне, банальне в чуттєвому матеріалі потрібно відкинути, зняти або подати в новому ракурсі. Естетично розвинений індивід чутливо відгукується на коло впливів зовнішнього світу, і ці впливи глибокі й істотні, змістовні й життєві.

Завданням естетичного виховання є розвиток в учнів творчих здібностей, а саме: оригінальності, ухиляння від шаблону, ініціативності, наполегливості, високої самоорганізованості, колосальної працездатності. Естетика додає незадоволення досягнутим і постійне прагнення вдосконалюватися. Естетичний смак — така якість творчої особистості, яка забезпечує їй оригінальність сприйняття, розуміння і відображення оточуючої дійсності. Естетичні потреби — це мотиваційна сторона естетичних творчих здібностей, вона ніби спрямовує особистість на вчинки і дії, створення явищ і предметів, що відповідають емоційно-інтелектуальній єдності. Без естетичних потреб і естетичних творчих здібностей немає естетично творчої особистості [2, с.300].

Джерелами естетичного виховання є художня література, музика, образотворче, театральне мистецтво, кіно, природа, естетика шкільних приміщень, зовнішній вигляд учителів та учнів, взаємини між учнями і вчителями та ін. [4, с.25]. В естетичному вихованні учнів величезне значення має особистість педагога. Його поведінка, одяг, осанка, рухи, міміка, голос, тон — усе це має бути взірцем для учнів. Показники естетичної вихованості учнів — це і їх зовнішній вигляд, манера поводитися, розмовляти, вигляд їхніх підручників, зошитів тощо.

З метою з'ясування, як же впливає естетичне виховання на формування особистості учнів, проведено мікродослідження в Уланівській загальноосвітній школі I-III ступенів Хмільницького району Вінницької області, в якому взяли участь 18 учнів 9 класу.

Результати дослідження свідчать про таке: у 22 % – високий рівень естетичної вихованості; 72% – середній рівень; 6% – низький рівень. Так 56% учнів займаються спортом та туристичними подорожами, 39% – надають перевагу розвитку музичних здібностей, 28% – розвитку танцювальних здібностей, 22% – технічних, 11% – розвитку інтелектуальних здібностей. 50% учнів у навчальних заходах займають місце глядачів, 39% – беруть активну участь у ролі головних героїв, 28% – проявляють організаторські здібності, й лише 22% опитуваних є виконавцями. Щодо заходів, які проводяться у навчальному закладі, то 83% школярів влаштовують їхнє проведення, і лише 17% бажають внести щось цікаве та незвичне у їх проведення.

Щодо завдання прокоментувати вислів «Краса врятує світ» 56% дали ґрунтовне пояснення, 22% учнів не погодилися із цим твердженням, ще 22% учнів не змогли висловити своєї думки.

На нашу думку, для підвищення ролі естетичного виховання у гармонійному розвитку особистості класному керівникові потрібно:

1) залучати дітей до праці (прибирання, догляд за тваринами, праця в саду, на пришкольніх ділянках, у майстернях). Діти люблять працю, у процесі якої створюється щось красиве, незвичне;

2) естетичне виховання повинне відбуватися на кожному уроці. Цьому слугує і творчий підхід до вирішення пізнавальної задачі, й виразність слова учителя та учнів, і відбір та оформлення наочного і роздаткового матеріалу, й акуратність записів і креслень на дошці й у зошитах;

3) проводити екскурсії в природу, вечори і ранки, присвячені життю і творчості видатних українських і зарубіжних композиторів та виконавців тощо.

Отже, роль естетичного виховання у гармонійному розвитку особистості кожного учня класу залежить від його внутрішніх потреб учня й педагогічної підтримки вчителя та батьків. У школі діти можуть самовиражатися, виявляти свої здібності, схильності, й бачення красивого у кожного індивідуальне, але за мудрої педагогічної дії воно набуває розвитку.

Список використаних джерел

1. Зайченко І.В. Педагогіка: навчальний посібник / Зайченко І.В. – К.: Освіта України, КНТ, 2008. – 528 с.
2. Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посіб. / М. М. Фіцула. – К., 2009. – 559 с.
3. Мельничук С.Г. Педагогіка (Теорія виховання): навчальний посібник / С.Г. Мельничук. – К., 2012. – 288 с.
4. Естетичне виховання школярів. Питання теорії і методики / М.Д. Таборідзе, Д. До. Бусурамвілі, О.Г. Алавидзе й ін.; під ред. М.Д. Таборідзе. – М.: Педагогіка, 1988. – 378 с.

*Владислав Ковальчук, студент III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Згубний вплив на здоров'я підлітків шкідливих звичок та шляхи їх корекції

Нині усе більше людей страждають від таких шкідливих звичок, як *паління, алкоголізм і наркоманія*. Шкідливі звички і згубні пристрасті не з'являються самі по собі; в більшості випадків вони виникають від наслідування інших, соціальної невизначеності, психоемоційної неврівноваженості [1, с.55].

Діти підліткового віку прагнуть бути дорослими і наслідувати дорослих, але вони ще позбавлені життєвого досвіду, щоб правильно аналізувати зовнішній вплив. Саме тому в цьому віці відбувається швидке уловлювання шкідливих звичок. Підлітки за дії негативних факторів зовнішнього середовища нерідко переступають через рамки законності, стаючи неповнолітніми злочинцями. Даний період характерний нерозумінням і відкиданням поглядів батьків на навколишню дійсність. Нерідко конфлікти переростають у нерозв'язне нерозуміння дітьми своїх батьків і розривом між ними [2, с.38].

Девіантність поведінки як підсумок негативного впливу оточення на формування характеру в дітей юнацького віку та їх психосоціального розвитку є головною проблемою в роботі психологів, соціологів, педагогів з профілактики такої поведінки та реабілітації особистості [3, с. 56].

Розвиток негативних тенденцій поведінки у підлітків обумовлений перш за все потуранням або ж недбальством дорослих щодо даної проблеми. Недбале ставлення педагогів, психологів та вихователів, а тим більше батьків, ставить під загрозу безліч дитячих доль, які в будь-який момент можуть нікому непотрібними, покинутими, що стали на стежку злочинного світу, і цих дітей вже буде складно повернути до нормального життя, вселити їм віру в себе, у свої сили, можливості [4, с. 36]. Різні аспекти даної проблеми досліджували І. Булах, О. Жабокрицька, М. Заброцький, Н. Мирончук, А. Реан, О. Сватська та ін.

Мета статті – визначення впливу шкідливих звичок на організм підлітка та форм їх профілактики.

Складові здорового способу життя включають елементи, які стосуються всіх аспектів здоров'я, це:

- *усвідомлення цінності здоров'я* (домінуючий у світогляді людини духовний пріоритет і відповідна психічна установка);
- *відсутність шкідливих звичок* (тютюнової, алкогольної, наркотичної залежності, безладних, небезпечних статевих стосунків);
- *доступ до раціонального, збалансованого харчування* (у тому числі якісної питної води, необхідної кількості вітамінів, мікроелементів,

протеїнів, жирів, вуглеводів, спеціальних продуктів та харчових добавок);

- *умови побуту* (якість житла, умови для пасивного й активного відпочинку, рівень психічної й фізичної безпеки);

- *умови праці* (безпека не тільки у фізичному, але й у психічному аспекті, наявність стимулів і умов для професійного розвитку);

- *рухова активність* (використання засобів фізичної культури і спорту, різноманітних систем оздоровлення, спрямованих на підвищення рівня фізичного розвитку, його підтримку, відновлення після фізичних і психічних навантажень).

Ми живемо в складному світі, який постійно випробовує нас на міцність. Здорова, сильна духом людина розуміє, що життя – це боротьба і по-філософськи ставиться до тимчасових труднощів. Емоційно слабка і духовно незріла людина панікує перед проблемами, відчуває тривогу, непевність, а тютюн, як і алкоголь, і наркотики є універсальними протекторами: залежно від потреби розслабляють або стимулюють нервову систему, підвищують судинний тонус, дають почуття задоволення, при цьому не вимагаючи жодного напруження, вольової боротьби, цілеспрямованої, тривалої праці над собою і своїм життям [5, с. 88].

З метою дослідження ступеня поширення шкідливих звичок в учнів шкільного віку було проведено дослідження учнів сьомого класу Стовпинської загальноосвітньої школи I-II ступенів. З аналізу анкет було встановлено, що в класі 75 % школярів не палять, однак 25 % школярів почали палити, переважно через цікавість. Тривожним є факт, що 37,5 % учнів іноді вживають спиртні напої задля того, щоб підтримати компанію.

Очевидно, що шкідливі звички і згубні пристрасті в більшості випадків виникають від наслідування інших, соціально невизначеності, психоемоційної неврівноваженості. Достатньо лише раз випалити цигарку, вжити спиртне або наркотики, і велика ймовірність того, що в подальшому складно буде від цього відмовитися.

Схильність до шкідливих звичок у кожної людини розрізняється за часом звикання. Найменш захищеним до впливу шкідливих звичок (куріння, алкоголізму, вживання наркотиків) є організм підлітків та осіб, які не досягли повноліття, оскільки їхня психіка повністю не сформована і швидко реагує на зовнішній вплив.

У даний час психологи, соціологи, педагоги і медики стурбовані впливом шкідливих звичок на організм людини. Вони шукають шляхи виходу з ситуації, що склалася, та причини, які спонукали людину взяти цигарку, почати вживати спиртні напої, виявляти небайдужість до наркотичних речовин.

Одним із джерел негативної інформації є телебачення та інтернет, а також преса, де відображаються всі віяння «моди» нового покоління, в тому числі й реклама тютюнових виробів і спиртних напоїв. Найчастіше

творці рекламних відеороликів навіть і не замислюються про те, який вплив чинить їх інформація. Генна схильність також грає важливу роль у формуванні інтересу до шкідливих звичок, асоціальна поведінка батьків лише підтверджує дану схильність і т.д.

З огляду на це вагома роль у профілактиці шкідливих звичок належить школі, соціальним службам, й особливо класному керівнику. Саме класний керівник має бути ініціатором і організатором проведення превентивних дій через організацію екскурсій, зустрічей із людьми, які подолали згубні звички, заходів інформативного характеру, включення підлітків у агітаційну протидію шкідливим звичкам і т.д.

Список використаних джерел

1. Алексєєв Д.В. Шкідливі звички, їх негативний вплив / Алексєєв Д.В. – М., 2003. – 123 с.
2. Азаров Ю.Л. Сімейна педагогіка / Азаров Ю.Л. – М., 2003. – 40 с.
3. Александров А.А. Куріння і його профілактика в школі / Александров А. А. – М.: Медіа Сфера, 1996. – 96 с.
4. <http://www.khntusg.com.ua/node/465>
5. <http://www.refine.org.ua/pageid-5760-2.html>

***Наталія Ковальчук**, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Формування екологічної культури в учнів-підлітків

Екологічна освіта має бути всеохоплюючою, безперервною, диференційованою, міждисциплінарною, пов'язаною з практикою і спроектованою в майбутнє, виховувати екологічну свідомість, етику та культуру людей, сприяти гармонізації стосунків суспільства з природою.

Слід зазначити, що сьогодні існує потреба формування відповідального ставлення до природи як мети екологічної освіти, де потрібно враховувати: міждисциплінарність основ змісту екологічної освіти й комплексний підхід до екологічного виховання з опорою на міжпредметні зв'язки як обов'язкову умову цілісності знань і забезпечення єдності процесу навчання.

Аналіз наукової літератури показав, що екологічна культура молодого покоління була об'єктом дослідження багатьох учених. Проблемою формування екологічної культури учнів займалися В.Д.Іванов, О.В.Король, С.Г.Лебідь, О.Л.Пруцакова, Л.В.Шаповал, І.Г.Павленко.

Метою статті є обґрунтування необхідності здійснення екологічної освіти й виховання школярів.

Найвищий рівень культури екологічної поведінки підпорядкований принципу екологічного імперативу, який регулює ставлення людини до

природи, її поведінку, діяльність у природі й вимагає виключення будь-якої можливості руйнації природи [5]. Найбільш виразним показником культури екологічної поведінки підлітка є побутова діяльність, оскільки вона є звичною і практично неусвідомлюваною. Побут розглядається як сфера позавиробничого економічного і соціального життя особистості [4].

Тому з метою формування культури екологічної поведінки підлітків необхідно, по-перше, звернути увагу на побутові звички учнів, їх безпосередній та опосередкований вплив на природу. По-друге, важливо зорієнтувати школярів на усвідомлення та оцінку своєї поведінки стосовно природи. Таке спрямування виховного процесу найбільш ефективно у підлітковому віці, коли розвивається самосвідомість, висуваються нові вимоги до своєї особистості, норм та правил поведінки, принципів життя [1].

Г.П. Пустовіт зазначає, що формуванню здатності учнів до саморозвитку і самовдосконалення в екологічній діяльності сприяє навчально-пізнавальна, дослідницька діяльність екологічного змісту, участь у розв'язанні місцевих екологічних проблем, проведення масових природоохоронних заходів і конкретна природоохоронна робота учнів. Діяльнісний компонент змісту екологічної освіти він вважає провідним [2]. Найважче спрямувати учнів на екологічну діяльність. Тому в екологічному вихованні важливо впливати на вольові зусилля та свідому цілеспрямованість учнів. В. М. Синельников зазначає, що ефективність самовиховання залежить, багато в чому, від рівня розвитку моральних, вольових, інтелектуальних та інших якостей особистості. Саме рівень розвитку цих якостей обумовлює суперечності між бажанням і можливостями особистості та є головною спонукуючою самовиховання [3].

З метою виявлення рівня екологічної культури учнів було проведено анкетування восьмикласників Житомирського міського колегіуму. В опитуванні взяло участь 20 учнів 8 класу. До анкети були включені питання, які дозволяли з'ясувати взаємозв'язок між учнями та природою.

За результатами анкетування було визначено, що 19 учнів з класу (95 %) виявляють не досить позитивне й активно діяльне ставлення до природи, і лише 5% школярів усвідомлюють важливість ціннісного ставлення до природи. Це виявляється в недостатньо діяльному ставленні до збереження навколишнього середовища : такі учні не завжди виступають проти тих, хто шкодить природі, їх позитивні дії щодо природозбереження є ситуативними.

Саме на формування екологічно раціональних форм поведінки має бути спрямована діяльність класного керівника. Доцільними, на наш погляд, мають бути такі форми виховної роботи: екологічні акції, уроки доброти, екологічні свята, казки, уроки мислення в природі. Участь учнів

у екологічних проектах, дидактичні ігри екологічного змісту, екологічні виставки, експозиції та інше.

Список використаних джерел

1. Воспитание культуры поведения школьников (метод. рекомендации). – Мн: «Нар. Асвета», 1975. – 56 с.
2. Пустовіт Г.П. Поетапне формування здатності учнів до самостійного осмислення екологічних проблем / Г.П. Пустовіт // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 35. «Виховання дітей та молоді в контексті розвитку громадянського суспільства» – Херсон: Видавництво ХДУ, 2003. – С. 157–163.
3. Синельников В.М. Самовиховання як діяльність і його психологічні особливості / В.М. Синельников // Педагогіка і психологія. Вісник АПН України. – 2005. – № 3 (48). – 160 с.
4. Соціолого-педагогічний словник / С.У.Гончаренко та ін. (уклад.); В.В. Радул (ред.). – К.: Ексоб, 2004. – 304 с.
5. www.philsci.univ.kiev.ua.

***Тетяна Ковбар**, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Лихослів'я як проблема спілкування сучасних школярів

Сучасний етап суспільного розвитку характеризується трансформацією соціально-економічної, політичної, культурно-освітньої та інших сфер життєдіяльності. Нашому сьогodenню властиве загострення багатьох суперечностей, що вносить у життя певну напруженість та викликає появу негативних тенденцій у процесі соціалізації підростаючої особистості. Зростання напруженості в суспільстві, невизначеність моральних норм щодо нових умов призводять до підвищення агресивності людей, яка, перш за все, виявляється на вербальному рівні — вживанні у мовленні лихослів'я. Цю звичку від дорослих переймають і діти.

Проблема підвищення культури спілкування підростаючого покоління завжди була актуальною. У вітчизняній та зарубіжній психології нагромаджено великий матеріал із психології спілкування. Проте через певну втрату нашим суспільством зразків поведінки ця проблема набуває сьогodenні специфічного звучання. Нині йдеться не стільки про підвищення мовленнєвої культури учнів, скільки про необхідність зупинити процес поширення лихослів'я, яке поступово перетворюється не лише в ознаку агресивності та важковиховуваності, але й свідчить про наявність загальної проблеми культури спілкування в школі [1, с.121].

Аналіз літератури показує, що особливості спілкування вчителів та учнів ґрунтовно розглянуто в роботах О. Ф. Бондаренка, М. Й. Боришевського, А.Б. Добрович, І.А. Зязюна, Я.Л. Коломинського,

С.В. Кондратьєвої, Г.С. Костюка, Ю.О. Приходько, В.А. Семиченко, І.О. Синиці, Т.С. Яценко. Проблеми конфліктного спілкування дітей і дорослих отримали своє висвітлення у працях В.М. Оржеховської, В.О. Татенка, Т.М. Титаренко, Л.Б. Філонова, С.І. Яковенка, Н.В. Жутікової та ін. Однак недослідженими залишилися особливості спілкування дітей і дорослих у ситуаціях грубого порушення норм спілкування, приниження співрозмовника і провокації його на грубості [2].

На особливу увагу та вивчення заслуговує з'ясування психолого-педагогічних причин закріплення звички лихословити, особливості прояву в мовленні учнів та вчителів. Крім того, з огляду на значне поширення лихослів'я, важливо намітити шляхи попереджувальної роботи з ним [3].

Мета статті – виявити характерні прояви лихослів'я у сім'ї та шкільному середовищі, з'ясувати особливості лихослівної взаємодії та визначити форми роботи з його профілактики.

Нами було проведене анкетування з метою вивчення проявів лихослів'я в учнів. У дослідженні взяли участь учні 8-го класу Житомирської гуманітарної гімназії №23 м. Житомира.

Метою даного анкетування було з'ясувати психолого-педагогічні причини та особливості прояву лихослів'я в шкільному середовищі; визначити джерело надходження та рівень вживаності учнями лихослів'я.

Під час обробки результатів було виявлено, що 70% учнів вживають нецензурні слова, а 30% учнів до лихослів'я ставляться негативно.

За результатами анкетування було визначено, що джерелом надходження нецензурних слів для 50% школярів є старшокласники; 40% учнів дізнаються про них з телебачення; 10% від родичів.

Вживають школярі лихослів'я переважно знаходячись у поганому настрої – 50%; 10% учнів вважають, що саме такі слова допомагають краще висловити думку; для 10% учнів нецензурні слова – це просто звичка.

Отже, у результаті дослідження ми дійшли висновку, що молодіжне мовлення останнього десятиліття відрізняється особливою різкістю, брутальністю. Ці прояви мовної волі характерні для кризових періодів розвитку суспільства. Вживання інвективи, жаргонів, сленгу стало нормою. Маючи дані про причини поширення лихослів'я, особливості їх прояву, можна запропонувати попереджувально-корекційні заходи, які слід використовувати при розробці планів виховної роботи, підготовці й проведенні виховних заходів, що буде сприяти розвитку культури мовленнєвого спілкування в шкільному середовищі, а також у спілкуванні між учнями і батьками.

Як бачимо, лихослів'я є поширеним явищем у шкільному середовищі, однак ця мова, наповнена непристойними словами, лайкою, здатна розповісти про духовний стан школяра. Сократ говорив: «Яка

людина, така її і мова». Для того, щоб знизити рівень вживаності лихослів'я в школярів та сформувати негативне ставлення до нього, класному керівникові необхідно: формувати навички здорового способу життя; розширити знання дітей про шкідливі звички; спонукати учнів до морального самовдосконалення. Це можна проводити у вигляді бесіди, тренінгу, інтерактивної вікторини під назвою «Сила слова або отрута лихослів'я»; проводити анкетування «Лихослів'я в моєму житті» з метою самоаналізу та самоусвідомлення проблеми та інші.

Список використаних джерел

1. Широкоградюк Л.А. Психолого-педагогічні причини лихослів'я та особливості його прояву у шкільному середовищі: дис. канд. псих. наук / Широкоградюк Л.А. – К., 2001. – 177 с.
2. www.ukrlit.vn.ua/article/1106.html
3. www.psicholog.vov.ru/page4_2.php

*Олександра Колодюк, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Виховання емоційно-ціннісного ставлення до природи в молодших підлітків

Природне середовище було, є і буде незмінним партнером людини в її повсякденному житті. Ми черпаємо із скриньки природи всі наші багатства. Природа, її краса і велич залишаються нашим головним скарбом, нашою святинєю, якій непідвладний час.

Сучасна екологічна криза актуалізує проблему формування у дітей стійкого ціннісного ставлення до природи, утвердження екологічної свідомості молодого покоління. Важливо сьогодні, щоб усі дорослі й діти стали на шлях співробітництва з природою. На думку В.О.Сухомлинського, природа лежить в основі дитячого мислення, почуттів та творчості. Видатний педагог вважав, що формувати в людини ставлення до рідного краю як частки природи слід починати з раннього віку. В.О.Сухомлинський стверджував, що сама по собі природа не розвиває і не виховує. Залишивши дитину наодинці з нею, годі сподіватися, що вона під впливом навколишнього середовища стане розумною, глибоко моральною, непримиренною до зла. Тільки активна взаємодія з природою здатна виховувати найкращі людські якості. Будь-який вплив на духовний світ дитини набуває виховної сили лише тоді, коли поряд відбуваються інші такі самі важливі впливи [4].

Гуманістичні підходи до організації взаємодії дітей із довкіллям висвітлені у працях Ж.-Ж.Руссо, Я.Коменського, Г.Сковороди, А.Дистервега, Й.Песталоцці, К.Ушинського, С.Русової, А.Макаренка,

В.Сухомлинського та ін. [1, с.213]. Актуальними в контексті зазначеної проблеми є дослідження В.Анучина, Л.Архангельського, В.Вербицького, М.Верогіліна, А.Захлебного, І.Зверева, О.Плахотник, З.Плохій, А.Степанюк, І.Суравегіної, В.Червонецького та ін., у яких проблема екологічної освіти та виховання проаналізована з урахуванням нормативних, ціннісних та діяльнісних аспектів взаємодії учнів різних вікових груп із природою [3, с.213].

Дослідники майже одностайно констатують той факт, що шкільний урок з домінуванням дидактичної спрямованості, на жаль, не здатний забезпечити розвиток емоційно-ціннісних настановлень на взаємодію дітей із довкіллям, а також запропонувати необхідні умови для організації екологічно доцільної діяльності учнів у природі.

Мета статті полягає у виявленні ставлення молодших підлітків до природи, та розкритті ступеня їх взаємозв'язку із природою.

З метою визначення рівня сформованості у молодших підлітків емоційно-ціннісного ставлення до природи нами було проведено дослідження учнів 6-го класу Житомирської міської гуманітарної гімназії № 23 ім. М. Й. Очерета.

Для дослідження було розроблено анкету «Виховання емоційно-ціннісного ставлення до природи в молодших підлітків», яка містила 10 запитань по 3 варіанти відповідей, із яких потрібно було обрати лише одну відповідь. В опитуванні взяв участь 21 респондент.

Під час обробки результатів було виявлено, що більшість учнів усвідомлюють необхідність ціннісного ставлення до природи. Проте деякі відповіді свідчать про недостатній рівень ціннісного ставлення учнів до довкілля. Так було виявлено, що всі без винятку учні завдавали у своєму житті шкоду природі в тій чи іншій мірі, та це не означає, що діти її не люблять. Було визначено, що 70% опитаних подобається проводити час на природі, вони полюбують прогулянки на свіжому повітрі, їм це цікаво, також люблять виконувати різні справи у природі. 30% учнів захоплюють описи природи в книгах, однак більшість опитуваних не любить читати книжки про природу. Зображення природи на картинах дітям не дуже цікаво спостерігати; більшість дітей, спостерігаючи, як інші завдають шкоду природі, проходять повз, не звертаючи уваги. 62% опитуваних відповіли, що навколишня природа впливає на їхні думки, на природі людина стає спокійнішою, її стан поліпшується, чисте повітря покращує самопочуття.

Результати анкетування виявилися переважно позитивними, оскільки в учнів спостерігається здатність правильно оцінювати те, що їх оточує, здатність до взаємозв'язку з природою. Це можна пояснити тим, що класний керівник приділяє багато уваги цим дітям, проводить екскурсії, походи у музеї, розповідає на класних годинах про природу, тобто розвиває учнів духовно, а це має неабиякий вплив на виховання любові до

живого, до природи. Також учні 6-го класу вивчають біологію, географію, основи здоров'я. На уроках із цих предметів учні не лише здобувають певні теоретичні знання, а й набувають умінь та навичок, а це і спонукає їх до виявлення бережного ставлення до природи.

На нашу думку, для кращого взаємозв'язку людини із природою потрібно змалку виховувати в дітей любов до природи, розвивати в них повагу до живого. Дорослий має бути прикладом для молодшого покоління, зростаючи, вони будуть усвідомлювати, що потрібно берегти природу, бо природа – це людський скарб.

Як зазначає А. Степанюк, формування у молодших школярів ціннісного ставлення до природи буде ефективним за умов:

- системного набуття учнями еколого-природничих знань з орієнтацією на їх практично-діяльнісне впровадження;
- забезпечення емоційно-ціннісного підґрунтя взаємодії дітей з природою;
- залучення учнів до добродійних учинків у природі на основі краєзнавчого, гуманістичного та естетичного підходів;
- залучення батьків до формування у дітей ціннісного ставлення до природи [2, с.13].

Вище зазначене дозволяє зробити висновок, що емоційне, допитливе, турботливе ставлення до навколишнього світу є дорогоцінною якістю мислячої, відповідальної людини, а отже, передумовою і результатом екологічного виховання молодших підлітків.

Список використаних джерел

1. Экологическая педагогика и психология / Дерябо С.Д., Ясвин В.А. – Ростов-на-Дону: «Феникс», 1996. – 480 с.
2. Формування у школярів емоційно-ціннісного ставлення до живої природи. / Степанюк А. // Шлях освіти. – 1999. – №4. – С. 13.
3. Работа школьников по охране природы, ее образовательное и воспитательное значение: автореф. дисс. ... канд. пед. наук / Родова Л.А. – Алма-Ата, 1968. – 213 с.
4. Серце віддаю дітям / Сухомлинський В.О. // Вибр. тв. у 5 т. – К.: Рад. шк., 1977.

***Кравець Тетяна**, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Виховання у підлітків цінності природи

Ціннісне ставлення до природи і формування на його основі екологічної культури є обов'язковою умовою сталого розвитку суспільства, узгодження економічних, екологічних і соціальних чинників розвитку. Поява суттєвих екологічних проблем переважно обумовлена

низьким, а у деяких громадян початковим, рівнем екологічної грамотності, свідомості [1, с.51].

Особливого значення набуває формування відповідального ставлення людини до природи. Збереження здоров'я людей, забезпечення їх продуктами харчування, енергією, охорона природного середовища від забруднення і руйнації, збереження генетичної різноманітності біосфери стали глобальними проблемами, які потребують негайного вирішення. Зростає роль школи у формуванні відповідальності дітей і молоді за історичну долю країни, всебічний прогрес українського суспільства. Цілеспрямований процес формування відповідального ставлення школярів до природи в усіх видах навчальної, суспільно корисної діяльності та спілкування з природою складають сутність екологічної освіти та виховання, які конкретизують та поглиблюють основну мету – сформувати екологічну культуру шкільної молоді [2, с.45].

У цьому полягає актуальність даної проблеми. Загальні питання формування ціннісного ставлення школярів до природи досліджували: К. Бункер, Г. Плеханов, А. Луначарський, Г. Шульц. Окремі аспекти організації природоохоронної діяльності школярів представлені в працях Л. Виготського, А. Маслоу, К. Роджерса, К. Ушинського, В. Сухомлинського. Проблемою підвищення екологічної культури займаються такі вчені, як І. Моткін, С. Куркуленко, Л. Курняк, Н. Науменко. Вони вважають, що необхідність виховання екологічної культури пов'язана саме з реакцією на глобальну екологічну кризу. Негативні зміни в природному середовищі під тиском сукупної дії виробничих чинників істотно прискорились в останні десятиріччя. Тому збереження життя на землі залежить тепер безпосередньо від рівня і темпів виховання екологічної культури в молоді.

Мета статті – з'ясувати ставлення учнів до екологічних проблем та визначити шляхи підвищення рівня їх екологічної вихованості.

Екологічна культура людини – це засвоєна система наукових знань про взаємозалежність життя природи і людини, нормативні основи її господарської діяльності та поведінки в природі, а також сформована готовність до захисту природного середовища свого існування.

Екологічне виховання – педагогічна діяльність, спрямована на розвиток в учнів екологічної культури. Метою екологічного виховання є формування екологічної культури учнів [1, с.51].

Коли процес екологічного виховання становить систему, твірним чинником якої є мета, спрямована на збереження природних основ існування людини, то системною властивістю за цих умов стає мисленнєвий образ збережених або очищених від згубних результатів діяльності людини куточків природи, великих її регіонів або й усього глобального природного комплексу. Такий образ найчастіше формується

на уроках дисциплін природничого циклу, у різних формах позакласної та позашкільної роботи. У поєднанні із засобами образотворчого мистецтва, відповідної музики сформовані образи можуть справляти імпресивний вплив на учня [3].

Педагоги і батьки усвідомлюють важливість навчання школярів правилам поведінки в природі. І чим раніше починається робота з екологічного виховання учнів, тим більшою буде її педагогічна результативність. При цьому в тісному взаємозв'язку повинні виступати всі форми і види навчальної й позакласної діяльності дітей.

З метою виявлення даної проблеми нами було проведене опитування учнів 7- А класу Коростенської міської гімназії Житомирської області за розробленою нами анкетною. В опитуванні взяло участь 24 учні. До анкети було включено питання, які дозволяли з'ясувати ставлення учнів до охорони та збереження природи. Результати вивчення виявилися такими: для 71% учнів природа є основою життя; для 17% – це місце для відпочинку. Всі учні згодні з думкою, що після себе завжди потрібно прибирати на природі: так 46% опитуваних вважають, що людину, яка не прибирає після себе на природі, потрібно штрафувати людину, 50% – змушувати прибирати. 75% учнів цікавляться екологічними проблемами у своєму місті, зокрема, виділяють такі: надлишок сміття; викиди диму заводами, які є в місті; забруднення річки; 25% учням не цікава екологічна ситуація міста. 42% учнів ще не посадили жодного дерева; ще 42% опитуваних посадили 1- 3 дерева; 16% – більше 3 дерев, деякі – 6. Варто також відзначити, що 96% учнів зроблять зауваження і/або заборонять своєму другові, який спеціально для забави буде ламати дерево; 4% – ніяк не відреагують на такий учинок. Приємним є факт, що 92% учнів допомагають природі, зокрема: прибирають після перебування на природі, будують годівнички, збирають макулатуру, саджають дерева, не ламають дерев та квітів.

Вважаємо, що доречними будуть такі форми роботи класного керівника з вирішення даної проблеми: проведення суботників з учнями й батьками; акції зі збору макулатури; екскурсії до закладів, які здійснюють екологічну діяльність; захист наукових проєктів на тему: «Людина і світ природи», «Річки міста»; організація діяльності гуртків «Допоможи меншому другу», «Допоможи природі»; тематичні класні години; робота в куточку живої природи (догляд за кімнатними рослинами, тваринами), ін.

В екологічному вихованні слід звернути увагу на формування ціннісного ставлення до природи: усвідомлення цінності природи в житті людини, почуття особистої причетності до збереження природних багатств, відповідальність за них, здатність гармонійно співіснувати з природою, поводитися екологічно безпечно; критично оцінювати споживацько-утилітарне ставлення до природи; вміти протистояти

проявам такого ставлення доступними способами; активно брати участь у практичних природоохоронних заходах; здійснювати природоохоронну діяльність з власної ініціативи; займатися посильним екологічним просвітництвом; формування почуття відповідальності за природу як національну і загальнолюдську цінність.

Саме формування ціннісного ставлення до природи найважливішим виховним завданням класного керівника є становлення екологічної культури учнів [1, с.51-52].

Формування у дітей та підлітків відповідального ставлення до природи – складний і тривалий соціально-педагогічний процес. В умовах середньої освіти він спрямований не лише на оволодіння знаннями і вміннями, але і на розвиток мислення, емоцій, волі підлітків, їх діяльності із захисту, догляду, покращення природного середовища. Такого виду навчально-виховна робота передбачає розширення педагогічно організованих контактів з природою. Усе це направлене на формування соціально-активної життєвої позиції учнів – потреби відповідально ставитися до оточуючого середовища.

Сучасні позашкільні навчальні заклади еколого-натуралістичного напрямку вдосконалюють екологічну освіту і виховання підростаючого покоління, формують екологічне мислення і культуру, використовуючи різноманітні форми і методи природоохоронної діяльності. Вони забезпечують активно-дійовий характер екологічного виховання учнів, максимально наблизивши навчально-виховний процес до потреб охорони довкілля [4].

Слід пам'ятати, що природа вимагає від людини любові й поваги, турботи і бережливого ставлення, мета вчителя – навчити дітей любити, поважати природу, пізнати її чудовий світ. Учитель повинен дуже багато працювати над розвитком в учнів поваги і спостережливості, адже природа своєю різноманітністю, яскравістю фарб приваблює увагу дітей і позитивно впливає на їхній розвиток.

Любов до природи слід виховувати з раннього дитинства. «Дітей, що не вміють ще ходити, – писав Г. Ващенко, – треба частіше виносити на свіже повітря, щоб вони могли бачити рідне небо, дерева, квіти, різних тварин. Усе це залишається в дитячій душі, осяяне почуттями радості, й покладе основи любові до рідної природи» [5, с. 389].

Список використаних джерел

1. Кондрашова Л.В. Методика організації виховної роботи в сучасній школі: навч. посібник / Л.В.Кондрашова, О.О.Лаврентьева, Н.І.Зеленкова. – Кривий Ріг : КДПУ, 2008. – 187 с.
2. Брушлинский Ю.К. Психология мышления и проблемное обучение / Брушлинский Ю.К. – М.: Прогресс, 1994. – С.244.
3. http://pidruchniki.com/1080010435515/pedagogika/ekologichne_vihovannya
4. http://tourlib.net/statti_ukr/rykun.htm

*Ольга Кришук, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Сучасні проблеми виховання дитини у сім'ї

Сучасна сім'я є найважливішим соціальним середовищем формування особистості й ключовим інститутом виховання, який відповідає не лише за матеріальний добробут дитини, але й за її моральне обличчя, навчальний і культурний рівень життя. Саме в ній формуються гуманні моральні основи особистості, оскільки сім'я є визначальною «школою» взаємин із людьми. Проте в зв'язку із загостренням економічної ситуації в країні умови сучасного життя спонукають батьків працювати на двох-трьох роботах або ж далеко від дитини, що значно скорочує час спілкування з дитиною, збіднює соціально-комунікативні зв'язки, заважає підвищенню освітнього і культурного рівня батьків, знижує виховний потенціал сім'ї. Психологічний дискомфорт, нестабільна емоційна атмосфера в сім'ї, психолого-педагогічна некомпетентність батьків можуть спричинити формування неадекватної й негативної поведінки дітей і підлітків [1, с.110].

Проблеми взаємодії школи з сім'єю і педагогічної просвіти батьків висвітлені в сучасних дослідженнях Л.Бойко, В.Безлюдної, Н.Бугасць, Т.Виноградової, О.Докукіної, В.Іванової, О.Коберник, Т.Кравченко, М.Машовець, Л.Островської, А.Свиридова, В.Постового, О.Пухти, І.Хоменко, О.Хромової та ін. Педагогами розкриті різні аспекти організації взаємодії сім'ї й школи як дієвого чинника виховання дитини, що сприяє її успішній життєдіяльності в соціумі [4, с.112].

Метою статті є висвітлення стану виховання дитини та визначення напрямів співпраці школи і сім'ї у вихованні дітей. У сім'ї та школи спільна мета – виховати всебічно розвинену гармонійну особистість, здатну реалізувати себе в професійному, громадянському і сімейному аспектах.

Кінцевий результат спільної виховної діяльності сім'ї та школи – сформовані в дитини потреби в здоровому способі життя, розвинений інтелект і широкий усебічний розвиток, інтелігентність у спілкуванні, естетичне сприйняття світу. Принципи та підходи, які мають працювати на кінцевий результат, реалізуються в школі, але важливо, аби все життя дитини – її виховання і розвиток – базувалися на єдиній основі й у школі, й у батьківському домі.

З філософського погляду, взаємодія трактується як категорія, що відображає процеси дії різних об'єктів один на одного, їхню

взаємообумовленість, зміну стану, взаємоперехід. При цьому кожна з сторін виступає як причина іншої і як наслідок одночасного зворотного впливу протилежної сторони. Це означає, що вона певною мірою передбачає рівносильний взаємний вплив об'єктів один на одного й обумовлює рівномірний їх розвиток. З іншого боку, взаємодія зумовлює узгоджену діяльність взаємодіючих сторін стосовно досягнення спільної мети і результатів, вирішення учасниками значущої для них проблеми або завдання [3, с.17].

Взаємодія сім'ї та школи – складна проблема, що пройшла в своєму розвитку тривалий час, набуваючи різного сенсу, характеризуючись різними підходами до її вирішення на різних етапах поступу суспільства. І сьогодні взаємодія цих двох інститутів не втрачає своєї актуальності, наповнюючись новим змістом, що зумовлено процесами, які відбуваються як у системі освіти, так і в сім'ї. Дослідники по-різному підходять до розуміння взаємодії школи і сім'ї, виокремлюючи різні напрями цього процесу, такі як: залучення до управління навчальним закладом, робота в шкільному та батьківському комітетах, надання школі грошово-матеріальної допомоги, надання педагогічним колективом школи психолого-педагогічної допомоги батькам у вихованні дітей.

Нові реалії життя потребують врахування нових підходів до взаємодії сім'ї й школи. Не можна нехтувати тим фактом, що наше сьогодення на сутність взаємодії сім'ї та школи здійснило негативний вплив. Протиріччя, що існують у сучасних виховних підходах, позначаються на ефективності виховного процесу. Як наголошує Л. Маленкова, традиційна взаємодія школи і сім'ї у вихованні підростаючих поколінь, коли всі члени громади переймаються станом розвитку, виховання, соціалізації дітей, готові надавати необхідну допомогу навчальним закладам, а школи намагаються коригувати сімейні взаємини, професійно підтримуючи батьків і дітей в облаштуванні родинного життя, була властива виключно радянському суспільству. Разом з тим у країнах розвиненої демократії школа і сім'я за своєю суттю різні, відносно незалежні і є окремими інституціями: сім'я – інтимно-персональною, школа – соціальною [2, с.304].

У наш час ситуація дещо змінилась. Батьки на перше місце ставлять матеріальне забезпечення дітей, а вже потім турбуються про їх виховання. Спостерігається пониження рівня активності сім'ї у взаємодії з школою. Причини цього віднаходимо найперше у тому, що батькам через зайнятість на роботі або ж її пошуки не вистачає часу на спілкування із власними дітьми. Сумні реалії сьогодення – неблагополучні родини, сім'ї заробітчан, які також не сприяють укріпленню родинних зв'язків. З року в рік збільшується кількість неповних сімей, у яких діти суттєво страждають від недостатності батьківської уваги.

Аналізуючи результати опитування, яке було проведене серед учнів 7-го та 9-го класів Малосілківської школи Бердичівського району Житомирської області, можна побачити, що батьки мало цікавляться шкільним життям дітей, їхньою успішністю, недостатньо уважні до їхніх проблем.

Результати опитування вказують на те, що лише 20% батьків взаємодіють із школою. Основну інформацію про успішність своєї дитини вони дізнаються лише на батьківських зборах. Відсутня співпраця з класним керівником. За відповідями опитуваних, лише батьки 2 сімей із 12 приходять до школи з власної ініціативи. 70% опитуваних зазначили, що взаємовідносини між членами їхньої сім'ї є напруженими та конфліктними, і лише в 30% вони довірливі. Через таку байдужість батьків діти починають недостатньо серйозно ставитися до навчально-виховного процесу, що негативно впливає на їхню успішність. Тому вчителю важко вплинути на дитину, коли немає підтримки від сім'ї.

Діти також зазначили, що батьки їх зовсім не розуміють. Вони рідко проводять вільний час разом за якимось заняттям, а якщо трапляється вільна година, то тільки за переглядом телевізійних передач. Діти зазвичай не обговорюють своє шкільне життя з рідними. Немоżliво не звернути увагу на те, що 100% опитуваних вказали на відсутність допомоги при виконанні домашнього завдання. Це свідчить про байдуже ставлення батьків до навчання дитини. Також на питання «Чи будеш ти виховувати своїх дітей так, як виховують тебе твої батьки?» 80% опитуваних дали відповідь, що їхні методи виховання, переважно, будуть відрізнятися, 10% респондентів цілком усе змінять, і лише 10% відповіли, що абсолютно нічого не будуть змінювати. Такі результати свідчать про суттєві недоліки у вихованні дітей у сім'ях.

Таким чином, можна зробити висновок, що дитина, яка позбавлена батьківської ласки і любові, не бере участі у справах родини, не має постійних обов'язків, то в неї порушується емоційний зв'язок з рідними людьми, не повністю реалізується її потреба у спілкуванні з ними.

Отже, важливим є поєднання виховання дитини в сім'ї з вихованням її в колективі ровесників, а необхідність взаємодоповнюючого, взаємозбагачуючого впливу сімейного і шкільного виховання підтверджується наведеним аналізом.

Педагог має знати, з якої сім'ї прийшла в школу кожна дитина, яка структура цієї сім'ї, в якому стані перебуває родина і які тенденції зумовлюють її розвиток. Це зробить взаємодію педагога та батьків учнів більш конкретною, осмисленою та результативною. З огляду на це, доречними будуть такі форми співпраці школи і сім'ями учнів: спільні обговорення сімейних проблем, функціонування "Школи батьків",

запрошення батьків до участі у виховних справах класу, бесіди психолога з батьками, суспільно-корисна діяльність батьків і дітей та ін.

Список використаних джерел

1. Лодкина Т. Социальная педагогика. Защита семьи и детства: [учеб. пособие для студ. высших учебных заведений] / Лодкина Т. – М.: Изд. центр «Академия», 2003. – С 110-192.
2. Маленкова Л.И. Педагоги, родители и дети: [метод. пособ. для воспит., классных руковод.] / Маленкова Л.И. – М., 2000. – С.300-304.
3. Новые ценности образования / под ред. Н.Б.Крылова. – М. : Инноватор, 1996. – Вып. 6. – С.17-19.
4. Щуркова Н. Е. Школа и семья: педагогический альянс: [метод. пособ.] / Н.Е. Щуркова. – М. : Пед. общество России, 2004. – 112 с.

***Валентина Кутишенко, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)***

Рівень сформованості емоційно-ціннісного ставлення до природи в сучасних підлітків

До найактуальніших проблем сьогодення, що торкаються кожного жителя планети й від якого залежить майбутнє людства, слід віднести екологічні проблеми. Викликані недалекоглядним, нерозумним, необґрунтованим ставленням людини до природи, вони виникли не сьогодні й не вчора. Аналіз шкільної практики та результатів спеціальних досліджень засвідчує, що сучасна система освіти не забезпечує системного впливу на особистість молодшого школяра з метою подолання надмірного прагматизму стосовно навколишнього середовища [5, с. 20]. Школа потребує ефективних виховних технологій, спрямованих на гармонізацію стосунків у системі "учні-довкілля", результатом якої має стати формування у дітей ціннісного ставлення до природи. Гуманістичні підходи до організації взаємодії дітей із довкіллям висвітлені у працях Ж.-Ж.Руссо, Я.Коменського, Г.Сковороди, А.Дистервега, Й.Песталоцці, К.Ушинського, С.Русової, А.Макаренка, В.Сухомлинського та ін. [3, с. 213].

Сучасний етап розробки проблеми розширив і поглибив методологічне підґрунтя її вирішення в освітній практиці. Психолого-педагогічні аспекти взаємодії особистості та природи в контексті формування ставлення до навколишнього середовища розкриті в дослідженнях А.Ананьєва, І.Беха, Л.Божовича, Л.Виготського, С.Дерябо, О.Запорожця, О.Киричука, Г.Костюка, В.М'ясищева, В.Роменця, С.Рубінштейна, В.Ясвіна та ін. [3, с. 213].

Дослідники майже одноставно констатують той факт, що шкільний урок з домінуванням дидактичної спрямованості, на жаль, нездатний забезпечити розвиток емоційно-ціннісних настановлень на взаємодію

дітей із довкіллям, а також запропонувати необхідні умови для організації екологічно доцільної діяльності учнів у природі.

Мета статті – обґрунтувати актуальність проблеми виховання в учнів природодоцільної діяльності та виявити стан її сформованості у молодших підлітків.

Ціннісне ставлення до природи і сформована на його основі екологічна культура є обов'язковою умовою сталого розвитку суспільства, узгодження економічних, екологічних і соціальних чинників розвитку. «Ціннісне ставлення до природи формується у процесі екологічного виховання і виявляється у таких ознаках: усвідомленні функцій природи в житті людини, самоцінності природи; почутті особистої причетності до збереження природних багатств, відповідальності за них; здатності особистості гармонійно співіснувати з природою; поводитися компетентно, екологічно безпечно; критичній оцінці споживацько-утилітарного ставлення до природи, яке призводить до порушення природної рівноваги, появи екологічної кризи; вмінні протистояти проявам такого ставлення доступними способами; активній участі у практичних природоохоронних заходах: здійсненні природоохоронної діяльності з власної ініціативи; посиленню екологічному просвітництві» [4, с. 5].

Як зазначає А. Горелов, формуючи ціннісне ставлення до природи, необхідно виходити з наступного: головне, щоб дитина зрозуміла, що людина і природа взаємопов'язані, тому турбота про природу є турботою про людину, її майбутнє, а те, що шкодить природі, завдає шкоди і людині. Отже, дії, в результаті яких руйнується загальний для всіх нас дім, аморальні. У виховному процесі слід врахувати, що у ставленні вихованців до природи виявляються специфічні вікові особливості [2, с. 240].

Завдання сучасної освіти – формувати систему знань, поглядів і переконань учнів, які складають громадську відповідальність за стан навколишнього середовища як основу існування держави, готовність його поліпшувати шляхом прийняття необхідних екологічно грамотних рішень на основі нового стилю мислення і життя у злагоді з природою. Ця провідна ідея має розвиватися на всіх рівнях загальної освіти [1, с.15].

З метою визначення ставлення школярів до природи було проведено дослідження з учнями 6 класу Сушківської ЗОШ І-ІІІ ст. Коростенського району Житомирської області за розробленою нами анкетною. Участь брали 10 школярів.

Аналізуючи результати анкетування, можна виділити найбільш актуальне питання для суспільства у вихованні екологічного ставлення до природи: що є основною причиною забруднення довкілля. На це питання було три варіанти відповідей: 20 % учнів вважають, що основною причиною забруднення довкілля є промисловість; 30% вважає, що це

діяльність людини, а 50% – це сукупність різних причин. Очевидно, що всі варіанти відповідей є правильними. Але найбільшої шкоди завдає сама людина. Доцільним буде більше звернути уваги на це питання у вихованні підлітків. Для формування гуманного ставлення до природи потрібно розвивати екологічну свідомість та мислення школярів, практичний досвід раціонального природокористування, вміння приймати екологічно доцільні рішення у повсякденній життєдіяльності.

Загалом у ході дослідження виявлено, що лише у 20% підлітків фіксується високий рівень ставлення до природи, у 60% – середній рівень, у 20% – низький.

До високого рівня віднесено підлітків, які характеризуються чітким вираженням спрямованості на екологічні цінності в планах життєдіяльності й поведінки. Особистісне ставлення до природи, міцні та усвідомлені судження цих підлітків характеризуються чітким розумінням сутності основних екологічних понять і норм, умінням спиратися на них в оцінці поведінки людей і власних учинків. Підлітки цієї групи самостійно й активно беруть участь у заходах з охорони навколишнього середовища.

До середнього рівня сформованості ціннісного ставлення до природи належить більш чисельна група підлітків. Ці учні недостатньо володіють основними екологічними поняттями. Їм властиве знання основних екологічних норм, розуміння необхідності дотримання правил екологічної поведінки. Активна екологічна позиція ще не проявляється. У практичному житті більшість із них не користується отриманою інформацією або використовує її прагматично.

Підлітків, яких віднесено до низького рівня сформованості ціннісного ставлення до природи, відзначає вузькість екологічного кругозору, низький ступінь розвитку розуміння екологічних понять. Ці підлітки не здатні оцінити ті чи інші позиції відносно природи. Таким чином, за непрагматичного ставлення природа сприймається особистістю лише як джерело естетичного задоволення, і підлітки сприймають її об'єкт як джерело реалізації своїх потреб, поруч із тим існує чітке розуміння життєво важливої необхідності в природі.

Результати анкетування сформованості екологічної культури сучасних школярів свідчать, що шкільна система навчально-виховної роботи з екології спрямована переважно на набуття учнями певних екологічних знань. Екологічні проблеми просто констатуються, а природоохоронна діяльність має часто ситуативний або випадковий характер. Внаслідок цього виникає небезпека формування у школярів пасивної екологічної позиції. Щоб цього не трапилось, учителям слід пам'ятати, що особистісна екологічна позиція учнів виробляється лише в процесі активної природоохоронної діяльності. Саме в процесі безпосереднього залучення учнів до практичної природоохоронної

діяльності відбувається найефективніше засвоєння екологічних норм і вимог, усвідомлення наслідків будь-яких заходів наукового, виробничого та соціального змісту, пов'язаних із впливом на довкілля. Залучення учнів до виконання таких конкретних природоохоронних заходів, як здійснення моніторингу довкілля, екологічні конкурси, вікторини, ігри, виконання творчих завдань екологічного спрямування тощо, дозволяють учителям найкраще виявити пізнавальні екологічні інтереси школярів. Тим самим закладаються основи для виховання особистості з високим рівнем екологічної обізнаності, культури формування нового типу екологічного мислення та поведінки в навколишньому середовищі. Можливість збагачувати свої знання про природу рідного краю, вивчати і досліджувати її, розвивати екологічну культуру учнів надають екскурсії мальовничими куточками області та України. Під час екскурсії школярі вчаться поводитися у природі, не завдаючи їй шкоди, отримуючи естетичну і моральну насолоду від спілкування з природою. Таким чином, екологічна освіта і виховання спрямовані на забезпечення потреб особистості у творчій самореалізації, формування особистості з високим рівнем загальнолюдської культури, підготовку до активної професійної та громадської діяльності.

Таким чином, аналіз результатів анкетування свідчить про необхідність удосконалення змісту екологічного виховання й упровадження нетрадиційних форм екологічної діяльності підлітків у позаурочний час. З огляду на це, нагальною стає необхідність створення нових засобів та моделей, які сприяють ефективній формі навчально-виховного процесу, реалізація яких дала б змогу підвищити ефективність екологічного виховання підлітків.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. / І. Д. Бех. – К.: Либідь, 2003.
2. Горелов А. А. Экология: учеб. пособие. – М.: Центр, 2002. – 240 с.
3. Дерябо С. Ф. Экологическая педагогика и психология / Дерябо С. Д., Ясвин В. А. – Ростов-на-Дону: «Феникс», 1996. – 480с.
4. Основні орієнтири виховання. Програма Міністерства освіти і науки, Академії педагогічних наук, інститут інноваційних технологій і змісту освіти, Київ, 2007.
5. Родова Л. А. Работа школьников по охране природы, образовательное и воспитательное значение: автореф. ... дисс. канд. пед. наук / Родова Л.А. – Алма-Ата, 1968. – 20 с.

Вплив засобів масової інформації на особистісний розвиток школяра

Протягом останніх десятиліть телебачення викликає інтерес сім'ї, інших інститутів суспільства у зв'язку зі зростанням його впливу на особистісне формування дітей. Усе більший вплив на розвиток особистості з підліткового віку починають надавати засоби масової інформації та культури, пропаговані ними цілі й цінності життя, зразки поведінки. Впливом засобів інформації на підлітків та юнаків керувати важче, ніж впливом школи і сім'ї. Сьогодні поряд із відеоіграми популярним є проведення часу в мережі інтернет. Досвід розвитку світових відкритих мереж, особливо Інтернету, дозволяє говорити про початок нової ери в розвитку засобів і систем переробки інформації [2]. У таких мережах користувач сприймає себе і сприймається іншими як невід'ємний компонент єдиного інформаційного співтовариства.

ЗМІ – особливий вид соціального спілкування, через який кристалізується світогляд та ціннісні орієнтації суспільства. Засоби масової інформації сьогодні мають стати «гарантом демократичної правової країни, де поважають права людей, зокрема, через доступ до своєчасної та об'єктивної інформації». Це невід'ємний елемент, у якому функціонує людина [3]. Їхнього впливу уникнути неможливо.

Вивчення проблеми впливу засобів масової інформації на процес розвитку школяра досліджується у працях І. Беха, Г. Васяновича, Н. Волкової, О. Козлюка, Л. Кулагіної, О. Невмержицької та ін. Вплив телебачення на особистість дитини розглядається А. Гриценко, В. Клименко, Л. Кулагіною, О. Петрунью, М. Романівим, М. Семенюк, В. Скотним, Л. Черною та іншими.

Мета статті – вивчити вплив засобів масової інформації на особистісний розвиток школяра.

Вплив ЗМІ на виховання особистості не є основним. Він – один із багатьох. Виховний процес є багатосуб'єктивним, тобто в ньому беруть участь різні суб'єкти виховного впливу: дитячий садок, батьки, школа, громадські організації та ін. Упродовж зростання та становлення людини їхні впливи здійснюються у сукупності. Тому в реальній виховній практиці необхідно враховувати різноманітність впливів на моральний розвиток дитини.

Почуте через ЗМІ дитина сприймає як розумом, так і душею. Кожен фільм, кожна картину вона пропускає крізь призму своєї душі. І тут велике значення має, наскільки багатий її духовний світ, що регулює поведінку [4].

ЗМІ здійснює неоднаковий вплив на хлопців і дівчат. Усе залежить від уподобань, які їм притаманні. На відміну від дівчат, у вільних іграх хлопців переважають ситуації агресії – аварії, вбивства, війни. І якщо на дівчат більше впливає реклама, то на хлопців – мультиплікаційні фільми і бойовики. Герої з них стають еталонами для наслідування [1].

Для вивчення впливу засобів масової інформації на особистісний розвиток школяра було проведено дослідження учнів 8 класу Овруцької загальноосвітньої школи І-ІІІ ст. №4. Проаналізувавши результати можна зробити такі висновки щодо впливу засобів масової інформації на школяра: 23% учнів віддають перевагу телебаченню, 9% – радіо, 18% – пресі, 45% – інтернету, 5% – іншим ЗМІ.

Частота звертання до засобів масової інформації є такою: 64% учнів використовують ЗМІ щодня, 5% – кілька разів на тиждень, 9% – декілька разів на місяць, 13% – час від часу.

Щодо того, чи вважають вони отриману із ЗМІ інформацію істинною, то: 45% учнів дають ствердну відповідь, а 55% – ні.

5% учнів погоджуються з думкою, яка висловлюється у засобах масової інформації, 59% – не часто, але все ж таки погоджуються, 31% – інколи погоджуються, інколи ні, 5% – украй рідко.

14% учнів вважають правильним, що засоби масової інформації іноді «нав'язують» свою точку зору, 45% вважають, що у кожного має бути своя точка зору, 41% переконані, що все залежить від ситуації.

28% думають, що інформацію представлену в засобах масової інформації, повинен контролювати уряд, 37% – відповідне міністерство, 30% – народ, 5% – ніхто.

У більшості випадків користуються засобами масової інформації для: 9% – роботи; 32% – навчання; 18% – просвітництва, 13% – самоосвіти, 23% – розваги, 5% – спілкування.

9% учнів вважають, що засоби масової інформації повинні найбільше приділяти увагу політичній сфері, 13% – економічній, 32% – соціальній, 23% – культурній, 5% – духовній/релігійній, 13% – виховній/освітній, 5% – сімейній.

На думку учнів 8-го класу, в майбутньому найбільш популярним засобом масової інформації будуть: телебачення (9%), радіо (18%), преса (5%), інтернет (59%), окремі респонденти висловлюють сподівання, що винайдуть щось нове (9%).

Після обробки інформації можна зробити висновок, що діти надають перевагу інтернету та телебаченню, використовують їх щодня, не завжди довіряють поданій інформації, але часто погоджуються з думкою, яка висловлюється у засобах масової інформації; більшість із них вважають, що у кожного повинна бути своя думка; більшість використовує засоби

масової інформації для навчання; і все ж таки вважають, що інтернет у майбутньому і надалі буде популярним.

Однією з причин, що негативно впливає на формування морально здорового способу життя, є нестача знань та інформації, що повинні надаватися з державних і суспільних структур. Проте, на нашу думку, не лише нестача інформації, як вести здоровий спосіб життя, впливає на його формування [5]. Згубнішим є показ улюблених героїв із цигаркою у роті чи келихом у руці, а також реклама тютюнових та алкогольних виробів.

Отже, вплив засобів масової інформації на особистість є як позитивними, так і негативними. Позитивні впливи науковці передусім пов'язують із наслідками перегляду телепрограм, що сприяють: духовному збагаченню дітей та молоді, виробленню правильного ставлення до життя, активної життєвої позиції, соціальному зростанню. Телебачення значно розширює знання, удосконалює мислительні операції: узагальнення, класифікацію, порівняння, систематизацію, конкретизацію, розвиток причинно-наслідкового мислення, а також поліпшує запам'ятовування. Повідомляючи про значущі факти, події, процеси, воно формує певне ставлення до цієї інформації, тобто самостійність у мисленні, сприяє формуванню професійної спрямованості особистості в цілому і її професійному самовизначенню.

На нашу думку, позитивні впливи можуть бути забезпечені лише методично правильним підходом до використання телепрограм та інтернету, так як це є найбільш поширеним джерелом отримання інформації. З цією метою варто організовувати різні пізнавальні проекти, які діти зможуть виконати за допомогою ЗМІ та проводити їх показ.

Список використаних джерел

1. Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия и контроль / Л. Берковиц. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2001. – 448 с.
2. Психологічний журнал. – 2004. – Т 25, № 1. – С. 90.
3. Діти роблять те, що бачать: вплив сучасних ЗМІ на дітей та підлітків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.credo-ua.org/2010/03/17829>
4. Невмержицька О. Християнські цінності – основа становлення моральності особистості у громадянському суспільстві / О. Невмержицька // Релігія. Особистість. Громадянське суспільство: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – Луганськ, 2003. – С. 88 – 90.
5. Юрій М. Ф. Людина і світ / М. Ф. Юрій. – К. : Дакор, 2006. – 460 с.

Роль спілкування у встановленні гуманних взаємин підлітків

Формування людини як особистості, її якостей, цінностей, потреб відбувається безпосередньо через спілкування. Дефіцит спілкування, що виникає, може викликати напруженість у стосунках. У спілкуванні необхідно розуміти, що кожна людина є унікальною особистістю, є найбільшою цінністю суспільства [4]. Розвиток суспільства істотною мірою залежить від розвитку гуманних взаємин людей. У цьому контексті актуальності набуває проблема гуманних взаємин підлітків у загальноосвітніх закладах.

Основною рушійною силою, яка визначає характер міжособистісних взаємин та поведінку підлітків, є потреба у спілкуванні. „Спілкування – це взаємодія між людьми, в процесі якої розвиваються, проявляються і формуються їх особистісні взаємини”.

Проблемі формування гуманних взаємин значну роль приділяли видатні психологи: Б. Ананьєв, І. Бех, П. Блонський, С. Рубінштейн, Д. Фельдштейн та інші. Проблема формування гуманності, гуманізму та гуманних стосунків досліджували відомі учені-педагоги Ш. Амонашвілі, В. Білоусова, І. Бужина, К. Гавриловець, І. Каїрова, В. Киричок, К. Орлова, В. Сухомлинський, С. Шацький та інші.

Мета статті – розкрити і дослідити умови формування гуманних взаємин підлітків у школі та вплив спілкування на їх розвиток.

Осмислення категорії "гуманні відносини" здійснюється в процесі аналізу наукових понять "гуманність", "відносини." Гуманність (лат. *humanus* — людський) — любов, увага до людини, повага до людської особистості; добре ставлення до всього живого; людяність, людинолюбство [2, с.41]. Відносини розглядаються як категорія, що характеризує взаємозв'язок елементів певної системи. Взаємовідносини, які виявляє особистість, є формою її зв'язку з навколишнім світом, вияв притаманних їй соціальних якостей у певних об'єктивних умовах. Прояв особистістю ставлення завжди є її взаємодією з тими чи іншими об'єктами реального світу, оскільки з дій людей складаються їхні відносини [3].

Гуманні взаємини – це такий вид взаємодії з людьми, в ході якої у них виявляється потреба в прояві турботи про оточення, розвиваються гуманістичні почуття (добррозичливість, симпатія, дружелюбність, співчуття, повага, нетерпиме ставлення до грубості та жорстокості), що виявляється у свідомо значущій мотивації, поведінці та діяльності в колективі в різноманітних ситуаціях. Підлітковий вік є сенситивним для формування гуманних взаємин, оскільки особливого значення набуває

становлення особистої життєвої позиції підлітка; виявляється інтерес до інших людей, їхніх поглядів, ціннісних орієнтацій, поведінки [1, с.76].

У підлітковому віці спостерігається остаточне формування комунікативних здібностей в учнів. Його основне формування відбувається під впливом спілкування з однолітками. Нами було проведено дослідження учнів сьомого класу Червоненської загальноосвітньої школи I-III ступенів Андрушівського району Житомирської області. Результати характеризують рівень розвитку комунікативних здібностей учнів класу.

Рівень розвитку комунікативних здібностей	Кількість балів	Відсоток учнів
1	1 - 4	-
2	5 - 8	9,9%
3	9 - 12	20,4%
4	13 - 16	52,9%
5	17 - 20	17,6%

Аналіз результатів дає можливість встановити рівень розвитку комунікативних здібностей учнів сьомого класу і за результатами отриманого анкетування скласти приблизну картину розвитку учнів.

За проведеною методикою встановлено, що більша частина класу, а саме 52,9% учнів, досягли 4 рівня розвитку комунікативних здібностей, що свідчить про високий рівень комунікативних здібностей респондентів опитування. Підлітки швидко пристосовуються до нового колективу, умов, у яких вони перебувають, прагнуть нових знайомств та спілкування, надають перевагу спілкуванню з друзями і рідними, більш активні при знайомстві з новими людьми, беруть ініціативу в спілкуванні на себе.

Третього рівня розвитку комунікативних здібностей досягли 5 учнів, що становить 20,4 %, це приблизно п'ята частина учнів класу, тобто значна кількість учнів має середній рівень розвитку комунікативних схильностей. Такі діти не прагнуть до спілкування, частіше за все проводять час на самоті, мають деякі труднощі при встановленні контактів між людьми, важко пристосовуються до нового колективу. Зазвичай важко сприймають критику, але самі не відстоюють власної точки зору, уникають прийняття самостійних рішень і рідко проявляють ініціативу.

П'ятого, найвищого, рівня досягнуло троє підлітків, що становить 17,6% від загальної кількості учнів у класі. Ці діти мають найбільш розвинені комунікативні здібності. Для них є характерним швидке орієнтування у незнайомому суспільстві, легко знаходять спільні інтереси з новими знайомими, однолітками і старшими. Звикли самостійно приймати рішення, завжди відстоюють свою точку зору, легко знаходять вихід із будь-якої ситуації.

Другого рівня розвитку комунікативних здібностей досягло 9,9% учнів. Цей показник є досить високим, і це означає те, що значна кількість

учнів важко пристосовується до нових умов, їм важко знаходитися в компанії з однолітками, а тим більше вступати з ними у конструктивний діалог. Діти замкнені в собі, бояться бути розкритикованими. Таким дітям рекомендована допомога психолога у подоланні кризи у спілкуванні з однолітками.

Для подальшого розвитку комунікативних здібностей класному керівникові необхідно запроваджувати в роботі виховні заходи, які спрямовані на залучення усіх учнів класу до діяльності. Потрібно проводити індивідуальну роботу з учнями, чий розвиток комунікативних здібностей менший, ніж у інших дітей. Здійснювати виховну діяльність повинен не лише класний керівник, але й шкільний психолог, соціальний педагог та батьки. Лише за спільної злагодженої роботи усіх виховних інститутів можливий позитивний вплив на особистість.

Для встановлення гуманних взаємин підлітків класний керівник повинен використовувати такі форми дозвільного спілкування, як: «Вогники», чаювання, дні іменинників, вечори відпочинку, вечори танців, дискотеки, «телеміст», ігрова година, вечір «Від усієї душі», клуб вихідного дня; виїзди за місто з багаттям, турпоходи й інше. Доречними є ігрові форми виховного впливу: ігри активного відпочинку, інтенсивного навчання (ділові, тренінги, ігри, що навчають і розвивають, комп'ютерні, інтелектуальні тести), психологічні ігри (взаємодії і підготовчі), тренінги спілкування, творчі ігрові вечори), комунікативні ігри, дискусії, «мозкові атаки», ділові ігри, сюжетно-рольові й ін.). Вибір і створення нових форм визначається як цілями виховання конкретного колективу, так і загальною метою виховання.

Список використаних джерел

1. Канішевська Л. В. Формування гуманних відносин у підлітків у позаурочній діяльності: наук.-метод. посіб. / Л. В. Канішевська. – К., 2012. – 165 с.
2. Канішевська Л. В. Крокуємо до соціальної зрілості : наук.-метод. посіб. / Л. В. Канішевська. – К. : Ін-т проблем вихов. НАПН України, 2011. – 175 с.
3. file:///C:/Users/%D0%9E%D0%BB%D1%8F/Downloads/Nzspp_2012_5_23.pdf
4. <http://intkonf.org/timchuk-tv-spilkuvannya-yak-zasib-gumanizatsiyi-vzaemin-mizh-studentami/>

*Іванна Микиташи, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Колективна діяльність школярів як чинник гуманізації їх взаємин

«Колектив лише тоді є колективом і, отже, великою виховною силою, коли він увесь час духовно зростає. А це можливо лише там, де сьогодні кожен розумніший, розвиненіший, щедріший серцем, ніж учора».

В.О. Сухомлинський

Колективізм — не тільки результат виховання, але й процес, і комплекс засобів, які формують свідомість, погляди, переконання, вчинки людей. Життя і праця в колективі є школою становлення буквально всіх рис особистості. Від того, які ідеї лежать в основі трудових, духовних, морально-естетичних взаємовідносин між членами колективу як людської спільки, залежить становлення понять і уявлень особистості про добро і зло, про обов'язок і справедливість, честь і гідність [1, с. 450].

Проблема впливу колективу на особистість не є новою для педагогіки. Ще Ян Амос Коменський досліджував цю проблему. Теоретичні основи концепції виховання в колективі були розроблені в радянській педагогіці А.Макаренком, В.Сухомлинським, Т.Конніковою, Л.Новіковою, М.Красовицьким та ін.

В одній зі своїх праць К.Ушинський зауважив, що „людина — предмет виховання, а виховуватись та розвиватись вона може лише у колективі”. Процеси розвитку особистості й колективу нерозривно пов'язані один з одним. Розвиток особистості залежить від рівня розвитку колективу, структури сформованих у ньому ділових та міжособистісних відносин. З іншого боку, активність вихованців, рівень їх фізичного і розумового розвитку, їх можливості та здібності обумовлюють виховну силу і вплив колективу. Оскільки кожен учень щодня перебуває в класі, то й клас (свідомо чи несвідомо) впливає на нього. Тож, як бачимо, проблема колективу доволі актуальна і потребує обговорення [2, с.185].

Одним з основних завдань національної програми "Освіта" ("Україна XXI століття") є демократизація та гуманізація навчально-виховного процесу, створення умов для опанування учнями надбаннями національної та загальнолюдської культури, виховання у них високих моральних і громадських якостей.

Педагогічні ідеї, що сприяють гуманізації освітньо-виховного процесу, знайшли своє відображення у працях Ш. Амонашвілі, С.Васильченка, А. Дистервега, О. Духновича, Е. Еріксона, Л. Занкова, Я.Коменського, А. Макаренка, С. Миропольського, Ж.-Ж. Руссо, В.Сухомлинського, К. Ушинського, С. Шацького та ін. [4].

Гуманізація — це прогресивний рух епохи Відродження, який проголосив принцип вільного розвитку людської особистості, ставлення до людей, перейняте любов'ю, турботою про її благо, повагою до людської

гідності. Гуманізм у педагогіці – складне, багатовимірне явище. Його не можна звести до простої формули "любов до дітей", хоча без неї неможливий ніякий гуманізм.

Гуманізм – серцевина педагогічної концепції В.О. Сухомлинського. Людина – найвища цінність, і саме в перші роки шкільного життя у дітей необхідно виховати доброту, взаємоповагу, співчуття, терпіння. Він писав, що людина стає лише тоді людиною, коли любить людей. Любов до людей – це твоя моральна серцевина. Живи так, щоб твоя серцевина була здоровою, чистою і сильною [5].

Мета статті — сформулювати уявлення про виховну силу колективу; дослідити, як під впливом колективної діяльності відбувається гуманізація взаємин учнів; визначити методи роботи класного керівника і шляхи подолання проблем, що виникають у взаємовідносинах школярів.

Колектив — соціальна група людей, об'єднана на основі суспільно значущих цілей, загальних ціннісних орієнтацій і спільної діяльності. Для колективу характерні стосунки відповідальної залежності між його членами і наявність органів самоврядування. Він відрізняється морально-психологічною єдністю, поєднанням особистих і колективних інтересів, динамізмом життєдіяльності [2, с.180].

Життя колективу — це тисячі й тисячі найнесподіваніших і найтонших доторкань людини до людини: серця до серця, думки до думки, радості до горя, радості до радості, щастя до сум'яття й безнадії... Від того, хто веде вихованців вузькою стежинкою морального вдосконалення і самовдосконалення, залежить, зрештою, якими стануть серця, що доторкаються щохвилини одне до одного, — ніжними й чутливими чи шкарубками, затверділими [1, с. 434].

Вагома роль у вихованні колективу належить педагогу, в особі якого "вихованці знаходять провідника до вершин моральності, в його словах сприймають заклик бути вірними своїм благородним переконанням і непримиренними до зла, неправди, свавілля" [1, с. 446].

С.Г. Карпенчук наголошує, що однією із безперечних умов створення, розвитку і становлення колективу, формування особистості є діяльність. Тільки в колективній різноплановій діяльності можливе здійснення органічної єдності особистого і суспільного, тільки в процесі суспільно корисної діяльності в шкільному колективі виховуються такі загальнолюдські цінності, як сумлінне ставлення до праці, почуття відповідальності за доручену справу, вміння враховувати спільні інтереси, трудова активність, бажання допомогти товаришам, уміння підкорятися, керувати тощо [3, с.135].

Колективні відносини — це, насамперед, різні практичні форми товариського співробітництва в досягненні спільних цілей. Внутрішньоколективні відносини — результат взаємного сприйняття,

пізнання, оцінки людьми один одного. Виникнення їх зумовлене фактором безпосередньої взаємодії членів колективу в процесі спільної діяльності й спілкування, що відбувається на її основі [3, с. 158-159].

Як зазначає В.О. Сухомлинський, колективне одухотворення працею, в якій беруть участь усі, — це емоційний стан, який нічим не можна замінити... Захоплений колективним поривом, стає працьовитим, старанний і найінертніший, найледачіший. Для ледачого, того, хто не звик до праці, цей стан колективного натхнення відіграє особливо важливу роль. У цьому стані людина пишається тим, що вона зробила й робить, пишається собою, і тільки завдяки цьому стає чутливою до думки про неї, оцінки її праці іншими людьми. Найточнішим і найсправедливішим дзеркалом, в якому маленька людина бачить себе, є колективна праця. Тільки завдяки цьому дзеркалу в людини виробляється здатність переживати докори сумління, коли щось не зроблено або зроблено не так, як слід [1, с. 438].

“Мудра влада колективу” допомагає особистості подолати риси егоїзму, байдужості, визначити громадянську позицію, брати участь у творчій, гуманістично спрямованій діяльності на благо інших людей.

З метою з'ясування, чи дійсно під впливом колективної діяльності відбувається гуманізація взаємин учнів, нами було проведено мікродослідження в Буртинській загальноосвітній школі Полонського району, Хмельницької області, в якому взяли участь 9 учнів 8 класу.

Учням були роздані заздалегідь розроблені анкети, які включали в себе 16 запитань різного характеру. Анкетування проводилось анонімно.

Результати дослідження свідчать про таке: 100% учнів відмічають, що взаємовідносини у класному колективі товариські, але не дуже міцні; у ставленні однокласників один до одного переважають розуміння, довіра, готовність допомогти (як у навчанні, так і у вирішенні деяких особистих питань). 88,8% дітей визнають, що хлопці дружать із дівчатами і захищають їх. Частина учнів стверджують, що: однокласники не завжди терпляче й уважно вислуховують один одного — 55,5%; у класі наявні напружені та конфліктні стосунки між деякими учнями — 33,3%; є діти, які звертаються до інших прізвиськами — 22,2%. На питання "Чи є хтось із однокласників для тебе авторитетом?" 100% відповідей були заперечливими.

Як бачимо, взаємовідносини між учнями потребують корекції. Необхідно змінити їх так, щоб клас став більш дружнім і покращилося ставлення один до одного. Можна зробити висновок, що колектив як людська спільнота, утворює систему колективістських стосунків і є основним чинником формування громадської сутності особистості, розвитку її індивідуальності. Як писав А.С. Макаренко, законом згуртування колективу є прагнення до досягнення значущих суспільних цілей. Вони об'єднують колектив, підсилюють взаємну відповідальність,

підвищують вимогливість колективу до кожного члена, створюють мажорний тон у колективі. Залучення учнів до різнопланової діяльності сприятиме підвищенню ефективності їх міжособистісного спілкування. Колективні відвідування театру, організація екскурсій, підготовка та проведення шкільних свят і вечорів, участь у художній самодіяльності й інших заходах, участь у дитячо-юнацьких організаціях, колективна трудова діяльність – допоможуть об'єднати дітей у повноцінний колектив, який формується на засадах відкритості щодо нового досвіду, ідей, мобільності, толерантності, свободи, вільної орієнтації, плановості, довіри до оточуючих.

Список використаних джерел

1. Педагогіка: Хрестоматія / уклад.: А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко. — [2-ге вид., стер.]. — К.: Знання-Прес, 2006. — 700 с.
2. Волкова Н.П. Педагогіка: посібник для студ. вищих навч. закл. / Н.П.Волкова. — К.: Видавничий центр «Академія», 2002. — 576 с.
3. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання: навч. посібник / С.Г.Карпенчук. — К.: Вища шк., 1997. — 304 с.
4. <http://disser.com.ua/contents/27696.html>
5. <http://refdb.ru/look/3985776-p9.html>

*Тетяна Муравська, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Розвиток екологічної відповідальності в учнів 7-9 класів

Формування екологічної відповідальності, гармонійних відносин людини й природи посідає в Україні особливе місце. Чорнобильська катастрофа, високий рівень радіаційної, хімічної забрудненості довкілля призвели до зростання захворюваності й смертності населення, скорочення тривалості життя, безповоротного зникнення численних видів рослин і тварин. Тому ставлення людини до природи розглядається як важлива характеристика особистості. У зв'язку з цим одним із напрямків сучасної системи освіти є екологічне виховання учнів у школі, зокрема розвиток екологічної відповідальності учнів, позитивного ставлення до навколишнього світу.

Вивчення літературних джерел виявило, що на роль та місце природи в процесі виховання підростаючих поколінь вказували такі педагоги минулого, як Я.А. Коменський, Ж.Ж. Руссо, Г. Песталотці, Ф.Гумбольдт. Серед вітчизняних педагогів вплив знань про природу на формування моральних якостей особистості та ставлення її до довкілля відзначав К.Д. Ушинський, В.О. Сухомлинський та ін.

Мета статті — дослідження екологічної відповідальності та культури учнів 7-9 класів й окреслення напрямків роботи вчителя з формування в учнів екологічної відповідальності.

Сучасні масштаби екологічних змін створюють реальну загрозу для життя людей, що робить украй актуальною проблему зміни ставлення людства до природи. Цій меті служить екологічне виховання [5, с.298].

Екологія (гр οἶκος — дім, сім'я) — наука, що вивчає закономірності існування, формування і функціонування біологічних систем усіх рівнів — від організму до біосфери та їх взаємодії із зовнішніми умовами. Тому екологічна культура учня — це сформована система наукових знань про процеси і результати взаємодії людини, суспільства і природи, відповідальність за природу як національну і загальнолюдську цінність, основу життя, готовність до природоохоронної діяльності [2, с.422].

Екологічне виховання — це безперервний педагогічний процес, що не має завершених часових меж, а поступово переходить з однієї стадії в іншу і спрямовується на усвідомлення учнями морально-етичних норм та правил суспільства стосовно природи, формування ціннісної сфери особистості, моральних переконань про необхідність шанобливого ставлення до всього живого та власної відповідальності за майбутнє довкілля [3]. Екологічне виховання спрямоване на усвідомлення природної феноменальності людини, яка повною мірою відповідає за життя й умови життєдіяльності на Землі [6, с.42].

Завдання екологічного виховання полягає у формуванні екологічних знань, вихованні любові до природи, прагненні берегти, примножувати її, формуванні вміння і навичок діяльності в природі.

Результатом екологічного виховання має бути сформована екологічна культура людини, що характеризується різнобічними глибокими знаннями про навколишнє середовище (природне та соціальне), наявністю світоглядних ціннісних орієнтацій щодо природи, екологічним стилем мислення і відповідальним ставленням до природи та свого здоров'я, набуттям умінь і досвіду вирішення екологічних проблем (насамперед на місцевому та локальному рівнях), безпосередньою участю у природоохоронній роботі, передбаченням можливих негативних наслідків природо-перетворювальної діяльності людини [5, с.299].

Екологічна освіта повинна бути націлена на формування нової культури взаємовідносин із природою, що поєднує право користування природними благами і відповідальність за стан навколишнього природного середовища, засновану на розумінні цінності природи [1, с.32].

Отже, екологічне виховання – це організований і цілеспрямований процес формування системи наукових знань про природу і суспільство, поглядів і переконань, що забезпечують становлення відповідального ставлення молоді до природи, реальним показником якого є практичні дії

учнів по відношенню до природного середовища, що відповідають нормам людської моральності [4, с.7]. Тому можна сказати, що екологічне виховання формує екологічну відповідальність в учнів.

Нами було проведено дослідження з визначення екологічної культури та відповідальності учнів 7-9 класів ЗОШ I-III ступенів смт. Баранівка. Дослідження проводилось у формі тесту-опитувальника за методикою О.В. Асафовой. В анкеті було представлено 20 запитань, розбиті на три блоки: екологічна освіченість, екологічна свідомість та екологічна діяльність. Відповіді записували у вигляді 6-бальної шкали, залежно від рівня екологічної відповідальності й культури.

Аналіз результатів дає змогу визначити рівень екологічної культури і відповідальності учнів. Дані наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Клас	Екологічна освіченість			Екологічна свідомість			Екологічна діяльність		
	низький	середній	високий	низький	середній	високий	низький	середній	високий
7	3,2 %	79,7%	17,8%	1,3%	6,3%	92,4%	2,5%	78,9%	18,6%
8	3,6%	76,7%	19,7%	2,1%	7,6%	90,3%	3,7%	81,1%	15,2%
9	2,7%	75,9%	21,4%	0,8%	1,7%	97,5%	4,3%	85,2%	10,5%

Більшість із опитуваних мають середній рівень екологічної відповідальності. Для учнів 7-го класу характерний високий рівень екологічної діяльності, однак вони мають недостатній рівень екологічної освіченості. Учні 9-го класу, навпаки, мають високу екологічну освіченість і свідомість, але низький рівень екологічної діяльності. Відповідно екологічна відповідальність краще розвинена в учнів 7-го класу, ніж 9-го. Виходячи з цих результатів, слід скорегувати роботу вчителя на формування в учнів 8-го та 9-го класів екологічної відповідальності та підтримки високого результату в учнів 7-го класу. Вчителю необхідно проводити дітям лекції, бесіди, конференції, кінолекторії. Учні необхідно залучати до клубів та гуртків з екологічним напрямком, школи юного еколога, учнівських наукових товариств, Малих академій наук. У процесі навчання необхідно використовувати спостереження, лабораторно-практичні роботи, експерименти, практикуми, дослідницьку діяльність, рольові ігри, прес-конференції, екскурсії, походи, експедиції, екологічний моніторинг. Проводити масові форми роботи: конкурси, виставки, свята, ранки, презентації, акції та рухи екологічного спрямування.

Отже, можемо зробити такий висновок, що відповідальне ставлення до природи – це здатність і можливість учнів свідомо, цілеспрямовано, добровільно виконувати вимоги та вирішувати завдання екологічного

характеру. Поведінка учнів повинна характеризуватися вчинками, які спрямовані на збереження і підтримку природи. Рівень розвитку екологічної відповідальності складається не лише із знань, сформованої свідомості, а й із діяльності. Тому вчителям необхідно здійснювати пошук нових методів, прийомів і форм навчання, які сприяли б підвищенню рівня екологічної відповідальності.

Список використаних джерел

1. Курняк Л.Д. Екологічна культура: поняття і реальність / Л.Д. Курняк // Вища освіта України. – 2006. – №3. – С. 32.
2. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка: навч. посібн. / Мойсеюк Н.Є. – [3-є вид., допов.]. – К., 2001. – 608 с.
3. Пустовіт Г.П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і вихов. учнів 1-9 класів у позашкільн. навч. закл. [монографія] / Пустовіт Г.П. – К.-Луганськ, 2004. – 540 с.
4. Пустовіт Г.П. Філософсько-культурологічний аспект у екологічній освіті Пустовіт Г.П. // Шлях освіти. – 2002. – № 3. – С.7-11.
5. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посібник для студ. вищих пед. закл. освіти / М.М. Фіцула. – [2-е вид., випр., доп.]. – К. : "Академія", 2007. – 560 с.
6. Ягупов В.В. Педагогіка: навч. посіб. / Ягупов В.В. – К., 2002. – 560 с.

***Юлія Ничипорчук, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)***

Ставлення учнів до тютюнопаління та вживання алкоголю й форми профілактичної виховної роботи

Вживання алкогольних напоїв належить не тільки до медичних, але й до соціальних бід. У всіх країнах світу проводиться активна боротьба з цим злом, видається безліч книжок, у яких переконливо доводиться шкідливість і підступність алкоголю, проте кількість осіб, котрі вживають алкоголь, не зменшується. Разом із тим, навіть нерегулярний прийом незначних доз алкоголю токсично впливає на організм. Так алкоголь нейтралізує вітаміни групи В, які необхідні для нормального проведення нервових імпульсів, блокує дію фолієвої кислоти, яка є одним із чинників оновлення клітин організму. Згідно даних ВООЗ, алкоголь є причиною кожного третього випадку смерті у світі [7].

Куріння – один з основних чинників ризику, які сприяють розвитку хронічних захворювань бронхолегеневої системи. Шкідливі речовини тютюнового диму і зовнішнього повітря та бактерії не видаляються назовні, а осідають у бронхах. Розвиваються запальні процеси, внаслідок яких зменшується прохідність бронхів і порушується нормальне дихання. Ті, хто палять, у 10-30 разів більше ризикують захворіти будь-якими респіраторними захворюваннями, ніж ті, хто не палить. Смертність серед курців, котрі страждають хронічним бронхітом, вища в 21 раз. Унаслідок

гальмування скоротливої та рухливої функції шлунку і кишківника у курців зникає апетит, погіршується травлення, виникають розлади. Під впливом паління знижується насиченість крові киснем і розвивається кисневе голодування, від якого передусім страждає головний мозок. Унаслідок куріння в організмі руйнується значна кількість аскорбінової кислоти – вітаміну С. Встановлено, що одна випалена цигарка позбавляє організм 25 мг аскорбінової кислоти. Нестача аскорбінової кислоти згубно діє і на стан нервової системи: підвищується стомлюваність, погіршується пам'ять. Підлітки, які починають палити, зазвичай погано вчаться.

В останні роки суспільство все ще занепокоєне поширенням негативних тенденцій щодо вживання алкоголю і тютюну серед школярів. Підвищення інтересу дослідників до вивчення здоров'язберігаючих технологій тісно пов'язане із зазначеною проблемою [1; 2] та загальним зниженням рівня здоров'я населення України [3]. Разом із тим, найбільшого занепокоєння викликає поширення захворювань серед дітей та молоді шкільного віку.

Різні аспекти даної проблеми досліджували: учений-фармаколог Н. Кравков, професор С.Гавалов, учені В. Гиба і Х. Блюмберг та інші.

Мета статті – розглянути проблему тютюнопаління та вживання алкоголю, виявити ставлення учнів до шкідливих звичок та визначити форми превентивної роботи зі школярами.

Масове розповсюдження паління є однією з головних причин широкого розповсюдження серцево-судинних захворювань. Життя курців на 4,6-8,3 роки менше, ніж у тих, хто не палить, до того ж скорочення тривалості життя залежить від того, в якому віці людина почала палити. Величезної шкоди завдає пасивне паління, коли людина, що не палить, змушена вдихати повітря, отруєне тютюновим димом [4]. Паління серед дітей і молоді здебільшого зумовлене намаганням стати схожим на дорослих чи кіногероїв, що палять. Фізична та психологічна залежність від нікотину розвивається набагато швидше, ніж від алкоголю [5].

Іншою проблемою, яка згубно діє на здоров'я людини, є алкоголь. За даними ВООЗ, Україна посідає перше місце за масштабами розвитку підліткового алкоголізму. Причиною смертей двох третин молоді стало отруєння алкогольними напоями або нещасні випадки, які трапилися у стані сп'яніння [6].

З метою визначення ставлення учнів до тютюнопаління та вживання алкоголю нами було проведено мікродослідження серед учнів 7 класу Житомирського міського колегіуму м. Житомира за розробленою анкетною. В опитуванні взяло участь 10 учнів. До анкети було включено питання, що стосувалися ставлення до тютюнових виробів та алкоголю.

У результаті проведеного дослідження виявлено, що учні мають негативне ставлення до тютюнопаління та вживання алкоголю.

Усі респонденти щодо питання про шкідливість тютюнових виробів та алкоголю дали негативну відповідь. 10% опитуваних відповіли, що випадково вживали спиртні напої. 20% не можуть святкувати день народження без спиртних напоїв. 10% байдуже ставляться до людей, які палять. Щодо методів профілактики негативних для здоров'я явищ, то 60% учнів вважають, що доцільними будуть бесіди на такі теми, а 40%, відповідно, вважають, що потрібно показувати спеціальні фільми про згубний вплив шкідливих звичок.

Отже, в результаті проведеного дослідження виявлено, що більшість учнів мають негативне ставлення до тютюнопаління і вживання алкоголю.

Для попередження негативного впливу тютюнових виробів та алкоголю на організм учнів класному керівнику рекомендовано застосовувати такі форми виховної роботи: індивідуально-профілактичні бесіди; зустрічі зі спеціалістами в галузі охорони здоров'я – лікарями-терапевтами, наркологами, отоларингологами; спортивні естафети «Ми за здоровий спосіб життя», місячники здоров'язбереження «Здоров'я – це найголовніший скарб» та ін.

Робота з профілактики шкідливих звичок (паління, вживання алкоголю) базується на популяризації здорового способу життя, максимальному залученні дітей до занять фізкультурою, спортом, мистецтвом. До профілактичної виховної роботи мають бути залучені вчителі, батьки, а також спеціалісти-медики, працівники кримінальної міліції. Учитель працює над вихованням в учнів потреби у регулярних заняттях фізичною культурою, формуванням усвідомлення учнями ролі фізичної досконалості у всебічному гармонійному розвитку особистості, свідомого ставлення до зміцнення свого здоров'я, як необхідної умови підготовки до суспільно-корисної праці.

Список використаних джерел

1. Бондар Т. С. Відношення учнів до деяких аспектів організації фізкультурно-масової роботи у школі / [Т. С. Бондар, В. Г. Сенченко, Ю. О. Острікова та ін.] // Слобожанський науково-спортивний вісник. – Харків: ХДАФК, 2009. – №2. – С. 138 – 140.
2. Булгаков О. І. Формування дієвого ставлення учнів загальноосвітніх шкіл до занять фізичною культурою, як основи здорового, фізично активного способу життя / [О. І. Булгаков та ін.] // Слобожанський науково-спортивний вісник. – Харків: ХДАФК, 2009. – №2. – С. 157 – 160.
3. Платонов В. Н. Сохранение и укрепление здоровья здоровых людей – приоритетное направление современного здравоохранения / В. Н. Платонов // Спортивная медицина. – 2006. – №2. – С. 3 – 14.
4. Генкова Л. Л. Почему это опасно / Генкова Л. Л., Славков Н. Б. – М.: Просвещение, 1989.
5. Пархотик И. И. Как сохранить здоровье / Пархотик И. И. – К., 1981.
6. За матеріалами Дж. Мак-Дауел і Б. Хостетлер «Як допомогти молоді».
7. www.medbook.lviv.ua

Шляхи виявлення самоставлення учнів та формування позитивної самооцінки

Феномен самоставлення особистості є на сьогодні одним із важливих психологічних явищ, вивчення якого має як суспільне, так і наукове значення, оскільки пов'язане з гармонійним розвитком особистості. Від особливості самоставлення особистості залежить успішність її самореалізації, її психологічне благополуччя, що нині є актуальним предметом як вітчизняних, так і зарубіжних наукових досліджень.

Проблему самоставлення досліджували такі вчені, як Б.Ананьєв, І.Кон, О. Леонтьєв, В.М'ясищев, В.Столін, К. Роджерс, С. Рубінштейн, Д.Узнадзе, Д. Ельконін. Їхні праці є вагомим внеском у розробку основних теоретичних положень проблеми само ставлення особистості [3]. На думку С. Рубінштейна, становлення особистості є розвитком її нових ставлень до навколишнього світу, а міра їх сформованості й визначеності є мірою зрілості особистості. Такої ж думки щодо визначення категорії «ставлення» і Б. Ананьєв. Він наголошував на ролі ставлення людини до себе як одного із важливих чинників виникнення і стабілізації цілісності особистості [3].

Мета статті – з'ясувати сутність поняття «самоставлення», «самооцінка», «самоповага» та виявити характерні риси ставлення до себе підлітків.

Самоставлення — ставлення людини до самої себе [1, с.296].

Ставлення до себе може бути: глобальним (самоповага); частковим (аутосимпатія, самосимпатія).

Самоповага — особисте оцінне судження, виражене в позитивному ставленні індивіда до самого себе [2]. Будучи наслідком розумових операцій (аналізу, синтезу, порівняння), вона формується на основі усвідомлення особистістю своїх чеснот, результатів діяльності, ставлення оточуючих, виявляється в самооцінці.

Самооцінка — судження людини про міру наявності в неї тих чи інших якостей, властивостей у співвідношенні їх із певним еталоном. Самооцінка є результатом передусім розумових операцій – аналізу, порівняння, синтезу [1, с.373]. Вона є важливим регулятором поведінки. Від самооцінки залежать взаємини людини з її оточенням, її самокритичність, самовимогливість, ставлення до своїх успіхів і невдач. Вона впливає на ефективність діяльності людини і подальший розвиток її особистості.

Самооцінка буває: правильною (адекватною, коли думка людини про себе збігається з тим, ким вона насправді є); неправильною (неадекватною,

коли людина оцінює себе необ'єктивно, її думки про себе різко розходяться з оцінкою, яку їй надають інші).

За ступенем адекватності самооцінка буває об'єктивною, заниженою, завищеною.

Нами було проведено вивчення учнів 9 класу (в класі 10 учнів – 5 хлопців і 5 дівчат) Великоскнитського НВК Славутського району Хмельницької області з метою виявлення ставлення учнів до себе.

Результати вивчення засвідчили, що за рівнем самоставлення у класі виділяється така шкала, як інтегральне позитивне ставлення. Ця шкала набрала найменшу кількість результатів у класі, а саме 10%, вона є невираженою ознакою в учнів. Ця шкала вимірює інтегральне почуття «за» або «проти» власного «Я» випробуваного. Це свідчить про те, що власне «Я» в учнів цього класу ще повністю не сформувалося.

Достатньо вираженою є ознака аутосимпатії – становить 51%. Ця шкала об'єднує характеристики, в яких відображається дружність – ворожість щодо власного «Я». До шкали включено такі характеристики, як «самоприйняття», «самозвинувачення». Ця шкала при позитивних оцінках об'єднує схвалення себе в цілому, довіру до себе і позитивну самооцінку. Виявлено, що у цьому класі не є достатньо вираженою повага до себе, вона складає 39%. Як відомо, повага особистості до себе об'єднує віру в свої сили, здібності, енергію, самостійність, оцінку своїх можливостей контролювати власне життя й бути самопослідовним, розуміння самого себе.

Достатньо вираженою є така ознака як самоінтерес. Це свідчить про те, що кожному з учнів було б цікаво поспілкуватися зі своїм власним «Я». Також у школярів розвинений інтерес до власних думок та почуттів, однак простежується невпевненість у своїй цікавості для інших.

Щоб сформувати адекватне самоставлення, класному керівнику потрібно спочатку з'ясувати рівень його сформованості в учнів, а потім обирати адекватні методи його формування. Цей процес є тривалим і може проходити в кілька етапів. На першому етапі в учнів формують спонукальні мотиви, свідоме ставлення до себе. Насамперед треба, щоб учні усвідомили, що їхня доля залежить не лише від виховної роботи школи, а й від самостійної роботи над собою. На другому етапі класний керівник повинен сформувати ідеал, до якого слід прагнути, допомогти учням з'ясувати відмінності між собою і своїм ідеалом. На третьому етапі учень починає систематично працювати над собою. Цей процес здійснюється в різноманітних видах діяльності: навчанні, праці, самообслуговуванні, виконанні громадських доручень. Для здійснення виховної роботи відповідно до розглянутих етапів самовиховання класний керівник повинен чітко її планувати.

Батьки мають відігравати неабияку роль у формуванні самоставлення дитини до себе. Вони повинні підтримувати її у всьому, якщо дитина в чомусь не права, пояснити їй це, навести приклади, які допоможуть зрозуміти, що вона в чомусь помиляється, що для неї потрібно змінити ставлення до себе чи оточуючих. Також батьки повинні подавати власний приклад дітям. У жодному разі батьки не повинні пригнічувати вчинки дітей, тому що це навпаки може зашкодити формуванню адекватного самоставлення.

Зазначене дозволяє зробити висновок, що формування позитивної самооцінки в учнів потребує дії різних факторів, які часто суперечать одне одному. У формуванні відіграє важливу роль думка батьків, однолітків, але найголовнішу роль відіграють самі учні, насамперед їхнє ставлення до себе.

Список використаних джерел

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник / Гончаренко С. – К.: Либідь, 1997. – 379 с.
2. http://studopedia.ua/1_25868_samostaviennya.html
3. <http://book.net/index.bid=17084&chapter=1&p=achapter>

*Іван Оводюк, студент III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Профілактика шкідливих звичок в учнів середнього шкільного віку

*«Якщо людина сама стежить за своїм здоров'ям, то важко знайти лікаря,
який знав би краще, що корисне для її здоров'я, ніж вона сама».*

Сократ

Здоров'я – найбільший дар природи. Людина отримала від природи надзвичайно досконалий організм, прекрасної форми з універсальною стійкістю до труднощів життя – холоду і спеки, ран і отрут, страхів і нервових потрясінь, голоду та захворювань. У кожного з нас є свої слабкості, які по-різному відображаються на нашому способі життя, здоров'ї та соціальному стані. Деякі з слабкостей переходять у шкідливі звички, що не несуть нам і оточуючим нічого хорошого. Такі звички є у більшості людей в усьому світі, тому в школах та інших навчальних закладах актуальна така тема, як профілактика шкідливих звичок, що попереджає, в тому числі, шкідливі звички підлітків [5].

Людський організм функціонує за законами саморегуляції. При цьому на нього впливає безліч зовнішніх чинників. Багато з них здійснюють у край негативний вплив. До них, насамперед, слід віднести: порушення гігієнічних вимог, режиму дня, режиму харчування, навчального процесу, шкідливі звички. Одним із найбільш ефективних способів протидії цим чинникам є дотримання правил здорового способу життя [3, с.158].

Психолого-педагогічні основи профілактики шкідливих звичок у дітей середнього віку відображено у роботах: М. Амосова, Г. Брехмана, О.Леонтєва, І. Павлова, П. Бобровського, І. Смирнова, Т. Бойченко, О.Вацеби та інших.

Сучасна молодь, вступаючи в доросле життя і маючи доступ до вживання алкогольних напоїв, не думає про таку важливу складову свого майбутнього життя як здоров'я. Алкоголь – це найдоступніший і найуживаніший для сп'яніння наркотик. Алкоголь – це проблема, яка загрожує всьому людству, він несе зло і шкоду. Школа має відігравати головну роль у профілактиці алкоголізму, оскільки в школі підлітки проводять більшу частину часу і саме тут формуються стандарти поведінки. Особливе місце відводиться тренеру програми, що володіє методикою активних форм навчання, однією з яких є критичне мислення [1, с.285].

Метою даного дослідження є вивчення проблеми шкідливих звичок в учнів середнього шкільного віку. Дослідження було проведено серед учнів 7 класу Іванівської ЗОШ Корецького району Рівненської області методом анкетування. Участь у дослідженні взяло 8 учнів класу. Виходячи з результатів дослідження, встановлено, що всі учні класу (100 %) отримують достатньо інформації щодо проблеми шкідливих звичок з різних джерел інформації. У класі відсутній «наркогенний ризик», але виявлено, що 10 – 20 % учнів палять, відомі поодинокі випадки вживання спиртного. Встановлено що 90 % учнів після уроків відвідують спортивну секцію, гуртки, факультативи в школі.

На запитання «Чи вважаєш ти паління анаші, марихуани, гашишу наркоманією?» 100 % відповіли – так, оскільки на дану тему в школі проводять тематичні вечори.

На запитання «Яку інформацію ти вважаєш найцікавішою та правдивою?» 40 % відповіли – отриману від батьків, 30 % – отриману в школі, 30 % – з теле- і радіопередач, газет, журналів.

Крім того, 60 % опитаних стверджують, що в школі розповсюдженим є ображення особистості, 40 % – бійки.

Педагогам потрібно більше проводити профілактичних заходів з учнями.

Запорукою досягнення високих показників ефективності формування здорового способу життя є правильна організація просвітницької діяльності й врахування психолого-педагогічних і фізичних особливостей учнів [1, с.286].

А.С. Макаренко, будучи послідовним прихильником виховання особистості в колективі й через колектив, у той же час вказував на необхідність врахування індивідуальних особливостей вихованців. У статті "Мета виховання" він писав: "Яким би цілісним не представлялася

для нас людина в порядку широкого відволікання, все ж люди є дуже різноманітним матеріалом для виховання ..." [4, с.265].

Отже, щоб досягти максимального результату, потрібно проводити різні тематичні вечори, бесіди, конкурси, змагання, залучати до співпраці працівників міліції, медиків, пожежників. Але найголовніше залучати батьків, тому що вони є першочерговим прикладом. Батьки – авторитет, вони і спонсори, і найбільш зацікавлені в навчанні й вихованні дітей особи. Класний керівник грає не менш важливу роль у вихованні й формуванні особистості учнів. Він "проекує" розвиток позитивних якостей і подолання негативних рис у характері та поведінці школярів. Щоб виховання учнів було результативним, класний керівник постійно планує свою роботу і розробляє сценарії різноманітних заходів, враховуючи особливості колективу учнів.

Список використаних джерел

1. Байер К. Здоровый образ жизни / Байер К., Шейнбер Л.; пер. с англ. – М.: Мир, 1997. – С. 285-300.
2. Волкова Н.П. Педагогіка: посібник для студ. вищих навч. закл. / Н.П. Волкова. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – С. 158-165.
3. Кузьмінський А.І. Педагогіка: підручник / А.І. Кузьмінський. – К.: Знання, 2007. – С. 157-159.
4. Макаренко А.С. Методика організації виховного процесу / А.С. Макаренко // Сочинения. – М., 1978. – Том V. – 265.
5. <http://www.lnu.edu.ua>

*Олена Павленко, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Школа і сім'я: прогресивні форми співпраці

Відомо, що сім'я – той основний осередок, де відбувається формування особистості дитини. Вплив сім'ї на дитину – домінуючий, унікальний, багато в чому незамінний. У сім'ї особистість формується в природних умовах, вихователі тут – найближчі й найдорожчі люди, з якими вона постійно спілкується і яким повністю довіряє [4, с. 54]. Саме в сім'ї дитина засвоює такі загальнолюдські поняття, як добро і зло, правда і кривда, корисне і шкідливе, тобто її морально-етичні принципи, на яких споконвіку ґрунтується педагогічний досвід народу [1, с. 28].

Сім'я та школа – це дві провідні педагогічні системи, у співпраці яких визначається вектор особистісного розвитку дитини і морально-етичного стану суспільства загалом.

Різні аспекти даної теми досліджували М.Л.Боришевський, М.В.Харламов, Л.О.Тарасенко, О.В.Шевчук, Т.В.Надім'янова, Н.М.Куліченко, М.І.Лісіна, О.І.Павлович та інші.

Мета нашої статті – дослідити рівень співпраці школи та сім'ї, розкрити шляхи оптимізації форм взаємодії цих виховних інститутів у навчанні та вихованні підлітків.

Основну роботу з батьками школа проводить через батьківські об'єднання, які мають різні назви – батьківські комітети, асоціації, комісії, клуби і т. д. Кожне з них має свої план, положення, напрями діяльності.

Основну роль у забезпеченні зв'язків із сім'єю виконує класний керівник. Свою діяльність він організовує через класний батьківський комітет, батьківські збори, а також через учителів, які працюють у конкретному класі. Важливою частиною практичної діяльності класного керівника є відвідування учнів удома, вивчення умов, у яких вони проживають, передбачення небажаних результатів. Класний керівник відвідує сім'ї своїх вихованців, вивчаючи на місці не тільки побутові умови, але й характер організації сімейного виховання [2, с. 114].

О. Доукіна дає широку характеристику структури взаємодії родини і школи, до якої вона включає: педагогічну діагностику родини; визначення цілей і завдань спільної роботи; підвищення готовності батьків до взаємодії зі школою; організацію різних форм спільної роботи; стимулювання участі педагогів і батьків у погодженні й взаємообумовлених діях родини і школи; корекція спільної діяльності [3, с. 60].

На думку В.Сухомлинського, шкільно-сімейне виховання не тільки дає змогу добре виховати молоде покоління, а й одночасно є дуже важливою умовою вдосконалювання морального обличчя сім'ї, батька й матері. «Без виховання дітей, без активної участі батька і матері в житті школи, без постійного духовного спілкування і взаємного духовного збагачення дорослих і дітей неможлива сама сім'я як первинний осередок суспільства, неможлива школа як найважливіший навчально-виховний заклад і неможливий прогрес суспільства» [4, с. 58].

З метою вивчення прогресивних форм співпраці школи і сім'ї ми провели дослідження серед учнів 8 класу Тепеницької ЗОШ Олевського району Житомирської області.

Результати дослідження свідчать, що більшість батьків відвідують школу тільки під час батьківських зборів (60%), решта або приходять на запрошення вчителів (20%), або іноді приходять до школи з власної ініціативи (20%). Батьківські збори проводяться у 8 класі щомісяця. У школі проводяться різні заходи для батьків (70%) (решта учнів відповіли, що не пригадують подібних заходів).

Більшість батьків не брали участь разом із учнями у шкільних заходах (70%). Інші учні (30%) разом із батьками брали участь у таких заходах, як «Свято батьків», «Свято квітів». Половина батьків інформується школою про здобутки учнів. Це відбувається за допомогою телефонних дзвінків до батьків та записів у щоденнику.

Більшість учнів вважає стосунки між школою та сім'єю нейтральними (60%). Решта респондентів визначили їх як позитивні – 20% і негативні – 20%.

Усе це дозволяє зробити висновок: школа і сім'я співпрацюють переважно посередньо. Зв'язок між цими виховними інститутами не є достатнім. Тому класний керівник має більше залучати батьків до участі в шкільних справах; цікавитися відносинами у сім'ї школярів. Педагоги повинні об'єднати зусилля з батьками у створенні умов для формування в дитини якостей, необхідних для її самовизначення та самореалізації, для подолання труднощів і самореабілітації у випадку невдачі; школа має взаємодіяти з родиною в питаннях виховання й освіти дітей, реалізації комплексу заходів для соціального захисту дитинства.

Отже, проблема потребує вирішення, бо саме непрофесійна робота з батьками частіше підриває авторитет педагога і школи. Вагому роль у вирішенні даної проблеми відіграє класний керівник, який може використовувати такі форми та методи роботи (табл.):

№	Зміст	Очікувані результати
1	Анкетування батьків школи	вивчення стану виховної діяльності сім'ї
2	Робота редколегії газети «Школа і ми»	випуск стіннівки «Голос школи»
3	Родинне свято в класі	спільне проведення днів народження дітей; свята мам, родини; календарні, народні свята
4	Дерево роду (зустрічі поколінь, роздуми над проблемами виховання, звернення до народної педагогіки)	випуск стіннівок та рекомендацій
5	День добрих справ	спільна трудова діяльність педагогів, дітей та батьків
6	Народна світлиця	звернення до народних традицій; формування особистості школяра через природу, спільну діяльність батьків, дітей, педагогів
7	Вечір великої родини (батьки, школярі, педагоги)	організація відпочинку, ігри, вистави
8	Родинний міст	зустрічі з батьками, обговорення проблем виховання
9	Забезпечення психолого–педагогічної допомоги батькам	– батьківський університет психолого–педагогічних знань; – робота консультпункту для батьків із питань виховання особистості школяра; обладнання куточка «Для вас, батьки»
10	Азбука родинного виховання	обговорення проблем, труднощів виховання дітей у неповних сім'ях

Отже, з метою активізації взаємодії сім'ї та школи доцільно використовувати вище вказані форми роботи та всебічно поширювати набутий досвід вирішення даної проблеми, постійно узагальнювати його.

Список використаних джерел

1. Акіменко Ю. Заочний тренінг батьківської ефективності / Акіменко Ю. // Журнал для батьків. – 2000. – №3. – 98 с.
2. Гнатенко О. Взаимодействие семьи и школы в интересах ребенка / Гнатенко О. – М., 2000. – 345 с.
3. Докукіна О.М. Взаємодія школи і сім'ї у формуванні моральних основ поведінки дітей / Докукіна О.М. – К.: Інститут педагогіки АПН України, 1993. – 352 с.
4. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка / Сухомлинський В.О. – К.: Рад. школа, 1978. – 376 с.

*Олена Присяжнюк, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Особливості мовлення сучасних підлітків та шляхи їх корекції

Культура мови – дотримання усталених мовних норм усної й писемної літературної мови, а також свідоме, цілеспрямоване, майстерне використання мовно-виражальних засобів залежно від мети й обставин спілкування [6].

Культура мови починається із самоусвідомлення мовної особистості. Вона зароджується й розвивається там, де носіям національної мови не байдуже, як вони говорять, пишуть, як сприймається їхня мова в різних суспільних середовищах, а також у контексті інших мов [5, с.9].

Вивчення питань з культури мовлення у підлітків займалися у свій час багато дослідників, серед них Л.Ставицька, С. Пиркало, А.Коваль, Н.Бабич, Н. Шовгун, С.Полонський та інші [7].

Мета статті – дати визначення поняттю «культура мови»; визначити місце жаргонізмів, русизмів у слововживанні підлітків; з'ясувати джерела пізнання нових слів; роль оточення у формуванні чіткого мовлення у підлітків; виявити роль батьків і класного керівника у формуванні культури мовлення у дітей; проаналізувати власні результати дослідження з обраної теми; визначити форми роботи, які може застосовувати класний керівник для формування культури мовлення у дітей підліткового віку.

Часто ми стаємо свідками поширеного мовного нігілізму, вираженого в типовій формулі: «Яка різниця, як говориш!». Виявляється, що люди, які недбало ставляться до своєї мови, позбавлені й почуття власної гідності. Виховані в атмосфері стереотипів, бездумної масової культури, вони не можуть бути творцями оригінальних, непересічних ідей.

Ставлення до культури своєї мови, а також суспільства в цілому, відображає загальний рівень культури – або її пасивний, споживацький чи творчий характер [5, с.9].

Чистота мовлення тісно пов'язана з правильністю і нормативністю: якщо у мовленні немає порушень лексичних, стилістичних, орфоепічних та інших норм, воно вважається чистим. Чисте мовлення – це таке, в якому немає нелітературних елементів. Чистота мовлення виявляється у трьох аспектах: в орфоепії – це правильна літературно-нормативна вимова, відсутність інтерферентних явищ, так званого акценту; у слововживанні – це відсутність позалітературних елементів: діалектизмів, вульгаризмів, канцеляризмів, плеоназмів, макаронізмів, штамів, слів-паразитів; у інтонаційному аспекті – це відповідність інтонації змістові та експресії висловлення, відсутність брутальних, лайливих, лицемірних тонів [1, с.315].

З переходом дитини в середню школу її зв'язки з оточуючими людьми, як із дорослими, так і дітьми, розширюються й ускладнюються. Характерною рисою підлітків, порівняно з молодшими учнями, є посилене бажання до спілкування з друзями. Підлітка неможливо втримати в рамках вузького сімейного кола [2, с.217].

Прагнення підлітка до інших джерел інформації зазвичай пов'язане з дефіцитом уваги до нього зі сторони близьких. Останні звикли до певного рівня спілкування з підлітком: вони дбають про його елементарні потреби (їжа, одяг тощо), але недостатньо розуміють, що рівень спілкування повинен відповідати рівню розвитку особистості підлітка [3, с.71].

Особливу роль у його житті розпочинає грати колектив однолітків і відносини, які там складаються. Підліток хоче заслужити повагу і визнання однолітків, користуватися серед них авторитетом. Колектив висуває дитині високі вимоги, і завоювати авторитет та повагу однолітків він зможе лише в тому випадку, якщо буде відповідати цим вимогам [2, с.217].

Підлітки та юнаки дуже хочуть бути сучасними. Але «сучасність» нерідко розуміється як сума зовнішніх ознак, сліпа віра в швидкоплинну моду. Багато підліткових захоплень зазвичай не тривають довго, вони розраховані на зовнішній ефект і підкреслюють свою «новизну» [4, с.98].

Те ж саме можна сказати відносно молодіжного аргю. Підліткове словотворення часто сприймається дорослими як паплюження мови. Введені підлітками слова – грубі, підкреслено умовні, для слів надають значень, протилежних їх нормальному значенню [4, с.100].

Підлітки завжди поспішають, тому в їхній вимові багато скорочень, які економлять час і дозволяють одним словом передати декілька значень. Багато слів утворюються спеціально для передачі хвилювань, яких дорослі не знають чи не надають для них уваги; такі слова не переводяться.

Підлітковий вік високоемоційний і в той же самий час дуже сором'язливий, стриманий у вираженні почуттів. Звідси – іронічність молодіжного аргю, навмисна грубість, позичання слів з «блатної» лексики, емоційна відстороненість (батьків називають «предки», а однолітків «старий»). Ця хитра гра слів постає як засіб розподілу «своїх» від «сторонніх» і закріплення підлітками вікової групової солідарності. Деякі слова з плином часу застосовуються дорослими, проникають на сторінки їх літературних творів, після чого, зазвичай, виходять з моди у підлітків, які створюють щось нове [4, с.100].

З метою виявлення особливостей мовлення сучасних підлітків нами було проведено опитування учнів 8 класу Романівського ліцею Романівського району Житомирської області за розробленою нами анкетною. В опитуванні взяло участь 19 учнів (7 дівчат та 12 хлопців). До анкети було включено питання, які дозволяли з'ясувати, якою мовою частіше спілкуються сучасні підлітки, чи виявляють бажання вивчати іноземні мови, виявити джерела пізнання нових слів, частоту вживання іноземних слів, жаргонізмів, русизмів тощо. Результати вивчення виявилися такими:

- сучасне мовлення підлітків збагачене іноземними словами, спостерігається жага до знань не лише власної рідної мови, а й іноземних: англійська – 73%; французька – 10%; іспанська, польська, португальська – 7%; італійська – 10%;
- більшість дітей (84%) у своєму мовленні вживають жаргонізми («телики», «домашка», «предки», «батьки» тощо);
- джерелами поповнення словникового запасу нових слів у сучасних дітей є: інтернет, телебачення, засоби масової інформації – 89%; батьки – 47%; друзі – 37%; учителі – 47 %;
- абсолютна більшість дітей використовують інколи у своєму мовленні ненормативну лексику (90%), і лише 10% з них ніколи не використовують її;
- основна мета використання «молодіжного сленгу» є такою: половина дітей спілкується так, щоб не відрізнитися від інших (42%); 16 % школярів вважають це модним явищем, яке заслуговує на повагу та авторитет над іншими; 16% – дітей не знають аналогів слів українською мовою чи іншою мовою, якою спілкуються;
- 90 % дітей розуміють проблеми з уживанням слів-паразитів у власному мовленні та прагнуть позбутися їх.

Наші дослідження та спостереження показали, що у сучасних підлітків зберігається тенденція до вживання слів-паразитів, жаргонізмів у мовленні. Однак абсолютна більшість прагне позбутися їх та спілкуватися літературною мовою. Саме тому вчителі (особливо класні керівники),

батьки повинні приділяти цій проблемі особливу увагу та допомогти дітям у її вирішенні.

Рекомендуємо класному керівнику такі форми роботи з учнями задля вирішення проблеми лихослів'я:

1) Тематичні виховні години на теми «Українська мова – мова калинова», «Україна – єдина країна», «Творча діяльність Т.Г.Шевченка», «Життєвий шлях Лесі Українки» тощо.

2) Запрошення на виховні години письменників та публічних людей.

3) Проведення конкурсів, тематичних вечорів на тему «Кращий оратор».

4) Проведення екскурсій у місцеві бібліотеки, виставки, театри, кіно, вистави тощо.

Отже, вищевикладена інформація та результати, отримані у ході досліджень, дозволяють зробити висновок, що мовлення сучасних підлітків досить багате та стилістично різноманітне, проте воно потребує корегувань з боку дорослих. Підлітки готові виправляти власне мовлення, але без підтримки вчителів та педагогів їхні старання не дають бажаного результату. Тому дорослим необхідно створити сприятливі умови для розвитку культури мовлення у дітей.

Список використаних джерел

1. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови: навч. посібник / Бабич Н.Д. – Львів: Світ, 2003. – 432 с.
2. В мире подростка / под ред. А.А. Бодалева. – М.: Медицина, 1980. – 296 с.
3. Колесов Д.В. Учителю о психологии и физиологии подростка / Колесов Д.В., Мягков И.Ф. – М.: Просвещение, 1986. – 80 с.
4. Кон И.С. Психология старшеклассника : пособие для учителей / Кон И.С. – М.: Просвещение, 1980. – 192 с.
5. Культура української мови: довідник / С.Я. Єрмоленко, Н.Я. Дзюбшина-Мельник, К.В. Ленець та ін.; за ред. В.М.Русанівського. – К., 1990. – 304 с.
6. <http://ubgd.lviv.ua/moodle/mod/page/view.php?id=7509&inpopup=1>
7. <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1977>

*Аліна Прокопенко, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Шляхи формування позитивного самоствердження підлітків

Підлітковий вік – це один із найважливіших етапів життя людини. У ньому багато джерел і починань усього подальшого життя особистості. Вік цей нестабільний, вразливий, важкий, і виявляється, що він більше, ніж інші періоди життя, залежить від реальностей довкілля [4, с.175].

Дуже багато робіт з вивчення і дослідження підліткового віку належать таким відомим ученим, як: С.Холл, К.Конрад, А.Геззел, К.Левін, М.Мід, З.Фрейд, Л.Виготський [2, с.50].

Мета статті – вказати на основні потреби і характерні риси підлітків; дати визначення поняттю «самоствердження»; визначити роль самоствердження; розглянути позитивні й негативні форми самоствердження; вказати на роль батьків і класного керівника у формуванні позитивного самоствердження підлітків; відмітити власні результати дослідження даної проблеми; порекомендувати форми роботи, які може застосувати класний керівник для формування позитивного самоствердження у школярів.

Підлітковий вік охоплює період розвитку дитини від 11 до 15 років. Він є органічним продовженням молодшого шкільного віку і водночас відрізняється від нього. Цей період називають *перехідним*, тому що в цей час відбувається перехід від дитинства до юності в фізичному, психічному і соціальному відношеннях. Перехід цей характеризується кількісними і якісними змінами в організмі підлітка. Відживають попередні дитячі інтереси, народжуються нові. Змінюються стосунки з дорослими і товаришами. Яскраво виявляється прагнення до самостійності й властивих дорослим форм поведінки. Ці зміни часом проходять досить бурхливо [1, с.179].

Підлітковий вік, як суперечливий вік, є часом досягнень і часом певних втрат. Підліткові досягнення пов'язані зі стрімким нарощуванням знань, умінь, становленням моральності й відкриттям «Я», опануванням нової соціальної позиції. Підліткові втрати корелюють зі зникненням дитячого світосприймання, безтурботним і безвідповідальним способом життя, що пов'язане із сумнівами у собі та в інших людях. Крім того, досягнувши періоду статевого дозрівання, підліток потрапляє в суперечливе становище: він уже не дитина, але ще не ствердився в культурі дорослих [4, с.178].

Основні новоутворення підліткового віку: почуття дорослості, потреба в самореалізації та суспільному визнанні, прагнення до самоствердження, самосвідомість набуває морального характеру, вміння підпорядковуватися нормам колективного життя [2, с.52].

Основні протиріччя підліткового віку: прагнення бути дорослим і, водночас, відсутність соціального досвіду; відмінності між фізичною і соціальною зрілістю підлітка [2, с.52].

Підлітковий період – сенситивний для розвитку потреб, спрямованості особистості, оформлення ідеалів. Основні потреби підліткового віку: потреба у самовираженні; потреба уміти щось робити; потреба щось значити для інших; потреба рівноправного спілкування з дорослими; посилення статевої ідентифікації [2, с.56].

Самоствердження особистості — активний процес усвідомлення людиною свого рівноправного місця серед інших людей, оцінки питомої ваги своїх суспільно корисних якостей і переваг інших, порівняння й зіставлення себе з іншими людьми для того, щоб не розгубити свою індивідуальність, розкрити можливості виявити себе, грати в діяльності колективу значущу роль шляхом, наприклад, участі в спортивному житті колективу, в художній самодіяльності, у наданні навчальної допомоги відстаючим і т.д. [6].

Потреба підлітка в самоствердженні настільки сильна, що задля визнання ровесниками підліток готовий поступитися своїми поглядами та переконаннями, здійснювати вчинки всупереч своїм моральним настановам. Вона спонукає так званих важких підлітків до порушень норм і правил поведінки. Втратити авторитет в очах друзів, відчуті посягання на свою честь і гідність є найбільшою трагедією для підлітка, що може призвести аж до суїциду. Суттєву критику дорослого підліток може сприйняти лише наодинці [3, с.204].

Загалом, сутність самоствердження підлітка пов'язана з відчуттям своєї "самості" й "відокремленості" від інших; з прагненням до рольового самовизначення; з потребою бути самоцінним, визнаним, незалежним; "показати" себе, стати предметом уваги інших; відстояти особистісну гідність; досягнути переваг; мати владу над собою та іншими; набутти впевненості у собі. На процес самоствердження підлітка дуже сильно впливає його самооцінка [5].

Щодо форм самоствердження підлітка, то вони можуть бути різноманітними. Найпростіша з них полягає у зовнішньому наслідуванні дорослих, їхніх шкідливих звичок, особливостей поведінки (куріння, вживання алкоголю, наркотиків, надмірне і без смаку використання косметики, носіння своєрідного одягу, послуговування нецензурною лексикою). Позитивними формами самоствердження підлітків є заняття спортом, праця в сім'ї, школі, на виробництві, виконання суспільно корисних справ тощо [3, с.204].

Для того, щоб підліток самостверджувався позитивно, батьки і педагоги, в першу чергу, мають докласти немало власних зусиль. Перш за все, потрібно залучати підлітків до громадських робіт, вказувати на важливість кожної дитини для суспільства, для держави; потрібно прищеплювати любов до прекрасного — до культури, мистецтва, літератури, історії тощо. Звертаючи увагу підлітків на позитивні зразки для наслідування, вчитель допоможе знайти йому гідний приклад. Також потрібно залучати підлітків до науково-дослідної роботи, це також сприятиме позитивному самоствердженню.

У рамках даної теми нами було проведено дослідження на базі Коростенської загальноосвітньої школи №7. Експеримент проводився

методом анкетування учнів 8 класу. В анкетування взяло участь 25 осіб (15 хлопчиків і 10 дівчаток).

Експериментальна робота полягала у виявленні рівня самоствердження у класі. Нами було встановлено, що загальний рівень самоствердження підлітків 8 класу є високим (68%) (див. табл. 1).

Таблиця 1

Рівень самоствердження підлітків

Рівень самоствердження	Кількість учнів	У %
дуже високий рівень самоствердження	2	8 %
високий рівень самоствердження	17	68 %
середній рівень самоствердження	5	20 %
низький рівень самоствердження	1	4 %

Наші дослідження показали, що учні прагнуть розвиватися, самостверджуватися, удосконалюватися. Але для того, щоб самоствердження носило позитивний характер, великих зусиль мають докласти, перш за все, педагоги, а особливо класний керівник.

Тому класному керівнику доцільно проводити такі форми роботи з учнями:

1) створити гурток винахідливих. Такий гурток можна влаштовувати раз на тиждень після уроків. Діти зможуть поділитися тими знаннями та вміннями, яких вони набули впродовж тижня. Така діяльність змусить дітей до пошуку чогось нового, сприятиме самопрезентації в гуртку перед однокласниками;

2) створити власну міні-бібліотеку в класі, куди учні зможуть приносити цікаві книжки, які вони прочитали, для того, щоб поділитися ними з однокласниками;

3) влаштовувати перегляд фільмів, програм, телепередач, які показують негативну сторону таких шкідливих звичок, як алкоголь, паління, наркотики і наслідки їх уживання. У такому разі підліток зможе переконатися, що такі дії до хорошого не призведуть;

4) створити власну міні-лабораторію, де учні будуть займатися науковою діяльністю, робити якісь відкриття, реалізовувати власні потреби та інтереси.

Але найголовніше, у роботі з підлітками дорослі повинні зважати на основні новоутворення підліткового віку, оскільки вони тісно пов'язані із суперечностями віку, розв'язання яких є поступом у розвитку особистості [3, с.205].

Зважаючи на зазначене, можна зробити висновки, що позитивне самоствердження підлітків може сформуватися лише за умови постійної допомоги і контролю з боку дорослих – батьків, класних керівників і педагогів. Дорослі мають надавати підліткам достатньо знань про суть феномену самоствердження, про способи саме позитивного

самоствердження, вони мають виховувати відповідальність за вибір поведінки і відповідальність за вибір власного способу самоствердження.

Список використаних джерел

1. Вікова психологія / за ред. Г.С.Костюка. – К., 1976. – 272 с.
2. Кутіщенко В.П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій). навч. посіб. / Кутіщенко В.П. – [2-ге вид.] – К.: Центр навч. літератури, 2010. – 128 с.
3. Савчин М.В. Вікова психологія: навч. посіб. / Савчин М.В., Василенко Л.П. – К.: Академвидав, 2006. – 360 с.
4. Скрипченко О.В. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. / [О.В.Скрипченко, Л.В.Долинська, З.В.Огороднійчук та ін.]. – К., 2001. – 416 с.
- 5.http://pidruchniki.com/12600221/psihologiya/stanovlennya_samosvidomosti_pidlitka
6. <http://www.refotext.com/referat-text-5546-5.html>

*Тетяна Радкевич, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Позаурочна діяльність школярів: сутність та виховний потенціал

Позаурочна робота – складова частина навчально-виховного процесу в школі, одна з форм організації вільного часу учнів. Педагоги розглядають позаурочну роботу як невід’ємну частину виховання особистості, засновану на принципах добровільності, активності й самостійності. Основними завданнями позаурочної роботи визнано створення сприятливих умов для прояву творчих здібностей, наявність реальних справ, доступних для дітей і які мають конкретний результат, внесення до неї фантазії, елементів гри, оптимістичної перспективи та піднесеності.

У школі перевага віддається загальноосвітньому напрямку, організації предметних гуртків і наукових товариств учнів. Позаурочна робота допомагає задовольняти потребу дітей та молоді в неформальному спілкуванні в клубах та аматорських об’єднаннях, музеях, під час шкільних вечорів, свят, фестивалів тощо.

Різні аспекти даної проблеми досліджують В.Білоусова, В.Воронов, І.Кравченко, Н.Мирончук, В.Оржеховська, О.Столяренко, Н.Хамська.

Мета статті – дослідити роль позаурочної діяльності в житті учнів, визначити потреби та недоліки в організації позаурочної діяльності.

Діяльність – одна з умов створення, розвитку і становлення колективу, формування особистості; тільки в колективній різноплановій діяльності можлива органічна єдність особистого і суспільного, тільки в процесі суспільно корисної діяльності в шкільному колективі виховуються сумлінне ставлення до праці, почуття відповідальності за доручену справу, вміння враховувати спільні інтереси, трудова активність, бажання

допомогти товаришам, уміння підкорятися або керувати тощо. Усе це зумовлює діяльнісну спрямованість процесу формування особистості як основного чинника розвитку її якостей і різнобічних здібностей.

Діяльність школярів сприяє вихованню в них творчої активності, впливає на усі підсистеми виховання: комплекс виховних цілей, внутрішньокolleктивні відносини, що складаються між учасниками цієї діяльності, форми й методи виховання [1, с.147].

Форми позаурочної роботи – це види об'єднань, способи організації учнів і педагогів для спільної діяльності після навчальних занять, а також конкретні просвітницько-пізнавальні й виховні акції, розраховані на масову чи диференційовану учнівську аудиторію.

Позаурочною називається різноманітна освітня і виховна робота, спрямована на задоволення інтересів і запитів дітей, яку організовує в позаурочний час педагогічний колектив школи.

Завдання позаурочної та позашкільної виховної роботи: а) закріплення, збагачення і поглиблення знань, розширення загальноосвітнього світогляду, формування наукового світогляду, вироблення умінь і навичок самоосвіти; б) формування інтересів до різних галузей науки, техніки, мистецтва, спорту, виявлення і розвиток індивідуальних творчих здібностей і нахилів; в) організація дозвілля школярів, культурного відпочинку та розумних розваг; г) поширення виховного впливу на учнів у різних напрямках виховання.

Принципи організації позаурочної та позашкільної виховної роботи – це добровільна участь учнів, розвиток винахідливості й творчості, взаємодія різних форм і видів діяльності [2, с.277-278].

Пізнавальна діяльність спрямована на розвиток пізнавальних інтересів, накопичення знань, формування розумових здібностей.

Ціннісно-орієнтаційна діяльність являє собою процес формування відносин до світу, формування переконань, поглядів, засвоєння моральних та інших норм життя людей. Класний керівник має багато можливостей стимулювати вироблення школярами відносин, поглядів на життя через різні форми позаурочної діяльності: бесіди з соціально-естетичної проблематики, класні збори, дискусії, диспути.

Громадська діяльність передбачає участь школярів у органах управління школою, різних учнівських та молодіжних об'єднаннях у школі та поза нею, участь у трудових, політичних та інших акціях. Це відбувається в таких формах, як робота з самообслуговування, прибирання школи, шкільні збори, засідання, вибори і робота учнівських органів управління, вечори, свята.

Естетична діяльність розвиває художній смак, інтереси, культуру, здібності дітей. Шкільні педагоги мають можливість проводити цю роботу

в таких формах: інсценування, конкурси, шкільні театри, концерти, фестивалі, екскурсії до музеїв, відвідування театрів та багато іншого.

Дозвільна діяльність розвиває вільне спілкування, в якому ініціатива повинна належати учням, проте вчитель не повинен бути стороннім спостерігачем, а пам'ятати про свої функції. Вільне спілкування, дозвілля учнів організовуються у таких формах: ігри, свята, вечори відпочинку, колективні дні народження, змагання, спільні прогулянки, походи тощо.

Форму позаурочної виховної роботи з дітьми можна визначити як конкретний спосіб організації їх відносно вільної діяльності у школі, їх самодіяльності за педагогічно доцільного керівництва дорослих.

Словесно-логічні форми. До цього типу форм відносяться бесіди на найрізноманітніші теми, класні дискусії, наради, конференції, лекції. Головне тут – обмін інформацією, повідомлення учнів, учителів та інших дорослих, обговорення проблем.

Образно-художні форми. Вони поєднують у собі такі справи дітей, де головним засобом впливу є спільне, переважно естетичне переживання. Вихователь повинен уміти забезпечити спільні переживання дітей, завдяки яким вони стануть кращими. Великий потенціал мають такі форми, як концерт, вистава, свято.

Трудові форми позаурочної роботи. Позитивно впливає на дітей спільна робота, різна діяльність, будь-яка праця. Це різні види робіт у школі, від щоденного прибирання до ремонту школи, закладання саду, парку, організація інформаційного центру тощо. Застосовуються й такі форми роботи, як оформлення кабінетів, благоустрій та озеленення шкільного двору, догляд за клумбами, створення класної бібліотеки, ярмарок-розпродаж сімейних виробів, виставка та інше.

Ігрові (дозвільні) форми роботи. Ігри, спільний відпочинок, змістовні розваги. Ігри можуть бути спортивні, пізнавальні, конкурсні. Гра допоможе вихователю згуртувати дитячий колектив; включаючись в активну діяльність, діти привчаються до дотримання правил, справедливості, виробляють уміння контролювати свої вчинки, правильно й об'єктивно оцінювати вчинки інших. Доцільно проводити спільні свята, підготовку концертів, перегляд та обговорення фільмів, спектаклів, змагання, конкурси, КВК, туристичні походи, екскурсійні поїздки.

У сучасній школі класні керівники, вчителі організовують разом з дітьми такі справи: свята, вечори, ярмарки, «вогники», дискотеки, зазвичай прив'язані до календарної дати або пов'язані з традицією школи, традиційне чергування у класі й школі, періодичні прибирання школи, конкурси, дні і тижні знань з навчальних предметів, екскурсії до музеїв, на підприємства, визначними пам'ятками рідного міста чи села, екскурсійні поїздки в інше місто, країну, похід до театру, прогулянки, походи в ліс, до пам'ятників культури та історії, багатоденні походи і поїздки, спортивні

змагання, дні здоров'я, практикум з правил поведінки та безпеки на вулиці, у дворі, випуск та конкурси стінгазет, святкових плакатів, листівок та багато іншого [3].

Нами було проведене дослідження у Зарубинецькій загальноосвітній школі Андрушівського району Житомирської області з учнями 8 класу, в ньому взяло участь 12 дітей, з них 7 хлопців і 5 дівчат.

Анкета складалася з семи питань, на три з яких потрібно було дати розгорнуту відповідь. Метою дослідження було з'ясувати, чи беруть учні участь у позаурочних заходах та їх організації, а також, яким видом діяльності вони хотіли б займатися в позаурочний час.

Проведене дослідження свідчить, що лише 33,3% учнів постійно беруть участь у позаурочних заходах, а 50% вказують, що беруть участь не досить часто, лише 8,3% не беруть участі у позаурочних заходах взагалі. Значна частина дітей бажає брати участь у спільній діяльності з учнями класу (83,3%), лише не велика частина учнів не бажає брати участь у спільній діяльності з класом (8,3%).

За результатами опитування, у класі часто проводяться позаурочні заходи (50%). Для більшості учнів позаурочна діяльність – це виховні години, гуртки за інтересами, спортивні секції та змагання.

На запитання: «Яким саме видом діяльності ви хотіли б займатися в позаурочний час?» – 83,3% відповіли, що спортом, лише 16,7% учнів бажають займатися художньою самодіяльністю.

Організація позаурочної діяльності в школі переважно відбувається вчителями, при цьому школярі не досить часто беруть участь в організації позаурочних заходів (66,6%). Отже, це свідчить про те, що учні лише виконують заплановані вчителем заходи, при цьому не виступають ініціаторами у шкільному житті. Лише в окремих випадках (16,6%) учні самі пропонують та організовують різні заходи.

Усе це дозволяє зробити висновок про те, що учні досить часто беруть участь у позаурочних заходах, але рідко самі виступають у ролі ініціаторів та організаторів таких справ. Тому вчителям варто було б залучати учнів до самостійної організації позаурочних заходів, або враховувати їхню думку, надавати можливість самим приймати рішення та пропонувати свої ідеї. Такий підхід дасть можливість покращити стосунки у класі, колектив стане більш згуртованим, а кожному з учнів надасть впевненості в собі та вміння до самоорганізації.

Список використаних джерел

1. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання: навч. посіб. / С.Г.Карпенчук. – К.: Вища школа, 2005. –343 с.
2. Максимюк С.П. Педагогіка: навч. посіб. / С. П. Максимюк. – К.: Кондор, 2009. – 670 с.
3. www.ua-referat.com

*Наталія Романюк, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Стан екологічної вихованості сучасних школярів

Екологічне виховання школярів на сучасному етапі передбачає формування екологічних знань, усвідомлення єдності й цілісності природи, унікальності та неповторності живих систем, взаємозв'язку та взаємозалежності явищ природи, розуміння людини як невід'ємної ланки у взаємозалежностях природи, утвердження поваги людини до всіх форм життя, гармонійного розвитку людини і природи [3].

Різні аспекти даної проблеми досліджували такі педагоги як: В. Сухомлинський, К. Ушинський, С. Рубінштейн, О. Березюк, Г. Шульц.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та експериментальному дослідженні можливостей сучасного телебачення у формуванні екологічної культури та виховання в учнів.

У своїх працях В. Сухомлинський зазначав, що школа майбутнього повинна найповніше використовувати для гармонійного розвитку людини все, що дає природа і що зможе зробити людина для того, щоб природа служила їй. А тому неодноразово наголошував на активізації зусиль усієї громадськості [1].

Екологічне виховання школярів на сучасному етапі потребує психологічної включеності особистості в світ природи з подальшим поетапним конструюванням системи особистісного ставлення до природи. Загальноосвітня школа покликана виховувати у школярів любов до рідного краю, навчати основ охорони навколишнього середовища, науково обґрунтованого використання природних багатств [2, с. 53-54]. З цією метою можна цілеспрямовано використовувати потенціал екологічних фільмів.

Нами було проведено дослідження у 9-В класі загальноосвітньої школи I - III ступенів № 9 міста Новограда – Волинського Житомирської області. У дослідженні брало участь 13 учнів. У методиці було представлено 10 запитань – з них 5 тестових та 5 на висловлення власної думки. Метою дослідження було встановлення взаємозв'язку сучасного телебачення й екологічного виховання школярів.

Дані дослідження свідчать, що 38,5 % учнів не дуже уявляють свого життя без засобів телекомунікації, 23 % вказали, що не замислювалися над цим, та 38,5 % вважають, що людина без них не може існувати. 76,9 % респондентів найчастіше по телебаченню переглядають новинки фільмів та розважальні телепередачі, 7,7 % – взагалі нічого не переглядають, і лише 15,4 % – дивляться фільми про природу.

Опитування свідчить про те, що не всі учні виявляють прагнення оберігати природу. Так 77 % учнів відповіли, що не забруднюють та не

шкодять природі, садять дерева, 23 % – не дали чіткої відповіді. Для формування позитивного ставлення до навколишнього середовища учні пропонують доглядати в школі та вдома за кімнатними рослинами, піклуватися за безпритульними тваринами, садити нові дерева тощо.

Учні не байдужі до природи та усвідомлюють її важливе значення в житті суспільства. Діти виконують різні творчі завдання, проводять акції з охорони природи, розробляють мультимедійні презентації. Також діти знімають маленькі відеоролики про ставлення школярів до рослин та тварин. Учитель намагається подавати матеріал просто, доступно, використовує відеоматеріали, різні схеми, мультимедійні презентації тощо.

У школі екологічне виховання здійснюється в різних напрямках: на уроках, факультативах, під час проведення екскурсій, суспільно-корисної праці.

Для підвищення ефективності екологічного виховання дітей потрібне комплексне розкриття проблем охорони природи, поєднання аудиторних занять з безпосереднім спілкуванням із природою, поєднання класної, позакласної й позашкільної природоохоронної роботи та використання наочних методів навчання.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. / Сухомлинський В. О. – К.: Рад. школа, 1976. – С. 54-55.
2. Ткаченко О. Виховання естетичної чуйності до природи у процесі гри / Ткаченко О. // Початкова школа. – 1998. – С. 53-54.
3. http://pidruchniki.com/pedagogika/ekologichne_vihovannya.

***Жанна Рябініна, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)***

Колективна діяльність школярів як чинник гуманізації їх взаємин

Колектив (від лат. – збираючий) – це соціальна спільність людей, об'єднаних на основі суспільно значущих цілей, спільних ціннісних орієнтацій, спільної діяльності й спілкування. Колективна навчальна діяльність – це безпосередня взаємодія учнів, об'єднаних суспільно значущими і суспільно оцінюваними цілями і мотивами діяльності, спрямованими на розв'язання колективом навчальних завдань [2].

Колективна навчально-пізнавальна діяльність учнів є одним із найважливіших факторів не тільки у формуванні особистості школяра, а й у забезпеченні продуктивного характеру процесу пізнання в цілому. На цьому наголошували відомі вітчизняні та зарубіжні психологи А.Дусавицький, А.Петровський, Л.Занков, Д.Ельконін, Л.Ітельсон, Л.Фридман та педагоги Х.Лійметс, А.Мудрик, В.Дяченко, І.Страхов,

Е.Страчар, В.Оконь та інші. Разом з тим, проблема використання колективних форм навчальної діяльності у школі була і залишається актуальною й достатньо не вивченою.

Дослідження в галузі педагогіки колективу та дидактичного потенціалу колективної навчальної діяльності стали особливо інтенсивними у 60-х – 70-х роках ХХ століття. Основою інтеграції знань про дитячий колектив став і системний підхід до нього як до об'єкта дидактичного дослідження. Він дав змогу з'єднати наявні в науці дані в єдину систему уявлень про дитячий колектив як мету, об'єкт і суб'єкт навчання [3].

Особливо вагомий внесок у розробку теорії та практики колективу вніс А.С.Макаренко. Він перший глибоко обґрунтував струнку концепцію виховного колективу, пронизану гуманістичними ідеями. Педагогічні принципи організації дитячого колективу забезпечували чітку систему обов'язків, які визначають соціальну позицію кожного члена колективу.

Багаторічна педагогічна діяльність В.О.Сухомлинського як директора школи і вчителя дозволила йому сформулювати сукупність принципів, що їх покладено в основу формування шкільного колективу: організаційна єдність шкільного колективу; керівна роль шкільного колективу; керівна роль педагога; багатство відносин між учнями і педагогами, між учнями.

Мета статті – з'ясувати ставлення учнів один до одного у класному колективі та визначити шляхи покращення взаємовідносин.

Колектив є середовищем накопичення дітьми позитивного соціального досвіду, бо тільки в шкільному колективі його освоєння спеціально планується. Колектив забезпечує вихованцю можливості самовираження і самоствердження як особистості. Тільки в ньому формуються самооцінка, рівень домагань і самоповага. У колективі формуються суспільно значущі вміння і навички, моральні орієнтації, громадянська позиція вихованця. Трудова діяльність в умовах колективу стимулює прояв відповідальності за результати праці.

Колективна діяльність сприяє реалізації та розвитку фізичного і творчого потенціалу вихованців, їх емоційному розвитку. Колектив відіграє важливу роль у житті кожного вихованця.

З метою вивчення даної проблеми нами було проведене опитування учнів 6 Липківської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів імені М.І.Шпака Попільнянського р-ну Житомирської області. В анкетуванні взяли участь 11 учнів.

До анкети було включено питання, які дозволяли з'ясувати ставлення учнів один до одного. Результати вивчення виявилися такими: для 55% учнів у класі переважає радісний, оптимістичний настрій, для 11% учнів ця властивість проявляється досить часто; 22% вважають, що у

класі досить часто проявляється пригнічений, песимістичний тон. 44% учнів вважають, що стан, коли переважає доброзичливість у взаєминах, взаємні симпатії, а також переживається конфліктність у взаєминах, агресивність, антипатія, не виявляється доволі часто, або одне й інше проявляється однаково. Для 11% учнів у колективі панує зверхнє ставлення до інших та 44% вважають, що члени колективу з повагою ставляться один до одного; 22% свідчать, що досить часто проявляється індивідуалізм. 11% учнів стверджують, що досить часто критичні зауваження носять характер відкритих і прихованих випадків.

Щодо ставлення учнів один до одного, то 11% вважають, що у колективі завжди успіхи і невдачі окремих членів колективу викликають співпереживання усіх членів колективу, 11% – успіхи і невдачі одних членів колективу залишають байдужими решту, а іноді викликають заздрість і злорадство; 11% учнів стверджує, що у складних випадках колектив не виявляє згуртованості, виникають сварки, і лише 22% вважають, що у колективі існує справедливе ставлення до всіх членів колективу.

Отже, в результаті проведеного дослідження виявлено, що більшість учнів вважають, що у колективі проявляються позитивні особливості: радісний настрій, спокій, захищеність, учнів мало тривожать взаємини з однокласниками, переважає схвалення, підтримка, позитивне ставлення, виникає емоційне єднання колективу за принципом «один за всіх, усі за одного», членам колективу подобається бути разом, вони беруть участь у спільних справах, разом проводять спільний час. Однак є частина учнів, для яких колектив не є комфортним середовищем.

Зважаючи на важливість проблеми формування учнівського колективу, класний керівник має докласти багато зусиль для виховання позитивних взаємин. Доречними будуть такі форми роботи класного керівника у даному напрямку: проведення суботників з учнями й батьками; захист наукових проектів за темою «Колектив починається з мене»; організація діяльності гуртка «Допоможи меншому другу», «Допоможи класу»; тематичні класні години; робота в куточку «Мій клас» та ін.; тренінг «Толерантність»; розподіл доручень у шкільному колективі; акція «Створи добро».

Пропонуємо такі години спілкування: «За що, на твою думку, тебе цінують?», «Як до тебе ставляться оточуючі?», «Мої обов'язки у класному колективі», «Добра людина та, що робить добро, чи та, що не робить зла?», «Хочу, щоб до мене ставилися так, як до вас», «Ти і колектив».

Найважливіші ознаки сприятливого соціально-психологічного клімату колективу – це довіра та взаємовимогливість членів колективу один до одного; доброзичливість і ділові претензії; вільне висловлювання думок щодо справ колективу чи поведінки окремих осіб; відсутність тиску

з боку вчителя; достатня поінформованість членів колективу про завдання та стан справ у колективі; високий ступінь емоційного включення та взаємодопомоги у ситуаціях, якщо є у цьому потреба; усвідомлення і взяття відповідальності на себе за стан справ у групі кожним із її членів.

З метою формування та поліпшення соціально-психологічного клімату в колективі бажано проводити тренінги, з допомогою яких психологи навчали б членів колективу високій культурі взаємодії та спілкування. Крім того, за словами А.Макаренка, щоб зберегти колектив, треба берегти його традиції.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2 кн. Кн.1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: навч.-метод. видання / Бех І. Д. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.
2. Волкова Н. П. Педагогіка: посіб. для студ. вузів / Волкова Н. П. – К.: Академія, 2001. – 576 с.
3. Воронов В. В. Технология воспитания: пособ. для препод. вузов, студ. и учит. / Воронов В. В. – М.: Школьная Пресса, 2000. – 96 с.
4. Бондар Л. Позакласна робота з учнями в педагогічній спадщині Сухомлинського / Бондар Л. // Початкова школа. – 1997. – №11. – С.40 – 47.
5. Гиппенрейтер Ю.Б. Спілкування з дитиною / Гиппенрейтер Ю. Б. – М., 1997. – 261 с.

***Віра Симончук**, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Формування культури спілкування учнів-підлітків

Спілкування є неодмінною умовою інтелектуальної та соціальної діяльності учнів підліткового віку, важливим джерелом пізнання світу, засобом збагачення їхніх знань, розвитку їх почуттів та формування духовності.

Основні напрями дослідження проблеми виховання культури спілкування школярів представлені в роботах класиків педагогічної думки Я.Коменського, А.Макаренка, В.Сухомлинського, К.Ушинського. Значним є також доробок вітчизняних учених у галузі сучасної педагогічної науки: С. Абрамовича, Л. Барановецької, Г.Батищева, О.Даниленка, Т.Іванової, І.Комарової, О.Опалюка, Ю.Сербалюка, Т.Чмута, Л.Філонова, В.Ягупова.

Метою даної статті є дослідження рівня культури спілкування учнів та прогнозування подальшої роботи вчителя з підвищення рівня культури спілкування учнів.

В умовах сьогодення формування духовного світу гармонійно розвиненої особистості неможливе без виховання в неї ціннісного

ставлення до процесу спілкування. Воно сприяє розширенню світогляду учнів, інтелекту, набуттю колективістських якостей, знань, умінь для успішної діяльності. Саме тому не слід забувати про значення спілкування в загальній системі показників культури школярів.

Виховання в загальноосвітніх школах відбувається під час навчання й у спеціальній виховній роботі з учнями в позаурочний час у школі та за її межами. Цей процес є двостороннім (обов'язкова взаємодія вихователя й вихованця), цілеспрямованим (наявність конкретної мети), багатограним за завданнями і змістом, складним щодо формування й розкриття внутрішнього світу дитини, різноманітним за формами, методами і прийомами, неперервним (у вихованні канікул бути не може), тривалим у часі (людина виховується все життя).

Отже, виховання – це процес цілеспрямованого формування гармонійно розвиненої особистості. Спираючись на наукові досягнення дослідників у галузі педагогічної науки, вважаємо, що правильно організоване виховання формує гармонійну особистість, індивідуальність, яка цінує національну культуру й особисту гідність, совість і честь.

Критерієм ефективності та якості виховання культури спілкування є вихованість учнів, що відбивається у знанні норм моральної поведінки та в спілкуванні. Вихованість – комплексна характеристика особистості, що враховує наявність і рівень сформованості в неї суспільно значущих якостей [2, с.212]. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови вихованість трактується як уміння добре поводити себе в товаристві, володіти своїми почуттями [1, с.159]. На думку М.Фіцули, вихованість – це наявність у школярів високих моральних якостей, що є результатом інтеріоризації (перетворення зовнішніх, реальних дій та вчинків на внутрішні, ідеальні) зовнішніх впливів у внутрішні, вираження єдності зовнішніх і внутрішніх чинників виховання та розвитку [6, с.252]. Як бачимо, результати виховного процесу істотно залежать від індивідуальних психологічних особливостей учнів підліткового віку, їхнього оточення, уподобань, ставлення до спрямованих на них впливів з боку вчителів та вихователів, взаємин із однолітками й дорослими.

Складність виховання культури спілкування в учнів підліткового віку зумовлена тим, що результати його не завжди помітні відразу. Тільки з часом можна судити про результативність виховного впливу педагога, що виявляється у вихованості підлітків.

У ході дослідження, проведеного нами у 7 класі (15 учнів – 7 дівчат і 8 хлопців) Червоноармійської ЗОШ І-ІІІ ст. Червоноармійського району Житомирської області, було виявлено: 26,5% учнів класу мають високий рівень культури спілкування, що характеризується виявом високоморальних якостей учнів 7 класу; 46% (майже половина класу) мають середній рівень культури спілкування і 27,5 %, на жаль, мають

низький рівень культури спілкування, про що свідчать низькі показники дослідження.

Як виявлено, джерелом лихослів'я, в основному, є старші друзі та дорослі, які є прямим прикладом, адже чинять безпосередній вплив на учнів.

Для підвищення рівня культури спілкування учнів, класний керівник повинен спрямовувати виховну роботу за такими напрямками:

- надавати учням інформацію про цікаві твори, що може стати якісним джерелом поповнення словникового запасу;
- бути прикладом та еталоном спілкування для учнів;
- періодично пояснювати учням значення того, що сленг шкодить культурі мови;
- проводити виховні бесіди в процесі навчально-виховної діяльності;
- залучати учнів до освоєння культурного доробку (здійснювати походи до театрів, галереї, музеїв);
- знизити негативний вплив з боку інших;
- надавати інформацію про значення тих чи інших вживаних ними слів, про норми та правила культури спілкування, про цінності етичних взаємин та інше.

Отже, класний керівник повинен здійснювати вивчення рівня сформованості культури спілкування в учнів та обирати такі форми та методи роботи, які сприятимуть виробленню у школярів етичних знань, формуватимуть ціннісне ставлення до суб'єктів спілкування та потребу дотримуватися ціннісних норм у спілкуванні. Уся діяльність учителя у цьому напрямку має здійснюватися з почуттям високої свідомості й відповідальності, обов'язку формувати моральну культуру особистості учня.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укладач і гол. редактор В.Т.Бусел. – К.: Ірпінь: Перун, 2007. – 1736 с.
2. Волкова Н.П. Педагогіка: посіб. для студ. вищих навч. закл. / Н.Волкова. – К.: Академія, 2001. – 576 с.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник / Гончаренко С. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
4. Воспитательная деятельность образовательного учреждения как объект комплексной критической оценки: (к постановке проблемы исслед.). / Зимняя И.А. – М.: Исслед. центр проблем качества подгот. специалистов, 2002. – 33 с.
5. Реан А.А. Психология и педагогика / Реан А.А., Бордовская Н.В. – СПб.: Питер, 2002. – 432 с.
6. Фіцула М.М. Педагогіка: навч. посіб. / Фіцула М.М. – [2-ге вид., випр. і доп]. – К.: Академвидав, 2005. – 560 с.

*Ірина Словоська, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Вплив сімейних стосунків на виховання дитини

«Сенс і мета сімейного життя – виховання дітей. Якщо ти перед одруженням не думаєш про майбутніх дітей, значить, ти збираєшся в далеку – на все життя – дорогу, не знаючи ні своїх сил, ні дороги, по якій тобі йти».

В.О. Сухомлинський

Сім'я є моделлю суспільства на конкретному історичному етапі розвитку, відображає його моральні та духовні особливості. Вона забезпечує соціалізацію людини, самореалізацію особистості, захист від проблем, сприяє формуванню особистості з усталеною поведінкою. Сім'я є різновіковим колективом. У її межах формується система стосунків між старшими та молодшими, батьками і дітьми, що визначає психологічний клімат у сім'ї. Тут формується світогляд дитини, ставлення до навколишнього світу. У сім'ї дитина набуває вмінь і навичок у різних сферах суспільного життя, насамперед, навичок людського спілкування. Поступово в неї формується досвід сімейного життя, ставлення до родини [1, с. 220-221]. Важливість впливу сімейних стосунків на виховання дитини підтверджується Державною національною програмою «Освіта» («Україна XXI століття»), де зазначено, що на етапі раннього родинного виховання батьки, як перші педагоги, покликані створити умови для повноцінного фізичного та психічного становлення особистості, забезпечити дитині почуття захищеності, рівноваги, довіри, сформувати активне, зацікавлене ставлення до навколишнього світу та нести повну відповідальність за розвиток, виховання і навчання своїх дітей [4].

Проблему взаємостосунків у родині та їх вплив на виховання дітей розглядали зарубіжні та вітчизняні психологи і педагоги В.Сухомлинський, Я.Коменський, М. Стельмахович, А.Макаренко, Л.Виготський, С.Рубінштейн, Д.Ельконін, О.Леонтьєв та інші.

Мета статті полягає у дослідженні впливу сімейних стосунків на виховання дитини та у виокремленні форм і методів роботи вчителя з батьками учнів, що є важливою умовою ефективної навчально-виховної роботи.

Сім'я – невелика соціальна група, до якої входять поєднані шлюбом чоловік і жінка, їх діти (власні або усиновлені), кровні родичі, інші особи, пов'язані родинними зв'язками з подружжям. Сучасні сім'ї різноманітні, й від того, в якій саме живе дитина, залежить, яким змістом наповнюється процес формування її особистості. Умовно сім'ї поділяють на благополучні та неблагополучні. У благополучній сім'ї взаємоповага і взаєморозуміння формують позитивну моральну атмосферу. Дитина відчуває себе рівноправною в сімейному колективі: її люблять, але не балують, залучають до сімейної праці, водночас враховують її особисті

інтереси та потреби. У нормальній сімейній атмосфері дитина росте доброзичливою, гуманною, спокійною та оптимістичною. У неї формуються такі цінні соціальні якості, як доброта, взаємоповага, почуття впевненості. У неблагополучних сім'ях відбуваються постійні конфлікти між батьками, батьками і дітьми, що проявляються у сварках, суперечках, взаємних образах, грубоощах, навіть бійках. Тут панують грубість, чвари, взаємні погрози, стійке незадоволення, що призводить до сімейної кризи. У дітей формуються підвищена збудливість, страх, невпевненість у своїх силах. Нестачу позитивних емоцій вони компенсують пошуком їх у вуличних компаніях, бродяжництві, вживанні алкоголю та наркотиків [1, с. 220-222].

З метою визначення рівня впливу взаємин між батьками на виховання дітей нами було проведено дослідження з учнями 5-го класу Брусилівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ст. №1 смт. Брусилова Житомирської області.

Для дослідження було розроблено анкету «Вплив сімейних стосунків на виховання дитини», яка містила 8 запитань по 4 варіанти відповідей, з яких потрібно було обрати лише одну. В опитуванні взяло участь 12 респондентів.

Після обробки результатів було виявлено, що 75% учнів мають високий рівень впливу сімейних стосунків. Це означає, що у сім'ї відсутні будь-які суперечки, дитина цілковито задоволена проведенням вільним часом з батьками та розвиваючими іграми, які мають вплив на інтелектуальний розвиток. Батьки переймаються виконанням дитиною домашніх завдань, що стимулює її до отримання глибоких знань, турбуються про духовне виховання дитини, тому щонеділі сім'єю йдуть до храму, де дитина відвідує додатково заняття, на яких дізнається багато цікавого для життя із Біблії.

25% респондентів мають середній рівень впливу сімейних стосунків. Це свідчить про те, що для своєї дитини батьки приділяють увагу, проявляють турботливість, любов, ласку та свій дорогоцінний час, але не вповні. Суперечки в родині можуть не дуже часто виникати, але свій вільний час батьки намагаються приділяти дитині, від чого вона отримує задоволення. Деякою мірою спостерігається вплив сім'ї на духовний розвиток дитини, бо на церковні свята дитина разом з батьками йде до храму. Батьки не є байдужими до скрутної ситуації в країні та частково допомагають військовим матеріально, чим і впливають на патріотичне виховання дитини. Саме на запитання про те, чи підтримують батьки армію України, учні затрудилися дати відповідь, і дехто обирав навіть по дві позитивні відповіді. Тому в кожній сім'ї виховання патріотизму наявне, що є досить актуальним у наш час.

Жоден із учнів не отримав ту кількість балів, яка належала б до низького рівня. Це говорить про те, що більша частина батьків займається вихованням своїх дітей та не є байдужою до їх інтересів та захоплень.

Результати анкетування виявилися переважно позитивними через те, що ці учні із сімей, де є кілька дітей. А.С. Макаренко говорив: «Тільки в сім'ї, де є кілька дітей, батьківське піклування може мати нормальний характер. Воно рівномірно розподіляється між усіма. У великій сім'ї дитина звикає з наймолодшого віку до колективу, набуває досвіду взаємного зв'язку. Якщо в сім'ї є старші й молодші діти, між ними встановлюється досвід любові та дружби в найрізноманітніших формах. Життя такої сім'ї дає дітям можливість вправлятися в різних видах людських відносин. Перед ними проходять такі життєві завдання, які єдиній дитині недоступні: любов до старшого брата і любов до молодшого брата – це зовсім відмінні почуття, уміння поділитися з братом або сестрою, звичка поспівчувати їм...» [3, с. 649].

Із сім'ями учнів, які отримали середній рівень, класному керівнику потрібно якомога ефективніше співпрацювати. Для цього варто відвідувати батьків удома, що сприяє налагодженню контактів із сім'єю, з'ясуванню її загальної та педагогічної культури, умов життя учня, консультуванню щодо єдиних вимог до дитини, обговоренню відхилень в її поведінці, вжиттю необхідних заходів щодо їх запобігання, залученню батьків до участі в роботі школи; організовувати тематичні вечори запитань і відповідей та класні батьківські збори, які допоможуть глибше пізнати методику сімейного виховання. Також учитель повинен запрошувати батьків до співробітництва, визнавати важливість батьків у співпраці, виявляти любов та захопленість їх дитиною [1, с. 227-231].

Отже, проблема впливу сімейних відносин на виховання дитини у цьому класі не є занадто складною, але вирішення потребує. І вагома роль у цьому належить взаємодії та співпраці батьків та вчителя.

Список використаних джерел

1. Волкова Н.П. Педагогіка: посібник для студ. вищих навч. закл. / Н.П. Волкова. – К.: «Академія», 2002. – 576 с.
2. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання: навч. посібник / С.Г. Карпенчук. – К.: Вища школа, 1997. – 304 с.
3. Педагогіка: Хрестоматія / уклад.: А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко. – [2-ге вид., стер.] – К.: Знання-Прес, 2006. – 700 с.
4. <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>
5. <http://studentam.net.ua/content/view/2310/85/>

Фактори впливу на виховання сучасного школяра

Сімейні взаємовідносини є першоосновою розвитку людини і соціалізації особистості. Сім'я – це перший і основний соціальний інститут, у який потрапляє людина. Все, що закладено сімейними взаємовідносинами, визначає взаємини з іншими людьми, з оточуючим соціумом. Як правило, тип взаємовідносин, сформований у сім'ї, моделюється на свою сім'ю [1, с.10].

У сімейних відносинах між батьками і дітьми важливим є використання педагогічних і психологічних знань. Це включає у себе: врахування вікових особливостей дітей, основ соціальної й загальної психології, методів виховання. Також важливими умовами раціональних взаємовідносин виступає розумна організація сім'ї. Сучасна діяльність, спільні перспективи, традиції взаємодопомоги, спільні інтереси і рішення дозволяють сформуванню теплих, сердечних й добрих взаємовідносин між батьками і дітьми [1, с.10].

Проте існують недоліки сімейного виховання, які відіграють негативну роль у житті людини. Таким негативним особливостям сімейного виховання слід приділити особливу увагу, оскільки саме вони змушують деяких педагогів говорити про доцільність системи інтернатів, тобто всезагальної освіти у відриві від родини [1, с.12].

Таким чином, мета дослідження полягає у з'ясуванні та узагальненні провідних факторів, які впливають на виховання дитини та зумовлюють їх поведінку.

До основних факторів, як впливають на виховання дитини, відносять: індивідуальні, вікові особливості психіки і фізіології; якість виховання та ставлення до дитини в сім'ї; оточуюче середовище – дитячий садок, школа, двір; інформаційні потоки засобів масової інформації та інтернету.

Для дослідження вище поставленої проблеми було обрано метод анкетування. Опитування проводилося серед учнів 9-го класу Рівненської спеціалізованої школи I – III ступенів №15. У опитуванні взяло участь 20 учнів. До анкети включені запитання, які дозволяли з'ясувати вплив взаємин з учителями та ровесниками на поведінку учнів; вплив на дитину взаємин з батьками та іншими членами родини; вплив телебачення та інтернету на поведінку дитини та формування її поглядів.

У результаті обробки та аналізу результатів було з'ясовано, що більшість учнів (80%) влаштовують їх відносини з учителями та іншими учнями. Проте 20% учнів не мають тісного контакту з однокласниками, але мають бажання товаришувати з ними, однак із якихось причин їх не

сприймають. 85% учнів не проти взяти участь у виконанні спільної позакласної діяльності зі своїм класом.

70% учнів мають напружені стосунки з батьками та стверджують, що вони їх не розуміють. Вільний час із батьками проводять лише 10% учнів.

Інтернет та телебачення мають значний вплив на формування світогляду учнів (100% відповідей).

З огляду на визначену проблему, пропонуємо такі форми роботи класного керівника з учнями.

1. Дискусія на тему «Батьки і діти». Метою дискусії є осмислення причин і наслідків конфліктів між дітьми і батьками; з'ясування різних точок зору, їх вирішення; розвиток умінь та навичок формулювання учнями своєї думки [2, с.48].

2. Бесіда на тему «Моральне виховання». Метою даної бесіди є виховання в учнів почуття любові, уваги, співчуття, розуміння до своїх близьких та інших людей [2, с.56].

3. Тест на визначення комп'ютерної залежності. Дозволяє визначити ступінь впливу комп'ютера, інтернету на світогляд та поведінку дітей.

4. Проведення батьківських зборів. Батьківські збори – один із найпоширеніших способів роботи класного керівника з батьками. Класні керівники повинні проводити батьківські збори не менше, як двічі у семестр (кожної чверті) [3, с.98].

5. Індивідуальна робота з батьками: відвідування родини вдома і бесіди з батьком і матір'ю окремо, індивідуальні консультації з конкретних проблем, індивідуальні завдання батькам з метою вдосконалення процесу виховання в сім'ї, громадські доручення, записи у щоденнику учня. Її мета – вивчити виховний потенціал кожної родини, здійснювати індивідуальний підхід до батьків і дітей, підтримувати постійний зв'язок із сім'ями учнів, досягти єдності дій сім'ї й учителя у вихованні дітей, поліпшити умови виховання дитини [3, с.87].

Отже, сучасний школяр зазнає впливу різних факторів: психологічних та фізіологічних особливостей, відносин із родиною та шкільним колективом, засобів масової інформації. Тому важливою у формуванні особистості дитини є взаємодія усіх соціальних інститутів, спрямованих на розвиток повноцінного громадянина суспільства, високоморальної особистості.

Список використаних джерел

1. Азаров Ю. П. Семейная педагогика / Азаров Ю. П. – М., 1989.
2. Базаркина Е. Л. Беседы о нравственности для старшеклассников / Е. Л. Базаркина. – Волгоград: Учитель, 2006. – 155 с.
3. Воспитательная деятельность педагога: учеб. пособие / под общ. ред. В. А. Сластенина, И. А. Колесниковой. – М.: «Академия», 2007. – 336 с.

Вивчення ступеня усвідомлення учнями 7 класу екологічних проблем

Відомий педагог В. Сухомлинський зазначав, що «школа майбутнього повинна найповніше використовувати для гармонійного розвитку людини все, що дає природа і що зможе зробити людина для того, щоб природа служила їй. Уже через це ми повинні берегти і поповнювати природні багатства, які маємо».

Життя людини тісно пов'язане з природою, яка завжди була для неї джерелом матеріальних і духовних сил. Але сьогодні перед людством постало безліч проблем, викликаних споживацьким ставленням людини до природи і пов'язаних із низьким освітнім рівнем населення. Наукові оцінки глобальної сучасної екологічної ситуації не оптимістичні. Вони змушують замислюватися кожну розумну людину, яка вболіває за майбутнє своїх дітей, онуків, усієї планети. Саме тому так важливо здійснювати формування основ екологічної компетентності у школярів, формувати особистість, яка вміє жити в гармонії з природою, відчувати себе її частиною, для якої нормою життя є дбайливе ставлення до природи. Завдання екологічного виховання — сприяти накопиченню екологічних знань, виховувати любов до природи, прагнення берегти, примножувати її, формувати вміння і навички діяльності в природі. Виходячи з актуальності означеної проблеми, підкреслимо вагомість питання поліпшення екологічного виховання підростаючого покоління.

Завдання дбайливого ставлення до природи означені в Конституції України: «кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі» [ст.6]. Для загальноосвітньої школи основні завдання екологічного виховання є такі:

- формування цілісного уявлення про біосферу, світоглядних знань взаємозв'язки у системі "людина-природа-суспільство", взаємозалежність економіки й екології;
- розкриття наукових основ народногосподарських проблем (раціонального використання природних ресурсів, захист довкілля від забруднення, збереження еталонів природи), формування знань про позитивні етноекотологічні особливості господарювання, основні поняття сталого розвитку;
- виховання почуття відповідальності за стан довкілля, усвідомлення людини як частки природи, свідомості щодо необхідності дотримання природоохоронного законодавства;
- розвиток системи інтелектуальних та практичних умінь і навичок емоційних переживань, пов'язаних із вивченням, оцінюванням та збереженням природи рідного краю та власного здоров'я.

Різні аспекти даної проблеми досліджували видатні педагоги минулого: О.Духнович, К.Ушинський, В.Сухомлинський, С.Русова. І в наш час багато науковців та педагогів-практиків присвятили свої дослідження цій проблемі, зокрема: Г.Беленька, Н.Глухова, Н.Кондратьєва, Н.Лисенко, В.Сухар, З.Плохій, Л.Хоружа, С.Шмалей, Н.Яришева та інші.

Мета статті – полягає в з'ясуванні сутності поняття «екологічне виховання», визначенні ступеня розуміння учнями важливості екологічних проблем та виділенні форм роботи класного керівника в означеному напрямку.

Негативні зміни в природному середовищі під тиском сукупної дії виробничих чинників істотно прискорились в останні десятиріччя. Тобто збереження життя на землі залежить тепер безпосередньо від рівня і темпів виховання екологічної культури в молоді, суспільства в цілому [1, с.33].

Екологічне виховання – це організований і цілеспрямований процес формування системи наукових знань про природу і суспільство, поглядів і переконань, що забезпечують становлення відповідального ставлення молоді до природи, реальним показником якого є практичні дії учнів відносно у природного середовища, що відповідають нормам людської моральності [1, с.32]. Видатні педагоги надавали великого значення дослідженню і вирішенню проблеми екологічного виховання. Наприклад, свого часу видатний педагог-мислитель Я. А. Коменський (1592-1670) підкреслював, що людина – це частина природи, і вона повинна розвиватися за її законами, довів, що людина як частина природи підкоряється її найголовнішим законам, які діють як у світі рослин, тварин, так і відносно людини. Пізніше його не менш видатний колега Костянтин Ушинський (1824-1870) писав, що в школярів необхідно формувати широке коло знань про неживу природу, рослинний світ, тваринний світ, працю людей у природі. Він закликав розширити спілкування дитини із природою.

На думку В.Сухомлинського, природа лежить в основі дитячого мислення, почуттів та творчості. Він вважав, що формувати в дитини шкільного віку ставлення до рідного краю як частки природи слід починати з раннього віку.

З метою вивчення рівнів розвитку екологічної відповідальності серед учнів 7-9 класу ми провели дослідження серед у Кириївській ЗОШ І-ІІІ ступенів Любарського району Житомирської області. У дослідженні взяло участь 14 учнів 7 класу.

Результати дослідження свідчать про таке. Переважна більшість учнів вважають, що екологія – наука про навколишнє середовище, оселю, людину, її взаємодію з цим середовищем і шляхи забезпечення умов для її

життя (35,7%), інша частина учнів думають, що це наука, що вивчає походження Землі (50%), і лише невелика частина школярів переконані, що екологія – свідоме ставлення до всього суцього і його активний захист (14,3%). Усі учні класу люблять природу, і більшість учнів (92,9%) переймаються долею природи. Більшість учнів вважають, що на довкілля негативно впливають машинні ази, хімічна промисловість (30%), інша частина учнів вважають, що на довкілля негативно впливає людина (50%). Так як учні, серед яких було проведено дослідження, живуть у сільській місцевості, то більшість учнів вважають, що найбільшою проблемою на території їхнього населеного пункту є нерациональне використання ґрунтів (50%), інші вважають проблемою винищення зелених насаджень (14,3%). Частина учнів вважають проблемою екології їхнього населеного пункту – засмічення вулиць, відсутність смітників поза житловою зоною, забруднення водойм (прання в річці, миття автомобілів, викиди нечистот) (7,1%). Половина учнів вважають, що людей, які забруднюють довкілля, потрібно змушувати прибирати після себе (50%), інші учні переконані, що такими потрібно проводити агітаційну роботу (37,5%), і лише деякі учні вважають, що на таких людей потрібно накладати грошове стягнення або взагалі їх не зачіпати. Для того щоб покращити стан довкілля, очищають територію населеного пункту (37,5%), інша частина учнів садять дерева та квіти (57,15%), і лише декілька не переймаються проблемами довкілля.

Усе це дозволяє зробити висновок, що учні мало переймаються станом навколишнього середовища. Вони не можуть дати реальної оцінки екологічним проблемам населеного пункту, де вони проживають. Разом із тим більшість учнів хвилюють проблеми природи, та вони не можуть правильно організувати свою роботу, тому що в школі не звертають достатньої уваги на проблеми довкілля.

Вагому роль у вирішенні даної проблеми відіграє класний керівник, який може використовувати з цією метою різні форми роботи (табл.).

№	Форма роботи	Зміст роботи
1	Мозковий штурм	Учні обговорюють проблеми й ідеї щодо їх вирішення
2	Експерсії в природу	Учні виявляють екологічні проблеми їхнього населеного пункту і висувують ідеї щодо їх вирішення.
3	Психологічні тренінги екологічного спрямування	Спрямовані на корекцію екологічної свідомості учнів
4	Свята з охорони довкілля	Проведення свята «День Землі», акція «Чистий ліс», Пам'ятки нашого села тощо.
5	Суботники	Учні колективно прибирають територію.

Отже, з метою розвитку екологічної відповідальності в учнів основної школи доцільно використовувати вище вказані форми роботи та всебічно поширювати набутий досвід із вирішення даної проблеми.

Список використаних джерел

1. Пруцакова О.Л. Сутність та види екологічної компетентності особистості / Пруцакова О.Л. // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. – К., 2005. – Вип. 8 Кн. 2.
2. Руденко Л.Д. Взаємодія сім'ї і школи у формуванні екологічної компетентності школярів / Руденко Л.Д. – К.: Педагогічна думка, 2008. – 32 с.
3. Концепція виховання дітей і молоді в національній системі освіти.
4. Фіцула М.М. Педагогіка: навч. посібн. / Фіцула М.М. – К., 200. – 528 с.

*Наталія Ткачук, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Вивчення рівня включення підлітків до природоохоронної діяльності

На сучасному етапі розвитку освіти в Україні виникає питання стосовно екологічних та соціальних аспектів виховання дітей. У цьому плані важливого значення набуває Національна програма «Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України», ухвалена 31 жовтня 2011 року наказом №1243. Цей нормативний документ стає базовою основою виховної роботи школи, адже у ньому обґрунтовано значення виховання дітей у контексті компетентнісного підходу шляхом формування у них ціннісного ставлення до природи та суспільства, зокрема природоохоронної діяльності. Вона полягає у тому, що в рамках виховної роботи проводяться нетрадиційні виховні заходи – колективне прибирання території парків, екскурсії екологічного значення з метою виховання у дітей шанобливого ставлення до природи та поліпшення взаємостосунків між ними. Це сприяє формуванню колективних взаємин задля подальшого вирішення важливих проблем та питань, що виникають у навчально-виховному процесі. Як говорив А.С.Макаренко, будь-який колектив має пройти свої етапи формування, а це означає, що надалі він зможе функціонувати як єдине ціле. Важливо розуміти, що екологічний аспект у виховній діяльності виступає вирішальним чинником у включенні підлітків до природоохоронної діяльності.

Сучасна педагогічна наука розглядає проблему гуманізації взаємин підлітків, в тому числі й шляхом природоохоронної діяльності, за це відображено, зокрема у наукових публікаціях таких учених, як Н. Мирончук, Т. Кравченко, В. Постовий, О. Хромова.

Мета статті – з'ясувати рівень включеності підлітків до природоохоронної діяльності.

Включення особистості в суспільні відносини обумовлено первинною роллю соціального спілкування в цьому процесі. Підлітковий вік традиційно вважається найважчим у виховному сенсі. У вирішенні складних завдань виховання особистості значна роль належить умінню особистості спілкуватися. У підлітковому віці провідною діяльністю виступає спілкування з однолітками. Комп'ютер, сучасні мобільні телефони вводять дитину в ірреальний світ ілюзій, і це псує дитячу психіку, робить їх гіршими, не такими, якими б хотіли бачити їх батьки. Звичайно, це відбивається на стосунках між однолітками. Тому включення школярів до спільної діяльності, й зокрема природоохоронної, сприятиме формуванню позитивного ставлення один до одного.

З метою вивчення рівня включення учнів до природоохоронної діяльності ми провели дослідження у Володарськ-Волинському навчально-виховному комплексі "Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад I-III ступенів" №1 Житомирської області з учнями 7 класу (12 учнів). Нами було розроблено анкету, з допомогою якої ми з'ясовували рівень включення підлітків у природоохоронну діяльність.

Зокрема, ми з'ясовували, чи охороняють школярі рослини, які занесені до Червоної Книги; чи виявляють ініціативу в проведенні заходів щодо охорони в навколишньому середовищі; як часто відвідують суботники чи інші заходи, що спрямовані на збереження чистоти довкілля; чи мають спільні ідеї щодо організації екскурсій на природоохоронний об'єкт.

Результати вивчення вказали на те, що для 67% учнів класу характерний середній рівень включення підлітків у природоохоронну діяльність. Такі учні не розуміють, що ціннісне ставлення до природи формується у процесі екологічного виховання і виявляється у таких ознаках: усвідомленні функцій природи в житті людини, самоцінності природи; почутті особистої причетності до збереження природних багатств, відповідальності за них; вмінні протистояти проявам негативного ставлення до природи доступними способами; активній участі у практичних природоохоронних заходах: здійсненні природоохоронної діяльності з власної ініціативи; посиленому екологічному просвітництві.

Для 25% учнів притаманний високий рівень включення до природоохоронної діяльності. Ці учні здатні легко покинути свої власні справи і відвідати суботники чи інші заходи, що спрямовані на збереження чистоти довкілля; вважають, що все ж таки краще проявити ініціативу в проведенні заходів щодо охорони в навколишньому середовищі.

Для 8% підлітків характерний низький рівень включення до природоохоронної діяльності. Такі учні вважають, що на сьогоднішньому етапі нашого життя їй взагалі не потрібно охороняти природні об'єкти.

Отже, потрібно спрямовувати педагогічну діяльність учителя на виховання у школярів шанобливого ставлення до природи як до об'єкта охорони, а не користі. Також слід пояснювати, чому необхідно берегти природу. В.

Основні форми роботи класного керівника з природоохоронної діяльності:

- «Трудовий десант» – прибирання території навколо навчально-виробничого комплексу.
- Благодійна акція «Квітуча школа» – збір коштів на озеленення та садіння квітів на території школи.
- «Чисте довкілля» – організація суботників класними керівниками та класоводами 5-11 класів з метою покращення стану довкілля на території смт Володарськ Волинський.
- Прибирання території парку культури і відпочинку «Кутузівський парк» учнями 7-11 класів.

Але, крім вчителя, важливе місце повинно віддаватися і батьківському вихованню, тому вчитель повинен співпрацювати із батьками з питань підвищення рівня вихованості їх дітей, застосовувати аспекти компетентнісного підходу з метою реалізації ціннісного ставлення до природи та оточуючих.

Список використаних джерел

1. Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посібн. / Фіцула М.М. – К., 2002. – 528 с.
2. Волкова Н. П. Педагогіка / Волкова Н.П. – К., 2002. – 576 с.
3. <http://www.mon.gov.ua/ua/news/archive-news/88/nakazom-ministerstva-zatverdzheno-osnovni-orientiri-vikhovannya-uchniv-1-11-klasiv-zagalnoosvitnikh-navchalnikh-zakladiv-ukrajini/>
4. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>
5. Макаренко А.С. Методика організації виховного процесу / Методика организации воспитательного процесса / Макаренко А.С.// Соч. : в 5 т. – М.: Изд АПН РСФСР, 1951. – Т 5. – 207 с.
6. Хрипкова А.Г. Возрастная физиология и школьная гигиена: пособие для студентов пед. ин-тов / А.Г.Хрипкова, М.В.Антропова, Д.А.Фарбер. – М.: Просвещение, 1990. – 319 с.

***Наталія Федорчук, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)***

Екологічна культура учнів та шляхи її формування

Розвиток сучасної цивілізації на порозі XXI століття відбувався під знаком посилення всесвітнього характеру багатьох важливих процесів і явищ, а також з великою екологічною кризою. Наслідки впливу людини на навколишнє середовище сумні й тривожні: порушуються природні угруповання й ландшафти, забруднюється атмосфера, морські акваторії й

прісні водойми, руйнується ґрунтовий покрив, зменшуються лісові ресурси та чисельність видів рослин і тварин; хімічні сполуки, які циркулюють у біосфері, шкодять здоров'ю людини та всьому живому.

Охорона природи, раціональне використання людиною її багатств – важлива загальнодержавна і загальносуспільна справа. Охорона природи – обов'язок кожної людини. Успіх у цій справі залежить, перш за все, від усвідомлення важливості цього завдання, від переконаності, вміння і звички постійно, на кожному кроці оберігати рідну природу, лікувати ті рани, які вже їй нанесено, і не допускати нових. Загальноосвітня школа покликана виховувати школярів у дусі любові до рідної природи, охорони навколишнього середовища.

Різні аспекти даної проблеми досліджували педагоги В. Сухомлинський, А. Макаренко, К.Ушинський, А. Лазебна, В. Огородников та інші.

Екологічна культура – частина загальної культури, що характеризується гострим, глибоким і загальним усвідомленням насущної важливості екологічних проблем у житті та майбутньому розвитку людства. За іншим визначенням, екологічна культура – певний рівень розвитку людства, творчих сил і здібностей людини, що склався історично, виражений у формах і типах організації життя і створених людьми цінностях, якому властиве глибоке і загальне усвідомлення екологічних проблем.

У "Великій дидактиці" Я. Коменський підкреслював важливу роль натуральних об'єктів у засвоєнні учнями природних понять. Він радив починати навчання з загальних спостережень над об'єктами, які "добре впливають на почуття та уяву", маючи на увазі природне оточення людини. Великий педагог К.Ушинський неодноразово підкреслював важливість впливу природи на виховання дитини.

В.Сухомлинський та А.Макаренко у виховній роботі з дітьми відводили велику роль і значення природі, оточуючому середовищу. А. Макаренко створив на практиці та теоретично осмислив методику екологічного виховання. Спираючись на високі та благородні принципи людського виховання, видатний педагог прийшов до висновку: природа – це не якесь символічне багатство – це, перш за все, праця десятків і сотень поколінь, що поливали своїм потом рідну землю і передавали її своїм нащадкам.

Багато слушних порад стосовно екологічного виховання дав В.Сухомлинський. У системі роботи педагога передусім видно прагнення та вміння реалізувати взаємодію з природою у навчально-виховному процесі. Він наводив переконливі докази та варті уваги пропозиції щодо використання природи, оцінюючи оточуюче середовище як "постійне джерело знань". У цьому велика мудрість педагога. В.Сухомлинський

неодноразово підкреслював, що якщо в дитинстві людина переживає почуття захоплення рідною природою, якщо, затамувавши подих, вона слухає розповідь учителя про її красу, то в цей час пробуджується пульс живої думки дитини.

Мета статті – з'ясувати сутність поняття «екологічна культура», розкрити рівень екологічної культури у підлітків та визначити форми і методи її підвищення.

Нами було проведено дослідження у Варварівській загальноосвітній школі I-III ступенів Олевського району Житомирської області з учнями 7 класу. У ньому брало участь 24 дитини, з них 15 дівчат і 9 хлопців. Анкета вміщувала запитання відкритого типу.

У результаті опитування отримані такі результати: кількість учнів з високим рівнем екологічної культури – 11 (45%); із середнім рівнем екологічної культури – 7 учнів (30%); із низьким рівнем екологічної культури – 6 учнів (25%).

Детальний аналіз за питаннями анкети свідчить про таке: 67% опитаних учнів взяли б участь у громадському прибиранні вулиць свого села, 25% учнів – за умови, якщо у них ще залишиться вільний час, 8% учнів дали відповідь «ні». 16% респондентів не можуть визначити своє ставлення до природи і 84% вважають, що виявляють дбайливе ставлення. Прикро, що 8% учнів не спостерігають жодних екологічних проблем, ще 8% респондентів вважають, «що є більш важливі проблеми», решта – 84% – переконані, що ця проблема є актуальною.

Результати опитування дозволяють зробити висновок, що учні недостатньо залучені до вирішення екологічних проблем, тому перед учителем постає завдання формування екологічної культури учнів. З цією метою доцільно використати такі напрями та форми роботи:

- активізувати участь підлітків у різноманітній дослідницькій, природоохоронній діяльності;

- створювати екологічні клуби, екологічні гуртки, табори і т.д.;

- організовувати позакласну роботу учнів з метою виховання в учнів почуття поваги та любові до рідного краю і країни;

- організовувати позаурочну діяльність у вигляді громадських акцій з прибирання території школи, парку, вулиць власного міста (села), посадки дерев, приведення до порядку клумб, пришкільних ділянок і т.д.;

- створювати спеціальні групи, які виступатимуть пропагандистами природоохоронних знань серед своїх товаришів, родичів, місцевого населення;

- організовувати екскурсії до природних об'єктів рідного краю.

Колектив педагогів, батьків та учнів повинен забезпечити активне включення підлітків у суспільно перетворюючу діяльність, залучити їх до активної діяльності з навколишнім світом.

Сформувати екологічну культуру – одне з найважливіших завдань сучасної школи. Щоб досягти поставленої мети, вчителі повинні проінформувати про всі глобальні проблеми людства, а особливо розкрити екологічну ситуацію в нашій країні та в всьому світі. Вчителю слід робити це зрозуміло та доступно, викладений матеріал підтверджувати конкретними фактами, велику увагу слід звернути на те, що екологічна ситуація може залежати від діяльності, навіть однієї людини. Ефективність формування екологічної культури учнів визначається чіткою і спланованою організацією навчальної та позакласної діяльності учнів.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В.А. Природа, труд, мировоззрение / В.А. Сухомлинский // Биология в школе. – 1997. – №5. – С. 5, 6, 21, 24.
2. Лазебна О. М. Формування активної екологічної позиції школярів / Лазебна О. М. // Рідна школа. – 2003. – №6. – С.58-60.

*Тетяна Фільчук, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Вплив засобів масової інформації на особистісний розвиток школяра

У теперішньому суспільстві стверджується думка про те, що людство знаходиться на початку розвитку «третьої» (поряд з усною та писемною) системи культури – культури засобів масової комунікації суспільства. У сучасному світі людина з раннього дитинства опиняється в оточенні техносфери, вагомою частиною якої є засоби масової інформації, що грають важливу роль у житті людини. Створюючи особливий інформаційний простір, численні медіа впливають на формування соціальних, художніх, естетичних цінностей та інтересів особистості, стають важливим фактором впливу на їх свідомість, світоглядні позиції [1].

Різні аспекти даної проблеми розглядалися у працях таких науковців, як В.Петренко, О.Шмельов, І.Яременко, Ю.Шерковін, А.Саар, С.Рошин, Є.Проніна, Д.Абрамян, В. Боров, О.Панфілов, Л.Землякова, Л.Матвєєва, О.Мельникова, А. Орлов та інші.

Мета статті – з'ясувати вплив засобів інформації на соціальне виховання дитини, на її поведінку та внутрішній світ, розглянути симптоми залежності підлітків від засобів масової інформації, проаналізувати їх вплив на виховання молоді.

З'ясуємо сутність поняття «засоби масової інформації». *Засоби масової інформації (ЗМІ)* – це преса (газети, журнали, книги), радіо, телебачення, інтернет, кінематограф, звукозаписи та відеозаписи, відеотекст, телетекст, рекламні щити та панелі, домашні відеоцентри, що поєднують телевізійні, телефонні, комп'ютерні та інші лінії зв'язку [2].

Відчутний вплив на розвиток і формування особистості мають засоби масової інформації як компоненти соціального оточення. Правильно організована інформація про значущі події, процеси, явища в суспільстві виховує у підростаючого покоління свідоме, відповідальне ставлення до життя, сприяє його духовному збагаченню, формуванню активної життєвої позиції. Разючим є і згубний вплив інформації, яка пропагує різноманітні патологічні, сумнівні цінності, стандарти поведінки, що роз'їдають ще не сформовану свідомість молодого людини. З огляду на це педагоги повинні допомагати їй правильно оцінювати побачене чи прочитане [3].

З метою визначення загального рівня залежності підлітків від комп'ютера нами було проведено опитування учнів 8 класу школи №7 міста Коростеня Житомирської області за методикою Л.М.Юр'єва, Т.Ю.Бальбот. У опитуванні взяло участь 17 учнів.

За результатами дослідження у 65% учнів виявлена середня стадія захопленості у роботі з комп'ютером, у 35% учнів низький рівень комп'ютерної залежності. Учні, які мають високий рівень залежності від комп'ютера, у досліджуваному класі не має.

На запитання, що відчувають учні за комп'ютером – задоволення чи ні, більшість відповідала, що отримують задоволення, і часто робота за комп'ютером не впливає на родинні стосунки, навчання та здоров'я.

Засоби масової інформації є невід'ємною частиною кожного з нас, але використовувати їх потрібно вміло і з правильно поставленою метою: дитина, яка помірковано використовує різні джерела інформації, може мати гарний розвиток.

На нашу думку, щоб у майбутньому засоби масової інформації приносили дитині користь, потрібно проводити позакласні заходи на основі телевізійних передач («Щасливий випадок», «Вгадай мелодію», «Своя гра», «У світі тварин», «Устами немовляти», «Поле чудес», «Поклик джунглів», «Розумники і розумниці» та інші); бібліотечно-бібліографічні уроки, де учнів навчали б працювати з періодичною пресою, вибирати журнали, газети за своїм смаком, індивідуальними особливостями, інтересами; бесіди з батьками та дітьми; тестування; анкетування; класні години. На заняттях можна познайомити дітей і з основними журналістськими жанрами: репортажем, нарисом, інтерв'ю, статтею, фейлетоном [4].

Засоби масової інформації в цілому роблять помітний вплив на різні аспекти виховання й освіти школярів. Усіма своїми програмами вони прямо і побічно впливають на формування їх світогляду, допитливості, на розвиток естетичного смаку. Не викликає сумніву, що завдяки засобам масової інформації сучасні школярі більш широко обізнані про останні

досягнення в різних галузях соціально-політичної, наукової, виробничої та культурної сфери життя суспільства.

Список використаних джерел

1. Череповська Н. Медіа-освіта в сучасній школі / Череповська Н. // Соціальний педагог. – 2009. – №6. – С. 15-26.
2. Гура В.В. Інформаційна культура як педагогічна мета медіаосвіти в інформаційно-освітньому середовищі / Гура В.В. – Таганрог, 2000.
3. Хаптаєв Ф.Р. Роль ЗМІ [Електронний ресурс] / Хаптаєв Ф.Р. – Режим доступу: <http://www.spf.bsu.ru>
4. Дрига І.І. Технічні засоби навчання і виховання в загальноосвітній школі / Дрига І.І., Рах Т.І. – М.: Мистецтво, 1991. – 96 с.

*Галина Фльорко, магістрант ННІ педагогіки;
М.В. Левківський, доктор педагогічних наук, професор
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Моральне виховання дітей дошкільників в умовах сільської різновікової групи засобами етнопедагогіки

Найбільш сприятливим періодом життя для початку формування моральних якостей людини є дошкільний вік, оскільки на цьому етапі закладаються основи моральності особистості, розвиваються уявлення, почуття, формуються звички і навички, які спрямовуватимуть подальше вдосконалення моральності особистості. Отже, дошкільне дитинство є початковим періодом становлення особистості, коли закладаються основи ставлення до навколишнього світу, людей, до себе, засвоюються перші моральні норми поведінки.

Проблема морального виховання хвилювала педагогів з давнини. Коріння його йдуть у Давню Грецію, де ідеальним вважали лише того, хто прекрасний у фізичному і моральному сенсі. Так філософ-ідеаліст Сократ вважав, що метою виховання є не вивчення природи речей, а пізнання себе, вдосконалення моральності. Аристотель у сфері моральною виховання надавав велике значення моральним навичкам і вправам у моральних учинках. Природні задатки, розвиток навичок – такі джерела моральною виховання.

Подальший розвиток проблеми морального виховання отримали у творах Дж. Локка, Ж. Ж. Руссо, Й. Песталоцці та інших. Російські просвітителі А. Радищев, В. Белінський, А. Герцен також приділяли моральному вихованню багато уваги, розглядаючи його як умову розвитку гармонійної особистості. З педагогів минулого найбільш повно і яскраво характеризував роль морального виховання у розвитку особистості видатний вітчизняний педагог К. Ушинський. Він писав: «Ні, одного розуму і тільки знань недостатньо для викорінення в нас того морального

почуття, того суспільного цементу, який іноді, згідно з нашим здоровим глуздом, а, часом, і всупереч йому, зв'язує людей в правдиве, дружнє суспільство» [1, с.557].

Значним внеском у дослідження освітньо-виховного потенціалу української етнопедагогіки, аналізу сутності її понять, методів, засобів і компонентів стали праці Г. Ващенко, О. Духновича, В. Кузя, С. Русової, Р. Скульського, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського, П. Щербаня.

Мета статті полягає в розкритті взаємозв'язку моралі й етнопедагогіки.

В українській народній педагогіці дане поняття спочатку вживалося у значенні „оберігати" (ховати, виховувати) дитя від небезпеки – хвороби, каліцтва, смерті, шкідливого впливу. Згодом це слово набуло дещо іншого змісту, зокрема педагогічного. Воно почало означати „вирощувати, навчаючи правил поведінки, даючи освіту, систематично впливати на культурний розвиток, світогляд, моральні принципи кого-небудь у певному напрямі; систематичним впливом розвивати якесь почуття, рису, вдачі, прищеплювати що-небудь" [3, с. 41]. Основна мета виховання, за українською народною педагогікою, полягає в тому, щоб навчити кожного стати справжньою людиною. Без виховання не може обійтися жодне суспільство. Тому „виховання – загальна й вічна категорія, властива всім суспільно-економічним формаціям" [3, с. 43]. Народна мудрість свідчить: „Камінь шліфують, а людину виховують".

В українському педагогічному словнику С. Гончаренка поняття „моральне виховання" визначається як „один із найважливіших видів виховання, полягає в цілеспрямованому формуванні моральної свідомості, розвитку морального почуття й формуванні звичок і навичок моральної поведінки людини відповідно до певної ідеології. Моральне виховання починається в родині, продовжується у дошкільних навчальних закладах, загальноосвітніх школах, пізніше – у вищих та інших навчальних закладах..." [2, с. 216].

Значну роль у моральному вихованні дітей дошкільного віку відіграють такі народознавчі засоби: рідна мова, народні ігри та іграшки, усна народна творчість, пісенне мистецтво, народні традиції, звичаї й обряди, народний календар, народна символіка, народне декоративно-вжиткове мистецтво, родинно-побутова культура. Все це сприяє формуванню у дітей дошкільного віку гуманістичних уявлень, моральних понять й почуттів, моральної свідомості, позитивно-емоційного ставлення до правил культурної поведінки. Серед вищевказаних засобів саме усна народна творчість, зокрема дитячий фольклор, відзначається надзвичайно потужним виховним і розвивальним потенціалом. Так щодо формування навичок культурної поведінки велике значення має українська народна казка, що належить до прозового фольклору. З допомогою казок

(„Лесичка-сестричка і вовк-панібрат", „Бичок-третячок" тощо) ми навчаємо дітей різних форм привітання („Здоров-була, лисичко-сестричко!", „Добрий вечір, люди добрі!", „Дай, Боже, здоров'ячка" тощо), а також розвиваємо культуру спілкування, вчимо оцінювати поведінку героїв, їх взаємовідносини, розрізняти добро і зло тощо. Казки дають можливість приміряти до себе і пережити чужу долю, чужі почуття, радість і горе, допомагають сформувати у дошкільників негативне ставлення до проявів брехні, боягузтва, ліні, жорстокості тощо. У казках пропагується ціла гама моральних почуттів: взаємодопомога, почуття дружби, вдячність, милосердя, чуйність, доброта до братів наших менших тощо.

Надзвичайно велике значення у моральному вихованні дітей відіграє поетичний фольклор. Так, зокрема, мирилки дають змогу відвернути конфлікт, вчать доброзичливості, врівноваженості, поваги до своїх ровесників і менших дітей. Колисанки – це перші уроки моральності, чесності, чемності (добре, погано, можна, не можна), шанобливого ставлення до праці. Розповіді про звичаї й традиції вибору колиски, обряду купання, забавлянки сприяють вихованню у дітей таких важливих якостей, як ніжність, любов, ласка і доброта. Виховна цінність народної гри полягає в тому, що в ігровій ситуації діти беруть на себе певні ролі й виконують ігрові дії. Це потребує усвідомленого дотримання визначених правил та норм поведінки.

Основними умовами, що забезпечать ефективність виховання моральних цінностей дітей дошкільного віку, як показують отримані результати дослідження, є:

- розуміння дітьми сутності моральних цінностей;
- розвитку емоційної сфери як основи включення дошкільників у різнобічну діяльність, яка ґрунтується на засадах особистісно-орієнтованого підходу;
- поетапності процесу виховання моральних цінностей у дошкільників.

Таким чином, поняття „народ" і „виховання" тісно взаємопов'язані, вони не існують одне без одного. Народ завжди виступає вихователем підростаючого покоління, тому виховання при цьому набуває народного характеру. Уся народна педагогіка ґрунтується саме на моралі.

Отже, цілеспрямований процес залучення дитини до моральних цінностей людства і конкретного суспільства починається у ранньому дитинстві. Успішність цього процесу залежить від єдності моральної свідомості й поведінки. Визначальною у ньому є роль дорослого як «соціального провідника», зразка для наслідування, організатора соціального досвіду дитини.

Список використаних джерел

1. Ушинський К.Д. Избранные педагогические произведения / Ушинський К.Д. – М.: Просвещение, 1978. – 557 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник / Гончаренко С. – К.: Либідь, 1997. – 216 с.
3. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка / Стельмахович М. Г. – К.: ІЗМН, 1997. – С. 41-43.

*Вікторія Хіміч, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Ціннісні орієнтири сучасних підлітків

У підлітковому віці починає формуватися стійке коло інтересів, яке є психологічною базою ціннісних орієнтирів підлітків. Відбувається переключення інтересів з приватного та конкретного на абстрактне і загальне, спостерігається зростання інтересу до питання світогляду, релігії, моралі та етики. Розвивається інтерес до власних психологічних переживань і переживань інших людей.

Проблема формування та розвитку ціннісних орієнтацій у підлітків є сьогодні актуальною. Актуальність даної тематики зумовлена соціально-економічними перетвореннями, реформуванням системи освіти, з одного боку, і зростанням кількості злочинів серед підлітків, які вживають спиртні напої, деформацією цінностей у підлітковому середовищі – з іншого.

Різні аспекти даної проблеми досліджують Т.М. Мальковський, З.І. Равкіна, В.В. Серікова, Н.С. Розов, Б. Шледер та інші.

Мета статті – з'ясувати сутність поняття «цінність» та виявити, яким цінностям надають перевагу сучасні підлітки.

Саме поняття "цінність" досить широке за значенням. На нашу думку, його можна розглядати з психологічної, педагогічної та соціальної точки зору. У філософії, соціології цінністю вважається продукт конкретних історичних умов суспільного життя. На кожному етапі розвитку суспільства створюється певний комплекс і структура цінностей. Вони сприяють перетворенню соціальних норм та ідеалів на особистісні принципи життєдіяльності. Цінності стають виховним чинником, завдяки процесу їх перетворення на внутрішні мотиви поведінки особистості. Не випадково через багато тисячоліть дійшла до нас легенда про заклик семи мудреців Стародавньої Греції, які записали на стіні храму бога Аполлона "Пізнай самого себе". Людину не можна силою примусити прийняти моральні цінності, вона повинна прийти до них добровільно, своєю суттю, совістю, діяльністю. Ієрархія цінностей суворо індивідуальна [2, с. 44- 46].

З поняттям цінність тісно пов'язане поняття «ціннісна орієнтація», яке вперше стало вживатися в американській соціології, зокрема Т. Парсонсом. Ціннісна орієнтація – це індивідуальне та групове ранжування цінностей, у якому одним надається більша значущість, ніж іншим, що впливає на вибір цілей діяльності та засобів їх досягнення. Ціннісні орієнтації є найважливішим елементом свідомості особистості, в них переломлюються моральні, естетичні, правові, політичні, екологічні, економічні, світоглядні знання, уявлення і переконання. Ціннісні орієнтації – найважливіший компонент свідомості особистості, істотно впливає на сприйняття навколишнього середовища, ставлення до суспільства, соціальної групи, на уявлення людини про саму себе. Як елемент структури особистості, вони відображають її внутрішню готовність до дій із задоволення потреб і цілей, дають напрям її поведінки у всіх сферах діяльності.

У підлітковому віці в учнів складаються ціннісні орієнтири, для визначення яких було проведено дослідження учнів підліткового віку. Дослідження проводилося в 8 класі Житомирського колегіуму №34. Участь взяло 18 учнів.

Учням пропонувалося розмістити запропоновані моральні цінності у порядку від найбільш до найменш значущої). Ранжування здійснювалося на основі середньої арифметичної величини, яке приймалося як цифровий еквівалент сили значущості моральних цінностей для опитаних.

Рангові показники значущості моральних цінностей

№	Ціннісні орієнтири	Значущість моральних цінностей (кількість учнів)
1.	Знайти кохання	5
2.	Мати хороших і надійних друзів	12
3.	Здобути цікаву професію	11
4.	Бути корисним для суспільства	7
5.	Виховувати у собі волю і сильний характер	6
6.	Створити сім'ю	7
7.	Мати міцне здоров'я	11
8.	Матеріальне становище	5
9.	Професійна перспектива	10
10.	Навчання	13
11.	Досягнути матеріального статку	1
13.	Вірити в Бога і виконувати його заповіді	2

Більшість опитуваних усвідомлюють значення цінності, її важливість для майбутнього, дані таблиці засвідчують, що для учнів така моральна

цінність, як досягнути матеріального статку та вірити в Бога і виконувати його заповіді не входить до трійки найбільш значущих. Адже вона є однією з найвищих моральних цінностей і є одним з найважливіших виявів високої моральності. Крім того, досліджено, що переважна більшість досліджуваних (86,9 %) серед моральних цінностей, назвали навчання, мати міцне здоров'я та здобути цікаву професію.

Разом з тим, на запитання "Цінність життя для вас полягає у тому, щоб?" 12 учнів вибрали – мати надійних і хороших друзів, 11 учнів – здобути цікаву професію та 8 учнів – стати порядною і чесною людиною. Лише декілька людей хочуть морально розвиватися та вдосконалювати себе.

Вищі загальнолюдські гуманістичні цінності в нашому суспільстві шанувалися й шануються. Однак на різних історичних етапах ці цінності конкретизуються вельми відмінними моральними та соціально-психологічними орієнтаціями. При цьому застарілі заідеологізовані цінності витісняються з молодіжної свідомості швидше. За таких умов молоді люди стають більш приземленими, більш практичними й навіть більш цинічними.

Форми робити класного керівника для розвитку цінностей учнів: процес виховання передбачає розвиток таланту, розумових і фізичних здібностей учнів, формування у них високої пізнавальної культури, організації змістовного дозвілля школярів. Тому спільно з учителями-предметниками класний керівник має виховувати відповідальне ставлення до навчання, сприяти у виборі та залученні учнів до роботи в різноманітних науково-технічних товариствах, малих академіях, гуртках, секціях, клубах, студіях, об'єднаннях відповідно до їх інтересів, нахилів і можливостей, заохочувати до вивчення іноземних мов на курсах у клубах, гуртках. Важливо також розширювати пізнавальний та культурний світогляд школярів шляхом проведення екскурсій, різноманітних вечорів, конкурсів, зустрічей, відвідання музеїв, кіно, театрів; допомагати дітям у працевлаштуванні, заробітку грошей на загальні потреби; організовувати колективну творчу діяльність, спільний відпочинок дітей.

Список використаних джерел

1. Аристотель. Політика : сочинения: в 4-х т. / Аристотель. – М. : Мысль, 1983 – Т. 4. – С. 375–644.
2. Ніколенко Н. Виховання ціннісного ставлення до природи у молодших підлітків / Ніколенко // Біологія і хімія. – 2002. – № 2. – С.44-46.
3. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: наук.-метод. посіб. / Бех І.Д. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
4. Макаренко А. С. Твори в 7-ми т. / А. С. Макаренко. – К.: Рад. школа, 1950. – Т. 1. – 480 с.
5. http://ua-referat.com/Ціннісні_орієнтації_сучасних_підлітків

*Тетяна Цвилюнок, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Фактори впливу на виховання дитини у сучасній сім'ї

Батьки – перші вихователі дитячих душ.

В.О. Сухомлинський

Сім'я – це той первинний осередок, у якому починається і відбувається життя дитини. За сприятливих умов дитина набуває в сім'ї початкових моральних знань, прилучається до міжособистісних відносин, що сприяє її соціалізації, готується до адекватного входження в інші мікрогрупи та мікросоціуми в цілому. З-поміж основних функцій, які покладаються на сім'ю як соціальний інститут, важливе місце належить виховній, а також емоційній і духовній функціям, які повною мірою можуть розглядатися як складові виховної системи [3].

"Мистецтво виховання має ту особливість, – писав видатний педагог К. Ушинський, – що майже всім воно здається справою знайомою і зрозумілою, – і тим зрозумілішим і легшим здається воно, чим менше людина з ним знайома, теоретично чи практично. Майже всі визнають, що виховання вимагає терпіння...але... крім терпіння, вродженої здатності й навички, необхідні ще й спеціальні знання" [5, с. 11].

Різні аспекти даної проблеми досліджують В. Гарбузов, Д. Берто, О. Докукіна, В. Дружиніна, В. Постовий, Ф. Корольов, Б. Степанишин, Л. Кобзар, М. Стельмахович, Т. Гаврилова та багато ін.

Мета статті – розглянути стосунки між батьками й дітьми, їх виховний потенціал, визначити методи роботи класного керівника і шляхи подолання проблем, що виникають у сучасних сім'ях при вихованні дитини.

Вплив сім'ї на дитину унікальний, а багато в чому незамінний. У сім'ї особистість формується в природних умовах, вихователі тут – найближчі й найдорожчі для дитини люди, з якими вона постійно спілкується і яким довіряє.

На думку науковців, фактори, які в процесі сімейного виховання сприяють становленню особистості дитини, можна віднести до трьох сфер – сфера безпосередніх педагогічних впливів на дитину з метою керівництва її поведінкою (ефективність цих впливів великою мірою залежить від авторитету дорослих); сфера емоційного спілкування батьків з дитиною, що передбачає гармонію інтересів, емоцій; сфера спілкування близьких дитині дорослих між собою, ставлення батьків до інших людей, подій; їхні моральні установки, вчинки, погляди, оцінки, що справляє виховний вплив на внутрішній світ дитини через механізм наслідування. Дослідники відмічають, що "перша сфера має найбільш істотне значення у дошкільному віці, третя – у ранньому дитинстві, а друга від народження до року" [1, с. 19].

У сім'ї відбувається всебічний розвиток особистості, розквіт індивідуальних якостей зростаючої людини. Усебічний розвиток особистості є основною метою виховання. Він характеризується єдністю розумового і фізичного, морального й естетичного розвитку, що забезпечує високий рівень загальної і політехнічної освіти, психологічної готовності до праці, формування різнобічних духовних потреб і творчих здібностей дитини. Усебічний розвиток особистості забезпечується спільними зусиллями школи, сім'ї та громадськості.

Сучасна українська сім'я часто не має змоги вповні реалізувати власний виховний потенціал. Це пов'язано як із особливостями суспільного виховання, так і з негативними змінами в самій сім'ї, зниженням її інтегративності, конфліктними стосунками між подружжям, порушенням емоційних зв'язків між батьками і дитиною. Усе це заважає засвоєнню дитиною норм поведінки, моральних позицій, призводить до порушень в особистісному розвитку [4].

Фактори, що впливають у сім'ї на особистість дитини, можна умовно поділити на три групи. Перша – соціальне мікросередовище, в якому діти прилучаються до соціальних цінностей і ролей, починають розуміти складність і суперечності сучасного суспільства. Друга – це внутрішньо- і позасімейна діяльність, що є засобом прилучення до майбутньої життєдіяльності. Третя група – це, власне, сімейне виховання, певний комплекс педагогічних впливів [3].

З метою з'ясування, який вплив має сучасна сім'я на дитину, нами було проведено опитування учнів 10 класу Дружбівського НВК Олевського району Житомирської області за розробленою анкетною. У опитуванні взяло участь 10 учнів. До анкети було включено питання, що дозволяли з'ясувати взаємовідносини у сім'ї та яку увагу приділяють батьки дітям.

За результатами дослідження встановлено, що для сімей половини учнів класу (50%) характерні позитивні взаємини. Батьки у цих сім'ях пам'ятають, що результативність їхніх виховних впливів великою мірою залежить від розуміння внутрішнього світу дитини, вдумливого ставлення до їх бажань, прагнень, мотивів, інтересів. Батьки повинні завжди намагатися розпізнавати справжні причини дитячих учинків. У цих сім'ях довірливі відносини, батьки повністю розуміють своїх дітей.

30% відповідей свідчать про середній рівень сімейних взаємовідносин, і 20% – низький. Такі стосунки зумовлені стилем виховання, характером прийнятих у сім'ї цінностей. Взаємовідносини у таких сім'ях напружені або конфліктні, батьки лише частково або не зовсім розуміють своїх дітей. На поставлене питання «Чи карають тебе вдома за неслухняність чи погані оцінки?» 30% учнів відповіли, що так, завжди, 40% – лише тоді, коли дійсно заслуговую на це. На питання «Які

взаємовідносини у Вашій сім'ї?» 50% учнів відповіли, що напружені, 40% – довірливі, 10% – конфліктні.

Оскільки переважна більшість батьків не має належної психолого-педагогічної підготовки й позбавлена громадської відповідальності за гідне виховання своїх дітей, саме класний керівник повинен виступати, з одного боку, зв'язуючою ланкою між школою та сім'єю, а з другого – організатором піднесення педагогічної культури кожного батька й матері.

Однією з головних форм роботи класного керівника є батьківські збори. Саме вони повинні стати школою освіти батьків, мають розширювати їх педагогічний кругозір, стимулювати бажання стати хорошими батьками.

Наступною формою роботи є відвідування учня дома. Знання стилів сімейного виховання допоможе класному керівнику організувати співпрацю з батьками та дітьми, дозволить уникнути помилок.

Вивченню факторів впливу на виховання дитини у сучасній сім'ї допомагають і самі учні. Їхня поведінка, вчинки є своєрідним відображенням умов сімейних стосунків, її морально-психологічного клімату. Відомості про сім'ю можна отримати із учнівських творів на такі теми: «Моя сім'я», «Мій вихідний день», «Що ми читаємо вдома?», «Як ми проводимо відпустку?». При їх написанні необхідні доброзичливість, дотримання педагогічного такту. Обговорювати результати таких творів, цитувати їх ні у класі, ні на батьківських зборах не можна. Такі твори дають багато матеріалу для роздумів, які допомагають знаходити вчителю правильні шляхи тісної співпраці з сім'єю.

Отже, можна зробити висновок, що батьки і педагоги – дві найпотужніші сили в процесі становлення особистості кожної людини, роль яких не можливо перебільшити.

Список використаних джерел

1. Злочевський С. Є. Сімейна педагогіка / С. Є. Злочевський, В. К. Котирло. – К. : Т-во "Знання" УРСР, 1986. – 48 с. – (Серія 7 "Педагогічна"; № 13).
2. Ушинский К. Д. Человек как предмет воспитания : собр. соч. : в 10 т. / К. Д. Ушинский. – М.–Л., 1950.
3. Кравченко Т. Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах / Кравченко Т. // Соціальна психологія. – 2006. – №2(16).
4. <http://vvvpu.com.ua.storinka-praktychnogo-psyhologa/porady-psyhologa/311-robota-z-batkamy-odyn-iz-shljahiv-vyhovannja/html>

Телебачення та його вплив на школярів - підлітків

Засоби масової інформації (ЗМІ) – поняття, яке об'єднує всі канали доведення інформації до широкого загалу. Під ними слід розуміти соціальні інститути, що забезпечують збір, обробку та розповсюдження інформації в масовому масштабі. До основних видів ЗМІ належить і телебачення [3, с. 210].

Різні аспекти даної проблеми досліджують такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як Л. Армстронг, Ю.Бабаєва, А. Войскунський, І. Гольдберг, Е. Горлова, М. Гріффітс, К. Декарія, А. Єгоров, Н. Кузнєцова, П. Роде, О.Смислова, А. Усков, Л. Федоренко, А. Чамберс, К. Янг та інші.

Мета статті – з'ясувати позитивні та негативні сторони впливу телебачення на свідомість підлітків; визначити форми роботи, які може застосувати класний керівник для зменшення впливу телебачення на свідомість учнів.

Телебачення володіє величезними можливостями впливу на особистість і маси. У багатьох випадках вони стають співвихователями підростаючого покоління, важливим фактором світогляду значних людських мас, поштовхом до активних дій [3, с. 210].

Засоби масової комунікації створюють для підлітків специфічний інформаційний світ. Інформаційні джерела формують різні інформативні сфери розуміння світу, визначають ціннісні орієнтації зростаючої особистості, стиль її життя [2, с. 48].

Вплив телебачення зростає разом із поширенням новітніх цифрових комунікацій. Сьогодні посилюється потреба особистості аналізувати й оцінювати інформацію мас-медіа, яка кожного дня потрапляє до неї. Велике значення має ця проблема для процесу навчання та виховання підростаючого покоління, бо ЗМІ, як один із факторів зовнішнього середовища, поряд із сімейним та соціальними виховними інститутами впливає на уявлення підлітків про своє майбутнє, сприяє формуванню настанов, визначає ступінь чіткості життєвих планів та завдань, упевненість у досягненні бажаного [1, с. 56].

Ставлення суспільства до впливу ЗМІ на людину завжди було досить неоднозначним. Це пов'язане, насамперед, із внутрішньою суперечливістю самого явища. З одного боку, ЗМІ об'єктивно потрібні суспільству та окремим людям, а з іншого — вони інформаційно впливають на світорозуміння, моральні цінності індивіда, тим самим змінюючи його життєві орієнтири та стратегію життя; при цьому реакція суб'єкта на ЗМІ завжди визначається його індивідуальними особливостями – поглядами, мотивацією, структурою потреб та цінностей.

Безперечно, що ЗМІ позитивно впливають на індивідуальний та інтелектуальний розвиток підлітків. Вони є джерелом інформації про всі події, що відбуваються у світі, розширюють світогляд людей з ряду наукових, культурних, соціальних, професійних та побутових питань. З прогресом комп'ютерів та інтернету можна говорити про появу нового виду людського віртуального спілкування, що дозволяє індивіду за будь-яких складних життєвих ситуацій не почувати себе самотнім. В усьому світі розширилося перспективне використання навчального телебачення, а саме — дистанційного навчання. Молодіжні телепередачі, які вводяться у програми центрального телебачення, допомагають родині та школі позитивно впливати на підростаюче покоління, формувати його інтереси, структурувати ціннісно-мотиваційну систему особистості.

Поряд із цим, як зазнає О. Богач, домінування обсягу подачі примітивної, розважальної інформації над пізнавальною та науково-розвивальною може призвести до формування гедонічних нахилів особистості. Телебачення створило такий тип образів, що легко споживаються, але з яких випущено суть. Це величезний потік штампів, який має гіпнотичну дію та формує сурогат мислення, придушує будь-яку творчу, духовну активність людини. Під впливом низькопробного набору настанов може скластися спотворений світогляд індивіда [1, с. 56, 57].

І тому телеперегляд негативно впливає на підростаюче покоління, тому що неусвідомлено змінюються життєві настанови індивіда, його світосприймання, поведінкова модель у цілому [1, с. 60].

Найбільшими можливостями впливу володіють телебачення, кіно та комп'ютерні технології. Телебачення дозволяє забезпечувати «доставку додому» готової програми, репортажу в момент звершення події (маленький екран не тисне, а непомітно вирішує свої задачі), домашній перегляд (відсутня психологічна налаштованість сприйняття видовища, яка є в кінематографі) дає змогу мимоволі й природно поглинати пропонувану інформацію [3, с. 210].

Механізми впливу телебачення на особистість (аудиторію) обумовлені глибоким знанням психології особистості й групи. Вони активно впливають на інформаційні інтереси, потреби аудиторії, її мотивацію і таким чином здійснюють істотний тиск на світогляд і прояв активності [3, с. 213].

Розповсюдження інформації за допомогою телебачення є засобом політичного, економічного та інших впливів на свідомість (мислення) та діяльність (поведінку) людей. Зміст повідомлень, одержуваних через засоби масової інформації, формується з урахуванням особливостей та закономірностей психологічного впливу в діапазоні від звичайного інформування до навчання, переконання та навіювання [2, с. 50].

Той факт, що ефект телебачення не є однаковим, не знижує їх значущості. Приміром, навіть якщо якась телепрограма надає певний вплив всього на 0,1% глядачів, але при цьому її аудиторія становить 40 млн. осіб, то цей вплив пошириться на 4 тис. глядачів [3, с. 212].

Емоційне співпереживання глядача обумовлює глибину впливу на нього сюжету фільму (інформації) й сприяє засвоєнню пропонованої реакції. Емоційний прояв героя фільму нерідко неусвідомлено засвоюється глядачем на рівні відповідного досвіду. Такий вплив називають «емоційною інфекцією». Об'єктами наслідування часто стають герої телепередач. Особливо це характерно для дітей та підлітків. Нерідко після переглядів фільмів вони активно імітують героїв фільму, повторюючи їх мову, дії й вчинки [3, с. 214].

Учені вважають, що сучасне покоління – "інше", і воно є дуже "важким", але причини цих труднощів трактуються неоднозначно. Одні акцентують увагу на важких соціально-психологічних умовах, в яких жили і росли діти (втрата сенсу життя, розчарування, депресії, наркоманія тощо). Інші звинувачують насамперед саме дорослих, які винайшли нові технології, засоби масової інформації й цим не лише позбавили дітей радості дитинства (Н. Постман), а і спричинили зникнення самого поняття "дитинство". При цьому у вік електронних засобів масової інформації втратили відмінність періоди дитинства і дорослого життя [2, с. 51].

З метою вивчення впливу телебачення на свідомість школярів нами було проведено анкетування учнів 9-го класу Бердичівської загальноосвітньої школи I-III ступенів №7. В анкетуванні взяло участь 20 осіб (11 хлопчиків і 9 дівчаток).

Експериментальна робота полягала у виявленні тривалості часу, який дитина проводить поряд із телевізором, яким передачам надає перевагу, пізнає нове чи лише розважається. Результати дослідження є такими. Кількість часу, яку учні відводять на перегляд телепередач, різна, але найбільший відсоток становить перегляд телевізора від 2 до 3 годин у вихідний день (70 %) і від 4 до 6 годин у вихідний день (5%). Усього 75 % опитаних. Найчастіше підлітки дивляться фільми – 45 %. На другому місці в рейтингу популярності новини. Їх дивляться 25 % опитуваних. 80% учнів відповіли, що телебачення для них елемент сучасного життя.

У процесі розвитку суспільної моралі людина може переосмислювати свою систему цінностей, унаслідок чого її життєві завдання наповнюються іншим змістом.

У зв'язку з цим потрібно формувати у старшокласників здатність до активного й осмисленого засвоєння змісту отриманої інформації, виробляти стійкий імунітет проти маніпулятивного впливу ЗМІ. Слід не тільки підготувати нове покоління до життя в сучасних інформаційних умовах, до захисту від сприйняття різної негативної інформації, але і

навчити розуміти й усвідомлювати наслідки впливу ЗМІ на психіку людини, її життя в цілому.

Доречними у цьому напрямку будуть такі форми і методи роботи класного керівника:

- вчитель може створити гурток винахідливих. Такий гурток можна влаштовувати раз на тиждень після уроків. Діти зможуть поділитися тими вміннями, яких вони набули впродовж тижня (це може бути якесь хобі, нова гра тощо);
- у вихідні дні проводити екскурсії містом чи до інших міст. Таким чином, діти зможуть розвиватись і бачити, що є багато цікавого, окрім перегляду телевізора;
- проводити разом з учнями виховні години, залучати кожного учня до підготовки виховних справ.

Вище вказані дані та результати дослідження дають можливість зробити висновки, що телебачення негативно впливає на свідомість школярів – підлітків. Класний керівник спільно із батьками мають організувати позаурочну діяльність учнів, врахувати їх інтереси, здібності; створити умови для розвитку їх особистості, залучаючи до активної діяльності з самореалізації та самовираження.

Список використаних джерел

1. Богач О. Вплив ЗМІ на старшокласників / Богач О. // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2005. – № 1. – С.56-61.
2. Дубасенюк О.А. Синергетичний вплив засобів масової інформації на розвиток особистості / О.А. Дубасенюк // Новые технологии обучения: сб. науч. тр. / Учебно-воспитательная среда и нравственность в XXI веке. – Киев-Винница, 2010. – Спец. вип. № 62. – С.48-52.
3. Мардахаев Л.В. Социальная педагогика: учебник / Мардахаев Л.В. — М.: Гардарики, 2005. —210-217 с.

***Юлія Чудновець, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)***

Роль сім'ї у вихованні дитини та форми взаємодії класного керівника з батьками

Сім'я відіграє особливу роль у всій історії розвитку людського суспільства. Саме вона виступає в ньому як носій "соціальної спадкоємності". Вона є найважливішим соціальним інститутом. Сім'я є моделлю суспільства на конкретному історичному етапі розвитку, відображає його моральні та духовні особливості.

Сім'я – невелика соціальна група, до якої входять поєднані шлюбом чоловік і жінка, їх діти, кровні родичі, інші особи, пов'язані родинними зв'язками з подружжям. Інститут сім'ї має конкретно-історичний характер,

він постійно змінюється і розвивається у зв'язку з розвитком потреб суспільства. Життя сім'ї, її історичні типи, її структура залежать від загальних тенденцій зміни, розвитку суспільства [4, с. 220].

Вивчення питання виховання духовних якостей особистості набуває все більшого значення у сучасних умовах розвитку суспільства. Педагогічні умови формування духовності вивчали такі педагоги: Б.Лихачов, А.Харчев, І.Підласий, В.Сухомлинський. Кінцеву мету духовного виховання вони вбачають у високому рівні сформованості духовності особистості.

Мета статті – розкрити роль сімейно-шкільного виховання у формуванні особистості дитини.

Дослідник А.Харчев звертає увагу на зв'язок сім'ї з потребами суспільства. Він розглядає сім'ю як історично конкретну систему шлюбних взаємин, як малу соціальну групу, члени якої пов'язані шлюбними, родинними відносинами, спільністю побуту і взаємною моральною відповідальністю. Соціальна необхідність сім'ї, на думку А.Харчева, була обумовленою потребою суспільства у фізичному і духовному відтворенні населення. Дослідник виділив такі функції сім'ї:

- репродуктивна (біологічне відтворення населення в громадському плані та задоволення потреби в дітях – в особистісному);
- виховна (соціалізація підростаючого покоління, підтримку спадкоємності культури в суспільстві);
- господарсько-побутова (підтримання фізичного здоров'я членів суспільства);
- духовного спілкування (розвиток особистісних якостей членів сім'ї);
- соціально-статусна (відтворення соціальної структури);
- економічна (отримання матеріальних засобів одними членами сім'ї від інших);
- сфера первинного соціального контролю (регламентація поведінки членів сім'ї в різних сферах життєдіяльності);
- емоційна (одержання психічного захисту та підтримки).

А.Макаренко говорив, що людина не може бути вихована безпосереднім впливом однієї особи, хоч би які позитивні якості мала ця особа. Виховання є процес соціальний у найширшому розумінні. Виховує все: люди, речі, явища, але насамперед і найбільше – люди. З них на першому місці – батьки і педагоги. З усім складним світом навколишньої дійсності дитина входить у незліченні стосунки, які, переплітаються з іншими стосунками, ускладнюються фізичним і моральним зростанням самої дитини. Безглуздим і безнадійним є намагання деяких батьків відмежувати дитину від впливу життя і замітити соціальне виховання індивідуальним домашнім дресируванням. Однаково це скінчиться

невдачею: або дитина вирветься з домашньої катівні, або ви виховате виродка.

Як зазначав педагог, «ваша власна поведінка – вирішальна річ. Не думайте, що ви виховуєте дитину тільки тоді, коли з нею розмовляєте, або повчаєте її, або наказуєте їй. Ви виховуєте її в кожний момент вашого життя, навіть тоді, коли вас немає вдома. Батьківська вимога до себе, батьківська пошана до своєї сім'ї, батьківський контроль над кожним своїм кроком – ось перший і найголовніший метод виховання» [1, с.646-651].

В.Сухомлинський відкрив нову сторінку в розвитку вітчизняної педагогіки і зробив значний внесок у розв'язання проблеми шкільно-сімейного виховання. Правильно оцінюючи тенденції розвитку сучасної школи, він дійшов висновку, що «подальший розвиток суспільного виховання не може відбуватися без більш активної й безпосередньої участі сім'ї, батьків. Йдеться не про епізодичну допомогу школі з боку сім'ї, а про комплекс спільних цілеспрямованих дій школи і сім'ї щодо особистості, про те, щоб виховання дітей становило важливий громадський обов'язок сім'ї, було виконанням їх обов'язку перед суспільством» [2, с. 41]. У ранньому дитинстві людина повинна пройти велику школу тонких, сердечних, людських взаємовідносин. Учений переконаний, що ці взаємовідносини – найголовніше моральне багатство сім'ї [3, с.344].

Родинне виховання – перша природна і постійно діюча ланка виховання. Без докорінного поліпшення родинного виховання не можна домогтися значних змін у подальшому громадському вихованні підостаючих поколінь. У сім'ї закладається духовна основа особистості, її мораль, самобутність національного світовідчуття і світорозуміння. Саме у сім'ї закладається духовна основа особистості, її мораль, самобутність, глибокі людські почуття, любов до матері та батька, бабусі та дідуся, роду і народу, пошани до рідної мови, історії, культури, культурних традицій, етнічних норм взаємин між близькими людьми.

Щоб з'ясувати, які умови проживання дітей у сім'ях, ми провели дослідження в Привітківській середній загальноосвітньої школі I-III ступенів Житомирської області, у ньому взяли участь 10 учнів 8 класу. Для дослідження було розроблено анкету, яка вміщувала 8 запитань по 4 варіанти відповідей, з яких потрібно було обрати лише одну.

Після обробки результатів було виявлено, що 40% учнів виховуються в повноцінній сім'ї, яка є для дитини соціальним інститутом духовного розвитку, тобто батьки роблять усе, щоб дитина розвивалася, дає все необхідне для її життя та забезпечує її духовне зростання.

Ще 40% учнів теж виховуються в повноцінній сім'ї, але батьки недостатньо забезпечують умови для духовного розвитку дитини. Тому в таких сім'ях батьки повинні проаналізувати все те, що вони роблять для

розвитку своєї дитини та знайти проблему, яка не сприяє її повноцінному розвитку.

У класі є учні (20%), які виховуються у неповноцінній сім'ї. Така сім'я не може вповні забезпечити те, що дає повноцінна сім'я. Адже тато не може замінити маму, а мама, в свою чергу, замінити тата. У цьому зв'язку варто відзначити виняткову роль класного керівника, який повинен намагатися вплинути на умови виховання в сім'ї та створити умови для повноцінного розвитку дитини у школі. Доцільними будуть такі форми роботи: відвідування сімей з метою вивчення умов проживання і виявлення проблем, вивчення інтересів сім'ї й дитини зокрема, організація позанавчальної життєдіяльності дитини з метою її розвитку.

Діяльність класного керівника повинна бути наповнена педагогічною творчістю. Тому він має практикувати й такі форми роботи, як батьківські збори, виставка малюнків, виховна година, господарсько-трудова діяльність, спільні справи батьків і дітей та інші.

Список використаних джерел

1. Педагогіка: Хрестоматія / уклад.: А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко. – [2-ге вид., стер.]. – К.: Знання-Прес, 2006. – 700 с.
2. Сухомлинський В. Етюди о коммунистическом воспитании / Сухомлинский В. // Народное образование. – 1967. – №2-6. – С. 41.
3. Сухомлинський В. Моральні цінності сім'ї / Сухомлинський В. // Вибрані твори: в п'яти томах. – К.: Рад. школа. 1977. – Т.5. – С.343 - 347.
4. Педагогіка: посібник для студ. вищих навч. закл. / Волкова Н.П. – К.: «Академія», 2002. – 576 с.

***Олена Шевчик**, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Ставлення сучасних школярів до шкідливих звичок

Під впливом різних факторів відбувалися зміни у всіх сферах суспільства, торкнулися вони і системи освіти, головною метою якої є створення оптимальних умов для повноцінного розвитку особистості дитини. Останнім часом велику увагу почали приділяти вихованню не тільки грамотної, але і, що не менш важливо, здорової особистості, так як простежується погіршення стану здоров'я учнів. Зміцнення здоров'я сприятиме покращенню успішності дітей та підлітків.

Спеціальні дослідження показали, що основною причиною низької успішності у 85% учнів загальноосвітніх шкіл є слабе здоров'я [2]. Тому стан здоров'я підростаючого покоління — найважливіший показник благополуччя суспільства і держави, який дає точний прогноз на майбутнє.

Усі блага суспільства напряду залежать від стану здоров'я дітей, підлітків та молоді. У зв'язку з цим перед суспільством постала проблема виховання людини, яка прагне до здорового способу життя. Тому дослідження впливу шкідливих звичок на організм людини та їх профілактики є актуальною для сучасного суспільства і потребує негайних шляхів їх вирішення.

Різні аспекти вищезазначеної проблеми досліджували О. Яременко, М. Амосова, І. Смирнова, А. Капська, О. Пилипенко, З. Раєвська, О. Романова та інші. Однак проблема шкідливих звичок серед школярів потребує втручання і нині.

Мета статті – охарактеризувати стан сформованості шкідливих звичок у школярів та визначити ефективні методи профілактики та боротьби з ними.

Було проведено мікродослідження з метою виявлення сформованості в учнів шкідливих звичок, їх ставлення до тютюну, алкоголю, наркотиків. Це дослідження було проведене у Житомирському міському колегіумі серед учнів 8 класу. Всього у дослідженні взяли участь 24 учні. У розробленій нами анкеті було представлено 8 запитань (7 з яких тестові).

Після обробки результатів анкети було виявлено, що 67% учнів не палять цигарок, 25% – іноді палять, 8% – палять. З них 4% вперше спробували палити у 9 років, 12% – у 13 років, 8% – у 14 років.

На думку 63% учнів, паління цигарок є дуже шкідливим; 29% не знають, яка шкода від паління, 8% відповіли, що паління не шкодить здоров'ю.

Що стосується алкоголю, то 38% учнів вживали коли-небудь алкоголь, 42% відповіли, що, можливо, спробують, і лише 20% ніколи не вживали алкоголь.

Щодо того, чи є позитивні сторони вживання алкоголю, то 55% не задумувалися над цим питанням, 42% вважають, що алкоголь є лише шкідливим, і тільки 3% учнів визначили, що вживання алкоголю має позитивні аспекти.

Із головних причин уживання алкоголю 38% зазначають, що це допоможе відчувати якісь нові емоції, 25% схильні до думки, що головною причиною є вплив оточуючого середовища, і стільки ж, 25%, вважають, що люди починають уживати алкоголь через труднощі в житті.

Що стосується наркотиків, то 42% вважають, що наркотики вживають через складну життєву позицію, 33% схилиються до думки, що вирішальний вплив на формування цієї шкідливої звички здійснюють оточуючі, а 25% думають, що тут значну роль відіграє цікавість до невідомого.

58% готові вступати у боротьбу з наркоманією заради щасливого майбутнього, 21% учнів не впевнені, що готові боротися з цією хворобою,

і стільки ж вбачають у цьому не свою проблему, стверджуючи, що кожен сам буде своє життя.

Проаналізувавши результати, можна дійти до висновку, що в цілому учні розуміють важливість проблеми і готові з нею боротися. Більшість учнів відрізняється своєю активною позицією та твердими переконаннями щодо шкоди алкоголю, тютюну та наркотиків.

Прикро усвідомлювати те, що ті учні, які вже мають хоча б одну таку звичку, не хочуть нічого змінювати і їх усе влаштовує у житті. У зв'язку із цим, варто зауважити, що профілактику шкідливих звичок, як і коригування, слід робити вчасно. Формування навичок здорового способу життя можна проводити інтегровано через різні предмети (біологія, ОБЖ, екологія, географія, хімія, література, музика, фізична культура, історія, суспільствознавство і т. д.) протягом навчального року з використанням різних форм уроку (рольові ігри, дискусії, кооперативне навчання), що значно підвищує ефективність роботи з формування ціннісних установок щодо здоров'я [3].

Рекомендуємо дотримуватися таких принципів профілактичної роботи [1]:

- відповідність змісту роботи потребам особистості;
- своєчасне виявлення підлітків "групи ризику" та надання їм допомоги;
- активізація зворотного зв'язку: надавати можливість учням висловлювати свої думки та почуття;
- позитивна спрямованість: опертя на позитивні моменти — не залякувати наслідками шкідливих звичок;
- об'єктивність: інформація не повинна зводитися до залякування або формальних гасел; доцільно уникати мілітаризованої термінології;
- залучення батьків, медичних працівників, психологів, соціологів, юристів до пропаганди та сприяння утвердженню у свідомості учнівської молоді принципів здорового способу життя;
- систематичність: уся профілактична робота з превентивного виховання має передбачати комплекс заходів, спрямованих на формування свідомого ставлення до власного здоров'я;
- врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей.

Список використаних джерел

1. Анісімов Л.М. Профілактика пияцтва і наркоманії серед молоді / Л.М. Анісімов. — М.: Просвещение, 2006. — 45 с.
2. Грушецька Т. Ні – алкоголізму, куріння і наркотиків / Грушецька Т. // Виховання школярів. — 2000. — № 4. — С.58-64.
3. Чаклін А. В. Як зжити шкідливі звички / Чаклін А. В. – М., 1998. – 85 с.

*Анна Шипило, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Шляхи формування моральних основ сімейного життя у старшокласників

Проблема підготовки старшокласників до сімейного життя є досить важливою серед завдань виховання підростаючого покоління. Підготовка старшокласників до сімейного життя – одне з основних завдань школи. Учні повинні знати й усвідомлювати соціальну суть сім'ї та її наслідки для особистого життя, засвоїти певний обсяг знань з психології, соціології сім'ї й шлюбу, фізіології. Школа повинна формувати адекватні шлюбно-сімейні уявлення, сприяти вихованню і самовихованню необхідних для життя в шлюбі якостей.

Проте нинішня сім'я та загальноосвітня школа не забезпечують розвиток особистісних якостей майбутнього сім'янина. Традиційні зміст, форми і методи не сприяють виробленню у молоді системного бачення свого майбутнього сімейного життя, необхідних для цього якостей.

Моральна підготовка старшокласників до створення сім'ї досліджувалася В. Барським та Н. Верещагіною. Е. Ільїна і Д. Луцик вивчали підготовку старшокласників до створення сім'ї й виконання виховних батьківських функцій. Н. Феоктистова розглядала індивідуальний підхід до старшокласників у процесі їх підготовки до створення сім'ї.

Мета статті – з'ясувати, чи сформовані моральні основи сімейного життя у старшокласників, чи усвідомлюють вони усю відповідальність створення сім'ї, та окреслити напрямки роботи вчителя з формування моральних основ сімейного життя.

Відповідно до Сімейного кодексу України, сім'я – це первинний та основний осередок суспільства [1]. Саме в роботах І.Волги, Т.Говорун, І.С.Голода, А.Г.Харчева висвітлюється проблема сім'ї, її функції та формування сімейних відносин [2].

Особливості уявлень старшокласників про майбутню сім'ю вивчала Т.Демидова [2].

З метою виявлення рівня сформованості моральних основ сімейного життя у старшокласників нами було проведено дослідження учнів 11-А класу Любарської гімназії Любарського району Житомирської області за розробленою анкетною (спираючись на структуру Л.Шнейдера). В опитуванні взяло участь 15 учнів. До анкети були включені питання, які дозволяли з'ясувати готовність учнів до сімейного життя, його значення для них, рівень усвідомлення відповідальності; характеристики, важливі у майбутньому партнері; а також зміст, який старшокласники вкладають у поняття «сім'я».

Результати вивчення засвідчили, що для 60% юнаків основним критерієм вибору супутника життя є зовнішня краса та спільні інтереси, для 50% – взаєморозуміння, і лише 20% вважають таким критерієм довіру. Щодо дівчат, усі вони (тобто 100%) вважають головними внутрішню красу та позитивні риси характеру.

Бути готовим до сімейного життя для усіх учнів означає відповідальність та матеріальну забезпеченість.

66,7% учнів вказують на важливість штампу в паспорті, 33,3% учнів не вважають це обов'язковим.

З'ясування сутності поняття «сім'я» викликало у старшокласників активне обговорення. Загалом відповіді включали такі поняття: батьки, діти, родичі; лише окремі старшокласники зазначили, що це родина, в якій панує любов та повага.

Крім того, ми з'ясували, для чого створюють сім'ю. Більшість учнів (46,7% учнів) вважають, що для продовження роду, 33,3% учнів – щоб бути з коханою людиною, для щастя, довіри та вірності. Лише 20% старшокласників подали власні відповіді: «не знаю», «для себе», «просто, щоб була».

Також учням було поставлено запитання «Якщо ж подружжя працюють разом, то як це впливатиме на їхні сімейні відносини?» На думку 26,7% дітей, на сімейні відносини спільна робота впливає позитивно, для 13,3% – взагалі не впливає, а на думку 60% – впливає негативно.

А от щодо умов, які сприяють створенню оптимального мікроклімату в родині, відповіді виявилися такими: взаєморозуміння (14 виборів); рівноправ'я (7 виборів); відкритість сім'ї (6 виборів); згуртованість (8 виборів); сумісність (4 вибори); принциповість (1 вибір); відповідальність (13 виборів); матеріальна забезпеченість (9 виборів).

Отже, створенню оптимального мікроклімату в родині, на думку старшокласників, найбільше сприяє взаєморозуміння та відповідальність, на другій позиції – матеріальна забезпеченість та згуртованість, менш сприяє рівноправ'я та відкритість сім'ї, й найменше – це сумісність та принциповість.

Щодо готовності підлітків до сімейного життя, то, як і очікувалось, 66,7% учнів навіть не задумувались про це, а 33,3% учнів відповіли чесно, що ще не готові до цього.

Класному керівнику потрібно звертати особливу увагу на формування моральних основ сімейного життя. Для цього він може провести виховний захід «Що для вас означає сім'я?», організувати зустрічі з шкільною медсестрою щодо статевої зрілості, з психологом для проведення тесту на готовність до сімейного життя.

Щоб учні краще зрозуміли, яка велика відповідальність буде покладена на них при створенні сім'ї, класний керівник може організувати перегляд фільму про сімейне життя. А щоб показати, до яких наслідків призводить необдуманість і поспіх створення сім'ї, старшокласників можна привести до дитячого будинку.

Отже, результати анкетування свідчать про те, що на даний момент жоден із старшокласників не готовий до сімейного життя. В їхньому розумінні сім'я – це просто мама, тато та інші їхні рідні. Але при цьому вони усвідомлюють те, що до сімейного життя потрібно ставитися відповідально і дбати про неї, не тільки матеріально. Це підтверджує, що моральні основи в учнів щодо готовності створити сім'ю закладені, але ще не повністю сформовані.

Список використаних джерел

1. Сімейний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zacon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
2. Демидова Т. Особливості формування уявлень про майбутню сім'ю у старшокласників: дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Демидова Т. – К., 2003. – 20 с.
3. Шнейдер Л. Б. Основы семейной психологии : учеб.-метод. пособие / Л. Б. Шнейдер. — М. : МПСИ, 2003. — 927 с.

*Шнайдер Дар'я, студентка III курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Основи профілактики в школі шкідливих звичок

Проблема вживання алкоголю, тютюну і наркотиків дуже актуальна в наші дні. Зараз їх споживання характеризується величезними цифрами. Від цього страждає все суспільство, але в першу чергу під загрозу ставиться підростаюче покоління: діти, підлітки, молодь, а також здоров'я майбутніх матерів. Адже алкоголь, тютюн і наркотики особливо активно впливають на несформований організм, поступово руйнуючи його [3]. Наслідки шкідливих звичок очевидні. Доведено, що при їх попаданні всередину організму, вони розносяться по крові до всіх органів і несприятливо діють на них аж до руйнування. Особливо це впливає на м'язові тканини і розумову діяльність. Зокрема, при систематичному вживанні алкоголю розвивається небезпечна хвороба — алкоголізм; при тривалому палінні — рак легенів і хвороби ясен; при навіть короткочасному вживанні наркотичних речовин — руйнування мозку, й, отже, особистості.

Профілактика алкогольної залежності, тютюнопаління, пропаганда здорового способу життя у дитячому та підлітковому середовищі є одним

із головних напрямків діяльності державної соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді й класних керівників зокрема [1].

Мета статті – з'ясувати причини виникнення шкідливих звичок у підлітків і визначити форми та методи профілактики тютюнопаління, алкоголізму та наркоманії.

З метою виявлення причин виникнення шкідливих звичок у підлітків і визначення оптимальних профілактичних заходів нами було проведено анкетування учнів 9 класу ЗОШ №19 м. Житомира за розробленою нами анкетой. У анкетуванні взяли участь 18 учнів. До анкети були включені питання, які дозволили нам з'ясувати причини виникнення шкідливих звичок в учнів, кількість учнів, які мають шкідливі звички, ставлення самих учнів та їх оточення до шкідливих звичок.

Проаналізувавши результати анкетування, ми визначили, що 55,5% учнів взагалі не намагалися палити, 44,5% спробували палити, а з них — 11,2% продовжили вживати тютюнові вироби, і 33,3% не стали продовжувати. З причин, які підштовхують учнів спробувати палити, відмічаємо такі: наслідування дорослих — 11,2%; вплив компанії — 11,2%; інтерес — 5,5 %; вплив друзів — 16,6%; не палять — 55,5%. Виявлено, що всім учням не подобається компанія, в якій усі палять.

Учні дізнаються про наркотики в основному в ЗМІ — 94,5%, і лише 5,5% — з досвіду друзів чи знайомих. 11,2% учнів — готові спробувати наркотичні та токсичні речовини, але ніхто з учнів не тестував на собі ці речовини, що є, звичайно, позитивним. На думку учнів, людей штовхає на споживання наркотиків більше вплив оточуючих (50%) і цікавість (38,8%), ніж самотність (11,2%).

Щодо ставлення до спиртного, як бачимо, 44,4% взагалі ніколи не вживали алкоголь, 11,2 % вживають алкоголь із друзями, 11,2% п'ють удома на свята, і в той же час 77,7 % опитуваних категорично проти вживання алкоголю. На питання про причини вживання алкоголю маємо такі відповіді: за бажанням самого учня — 27,7 %; при зустрічі з друзями — 16,6 %; через самотність — 5,5%; сімейні конфлікти — 61,1%; наявність непотрібних грошей — 11,2%; коли є привід — 44,4 %; у свята — 50%. На думку учнів, щоб вплинути на дитину, батьки мають забороняти вживання алкоголю (88,8%), читати їм лекції (66,6%), влаштовувати профілактичні бесіди (55,5%), лікувати (50%), застосовувати силу (27,7%). Ніхто з учнів не відмітив варіанти «не звертати увагу» та «заохочувати», а це означає, що учні все ж вважають алкоголь проблемою. На питання про здоровий спосіб життя в сім'ї лише у 16,6% учнів батьки взагалі не п'ють, у 72,2% батьки випивають у свята, в 11,2% опитаних випивають частіше, ніж у свята.

Отже, ми з'ясували, що тільки 55,5% опитуваних не пробували курити і 44,4% не вживали взагалі алкоголю. Ці дані є досить

загрозливими і вимагають проведення активних заходів для профілактики шкідливих звичок. Існує безліч різноманітних форм та методів профілактичної роботи з подолання негативних звичок у дитячому та підлітковому середовищі. Для профілактики в школі шкідливих звичок пропонуємо провести такі заходи:

1) профілактичні бесіди для утримання підлітків від куріння, вживання алкоголю, наркоманії. Такі бесіди повинен проводити або вчитель, або шкільний психолог, або запрошений у навчальний заклад нарколог чи практикуючий психолог. Ми пропонуємо такі теми профілактичних бесід: «Шкідливий вплив тютюну на здоров'я підлітка», «Вміст цигарки», «Активне та пасивне куріння», «Нікотин – твій ворог», «Куріння шкідливе для здоров'я», «Як вберегтися від алкоголю та наркотиків», «Краще бути здоровим», «Твоє життя – твій вибір», «Профілактика шкідливих звичок», «Наркоманія – дорога до СНІДу, дорога в нікуди», «Шкідливі та вкрай небезпечні звички» [2];

2) уроки валеології та охорони життя і здоров'я; факультативні заняття з даної проблеми; відеолекторії; усні журнали; тематичні виховні години; батьківські збори; соціально-психологічні тренінги; зустрічі з медичними працівниками, представниками правоохоронних органів; доброчинні акції; зустрічі з особами, котрі позбулися шкідливих звичок; тематичні вечори; вечори запитань і відповідей; конференції; КВК; спортивні свята; круглі столи; тематичні години інформації; профілактичні консультації; випуск шкільних засобів інформації; перегляд й обговорення документальних фільмів; ігрові години; вечори відпочинку; тематичні виставки; тематичні конкурси [4];

3) соціально-педагогічна діяльність в умовах сім'ї [5];

4) тренінгові програми для дітей та підлітків із профілактики негативних явищ: «Твоє життя — твій вибір», «Скажемо палінню — «Ні!»» та інші [3].

Отже, у житті сучасного суспільства особливо гостро постали проблеми, пов'язані з тютюнопалінням, наркоманією та алкоголем. Особливо велике поширення ці шкідливі звички отримали в середовищі молоді.

Як показало наше дослідження, майже половина учнів знають, які на смак сигарети й алкоголь. Багатьох із них підштовхують до цих спроб приклади дорослих і друзі, а також реклама цих виробів. Але ми вважаємо, що покращити ці показники можна за допомогою спеціальних профілактичних заходів, які були представлені у даній статті.

Таким чином, профілактика шкідливих звичок у дітей та підлітків буде ефективною лише в результаті систематичного, комплексного використання різних форм, методів, засобів у поєднанні з діяльністю,

спрямованою на створення умов для їхньої повноцінної життєдіяльності та самореалізації.

Список використаних джерел

1. http://eworks.com.ua/work/2830_Problemi_alkogolizmy_ta_tutunopalinnya_sered_ditei_ta_molodi_shlyahi_podolannya.html
2. <http://school35.dnepredu.com/uk/site/poperedzhennya-vzhivannya.html>
3. Без наркотиків: програма запобігання та подолання наркотичної та алкогольної залежності / Ісмуков М.М. — Ростов-на-Дону: Фенікс, 2004. — 348 с.
4. Методичні рекомендації та матеріали для практичного використання у профілактичній роботі з учнівською молоддю // Позакласний час. — 2000. — № 3. — С. 2-7.
5. Особливості роботи з батьками з питань профілактики тютюнопаління серед молоді / за заг. ред. Я.В.Колобової, І.О.Белової. — К.: КМЦСССДМ, 2007.

РОЗДІЛ 3. ГУМАНІСТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОМУ ДОРОБКУ

*Юлія Бабич, студентка II курсу природничого факультету.
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Коменський про роль учителя у вихованні молоді

Виховання – найдавніший процес суспільного розвитку. Турбуючись про продовження свого роду, людина дбала і про передачу новому поколінню досвіду старших. Спочатку цю функцію виконували батьки, але пізніше функції виховання дітей у родах передавали найбільш мудрим людям – учителям.

Роль учителя у вихованні молоді досліджували Ян Амос Коменський, Йоган-Генріх Песталоцці, Константин Ушинський, Антон Макаренко, Василь Сухомлинський та інші.

Мета статті – з'ясування ролі вчителя у вихованні молоді за доробком Я. Коменського.

Роль учителя, його професійні якості із прадавніх була предметом уваги філософів, педагогів, природознавців. Адже успішне вирішення завдань виховання пов'язане з удосконаленням підготовки педагогів. «Педагог, учитель, вихователь – довірена особа суспільства, якій воно довіряє найдорожче і найцінніше – дітей, свою надію, своє майбутнє. Доля дітей у руках педагога, в його золотому серці, він має бути джерелом радісного пізнавального і морального зростання своїх вихованців» [1, с. 23].

Перед учителем поставлене важливе завдання, бути не тільки носієм глибоких і різноманітних знань та культури, а й прагнути до втілення в собі людського ідеалу. Вчитель повинен бути прикладом для наслідування, взірцем ідеалу людського виховання. Платон відзначав: «Людина є істота найлагідніша і найбожественніша, якщо їй буде забезпечене справжнє виховання, якщо ж її не виховувати або давати хибне виховання, то вона буде найдикішою твариною з усіх, кого народжує земля» [2, с. 103].

Серед видатних педагогів минулого, які визначали роль учителя у вихованні молоді, одне із чільних місць належить Яну Амосу Коменському. Педагог робить висновок, що «освіта необхідна всім», «всім, народженим людьми, безумовно необхідне виховання для того, щоб вони були людьми, а не дикими тваринами» [2, с. 104].

У трактаті «Закони добре організованої школи» Коменський зображує місце вчителя у школі. Він вважав, що вчитель повинен мати глибокі й ґрунтовні знання, бути взірцем доброчесності, любити свою справу, а до учнів ставитися по-батьківськи. Саме від учителя, рівня

володіння ним професійними знаннями та вміннями залежить успіх роботи у школі, навчанні та вихованні учнів. У процесі виховання вчитель має виховувати поміркованість, мудрість, мужність, справедливість. Якщо робота школи не приносить задовільного впливу на учня, то провина в цьому лежить на тих учителях, які не зуміли привернути до себе учнів доброзичливістю, уважністю та зацікавити своїм підходом до навчання і виховання.

Саме Коменський є першим, хто високо підніс професію вчителя, назвавши її «найпочеснішою під сонцем», яка потребує поваги від людей. «...Наші вчителі певні, що вони поставлені на високо почесному місці, що їм надано чудову посаду, вище за яку нічого не може бути під сонцем...» [4]. У своїх працях він вказав багато порад щодо різних видів виховання, але цим проблемам він надає менше уваги і вважає, що вся робота школи, її успіхи та невдачі залежать від учителя. В основі виховання Коменський головну роль надає вчителю, який формує з дитини майбутню людину, тому повинен бути добрим, уважним, суворим і вимогливим.

Про велику громадянську роль учителя свідчать слова: «Наступне століття буде саме таким, якими будуть виховані для нього майбутні громадяни».

Коменський ставить перед учителем триєдине завдання: щоб він умів, міг і хотів навчати, тобто 1) щоб сам знав, чому він повинен вчити; 2) щоб міг інших навчати тому, що сам знає (тобто був дидактом і вмів бути терпеливим); 3) щоб він тому, що знає і може, також хотів навчати інших, щоб мріяв підняти інших до світла.

Учитель повинен уміти привернути увагу дитини по-батьківськи, не використовуючи суворе ставлення, яке лише відштовхне від себе дітей. Коли він з любов'ю поводитиметься з учнями, то легше завоює їх серця, і дітям буде приємно перебувати в школі. Необхідно вміти привернути увагу, завдяки чому учні сприймають усе відкритим і прагнуть до знань. Важливим, на думку Я. А. Коменського, є власне поведінка вчителя та його естетичні якості. Він повинен володіти відчуттям прекрасного і сам бути прикладом та уособленням створеного прекрасного в житті. Тому вчитель має схилити учнів до читання художньої літератури, занять з музики, співу та декламування, а сам бути прекрасним оратором та мати хороший, охайний вигляд.

Учитель повинен бути авторитетом для своїх вихованців, їхнім радником і наставником. Я. А. Коменський вважав, що навчання має бути відмежованим від релігії, але все ж таки стверджував, що педагог – це посланець Господа [3, с. 189].

Насамперед, успішне виховання і навчання учнів визначається всебічністю освіти вчителя, високим авторитетом, а також добрим володінням своєї справи і вмінням використовувати всі свої знання на

практиці. Коменський ще великого значення надавав естетичному вигляду і поведінці, адже вчитель має бути прикладом у створенні всього прекрасного в житті. Свої власні проблеми він повинен залишати позаду школи, адже це може призвести до непередбачуваних наслідків по відношенню до вихованців. Інколи власні проблеми вчителя стають проявом втрати уваги до виховання своїх учнів.

Роль учителя Ян Амос Коменський підносить до рівня високих патріотичних завдань визволення своєї батьківщини. «Чи може бути для вас, – звертається Коменський до вчителів, – що-небудь приємніше, ніж те, щоб бачити найяскравіші плоди вашої праці?»

Вихідна позиція, викладена в праці «Про вигнання з шкіл косності», визначає його ставлення до наставника дітей: «Що таке неук-учитель, пасивний керівник інших? Це тінь без тіла, хмара без дощу, джерело без води, лампа без світла, тобто пусте місце, і хай буде йому соромно!.. Виставляєш себе вчителем - так учи або зніми з себе цю маску!»

На сьогодні, роль учителя також займає велику роль у житті молоді. Час іде і разом з ним удосконалюється освіта та професія вчителя, сформувалося багато методів і засобів виховання та навчання. До вчителів поставлено більше вимог у зв'язку із розвитком суспільства. Звернути увагу молоді до вивчення того чи іншого предмета стає важче, як і вплинути на виховання.

Усе це дозволяє зробити висновок, що метою професійної діяльності педагога є створення умов для всебічного гармонійного розвитку особистості учня, його самореалізації, розкриття індивідуальності, творчого потенціалу.

Значний внесок у розкриття ролі вчителя у вихованні зробив Коменський, який встановив, що вчитель повинен бути відданим справі навчання й виховання дітей, любити свою професію, бути «живим зразком» для учнів.

Список використаних джерел

1. Концепція національного виховання // Рідна школа. – 1995. – №6.
2. Коменський Я. А. Велика дидактика / Коменський Я. А. – М.: Гос. учебно-пед. узд-во Наркомпроса РСФСР, 1939. – Т.1. – 321 с.
3. Коменський Я.А. Вибрані педагогічні твори: у 2-х т. / Я.А.Коменський. – М.: Педагогіка, 1982. – Т.2. – 576 с.
4. Слово про вчителя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://school93.dnepredu.com/uk/site/slovo-pro-vchitelya.html>.

*Юлія Барановська, студентка II курсу природничого ф-ту.
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Джон Локк про етичні основи виховання джентльмена

*«От правильного воспитания детей
завистит благосостояние всего народа».*

Дж. Локк

Значне місце в проблемах суспільно освітнього розвитку відіграє педагогічна ідея. Варто звернутися до педагогічної спадщини Джона Локка, висвітленої в творі «Виховання джентльмена».

Життя Дж. Локка припало на період революційних змін в Англії. Він став представником революційних настроїв свого часу в багатьох галузях знань – філософії, психології, педагогіці. У його концепції виховання нової людини всі компоненти виховання, які він виділяє, – моральний, фізичний, розумовий, трудовий – взаємозумовлені. Як казав Джон Локк, «В дурно воспитанном человеке смелость принимает вид грубости; ученость становится в нем педантизмом; остроумие – шутовством; простота – неотесанностью; добродушие – лстивостью»[3, с. 43].

Мета статті полягає в розкритті етичних норм виховання джентльмена, його проєкції на сучасні завдання виховання.

Сучасне суспільство характеризується тим, що сукупність професійно – ділових відносин навіть у сім'ї виступає на перший план. Пріоритетність соціальної функціональності в структурі особистості сучасної людини очевидна; установка "знати і вміти" взяла верх над здатністю "відчувати і співпереживати". У цьому зв'язку цікаві педагогічні ідеї Дж. Локка, який три століття тому передбачив цю тенденцію в суспільному розвитку і поставив питання про автономний особистісний розвиток, здатний гармонізувати професійно-ділові та сімейні проблеми.

Формування нового типу особистості передбачається на новому змісті виховання, новим методом і за відповідних умов, що забезпечують ефективність виховного процесу. Сукупність цих трьох напрямків власне й утворює унікальну педагогіку [4, с. 69-72].

Свою педагогічну систему Джон Локк розробив для виховання корисного, дієвого члена суспільства, який, перш за все, має життєві знання, а потім вже володіє науковими знаннями, який здоровий тілом та духом. У педагогічному творі “Думки про виховання” автор зробив спробу окреслити шляхи практичної реалізації принципів та методів формування людини, які були розроблені ним у філософських трактатах “Досвід про людський розум” та “Про управління розумом”.

Встановлено, що як прихильник індивідуального сімейного виховання Локк покладав величезну відповідальність на батьків та педагогів у вихованні дитини. Дуже важливо, на думку вченого, побудувати правильні взаємини в сім'ї та взаємини вихователя з дитиною,

щоб побачити в ній усі індивідуальні особливості. Зокрема, він закликає ставитися до дитини з повагою та довірою, а в ті часи, коли він жив, його заклик звучав зухвало. Розумні батьки для філософа, це ті, які спостерігають за дитиною, вивчають ретельно її натуру та відповідно до її характеру обирають методи виховання. Зрозуміло, що аристократичний ідеал, запропонований Локком не можна було покласти в основу шкільного виховання. Проте практичні та розумні англійці сприйняли його ідеї схвально [1, с. 57-59].

Визначено, що у процесі навчання і виховання, за Локком, необхідно керуватися принципами природовідповідності, поєднання суворості з дружнім ставленням до дитини, зв'язку навчання з життям, виховання в праці, комплексного підходу до виховання (взаємозв'язок розумового, морального, фізичного та трудового виховання), єдності свідомості й поведінки, систематичності й послідовності, доступності, наочності, свідомості та спрямування своєї діяльності на використання даних досліджень у практиці [2, с. 77-78].

Встановлено, що найважливішими завданнями сімейного виховання Локк вважав виховання розумної освіченої людини, а не просто аристократа з моральними якостями і завищеним саморозумінням. Перед сімейним вихованням Локк ставив за мету те, щоб батьки, виховуючи свою дитину, могли забезпечити їй певне освітнє виховання, в тому числі покірність, слухняність і низку певних якостей, які були притаманні джентльмену тогочасного суспільства. Основа доброчесності для Локка полягала у здатності людини контролювати свою поведінку та діяти виключно так, як підказує розум, а не власні бажання. Виховні засоби, які цьому сприяють, – це уміння володіти собою, підкорятися тільки голосу розуму, протистояти своїм бажанням, а вони можуть бути результатом виключно дисциплінованого характеру [3, с.44-45]. Локк вважав, що процес виховання – це постійне подолання “хибних нахилів”, а зіпсованість полягає не у тому, щоб не мати бажань, а у невмінні підкорювати їх правилам та розуму [5, с.88-89]. Інакше кажучи, філософ вважав, що правильно вихований розум може взяти під контроль усі бажання людини, які не відповідають моральності.

Новий тип особистості у Локка має як традиційні моральні якості – патріотизм, працелюбність, мужність, правдивість, вихованість, так і яскраво виражені гуманістичні якості – співчуття, гуманність, м'якість, милосердя, любов до ближнього. Формування всіх цих якостей учений розглядав у тісному взаємозв'язку з моральним, розумовим, трудовим і фізичним.

У своїх діях джентльмен повинен керуватися тим моральним законом, який був закладений Богом у нашій душі [5, с.89].

На думку Дж. Локка, хоча серед людей однакового виховання існує велика нерівність здібностей, більшість людей не досягають того, чого могли б досягнути. Причиною цього, вважаємо, є неправильне виховання дитини в сім'ї. Основним змістом сімейного виховання у Джона Локка було виховати слухняну дитину, яка буде виконувати все що, скажуть їй батьки. Але і водночас дитина не повинна бути слабкою як у плані фізичного, так і духовного здоров'я. Слабкість людського розуму зумовлена не відсутністю талантів та здібностей, а недоліком його удосконалення. На основі цього Локк доходить висновку, що не лише фізичні, а й духовні здібності можна виховувати, шляхом вправлення їх можна довести до досконалості.

Він переконаний, що навіть такі переваги, як природні таланти, значною мірою є продуктами вправлення і доведені до високого ступеня розвитку тільки шляхом повторних дій [5, с. 90-91].

Джон Локк розробив проблему прав особистості, поставив питання й про права дитини. Усі люди від природи рівні, ані дорослий, ані дитина не повинна підкорюватися волі або владі іншої людини – навіть батько не має права розпоряджатися життям і свободою своєї дитини. У педагогічному процесі Локк пов'язує свободу з запереченням насильства і примусу в школах, пропонуючи більш демократичну атмосферу.

Новаторство Локка полягало у повному розриві зі схоластичним шкільним навчанням, яке відбувалося згідно шаблону та дресури й не враховувало індивідуальні особливості своїх вихованців [2, с.79].

Отже, основами етичного виховання «джентльмена» Джона Локка є взаємозв'язок основних складових частин виховання – розумового, морального, трудового, фізичного, але основою серед цього всього повинно бути саме сімейне виховання, так як сім'я для будь – якої дитини виступає головним чинником формування особистості.

Список використаних джерел

1. Габелко О.М. Проблема сімейного виховання та вимог до вчителя у працях Джона Локка / О.М. Габелко // Рідна школа. – 2006. – № 10. – С. 57-59.
2. Габелко О.М. Гуманістична спрямованість педагогічних ідей Мішеля Монтеня та Джона Локка / О.М. Габелко // Рідна школа. – 2007. – № 2. – С. 77-79.
3. Джон Локк // Сисоєва С., Соколова І. Нариси з історії розвитку педагогічної думки: навч. посібн. – К., 2003. – С. 43 – 48.
4. Рыбин В. Педагогика нравственно – гуманистического воспитания Дж. Локка / В. Рыбин // Педагогика. – 2005. – №7 – С. 67 – 75.
5. Ханчич В. М. Філософські основи педагогічно – виховної концепції Дж. Локка / В. М. Ханчич // Мультиверсум. Філософ. альм. – 2011. – №6. – С. 88 – 97.

*Валентина Басюк, студентка II курсу природничого ф-ту.
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Виховання гуманності дитини за працею Клода Гельвеція «Про людину, її розумові здібності і її виховання»

Вагомою проблемою у суспільстві сьогодні є потреба подолання загрози бездуховності, тому особливо важливим стає формування соціально активної особистості зі сталою ієрархією цінностей, системою гуманного ставлення до світу, до себе, до інших людей. Відтак існує необхідність створення у суспільстві моральної атмосфери, яка сприяла б утвердженню у всіх ланках суспільного життя гуманного ставлення до людини, вимогливості до себе й інших, чесності, довір'я, поєднаного з високою відповідальністю. У психолого-педагогічній літературі йде пошук шляхів формування гуманності, в першу чергу, в дитини, з'ясовується, яким чином можна виховати у дитини гуманність (любов, увагу до людини, повагу до людської особистості; добре ставлення до всього живого), за допомогою яких методів.

Проблема виховання гуманної особистості привертає увагу багатьох педагогів, науковців. Значний інтерес становлять дослідження, присвячені обґрунтуванню гуманістичних ідей у творчості Б. Грицьока, Г. Сковороди, Е. Роттердамського, Ж.-Ж. Руссо, Б. Спінози, Дж. Локка, Й. Песталотці, Д.Дьюї, І.Зязюна, Г.Сковороди, П.Юркевича, К.Ушинського, Г. Ващенко, В.Сухомлинського.

Мета статті – з'ясувати сутність поняття «гуманність», визначити, за допомогою яких методів можна виховати гуманність у дитини.

Важливу роль у розвитку проблеми гуманності особистості відіграв французький філософ – матеріаліст, просвітитель, літератор Клод Адріан Гельвецій, який описав цю проблему в своїй праці «Про людину, її розумові здібності і її виховання» (1769).

Французький матеріаліст стверджував, що процес виховання йде постійно від народження до самої смерті: «Все моє життя є, власне кажучи, лише одне тривале виховання». Але чи означає це, що для людини байдуже, до якого періоду життя віднести пік цього процесу? Ні, не означає. Філософ упевнений, що його краще «приурочити до часу, спеціально призначеного для виховання, тобто до періоду дитинства і юності» [1, с.19].

Мета виховання – розкрити серце дитини для гуманності, а розум – для правди, щоб виховати громадян держави з гармонійним поєднанням прагнень власного добра і добра для всіх. Моральне виховання мислитель радить викладати, як і будь-який навчальний предмет, з допомогою спеціально створеного "Катехізису моралі". Принципи її слід зробити наочними і доступними для дітей [3, с.124].

Основним завданням виховання є моральне вдосконалення людини. Вчення про мораль Гельвецій намагався будувати на науково-природничих засадах. Він вважав, що суттю моралі є людина з її реальними потребами та інтересами, що справжня основа моралі є прагнення до щастя і правильне розуміння особистого інтересу. Педагог переконаний, якщо для фізичного світу властивими є закони руху, то моральний світ підпорядковується законам інтересу. Якщо інтереси і потреби людини змінюються у зв'язку з розвитком суспільства, то немає і не може бути вічних і незмінних моральних норм. Тобто йдеться про залежність моралі від суспільних відносин.

Моральне виховання, на думку К.Гельвеція, можна здійснювати за допомогою "Катехізису моралі". Якщо за допомогою катехізису можна закарбувати в пам'яті дитини безглузді релігії, то цілком можливо і значно легше закарбувати уявлення про справедливість, істину, користь тощо. Наука про мораль стає доступною людям будь-якого віку і будь-яких розумових здібностей.

Розробляючи моральний катехізис, К.Гельвецій вважав, що моральне виховання є найзанедбалішою ділянкою роботи і, разом з тим, найважливішою складовою виховання. Мораль треба викладати як будь-яку іншу науку. Щоб моральні принципи глибоко запам'ятовувалися дітьми, їх треба зробити доступними і наочними. Моралі норми, правила, моральну свідомість необхідно виховувати шляхом формування в учнів правильних суджень і почуттів [2, с. 347-352].

"Для молоді необхідне мужнє виховання", – стверджував філософ. У сучасному йому суспільстві існувало багато перепон на шляху до такого виховання. Надії на зміни він пов'язував із законодавством, яке «мало б карати батьків за занадто зніжене виховання дітей ... Воно повинно ... давати військові посади лише тим, чиє тілесне здоров'я і сила випробувані. Тоді батьки будуть зацікавлені у вихованні здорових і сильних дітей, і тільки від подібного законодавства можна чекати деяких благотворних змін у справі фізичного виховання» [1, с.513].

Виходячи з того, що зміна суспільства можлива завдяки вихованню, Гельвецій палко захищав суспільне виховання, яке, будучи організоване державою, може сформувати з дітей патріотів, забезпечивши їх щастя та благополуччя нації й освіту [4, с. 237, 248]. Стверджував, що "нові й головні вихователі юнака – форма правління держави, в якій він живе, і норони, народжені у народі цією формою правління". Люди, які при вільному правлінні бувають чесними, талановитими, гуманними, щирими, при деспотичному правлінні робляться підступними, брехливими, безталанними і позбавленими мужності. Перевагами шкільного виховання він називав: сприятливі для здоров'я засоби того місця, де молодь може отримати своє виховання. Домашнє виховання здійснюється в

батьківському домі, який, особливо в містах, нерідко малий і незручний. Суспільне виховання здійснюється в будинку, розташованому за містом, який добре провітрюється, має велику площу, дає змогу робити вправи, здатні зміцнити тіло і здоров'я.

У батьківському домі дисципліна ніколи не дотримується так суворо, як у закладі, призначеному для суспільного виховання. У школі все робиться за певними годинами. Це сприяє забезпеченню порядку, організованості, чіткості, вихованню багатьох цінних моральних якостей.

Найдавнішим методом виховання Гельвецій вважає змагання. У процесі змагання здійснюється порівняння себе з іншими людьми. Але коли дитина перебуває в батьківському домі, вона не може робити такого порівняння, що негативно впливає на її виховання. Домашнє виховання рідко буває таким, що розвиває сміливість. Батьки, думаючи лише про фізичне здоров'я дитини, бояться засмутити її, потураючи її примхам, і дають цій поблажливості назву батьківської любові. Лише від суспільного виховання можна чекати патріотів, лише воно може пов'язати ідею особистого блага з ідеєю блага національного [2, с. 347-352].

Проблему щастя К. Гельвецій вирішує як розумне поєднання здобутків праці, задоволення фізичних і духовних потреб з турботою про майбутнє. Щоб зробити людей щасливішими, треба зменшити багатства одних і збільшити багатства інших. На те є багато способів: і добрі правителі, й добрі закони, і зацікавленість народу; тільки громадяни мають бути доброчинними.

Усе це дозволяє зробити висновок, що: 1) гуманізм, гуманність – це ті основні характеристики поведінки дитини, які визначають її ставлення до інших дітей, людей, людини, до себе самої, до всього оточуючого, тобто це риси гуманної поведінки; 2) виховання гуманності дитини є важливою складовою, що забезпечує розвиток у дитини таких якостей: повага, чуйність, почуття справедливості, співчуття, довір'я, самокритичність, мужність; 3) формування гуманної особистості – це стратегічна мета виховання, яка ставиться самим ходом історичного розвитку; 4) основна мета виховання полягає у тому, щоб розкрити серце дитини для гуманності.

Список використаних джерел

1. Гельвецій К.А. О человеке... Сочинения: в 2-х т / К.А.Гельвеций. – М.: Мысль, 1974. – Т.2. – С.19-513.
2. Зайченко І.В. Історія педагогіки: у 2 кн.: навч. посіб. / І.В.Зайченко. – К.: “Слово”, 2010. – Книга І. Історія зарубіжної педагогіки – С. 347-352.
3. Пальчевський С.С. Педагогіка: навч. посіб. / С.С.Пальчевський. – К.: Каравела, 2007. – С.124.
4. Пискунов А.И. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики / А.И.Пискунов. – [2-е издание]. – М.: Просвещение, 1981. – С. 237, 248.

Гуманістичні погляди Й.Песталоцці щодо навчання та виховання дитини

Масштабність та різноплановість поглядів Й.Г.Песталоцці в наш час вражає, зацікавлює, виховує та заохочує нас, молоде покоління XXI ст., вивчати та аналізувати їх у контексті українського громадського, культурно-просвітницького руху кінця XIX – початку XX ст., що і становить *актуальність теми статті*. Різні аспекти проблеми гуманістичного виховання особистості розглядали Б. Коротяєв, Е. Гришин, О. Устенко, видатні німецькі педагоги і філософи А. Дистерверг та Й. Герbart.

Метою статті є вивчення та дослідження гуманістичних поглядів Й.Г.Песталоцці та його внеску в розвиток виховання та навчання.

Освіту та виховання Песталоцці розглядав як основний засіб перебудови суспільства на розумних і справедливих началах. Він одним із перших серед педагогів звернувся до питання всенародної загальної освіти, оскільки головну причину бід у простих людей вбачав у їх неуктві та невмінні раціонально вести господарство. Спрямувавши свої зусилля на покращення життя селян, Песталоцці вважав, що виховання їх дітей повинно полягати у розвитку всебічної здатності до праці та “діяльної любові один до одного” [3, с.171].

Головним методологічним положенням у поглядах педагога виступає його твердження, що моральні, розумові та фізичні сили людської природи (за його термінологією сили серця, розуму і руки) мають властивість до саморозвитку, до діяльності. Виховання ж покликане допомогти саморозвитку і спрямувати його у потрібному напрямку [4, с. 32].

Основним у вихованні Й. Песталоцці називає принцип природовідповідності. Властиві кожній дитині від народження задатки і здібності треба розвивати, вправляючи їх у тій послідовності, яка відповідає природному порядку та законам розвитку дитини, тобто починати з найпростішого і поступово підніматися до дедалі складнішого. Розвивати закладені в природі людини здібності слід шляхом вправ. Учений вважав, що навчання дітей, особливо початкове, має будуватися з урахуванням їх вікових особливостей, для чого слід пильно вивчати природу самої дитини. Знання дитячої природи з усіма особистісними потребами і прагненнями має лежати в основі вибору способів застосування різних педагогічних засобів, які мають своїм завданням розвиток усіх внутрішніх і зовнішніх сил дитини [3, с. 171].

Метою виховання повинен бути різнобічний і гармонійний розвиток усіх природних сил та здібностей дитини.

У пошуках загального методу виховання Й. Песталоцці розробив теорію "елементарної освіти". Спираючись на принцип природовідповідності, він виділив три найпростіші елементи, з яких повинно починатися будь-яке навчання: число (одиниця), форма (пряма лінія), слово (звук). Елементарне навчання у нього зводиться, передусім, до вміння вимірювати, рахувати і володіти мовою. Свій елементарний метод педагог розповсюджує на всі сторони виховання дитини [2, с. 70].

Сукупність засобів освіти, що дозволяє допомогти вихованцю в його природному прагненні до саморозвитку, була представлена ідеями Й.Песталоцці про "елементарну освіту", які він узагальнено іменував як "метод". Метод елементарної освіти – це певна система вправ з розвитку здібностей дитини. Педагог розробив систему вправ, керуючись такими теоретичними ідеями, які мають гуманістичний зміст:

- дитина від народження має задатки, потенційні внутрішні сили, яким властиве прагнення до розвитку;
- багатостороння і різноманітна діяльність дітей у процесі навчання – основа розвитку та вдосконалення внутрішніх сил, їх цілісного розвитку;
- активність дитини в пізнавальній діяльності – необхідна умова засвоєння знань, досконалішого пізнання навколишнього світу [5, с. 462].

Релігійно-моральне виховання, за вченим, полягає вихованні гуманних почуттів до людей, дійової любові до них. Моральне є центром усього виховання. Розглядаючи завдання народної школи, Й. Песталоцці виділяв особливу її роль у моральному вихованні, так як кінцеві результати шкільної освіти полягають у досягненні спільної мети – вихованні істинної людяності. Основу для морального розвитку дитини педагог бачив у розумних сімейних відносинах, і шкільне виховання може бути успішним лише в тому випадку, якщо буде діяти у повній згоді з сімейним. Основними засобами виховання вважав любов і ставлення один до одного вихователів і вихованців і наполягав, щоб моральну поведінку дітей формували не повчаннями, а розвитком у них через вправи і вправляння моральних почуттів і нахилів [4, с. 31].

У справі суспільного виховання, як підкреслює він в одному зі своїх творів, варто орієнтуватися на ті основи, які закладає сімейне виховання. Й.Песталоцці вказує, що почуття любові до дітей, довіра до них, дисципліна, почуття вдячності, терпіння, боргу, моральні почуття виникають зі ставлення дитини до матері. Найпростішим моральним почуттям педагог називає інстинктивно виникаючу в немовляти любов до матері. У подальшому це почуття усвідомлюється дитиною і переноситься спочатку на батька, сестер, братів, потім на вчителя і шкільних товаришів і, нарешті, на свій народ, на всіх людей.

Й. Песталоцці був одним із перших педагогів, які звернулися до розробки проблеми взаємозв'язку сім'ї та школи у вихованні дітей. Розробляючи теорію "елементарної освіти", педагог передбачав, щоб вона була простою і доступною для опанування кожною матір'ю. На основі цієї теорії він розробив завдання, зміст і методику першочергового виховання і навчання у сім'ї, яке мало гуманістичний зміст й мало своє продовження у шкільному вихованні [3, с. 172].

Запропонований Песталоцці підхід до виховання і навчання дітей має індивідуальний характер, що тоді було великим новаторством. Він вимагає від педагога вивчення і врахування на практиці індивідуальності дитини, надання їй не тільки елементарних відомостей, але й пробудження та скріплення її духовних сил, морального і суспільного ушляхетнювання. Цим педагог переосмислив соціальну роль учителя і дав зрозуміти, що для успішного виховання молоді потрібні професійно вишколені вчителі.

Таким чином, ідеї Й. Г. Песталоцці у справі навчання і виховання школярів орієнтовані на особистість дитини, її розвиток, що досягається спільними зусиллями сім'ї та школи й здійснюється на гуманістичній основі.

Список використаних джерел

1. Зайченко І. В. Історія педагогіки : у двох книгах / І. В. Зайченко. – К. : «Слово», 2010. – Кн. 1. – С. 387–520.
2. Історія педагогіки / за ред. М.В. Левківського, О.А.Дубасенюк. – Житомир: ЖДПУ, 1999. – 336 с.
3. Історія педагогіки: курс лекцій: навч. посіб.–К., 2004.–171 с.
4. Константинов Н. А. История педагогики / Константинов Н. А., Мединский С. М., Шабаева М. Ф. – М., 1982.
5. Максимюк С. П. Педагогіка : навч. посіб. / С. П. Максимюк. – К. : Кондор, 2009. – С. 459–485.

***Вікторія Войналович, студентка II курсу природничого ф-ту
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)***

Проблема утвердження гуманних взаємин у творах Конфуція

Проблема людяності завжди була актуальною. Громадяни нашої країни завжди страждають від недотримання принципу рівності один між одним. Досліджуючи людяність, мислителі завжди подумки повертаються до первісного суспільства, в якому всі люди були рівні.

Різні аспекти даної проблеми досліджували К.Ушинський, В.Сухомлинський, О. Бондар, В. Андрущенко, Г. Сковорода та інші.

Великого значення людяності надавали класики педагогіки, філософії К.Ушинський, В.Сухомлинський, Г.Сковорода. У їхніх працях це поняття розглядається по-різному. Зокрема, український філософ, педагог Григорій Сковорода ставив у центр уваги людяності людини

етико-гуманістичну проблематику, а не лише зовнішній світ. Найголовнішим у людині він уважав людську духовність, зводячи саме до неї усю сутність людського буття, а людську плоть ставив на другий план.

Питання про природу і сутність людяності належить до вічних проблем і розглядаються ще в стародавніх творах: про людяність ідеться в найдавнішій пам'ятці людства – у "Ведах"; поняття "людяності" розглядав Конфуцій, розуміючи її як шлях кожної людини до себе, як ідеал, до якого має прагнути людина.

Мета статті – розкриття сутності поняття "людяності" за творами Конфуція.

Конфуцій – китайський філософ, творець однієї з перших зрілих філософських концепцій і родоначальник конфуціанства – ідейної течії, яка проіснувала більш ніж два тисячоліття. Вищу мету життя вбачав у людяності, в тому, щоб виявити справжню, моральну сутність нашого "Я". Він вважав, що чеснота ніколи не буває самотньою. А про людину Конфуцій говорив так: " Постійно гнівається на когось, безперестанку боїться чогось і цілком віддається пристрастям – не може бути вільною душею. Хто не може зосередитися в собі або захоплюється чимось, той – бачачи не побачить; слухаючи, не почує".

Людяність є однією з основних категорій етики Конфуція. Саме людяність є тією рисою благородного мужа, яка виражається в багатьох моральних чеснотах, головною з яких є справедливість: "Спрямованість на людяність звільнює від усього недоброго" [1, с. 31]. Для чого красномовство, якщо благородний муж "відзначається людяністю" [3, с.35]. Давати перевагу труднощам ради досягнення успіху теж називається людяністю" [1, с. 45]. "Благородний муж прагне говорити просто, а діяти майстерно" [1, с. 34]. Людяність корениться в синівській шанобливості й послушності старшим [1, с. 17]. Відповідаючи на запитання учня, що таке людяність, Конфуцій зазначав: "Той буде людяним, хто зможе втілити повсюди в Піднебесній п'ять достоїнств: шанобливість, великодушність, правдивість, тямущість, доброту. Шанобливість не викликає принижень, великодушність покоряє всіх, правдивість викликає у людей довіру, тямущість дає змогу досягати успіху, а доброта дає можливість керувати людьми" [1, с. 110].

На думку Конфуція, достоїнства за певних умов можуть переходити в помилки: "Коли тягнуться до людяності, але не хочуть учитися, то ця помилка призводить до дурості; коли прагнуть виявити свій розум, проте не хочуть учитися, то ця помилка веде до зарозумілості; коли прагнуть бути правдивими, але не хочуть учитися, то ця помилка приносить шкоду; коли прагнуть бути прямими, проте не хочуть учитися, то ця помилка призводить до грубості; коли прагнуть бути відважними, але не хочуть учитися, то ця помилка призводить до смуту; коли прагнуть бути

непохитними, проте не хочуть учитися, то ця помилка призводить до безрозсудності" [1, с. 111].

Вітчизняні та зарубіжні філософи, педагоги та соціологи, які вивчали проблему людяності, надавали великого значення визначенню її природи і структури. Людяність (від лат. *humaneness* – має значення, гуманний, людський) – любов, увага до людини, повага до людської особистості, добре ставлення до всього живого. Фахівці в галузі педагогіки, філософії людяність розглядають у таких значеннях: як невід'ємний елемент внутрішнього світу людини; відносини людей один із одним тощо. Отже, людяність має неабияке значення для особистості й виступає важливим чинником, що сприяє підтриманню взаємовідносин між людьми.

Конфуцій увів термін "жень", тобто людяність, яка складається із знаків: " людина " і "два", що визначає стосунки між людьми, пропагує повагу і любов до людей, до старших за віком або соціальним становищем. " Жень" втілює гуманність і людинолюбство. Згідно з цим принципом, правителі держави мусять бути людьми мудрими, давати підданим наказ особистої високоморальної поведінки, піклуватися про підданих, як батьки [4, с. 91].

Жень – понятійна категорія в конфуціанстві. У класичному сенсі позначає поняття "людяності", гуманності, щирості, чоловіколюбства. Найвища чеснота – благородний муж. Виражається у любові до ближнього, піклування за людьми. Поняття жень виступає як суміжне до "лі" (справедливість, праведність), де жень є проявом м'якості та милосердя, а "лі" – твердості та принциповості.

Благородний муж – це зразок моральної досконалості, людина, яка своєю поведінкою утверджує норми моралі. Головне завдання благородних мужей Конфуцій бачив у вихованні повсюду людяності. У поняття людяності він вкладав особливу, неспівпадаючу з сучасним змістом суть: виховання такої поведінки, яка б відповідала моральним цінностям сімейних колективів та патріархальних общин. Людяність включала такі критерії: піклування батьків про дітей, повагу до старших у сім'ї, а також справедливе ставлення між тими, хто не зв'язаний родинними стосунками. "Повага і шана до батьків і повага до старших у сім'ї, а також до старших братів – це основа людяності". Загальним принципом взаємовідносин між людьми є: "не роби іншим того, чого не бажаєш собі" [5, с. 21].

Людське суспільство – результат прогресивних змін початкового природного становища. Але більшість людей не здатні тримати свої пристрасті, бажання і прагнення, і тому більшість людей не спроможні досягати удосконалення, стати ідеалом.

Конфуцій розмірковував над двома світовими початками – темне (інь) і світле (янь), які є основні у "Книзі змін". Щасливе і нещасливе,

темне і світле, потяг і відчуження – це дві сторони вічно і циклічно мінливого світу. "Немає рівних доріг без схилів, немає таких, що поїхали і не повернулися назад" [6, с. 209]. Світлий початок означає схід Сонця, поворот до нього обличчям, а також самі властивості Сонця, неба, дня, спеки, чоловіка, самців тварин. Початок темного – символ заходу, повороту до Сонця спиною, властивостей місяця, землі, ночі, холоду, слабкості, жінки, самок тварин.

Конфуцій увів принцип "лі", що є зовнішнім аналогом жень. Жень – внутрішній зміст лі, що наповнює його певним змістом. Для Конфуція жень і лі – це парні поняття – єдність внутрішнього і зовнішнього в людині, яка ґрунтується на пізнанні людиною власне своєї небесної природи. Конфуцій писав: "Гуманність (жень) обов'язкова справедливість, взаємність (чжи), мужність (юнь), поважна обережність (цзин), братня любов (ді-ті), синівська шанобливість (сяо) – усе це поняття людського потоку подій (дао).

Для осмислення концепції людяності, яку пропонував Конфуцій, потрібно орієнтуватися на його моральну вимогу: "Я не хочу робити іншим те, чого не хочу, щоб інші робили мені" [1, с.37]. Дотримання цього принципу у взаєминах між людьми сприятиме утвердженню гуманності.

Список використаних джерел

1. Буслинський В. А. Історія філософії / В. А. Буслинський. – Львів, 2007. – 220 с.
2. Древнекитайская философия : [собр. текстов в 2 т.]. – Т. I. – М. : "Мысль", 1972. – 363 с.
3. История философии : [энциклопедия]. – Минск, 2002. – 1376 с.
4. Конфуций. Суждения и беседы / Конфуций. – СПб., 2008. – 224 с.
5. Конфуций. Я верю в древность / Конфуций. – М., 1995. – С. 55–61.
6. Мартынов А. С. Конфуцианство : Этапы развития. Конфуций. "Лунь юй" / А. С. Мартынов. – СПб., 2006. – 352 с.

*Марина Войналович, студентка II курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Гуманістичні основи навчання учнів у праці «Велика дидактика» Я.А. Коменського

Ян Амос Коменський (1592–1670) – відомий чеський педагог, філософ, богослов, релігійний діяч, лінгвіст та історик, громадський діяч. Він по-праву вважається видатним представником теорії гуманізму – прогресивної течії західно-європейської культури епохи Відродження, спрямованої на утвердження поваги до гідності й розуму людини, її права на земне щастя, засновником нової прогресивної педагогічної системи.

Багатогранна педагогічна і філософська спадщина Коменського мала величезний вплив на розвиток світової педагогіки у XVIII-XIX ст., коли набирали сили ідеї гуманістичної філософії. Зокрема різні аспекти даної проблеми досліджували Жан-Жак Руссо, Йоганн Генріх Песталоцці, Йоган Фрідріх Герbart, Константин Дмитрович Ушинський, Тимофій Григорович Лубенець, Михайло Іванович Демков, Марія Монтессорі та ін.

Мета статті – з'ясувати гуманістичні ідеї навчання учнів у праці «Велика дидактика» Я.А. Коменського.

Книга Ян Амоса Коменського «Велика дидактика» належить до світової скарбниці педагогічної думки. У своїй праці Я.А. Коменський виклав основи теорії навчання: зміст освіти, дидактичні принципи, методику організації класно-урочної системи, зробив спробу виявити закономірності навчання. Він, зокрема, розкрив перші усталені залежності між можливостями учнів та умовами навчання, сформулював вимоги і правила навчання з урахуванням віку дітей.

Коменський засуджує практику свого часу, коли освіта і школа були доступні лише багатим і знатним і лише випадково, в силу чистішої благодійності, й окремим вихідцям з бідних; він протестує проти усунення від освіти цілої половини людського роду – жінок. У заголовку свого найголовнішого педагогічного трактату – «Велика Дидактика» – Коменський ставить завданням розробити теорію «Всіх учити всього».

Ідея загального навчання спонукає Коменського до розробки теорії шкільної освіти. Все життя дитини він розбив на чотири вікових періоди по 6 років у кожному. І для окремого періоду пропонується своя школа: дитинство – від народження до 6-ти років – материнська школа; отрочество – від 6-ти до 12-ти років – школа рідної мови; юність – від 12-ти до 18-ти років – латинська школа чи гімназія; змужнілість – від 18-ти до 24-х років – академія чи університет [1].

У системі Коменського першим ступенем навчання є материнська школа – це сім'я, де протікає життя дитини від народження до 6-ти років. Головним завданням цієї школи він вважав захист дитини від шкідливих впливів, а також створення твердої основи для всієї системи наступного навчання і виховання.

Другим ступенем у системі освіти і виховання Коменського є школа рідної мови, котра, на його думку, повинна бути в кожній общині, кожному населеному пункті. Навчання на цьому етапі повинно проводитися рідною мовою. Педагог вважав, що «...Вчити кого-небудь іноземної мови перше, ніж він опанує рідну мову, це те ж саме, якби хто надумався навчати свого сина їздити верхи раніше, ніж той навчиться ходити».

Третім ступенем навчання, запропонованим Коменським, була латинська школа чи гімназія. На його думку, це повинна бути всезагальна

думка, де навчалися б юнаки незалежно від їх майнового і станового положення. Такі гімназії повинні бути відкриті в кожному місті й складатися з 6 чи 7 класів. Тут, крім «семи вільних мистецтв» (граматика, діалектика, риторика, арифметика, геометрія, музика і астрономія), пропонувалося вивчати фізику, географію, історію і мораль.

Академія і подорож є останнім, вищим ступенем навчання в системі Коменського. У часи Коменського академія мала 3 традиційних факультети: богословський, юридичний і медичний.

Коменський був переконаний у тому, що освічена молода людина «є найдорогоціннішим скарбом держави». Змужнівши, така людина всякого роду буде служити з найбільшою користю своїй вітчизні [2].

Відомо, що у «Великій дидактиці» Я.А. Коменський не тільки розробив чітку систему навчання і виховання, але й розкрив суть основних її принципів, зокрема: наочності, свідомості й активності, послідовності й систематичності знань, міцного оволодіння знаннями і навичками [1].

Я.А. Коменський, виходячи з сенсуалістичних поглядів, уперше в основу пізнання і навчання поставив життєвий досвід, а також теоретично обґрунтував принцип наочності. Великий дидакт вимагав, щоб навчання починалося не з словесного тлумачення про речі, а зі спостережень над ними.

Педагог-гуманіст щиро прагнув перетворити школи на «майстерні гуманності», в яких діти дійсно ставатимуть людьми. На його думку, навчальна праця не повинна стомлювати й обтяжувати, а повинна м'яко вправляти розум і тіло. Шкільна освіта повинна даватися легко, ніби сама собою, без побоїв і суворості, чи будь-якого примусу. Дитину слід виховувати не проповідями, а справами, у вихованні важливі не лише слова, а й вчинки людини. Винахідливість учителів пробуджує в роботі учнів самодіяльність і наполегливість, приклади кращих учнів і нагороди викликають у найслабших учнів прагнення не відстати від своїх товаришів.

У заголовку «Великої Дидактики» Коменський підкреслює необхідність дотримання в процесі навчання трьох положень: по-перше, легкості, тобто приємності, доступності та цікавості для учнів знань і навичок, що їм повідомляють, по-друге, обґрунтованості, тобто серйозності й глибини самих знань і, разом з тим, міцності засвоєння їх учнями, і, по-третє, стислості навчання, тобто вміння вчителів і керівників шкіл так організувати навчальний процес, щоб у короткий термін і при найчисельніших класах встигнути передати учням необхідні знання і навички і тут же у класі закріпити ці знання настільки, щоб у домашній роботі учням вже не доводилося витрачати багато часу на засвоєння навчального матеріалу.

Шкільне навчання, як вважав Я.А. Коменський, не може бути самоціллю, школа як "майстерня гуманності" має готувати дітей до життя, "тому учні повинні не лише здобувати знання, а й формувати свою натуру". У "Великій дидактиці" яскраво виражалися ідеї неподільності навчання і виховання, всебічного розвитку особистості шляхом наукової освіти, морального і релігійного виховання. На думку видатного педагога, людина — дитя природи, й усі педагогічні засоби мають бути природовідповідними [6]. У «Великій дидактиці» Коменський зазначає, що природа пристосовується до зручного часу. Птахи виводять пташенят навесні, відповідно освіту людини потрібно починати навесні її життя. Природа спочатку готує матеріал, перш ніж починає надавати йому форму. Коменський вважає, що аналогічно чинять архітектор і художник, які все роблять заздалегідь, і робить висновок, що перш ніж приступати до навчання, треба підготувати книги і все необхідне приладдя. У вихованні важливим є розвивати розум раніше, ніж мову, правила повинні підтверджуватися прикладами [2, с.113-123].

Найголовнішим у вихованні гуманізму вчений вважав взаємну любов і повагу в сім'ї та школі: взаємовідносини між батьками й дітьми, між учителем і учнями повинні будуватися не на страху й різках, а на взаємоповазі та любові. Виховання гуманізму повинно розпочинатися змалку і ґрунтуватися на повазі до особистості дитини. Найважливішим засобом виховання людяності педагог вважав спокійне, уважне і дружнє ставлення вчителя до учня. Вихованню людяності слугує й той факт, що «кожний повинен палко любити свого вчителя як другого батька» [5, с.147].

Особливу роль геніальний педагог відводить учителю. Учителю як носій духовних цінностей покликаний уміти нести особливе світло пізнання, щоб знання в його руках ставали відкриттям, а він прославляв людину в її спрямованості до досягнення образу світу і себе у цьому світі. На його думку, учителі — душа і серце виховання, саме тому «поставлені на високе почесне місце, що їм вручена чудова посада, вище якої нічого не може бути під сонцем» [4, с.322].

Я.А. Коменський сформулював ряд вимог до методики виховної роботи, заснованої на гуманному ставленні до дітей. Основними засобами виховання він вважав, по-перше, постійний зразок доброчесностей, тобто особистий приклад порядного життя батьків, учителів, товаришів. По-друге, своєчасні та розумні настанови і вправлення. Вчитися доброчесності можливо тільки шляхом постійного здійснення її на практиці, систематично вправляючись. По-третє, має бути помірна дисципліна, яку Коменський вважав основою всіх доброчесностей [3, с.229].

Ідеї Я. Коменського мають особливе значення для вивчення витоків гуманістичного виховання, ролі освіти на шляху духовного сходження дитини. Він мріяв про струнку й логічну систему загальної освіти, що приведе людство до високої мети – досягнення гармонії між людьми, намагався втілити в життя християнську ідею про цінність дитячої особистості, вірив у позитивну спрямованість її розвитку, творчий потенціал. Його «майстерні гуманності» стають реаліями сучасної шкільної освіти в Україні.

Список використаних джерел

1. Історія педагогіки / за ред. проф. М.В. Левківського, докт.пед.наук О.А. Дубасенюк. – Житомир: ЖДПУ, 1999. – 336 с.
2. Коменский Я. Великая дидактика / Я. Коменский // Избранные пед. сочинения / под ред. А. Красновского. – М. : Учпедгиз, 1955. – 265 с.
3. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения : в 2 т. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 1 / под ред. А. Н. Пискунова. – 1982. – 656 с.
4. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения: в 2-х т. / Коменский Я. А. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 1. – 656 с.
5. Педагогическое наследие: Я. Коменский, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, И. Г. Песталоцци [текст] : науч. изд. / сост. В. Кларин, А. Джуринский. – М. : Педагогика, 1987. – 412 с.
6. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи [текст] : підручн. для студ. пед. фак. / О.Я Савченко. – К.: Абрис, 1997. – 416 с.

*Галина Горбач, студентка II курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Поняття «людяності» у творах Конфуція

У ХХІ ст. у час технічного прогресу відбувається занепад моральних принципів. Люди знецінюють щирість, справедливість, дружбу, любов та людяність. До цінностей сьогодення увійшли матеріальні багатства, зокрема володіння приватною власністю, розміри якої значно перевищують життєво необхідні потреби людини. Проте на сьогодні в період реформування і модернізації української загальноосвітньої школи велика увага приділяється вихованню у дітей почуття гуманізму, любові до ближнього, поважного ставлення до гідності й розуму людини.

Поняття гуманізму, як суспільного явища, вперше з'явилося в епоху Відродження. Це була епоха заперечення норм Середньовіччя з його жорстокістю людей один до одного. В епоху Середньовіччя основним принципом є теоцентризм, суть якого – у центрі Всесвіту стоїть Бог. Ідея гуманізму полягає в закріпленні норм людяності в суспільстві.

Серед вітчизняних філософів є багато представників, які свої праці присвятили темі «людяності» чи «гуманізму». Одним із перших, хто

звернувся до моральності людини, був відомий український державний діяч, просвітитель, поет, філософ-гуманіст та педагог Г. Сковорода. У центрі його філософсько-світоглядних пошуків зініційована глибока стурбованість за долю людини, її майбутнє; морально-етична проблематика – боротьба доброго і злого начал, не деś і колись, а тут і тепер, виявлення найбільш адекватних засобів, шляхів, умов життєдіяльності та досягнення душевного миру – найціннішого для людини надбання [5].

Також варто відзначити вагомий внесок у розвиток гуманності особистості вченого В. Сухомлинського. Педагог переконливо стверджує, що виховання гуманізму здійснюється через творіння людям добра. На його думку, ідея людяності насамперед реалізується через розвиток усіх потенціальних, інтелектуальних і фізіологічних можливостей особистості [7]. Ідеї моральності людини також прослідковуються у поезії В.Симоненка, у прозі О.Довженка, І.Багряного, Л.Пономаренко та ін.

Мета статті – розкрити поняття «людяності» у творах Конфуція.

Занепокоєний розладом суспільства Конфуцій зосереджує увагу на вихованні людини в душі поваги і шанобливості до навколишніх, до суспільства. У його соціальній етиці людина є особистістю не «для себе», а для суспільства.

Людяність (жень) – основна з усіх вимог, які ставляться до людини. Людське існування бачиться наскільки соціальним, що воно не може обходитися без регуляторів, викладених так: допомагай іншим досягати того, чого б ти сам хотів досягти; чого не бажаєш собі, того не роби іншим. Благо в кожній людині може реалізовуватися через чотири доброчинності, в основі яких лежать знання, оскільки пізнання порядку речей, світу і людини веде до реалізації в суспільстві: людяність (жень); правдивість (і); ввічливість (лі); знання (чжи). Під благом розуміється порядок (лі), який іде певним шляхом (дао) [6]. На питання «що таке жень?» педагог відповідав: «Не роби людині того, чого не хочеш для себе. І тоді щезне ненависть у державі, щезне ненависть у сім'ї» [2].

Ієрогліф жень складається із знаків «людина» й «два», тобто він означав стосунки між людьми. Принцип жень втілює гуманність і людинолюбство. Людяність – це шлях кожної людини до себе. І вона робить людину мостом між тим, чим вона є, і тим, чим вона має бути. «Человечный муж помогает другим обрести опору там, где он обрел опору сам, и ведет людей туда, куда и сам стремится» [8].

У «Бесідах і судженнях» Конфуція його учнями викладено всі важливі висловлювання філософа. Афоризми і судження цього великого філософа-педагога у книзі починаються фразою: «Учитель сказав...» [1].

«Учитель сказав: «Прекрасне те село, в якому володарює людяність. Якщо при виборі місця ми не будемо селитися там, де царює людяність, то

звідки можемо набратися розуму?». У даному висловлюванні можна зробити висновок про те, що людяність є, на думку Конфуція, першопричиною виникнення розуму через суспільні відносини (відносини в селі).

Теза Конфуція «Нема нічого кращого, ніж слідувати древнім» можна розглядати як вічний девіз виховання за китайським образом.

Конфуцій вважав, що моральність є головною основою поведінки людини, і тому оцінював людей перш за все з моральної точки зору. На його думку, всі люди за природою близькі між собою, проте їм властиві різні звички. Одні стають добрими і морально вихованими, а інші – дурними і злими. Людину з вищими чеснотами педагог назвав «благородным мужем» («шляхетним чоловіком») і протиставив йому «низьку людину», позбавлену цих чеснот.

Даючи характеристику вченню даного філософа, необхідно підкреслити, що він виділяв дві чесноти, які повинна мати гуманна людина – борг (тобто справедливість) та людяність, чи людинолюбство. «Борг – це внутрішня безкорисна думка людини вчиняти в кожному випадку морально...». Гуманність – це любов до людей: «бути спроможним дивитися на інших так само, як і на самого себе – ось це можна назвати мистецтвом гуманізму. «Чого не робиш собі, того не роби іншим», – стверджував педагог. Ця якість, на думку Конфуція, сума всіх добродетелей: «Перемогти себе і возродитися до «норм поведінки» – означає стати гуманною людиною [4].

Конфуціанські заповіді мали великий вплив на сімейні відносини і зміст виховних норм у Китаї. За Конфуцієм, виховання високоморальної людини може відбуватися лише в сім'ї, оскільки її завжди вважали в Китаї головною опорою суспільства [3]. ...Учитель сказав: « Молодь вдома повинна бути шанобливою до батьків, поза домом поважною до старших, відзначатися обережністю і щирістю, щедрою любов'ю до всіх і зближуватися з людьми людяними...».

...Учитель сказав: «Не турбуйся про те, що тебе люди не знають, турбуйся про те, що ти не знаєш людей».

...Учитель сказав: «Благородний муж у своєму житті повинен остерігатися трьох речей: у юності, коли життєві сили рясні, остерігатися захоплення жінками; в зрілості, коли життєві сили могутні, остерігатися суперництва; в старості, коли життєві сили мізерні, остерігатися скупості...». У даному вислові філософ-педагог дає ніби вказівки на життя, показуючи правильний шлях існування.

Таким чином, поняття «людяності» займає вирішальну позицію у поглядах китайського філософа-педагога Конфуція. Педагог переконаний, що людяність – це шлях кожної людини до себе. На думку мислителя, кожна людина здатна знайти в собі етичні правила власного життя. У

стосунках з ближніми головним має бути намагання не робити нікому того, чого не хочеться, щоб вчинили тобі.

Список використаних джерел

1. www.rusnauka.com
2. www.newacropolis.org.ua
3. Волинка Г.І. Філософія стародавності і середньовіччя в освітньому контексті: [навч. посіб.] / Волинка Г.І. – К.: Вища освіта, 2005. – 544 с.
4. Клепиков В.З. Педагогіка / Клепиков В.З. – 2001. – 73 с.
5. Коваленко Є.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: [навч. посіб.] / Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. – К.: Центр навч. літ-ри, 2006. – 664 с. – С. 9-12.
6. Кремень В.Г. Філософія. Мислительські ідеї концепції: [підруч.] / Кремень В.Г., Лльїн В.В. – К.: Книга, 2005. – 497 с.
7. Стельмахович М.Г. Історія української школи і педагогіки: [навч. посіб.] / Стельмахович М.Г., Любар О.О., Федоренко Д.Т. – К.: Знання, 2006. – 447 с.
8. Харченко С.Я. Соціальна педагогіка: теорія і практика / Харченко С.Я. – Луганськ: ЛНУ, 2010. – №4. – 120 с.

*Наталія Мельничук, студентка II курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Особливості відносин педагога й учнів за працею М.Монтеня «Досліди»

Актуальність дослідження обумовлена особливостями відносин педагога й учнів, поглядами Мішеля Монтеня на виховання дітей у різних соціальних умовах. Мішель Монтень (1533- 1592) – відомий французький юрист, політик і філософ, що займався вивченням проблематики моралі; блискучий письменник, за своїм світоглядом був яскраво вираженим скептиком. У своєму головному творі «Досліди» (1580-1588) виступає проти схоластики і догматизму, розглядає людину як найбільшу цінність суспільства [1, с.204-205].

Метою дослідження є вивчення провідних ідей Мішеля Монтеня, викладених у творі «Досліди», щодо формування відносин педагога й учнів.

Ідеї скептицизму не були викладені Монтенем у систематизованій формі, а знайшли відбиття у численних есе, нотатках, записах у щоденнику. Зібрані воедино, вони утворили видатний зразок філософсько-гуманістичної літератури, що пізніше здобув синтезовану назву «Досліди». Твори М.Монтеня засвідчують прихильність автора до самостереження, споглядання мінливості психологічної натури людини; людині не личить зазіхати на роль керманіча природи, позаяк, часом, навіть особистий внутрішній світ скидається на некеровану самостійну істоту [2, с.396].

Прагнучи до максимальної ясності й простоти суджень, Мішель Монтень звертається до найголовніших, найфундаментальніших основ

пізнання, передусім досліджуючи глибини людської душі, поведінку людей у нестандартних та екстремальних ситуаціях. Його хвилюють не елементи світу, а «елементи особистості», «композиції поведінки», «сюрпризи розуму» і «загадки серця» в широкому діапазоні, від великодушності й благородства до підлості й нищотності.

Мішель Монтень був першим із дослідників, у працях якого зароджено ідею інтерактивного навчання. Свої педагогічні ідеї він виклав у розділі «О воспитании детей» – це цілеспрямований розвиток розумової та фізичної активності дітей, використання для цього різноманітних ігор, методів, прийомів та форм організації навчання, стимулювання ініціативності, самодіяльності з опорою на досвід учня. Відстоюючи ідею цілеспрямованого розвитку розумової та фізичної активності дітей, він вказував на те, що дитина від народження має «первозданную чистоту, которую в дальнейшем разъедает общество»[3, с.261]. Тому саме розвиток свободи духу, нахилів до самостійного мислення і вироблення власної активної життєвої позиції, свободи вибору, а також розвиток таких якостей, як сміливість, рішучість, сила волі, допоможуть дитині стати гідним громадянином, корисним для суспільства та держави.

Особливу увагу М.Монтень надавав розумовому розвитку, так як вважав, що роздуми – це повноцінний спосіб самопізнання. Але «своїми» знання можуть стати лише за умови їх повного осмислення та прийняття. Обговорюючи цю тему, автор пояснює: «пусть наставник заставляет ученика как бы просеивать через сито все, что он ему преподносит, и пусть ничего не вдавливают ему в голову, опираясь на свой авторитет и влияние, ведь тот, кто рабски следует за другим, тот ничего не находит» [3, с.290]. Монтень вважав, що головне завдання вчителя полягає в тому, щоб викласти різноманітні вчення, показати риси їх подібності та відмінності, ознайомити учнів з тими чи іншими фактами, що є кроком до їхнього осмислення та вивчення. Завдання вчителя – стимулювання учня розповідати матеріал усно, обдумувати сказане, давати компетентну оцінку фактам та подіям. Це означає, що вся сума знань, вироблених у процесі навчання, не має ніякої цінності, якщо не знаходить практичного застосування у житті або не приносить користі учню. Це одна із основних ідей, упроваджена у сучасній методиці інтерактивного навчання.

Стосовно взаємовідносин педагога й учнів, М.Монтень у «Дослідах» визначає провідну роль евристичного діалогу вчителя та учня, так званий сократівський метод. Автор закликає педагогів до такої побудови взаємодії з дітьми, за якої вони б не тільки розмовляли, розмірковували, а й уважно слухали їх, стимулювали до активного діалогу, творчості, співробітництва і спільної діяльності. При цьому Монтень використовує досвід Сократа і Аркесілая. Саме ці давньогрецькі філософи змушували дітей говорити на заняттях, а потім доповнювали їх самі.

Відповідно до поглядів М.Монтеня, в процесі навчання значну увагу слід приділити досвіду учня, без якого не може бути особистісного розвитку, й активна участь у процесі набуття знань є неможливою без нього. А досвід – це події із реального життя учнів – подорожі, зустрічі, використання і проведення ігор та вправ. Організований таким чином урок проходить «непомітно» для учня, поєднується із повсякденним життям, у результаті цього може принести неабияку користь.

Головною є роль педагога у навчально-виховному процесі. Він повинен від початку вміти організовувати процес безперервної взаємодії, уважно наглядаючи за здібностями дитини, різноманітні види її діяльності, «предлагая ребенку изведать вкус различных вещей, выбирать между ними и раз личать их самостоятельно» [3, с.330]. Тому педагог повинен уміти визначати, чому саме учень надає перевагу, допомагаючи здобувати власний досвід, іноді керуючи, але при цьому надаючи повну свободу волі та дій у процесі навчання.

Мішель Монтень висунув ряд вимог стосовно особистості педагога. «Это должна быть натура возвышенная и сильная, умеющая приспособиться к возможностям ученика, желательно, чтобы это был человек скорее с ясной, чем с напичканной науками головой, так как добре нравы и ум предпочтительнее голой учености» [4, с.159-170].

Отже, виходячи з положень, запропонованих Мішелем Монтенем, слід відмітити, що викладені ним педагогічні ідеї є першоджерелом сучасної методики інтерактивного навчання. Основними положеннями є:

- наставник не повинен вирішувати все за свого учня, а повинен надавати йому свободу вибору дій у навчально-виховному процесі;
- вчителю потрібно вимагати від учня знання не тільки змісту уроку, а й розуміння сутності основних понять, термінів;
- слід застосовувати набуті знання на практиці, у реальному житті;
- пояснюючи матеріал, що безпосередньо стосується тієї чи іншої теми, педагогу слід зазначати позитивні та негативні риси, риси подібності та відмінності тих чи інших об'єктів та явищ;
- застосовувати прийоми діалогу педагога з учнями у процесі навчання [5, с.1-4].

Список використаних джерел

1. Мусский И. 100 великих мыслителей / Мусский И. // Справочник по философии. – М., 2009. – 437 с.
2. Філософський енциклопедичний словник. –Харків, 2007. – С.396-397.
3. Монтень М.Опыты / Монтень М. // Кн. II. -М.; Л., 1958. С.27- 330.
4. Монтень М. О воспитании детей / Монтень М. // Кн. I. – М.; Л.; 1958. – С. 158-198.
5. Галдукевич А.А. Идеи интерактивного обучения в педагогической концепции Мишеля Монтеня / А.А.Галдукевич. – Минск, 2002. – С.130-134.

*Галина Мороз, студентка II курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Гуманістичні основи виховання школярів у доробку В. Сухомлинського

Актуальність теми обумовлена тим, що особистісний підхід до дитини – основа нової філософії виховання – ґрунтується на педагогічній підтримці, принципі концентрації виховання на розвитку особистості й передбачає передусім визнання пріоритету особистості, який повинен стати основою ідеології суспільства у сфері виховання, центральною ціннісною орієнтацією.

Особистісний підхід у педагогіці – це ставлення до дитини як до особистості й відповідального суб'єкта власного розвитку, це взаємодія на основі суб'єкт-суб'єктних відносин і сприйняття його як найвищої життєвої цінності; це визнання права кожного вільно здійснювати свій вибір і волевиявлення. Принцип концентрації педагогіки на розвитку особистості вимагає демократичного стилю взаємодії суб'єктів, його гуманізації. Питання гуманізації виховного процесу розглядалися педагогами і психологами, зокрема І.Бехом, Ш.Амонашвілі, О.Сухомлинською, К.Журбою та ін. Гуманістичними основами характеризувався і процес виховання у Павлівській середній школі, яку очолював видатний педагог-гуманіст В.Сухомлинський.

Мета статті – розглянути гуманістичні основи виховання школяра у педагогічній спадщині В.Сухомлинського і довести можливості використання їх у сучасній школі.

Василь Сухомлинський – видатний педагог, публіцист, письменник, автор 41 монографії й брошур, більше 600 статей, 1200 оповідань і казок. Загальний тираж його книг становить близько 4 млн. екземплярів різними мовами народів світу. Гуманістичні педагогічні ідеї В.О.Сухомлинського вперше викладені в «Етюдах про комуністичне виховання» (1967). Ось найголовніші з них: довіра і повага до дитячої особистості, погляд на навчальну діяльність школярів як на насичений творчим відкриттям процес пізнання та самопізнання, обмеження сфери впливу колективу на особистість, виховання без покарань, велика роль слова та особистості вчителя для дитини. Ці погляди Сухомлинського на виховання викликали обурення з боку офіційної педагогіки; «Етюди...» були піддані нищівній критиці (Б.Лихачов, В.Кумарін, Л.Гордін, В.Коротов), а сам Василь Олександрович звинувачений у проповіді «абстрактного гуманізму» [1, с.384].

В. Сухомлинський продовжував розвивати ідеї гуманізму в таких відомих творах, як «Серце віддаю дітям», «Павлівська середня школа», «Народження громадянина».

Ось основні ідеї, які розвинув Василь Олександрович у цих та інших працях [1, с.401-402]:

- любов до дитини;
- розвиток творчих сил кожної окремої особистості в умовах колективної співдружності на основі етико-естетичних цінностей, інтересів, потреб, який спрямований у кінцевому підсумку на творчу працю;
- культ природи, природа як найважливіший засіб виховання почуття прекрасного і гармонії;
- розробка демократичних педагогічних засобів і методів навчання й виховання (повага, заохочення, опора на позитивне, моральне покарання);
- звернення до внутрішнього світу дитини, опора на її сили, внутрішні потенції, підтримка і розвиток того здорового, що є в кожній особистості;
- розвиток ідеї «радості пізнання», тобто емоційне сприйняття процесу навчання;
- демократизація структури управління навчально-виховним процесом у школі (психологічний і педагогічний семінари, школа для батьків тощо).

Гуманістичні ідеї В.Сухомлинського, які глумливо відкидалися консервативним крилом офіційної педагогіки, з ентузіазмом і радістю сприймалися вчителями, батьками, широкою педагогічною громадськістю [2, с.116].

Виховання у педагога – це творення щастя кожного вихованця. «Виховання полягає в тому, щоб уміло, розумно, мудро, тонко, сердечно торкнутися до кожної із тисячі граней, знайти ту, яку можна як алмаз шліфувати, яка засяє неповторним сяйвом людського таланту, а це сяйво принесе людині особисте щастя. Відкрити в кожній людині її, тільки її неповторну грань – у цьому полягає мистецтво виховання» [3, с.17].

У повсякденній практиці він відстоював і здійснював головну філософську ідею свого життя: гуманне суспільство можуть створити лише мудрі й гуманні люди, але таких людей може виховати лише гуманізм [4, с.7].

Сухомлинський вчив і виховував дітей своїм особистим прикладом, і він закликав вчителів любити дітей, вивчати їх духовний світ [5, с.103].

«Людина, – зазначав В.О.Сухомлинський, – народжується не для того, щоб зникнути безвісною пилінкою. Людина народжується, щоб залишити після себе слід вічний [6, с.215].

Цілеспрямований розвиток гуманної особистості, яскравої індивідуальності можливий лише тоді, коли теорія освіти не декларуватиме необхідність гуманізації виховного процесу, а

систематично за допомогою доцільних технологій втілюватиме її у практику підготовки підростаючого покоління до активної життєтворчості.

В. Сухомлинський стверджував, що при вирішенні головних проблем виховання дітей і формування їх наукового світогляду необхідно враховувати психофізіологічні особливості й протиріччя цього віку. Формуючи світогляд, учитель одночасно формує і духовний світ дитини. Педагог розкриває весь складний процес формування моральних якостей особистості. Він веде вихованця через знайомство з елементарними нормами моралі до пробудження моральних почуттів, а потім – до вироблення моральних звичок і через вправи в моральних учинках – до моральних переконань.

У Павлівській школі педагог застосовував цілу низьку форм та методів виховного впливу, які враховували індивідуальні характеристики особистості дитини, сприяли їх розвитку, згуртуванню. Аналізуючи та переосмислюючи творчу спадщину В. Сухомлинського, приходимо до висновку, що гуманістичні ідеї видатного педагога не лише належать минулому, вони знаходять втілення в сучасності й мають творче майбутнє.

Список використаних джерел

1. Василь Олександрович Сухомлинський // Українські педагоги в персоналіях. – К.: Либідь, 2005. – 549 с.
2. Тартаковский Б.М. Повесть об учителе Сухомлинском / Б. М. Тартаковский. – М.: Молодая гвардия, 1972. – 269 с.
3. Родчанин Е.Г. Об идеалах В.А.Сухомлинского / Родчанин Е.Г. – М.: Педагогика, 1991. – 107 с.
4. Цюпа А.І. Василь Сухомлинський / І. А. Цюпа. – К., 1985. – 215 с.
5. Борисовський А.М. Люди науки / А. М. Борисовский. – М., 1985. – 124 с.

***Наталія Пилипчук, студентка II курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)***

Ідеї К. Д. Ушинського про фізичне виховання людини

Рух – це життя, а життя формує здоров'я. Здоров'я нерозривно пов'язане з фізичним вихованням. З самого дитинства спочатку батьки, а згодом і педагоги повинні здійснювати фізичне виховання дитини. Адже фізичне виховання – це педагогічний процес, спрямований на фізичний розвиток, функціональне удосконалення організму, навчання основним життєво важливим руховим навичкам, умінням і зв'язаним із ними знаннями для успішної наступної професійної діяльності.

Відповідно до Національної доктрини розвитку освіти фізичне виховання є невід'ємною складовою освіти, що має меті забезпечити набуття кожною людиною необхідних науково обґрунтованих знань про

здоров'я і засоби його зміцнення [2]. У вихованні фізично здорової молоді потрібно, перш за все, звертатися до творчої спадщини видатних вітчизняних педагогів з метою пошуку раціональних шляхів вирішення важливих завдань фізичного виховання школярів в умовах сучасного суспільства. Тому, розробляючи способи впровадження ефективної системи фізичного виховання у підростаючого покоління, потрібно не тільки враховувати світовий досвід, а й передусім вивчати надбання вітчизняної педагогічної думки. Особливо важливими в цьому контексті є педагогічна спадщина видатного вітчизняного педагога Константина Дмитровича Ушинського, а саме ідеї про фізичне виховання.

Його педагогічне світобачення та виховні ідеї є актуальними, адже ми використовуємо ідеї К.Д. Ушинського нині, заново чи навіть уперше відкриваємо його твори, літературу про нього. Цей беззаперечно правильний факт справедливо відмічає видатний академік О.В. Сухомлинська [4, с.37].

Мета статті – теоретично обґрунтувати основні умови та засоби фізичного виховання школярів у творчій спадщині Константина Дмитровича Ушинського.

А.М. Окопний, дослідник вітчизняної історії фізичного виховання, стверджує, що загальнопедагогічні положення видатного педагога Константина Дмитровича Ушинського істотно вплинули на теорію фізичного виховання на суспільство. Його, без сумніву, можна вважати засновником української педагогічної теорії фізичного виховання [3, с. 9].

У творах "Програма педагогіки для спеціальних класів жіночих навчальних закладів", "Педагогічна подорож Швейцарією", "Педагогічні замітки про Швейцарію", "Дещо про перші уроки в школі", "Звіт про відрядження за кордон", "Праця в її психічному і виховному значенні" К.Д. Ушинським описано зарубіжний досвід фізичного виховання, розкрито значення фізичного виховання в гармонійному розвитку особистості, визначено дієві форми та засоби фізичного виховання. Окреслено теоретико-практичні підходи підготовки вчителя до фізичного виховання школярів.

У передмові до твору "Людина як предмет виховання" К.Д. Ушинський, формулюючи мету фізичного виховання, визначає і систему виховних засобів. Тобто Ушинський зазначає, що виховання дитини здійснюється певними засобами. До найважливіших засобів виховання К.Д. Ушинський відносить природу, сім'ю, суспільство, народ, релігію, мову [6, с. 25]. К.Д. Ушинський у своїх працях аналізує різні засоби фізичного виховання школярів. Великого значення педагог надає ознайомленню школярів із теоретичними відомостями в галузі анатомії, фізіології та гігієни. Він вважає, що правила фізичного виховання є лише

тоді позитивними, точними і правильними, коли виведені із широкого та глибокого знання анатомії та фізіології [6, с. 33].

У творі "Праця в її психічному і виховному значенні" К.Д. Ушинський визначив головні аспекти фізичного виховання та визначив систему засобів фізичного виховання, яку складають фізичні вправи (гімнастика, дитячі ігри), природні чинники (сонце, повітря, вода), гігієнічні фактори (гігієна одягу, харчування, праці, відпочинку, сну). Охарактеризуємо основні засоби фізичного виховання, обґрунтовані у працях видатного педагога. Розкриваючи значення і зміст гімнастики у фізичному вихованні школярів, К.Д. Ушинський надав їй важливого значення для лікування організму. Він пророкує майбутнє гімнастиці – найбільш поширеному засобові фізичного виховання, на зміцнення тіла й розвиток тих чи інших органів і запобігання хворобам [6, с. 38].

К.Д. Ушинський досліджував проблему харчування школярів як педагогічну. У творі «Дитячий світ» у розділ « Фізичне виховання» він включив відомості про харчування, значення різної їжі для організму, кількість їжі, своєчасність харчування; відмінність вікових особливостей виховання, особливостей їжі за кліматом, способом життя й фізичними особливостями організму; наслідки нестачі їжі, її якість, наслідки переїдання; педагогічні правила щодо кількості та якості їжі, часу харчування [7, с. 25].

К.Д. Ушинський радив виховувати дитину так, щоб її думки та серце були якнайменше зайняті тим, що вона їсть і п'є, на чому сидить або лежить і загалом усім тим, до чого ми не бажаємо розвинути в неї схильність [7, с. 315].

К.Д. Ушинський розглядає питання гігієни праці, відпочинку та сну учнів. Він стверджує, що починаючи незвичну роботу, швидко можна втомитися, й після недовгочасної праці потрібен тривалий відпочинок. Педагог вдало виводить формулу активного відпочинку: "чим більше ми звикаємо до тієї чи іншої праці, тим більше ця пропорція змінюється: періоди праці стають довгими, а періоди відпочинку – коротшими" [5, с. 70].

Необхідною умовою раціонального режиму дня школяра є сон. К. Д. Ушинський зазначає, що тільки виключно під час сну, коли людина перестає керувати своїми відчуттями й своїми рухами, відбувається відновлення роботи нашої свідомості та волі. Він справедливо зазначає, що "недостатній сон ослаблює організм, а надмірний робить людину млявою, мало вразливою, лінивою" [5, с. 73]. Але, звичайно, для того, щоб фізичне виховання мало першочергове значення, потрібно використовувати всі фізичні засоби в комплексі.

Аналіз праць К.Д. Ушинського дозволяє зробити висновок, що фізичне виховання здійснюється за допомогою спеціальних виховних

засобів, а саме комплексне застосування різноманітних засобів фізичного виховання буде сприяти збереженню здоров'я. Творче використання педагогічних ідей К.Д. Ушинського допоможе педагогам у сучасних умовах оптимально організовувати та здійснювати процес фізичного виховання школярів.

Список використаних джерел

1. Національна доктрина розвитку освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>.
2. Окопний А.М. Фізичне виховання в спадщині українських педагогів (друга пол. XIX – перша пол. XX століття): автореф. дис. канд. фіз. вих. і спорту: 24.00.02 / Окопний Андрій Михайлович. – Львів, 2001. – 16 с.
3. Сухомлинська О.В. Педагогічна спадщина як предмет вивчення (на прикладі доробку К.Д. Ушинського) / О.В. Сухомлинська // Шлях освіти. – 2008. – № 4. – С. 37 – 41.
4. Ушинський К.Д. Твори: в 6 т. / К.Д. Ушинський. – Т.2. – К., 1954. – 560 с.
5. Ушинський К.Д. Твори: в 6 т. / К.Д. Ушинський. – Т.4. – К., 1952. – 520 с.
6. Ушинський К.Д. Твори: в 6 т. / К.Д. Ушинський. – Т.6. – К., 1955. – 618 с.

***Ірина Присяжнюк**, студентка II курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Джон Локк про етичні основи виховання «джентльмена»

Виділені, розвинені та охарактеризовані Джоном Локком аспекти етичного виховання «джентльмена» є досить важливими і в нашому сьогоденні. Це пояснюється тим, що видатний англійський філософ та просвітитель, поставивши для себе досить важливе соціальне завдання, хотів підготувати нову породу людей, здатних індустріалізувати суспільство, зміцнити буржуазний лад. На думку Локка, "джентльмен" – людина, яка володіє необхідними для себе і суспільства чеснотами.

Різні аспекти даної проблеми досліджували такі вітчизняні (Т.Лабутіна, І.Нарський, Т.Ойзерман) та зарубіжні науковці (Р.Ашкрафт, К.Вон, Д.Вуттон, Д.Дан, Д.Джекоб, К.Макферсон, А.Райан). Аналізу моральних та естетичних переконань ученого присвячені публікації Г.Зайченка, І.Нарського, а також С.Вільямса, Н.Волтерсторфа, Д.Готье, П.Келлі, Д.Колмана, П.Ніколсона, Д.Снайдера, Д.Шнівінда.

Мета статті – з'ясування сутності виховання «джентльмена», розкриття його етичних аспектів та окреслення напрямків використання цих основ у сучасній системі освіти та науки України щодо виховання молоді, зокрема юнаків.

Мета виховання у Дж. Локка впливає з важливого соціального завдання підготувати нову породу людей, здатних індустріалізувати суспільство, зміцнити буржуазний лад. На відміну від Середньовіччя, коли

мета виховання визначалася підготовкою людей до потойбічного життя, Локк визначав її справами земними [1, с. 341].

Мета виховання – підготовка джентльмена, який уміє розумно і прибутково вести свої справи, не заважаючи іншим, має здоровий дух у здоровому тілі й здатен поводитися в товаристві. Джентльмен – це і є особлива порода людей – буржуа, доброчесних, мудрих, умілих у справах світських людей, фізично сильних і загартованих. Звідси завдання фізичного, морального, розумового виховання, які джентльмен повинен отримати, але не в школі, бо школа – це заклад, де зібрано “пістрявий натовп дурно вихованих хлопчаків всякого стану”. Істинний джентльмен виховується вдома, бо “навіть недоліки домашнього виховання незрівнянно корисніші набутих у школі знань і умінь” [2, с. 416].

Фізичне виховання займає провідне місце. Локк – лікар. Він серйозно поставив питання про фізичне виховання – вимагав загартовування дітей змалку: добиватися, щоб діти легко переносили втому, незгоди, нестатки, зміни. Їх не слід тепло одягати, хай ходять у будь-яку погоду в простому, зручному одязі, з непокритою головою, купаються в усяку погоду, більше перебувають на свіжому повітрі. Їжа тим краща, чим простіша, ліжко – тверде, краще матрац, ніж перина; в усьому помірність. Єдине, в чому не варто відмовляти дітям і давати їм цілковиту свободу – це сон. “Джентльмен повинен бути вихований так, щоб у будь-який час був готовий взяти зброю і стати солдатом”, – писав Локк у “Думках про виховання” [5, с. 164].

Основою моралі для Д. Локка слугував принцип користі й інтересу особистості. Справжній джентльмен, як вважав він, – це той, хто вміє досягти власного щастя сам, але, разом з тим, не заважає зробити це й іншим [1, с. 342].

Головне завдання морального виховання – вироблення характеру, розвиток волі, моральна дисциплінованість. Поведінка джентльмена має бути розумною, він повинен вміти керувати своїми пристрастями, бути дисциплінованим, уміти підпорядкувати себе велінням розуму [1, с. 342].

Основними виховними засобами морального виховання повинні бути не розмірковування, а приклад, оточення дитини, середовище. “Найбільший вплив на її поведінку буде все-таки виявляти компанія, в якій вона перебуває, і спосіб дій тих, хто виховує її”, – відзначав Локк [2, с. 421].

Особливо важливого значення надавав Локк вихованню у дітей стійких позитивних звичок. Виховання звичок повинно розпочинатися з раннього віку. Не можна добитися позитивних результатів грубістю, примусом, зате можна ласкавими словами, короткими навіюваннями. Не можна прищеплювати кілька звичок одночасно, потрібно зміцнити спочатку одну, а потім переходити до іншої; потрібно уважно вивчати

індивідуальні особливості дитини і застосовувати відповідні методи морального виховання [1, с. 342].

Локк вважав необхідним боротися з дитячими примхами і лінощами, в жодному разі не задовольняти вперті бажання дитини, які супроводжуються плачем. Щоб залучити дитину до занять, вихователь повинен її зацікавити. Не можна потурати дитині, але не можна й не задовольняти її законних побажань.

Локк виступав проти тілесних покарань, вважаючи, що “рабська дисципліна створює рабський характер”. Але у випадках упертості дитини й відкритої непокори допускав і тілесні кари [2, с. 443].

Філософ надавав великого значення релігійному вихованню, але вважав, що головне – не привчати дітей до обрядів, а викликати любов до Бога як вищої істоти.

Розумове виховання джентльмена, на думку Локка, потрібно підпорядкувати виробленню якостей, необхідних діловій людині. “Добродійна, розумна і вміла у веденні своїх справ людина має значно більше переваг, ніж видатний учений, який не володіє цими якостями”, – писав він. Джентльмена потрібно навчити письму, читанню, малюванню, рідної мови, французької мови, географії, арифметиці, геометрії, астрономії, етиці, бухгалтерії, верховій їзді й танцям, дати основні відомості з історії й законодавства. Ця програма рішуче суперечила середньовічним традиціям. Кожен із пропонованих Локком навчальних предметів повинен приносити дитині відповідну користь, готувати її до життя [1, с. 343].

Локк рекомендував також набуття учнями якогось ремесла (столярного, токарного, теслярського) або садівництва і сільськогосподарської, парфумерної справи, лакування, гравіювання. Необхідність трудового виховання мотивував переважно тим, що праця на свіжому повітрі корисна для здоров’я, а знання ремесел може знадобитися діловій людині в майбутньому, до того ж праця запобігає набуттю шкідливої святковості [1, с. 343].

Локк заохочував дитячу допитливість, радив не давати неправдивих і ухильних відповідей, розвивати у дітей здатність до самостійних суджень [1, с. 343].

Вихований таким чином джентльмен, на думку Локка, буде тією новою людиною, якій суджено зміцнювати могутність буржуазної Англії [1, с. 343].

Усе це дозволяє зробити висновок, що у вихованні тогочасного «джентльмена» Джона Локка можна виділити критерії, за якими він оцінював рівень етичної вихованості, порядності та освіченості особистості юнаків. З-поміж них: фізичне, моральне та розумове виховання. Педагогічний досвід, нагромаджений після викладання в

університеті та виконання обов'язків домашнього вихователя, дозволив просвітителю Локку сформуванню власної системи поглядів на виховання "джентльмена" – людини, яка володіє необхідними для себе і суспільства чеснотами. Тому й надалі в сучасній системі освіти так звані етичні основи виховання «джентльмена» посідають одне з почесних місць серед принципів виховання молодого підростаючого суспільства та використовуються педагогами у виховній діяльності з учнями.

Список використаних джерел

1. Зайченко І.В. Історія педагогіки: у двох книгах / Зайченко І.В. — К.: «Слово», 2010. — Ч. 1: Історія зарубіжної педагогіки. — 2010. — 624 с.
2. Локк Дж. Сочинения: в 3 т. / Дж. Локк. — М.: Мысль, 1988. — Т. 1: Философское наследие. — 1988. — 668 с.
3. Скринська О.Л. Джон Локк — батько європейського вільнодумства / О.Л. Скринська // Нова педагогічна думка. — Рівне, 2000. — №1. — С.86-89.
4. Локк Дж. Педагогічні твори / Джон Локк. — М., 1939.
5. Хрестоматія по історії зарубіжної педагогіки / [под ред. А.И. Пискунова]. — М., 1981. — С. 163-195.

*Сухініч Аліна, студентка II курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Погляди Й. Г. Песталоцці щодо гармонійного навчання та виховання дитини

Йоган Генріх Песталоцці вважав, що дитина народжується із задатками, з прагненням до діяльності, в процесі якої й розвиваються здібності. Й.Песталоцці розробив теорію елементарної освіти, спрямовану на забезпечення гармонійного розвитку дитини, що охоплює розумове, морально-естетичне й фізичне виховання у тісному взаємозв'язку.

Основна мета виховання, за Й.Песталоцці, – розвиток усіх природних сил та здібностей дитини, причому цей розвиток має бути різнобічним і гармонійним. Головний принцип виховання – його відповідність природі, тобто педагог не повинен придушувати природній розвиток дитини. Виховання і навчання, за Й.Песталоцці, мають бути природовідповідними з урахуванням природи дитини, закладених у ній задатків. У пошуках загального методу виховання Песталоцці розробив теорію “елементарної освіти”, яка складає так званий метод Песталоцці. Спираючись на принцип природовідповідності, він виділив три найпростіші елементи, з яких повинно починатися будь-яке навчання: число (одиниця), форма (пряма лінія), слово (звук). Елементарне навчання у нього зводиться, передусім, до вміння вимірювати, рахувати і володіти мовою. Свій елементарний метод Песталоцці розповсюджує на всі сторони виховання дитини [1, с.41].

Практично у всіх творах Й.Г.Песталоцці говорить про свою виховну методику як про формування у дитини «сил серця, розуму й руку». Він надавав вагомого значення домашньому вихованню, обґрунтовуючи це так: «Заміною родинному вихованню школи ніколи стати не можуть; вони можуть слугувати як доповнення до сімейного виховання і для заповнення його прогалин» [2, с.10].

Як і М.Монтень, Я.Коменський, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Й.Песталоцці у своїх виховній системі приділяє першочергову увагу збереженню здоров'я й фізичному розвитку дитини. У цьому аспекті він розширює спектр засобів позитивного впливу на дитину, запропонованих його посередниками. Не відкидаючи їхніх рекомендацій, головним засобом фізичного розвитку дитини Й.Песталоцці все-таки вважає насамперед регулярну фізичну працю, до якої він відносить не тільки навчання певного ремесла, а й повсякденну побутову працю: піклування про молодших братиків і сестричок, допомогу батькам у хатній роботі, самообслуговування.

Учений вважав, що сучасній йому педагогічній науці бракує практичної орієнтації, спрямованості на підготовку людини до самостійного дорослого життя, яке не обмежується тільки вузькою професійною діяльністю, а потребуватиме багатогранних і багатоаспектних побутових знань, умінь та навичок. Орієнтиром для власної системи виховання дитини педагог обирає багатовіковий народний досвід. Його міркування з цього приводу викладені у творі «З приводу правильного виховання дітей» [2, с.10].

Прагнучи психологізувати навчання, Песталоцці розробив теорію «природного шляху пізнання». Він вважав, що у дитини процес пізнання починається з чуттєвих сприймань, які після цього переробляються свідомістю. Отже, всяке навчання повинно спиратися на спостереження і дослідження. Тому найважливішою основою навчання Песталоцці вважав наочність, через яку дитина шляхом спостереження отримує правильні уявлення про світ, розвиває мислення і мову. Педагог розкрив роль наочності у розвитку логічного мислення дитини під час навчання і, спираючись на свою теорію пізнання, дав цьому психологічне пояснення. Виходячи із своїх загальнодидактичних положень, Песталоцці заснував методику початкового навчання. Він відкинув книжне початкове навчання, яке ґрунтується на запам'ятовуванні й переповіданні, й вимагав, щоб дитина з ранніх років сама вела спостереження і розвивала свої здібності. Песталоцці відстоював звуковий метод навчання грамоти, що було надзвичайно важливо тоді, коли скрізь панував буквоскладальний метод. Для навчання дітей рахунку, вимірюванню, засвоєнню дробів, а також написання елементів букв Песталоцці використовував квадрат. Цю

ідею розвинули його послідовники, створивши так званий «арифметичний ящик», який використовують у деяких західних школах і понині [3, с. 63].

Фізичне виховання Песталоцці називає найпершим видом розумного впливу дорослих на дитину. Його основою є природне прагнення дитини до руху. Здійснювати фізичне виховання потрібно через систему вправ, що спираються на найпростіші рухи, коли дитина ходить, бігає, їсть, п'є, піднімає тощо. Песталоцці підкреслює значення фізичного виховання не тільки для розвитку фізичних сил і можливостей дитини, але й для підготовки її до праці [2, с.11].

У сфері трудового виховання Песталоцці прийшов до думки про необхідність підкорення дитячої праці педагогічним вимогам і висунув принципово нове положення: дитяча праця здійснює позитивний вплив на дитину лише за умови, коли ставить перед собою виховні й моральні завдання. Розглядаючи трудове виховання однією з найважливіших складових свого методу, Песталоцці мав за мету створити “Азбуку умінь”, яка б уміщувала фізичні вправи в сфері найпростіших видів трудової діяльності: бити, носити, кидати, штовхати тощо.

Трудова елементарна освіта, як вважає Песталоцці, повинна допомогти молоді оволодіти основними прийомами і загальною культурою праці. Ці його висловлювання історично підготували виникнення теорії політехнічної освіти.

Релігійно-моральне виховання полягає вихованні гуманних почуттів до людей, дійової любові до них. Велика роль у цьому належить сім'ї, особливо важливе значення надається материнському вихованню. Моральне виховання повинно вдосконалюватися і в школі. Песталоцці наполягав, щоб моральну поведінку дітей формувати не повчаннями, а розвитком у них через вправи і вправляння моральних почуттів і нахилів. Найпростішим моральним почуттям Песталоцці називає інстинктивно виникаючу в немовляти любов до матері. У подальшому це почуття усвідомлюється дитиною і переноситься спочатку на батька, сестер, братів, потім на вчителя і шкільних товаришів і, нарешті, на свій народ, на всіх людей [2, с.10-11].

Усе це дозволяє зробити висновок, що Песталоцці був одним із перших педагогів, які звернулись до розробки проблеми взаємозв'язку сім'ї й школи у вихованні дітей. Розробляючи теорію “елементарної освіти”, Песталоцці передбачав, щоб вона була простою і доступною для опанування кожній матері. На основі цієї теорії він розробив завдання, зміст і методику першочергового виховання і навчання у сім'ї, яке має удосконалюватись у школі. Вважав, що мати повинна з раннього віку розвивати фізичні сили дитини, прищеплювати їй трудові навички, виховувати любов до оточуючих людей, вести до пізнання оточуючого світу. Запропонований Песталоцці підхід до виховання і навчання дітей

має індивідуалізуючий характер, що тоді було великою новиною. Він вимагає від педагога вивчення і врахування на практиці індивідуальності дитини, надання їй не тільки елементарних відомостей, але й розбуджування та скріплювання її духовних сил, морального і суспільного ушляхетнювання.

Список використаних джерел

1. Історія педагогіки /за ред. проф. М.В.Левківського, докт.пед наук О.А.Дубасенюк. – Житомир, 1999. – С.40-42.
2. Сарапулова Є. Формування в дитини "сил серця, розуму й руки". Виховна система Й.Г.Песталоцці / Є. Сарапулова // Дошкільне виховання. – 2003. – №10. – С. 10-11.
3. Шевченко П. Ідеї трудового виховання у педагогічній творчості. Й. Г. Песталоцці / Павло Шевченко // Рідна школа. – 2002. – № 2. – С. 62–63.

*Хвостик Олена, студентка II курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Гуманістичні основи навчання учнів у праці «Велика дидактика» Яна Амоса Коменського

Ян Амос Коменський (1592-1670) — видатний чеський педагог, філософ-гуманіст. У своїй праці «Велика дидактика» учений виклав основи теорії навчання на засадах природовідповідності: зміст освіти, дидактичні принципи, методику організації класно-урочної системи, зробив спробу дослідити закономірності навчання. Він, зокрема, виявив усталені залежності між можливостями учнів та умовами навчання, сформулював вимоги і правила навчання з урахуванням віку дітей.

Коменський по праву вважається видатним представником теорії гуманізму — прогресивної течії західноєвропейської культури Відродження, спрямованої на утвердження поваги до гідності й розуму людини, її права на земне щастя, вільний вияв природних людських почуттів і здібностей, є засновником нової прогресивної педагогічної системи.

Шкільне навчання, як вважав видатний педагог, не може бути самоціллю. Школа як «майстерня гуманності» має готувати дітей до життя, «тому учні повинні здобувати не лише знання, а й формувати свою натуру». У «Великій дидактиці» яскраво виражені ідеї неподільності навчання і виховання, усебічного розвитку особистості за допомогою наукової освіти, морального і релігійного виховання. На думку видатного педагога, людина — дитя природи, тому всі педагогічні засоби мають бути природовідповідними.

Педагогічні ідеї Коменського не втрачають своєї актуальності. Сучасність педагогічних ідей Коменського пояснюється їх найвищим

демократизмом та гуманізмом. У його ідеях закладений пафос творення. Усю свою діяльність видатний педагог присвятив перетворенню навчального закладу із місця бездумного зазубрювання, тілесних покарань у храм розумного, радісного виховання і навчання.

Різні аспекти гуманістичного виховання Яна Амоса Коменського підтримували та розвинули С. Русова, Я. Чепіга, С.Сірополько. Їх використовували Г. Ващенко, В. Сухомлинський, Т. Лубенець.

Мета статті – розкрити основні ідеї гуманізму «Великої дидактики» Яна Амоса Коменського.

Велику увагу Коменський приділяв дитячій освіті. На думку педагога, найважливішими у вихованні людини є два періоди.

I період – материнська школа. На його думку, це найважливіший період у житті людини. Це період перших шести років життя дитини, упродовж якого батьки надають їй елементарну освіту: навчити глибше розуміти навколишній світ та опікуватися фізичним і розумовим станом дитини.

II період – школа дитинства, де слід навчати всього того, що буде предметом і школи, і отрочтва, тільки в школі дитинства більш коротко, доступно і рідною мовою [1, с.30].

Педагог мріяв перетворити школи на «майстерні гуманності», в яких діти дійсно ставатимуть людьми. Він вважав, що важка праця не повинна втомлювати дітей, а шкільна освіта повинна даватися легко і необтяжливо, без суворості й побоїв та примусу. Дитину слід виховувати не лише словами, а й справами. Тобто у вихованні важливі не лише слова, а й вчинки. «Такою, що повністю відповідає своєму призначенню, я називаю лише таку школу, яка б була б істинною майстернею людей, у якій як наслідок розум учнів осявав би блиск мудрості, для того, щоб швидко проникати у все явне і потаємне, душі й порухи їх спрямування б до загальної гармонії доброчинності, а серця наповнювалися божественною любов'ю, і до того проникалися б нею всі, кого доручено християнським школам для навчання мудрості, що діти вже на землі привчалися б жити небесним життям» [1, с.30].

Педагог неодноразово наголошував на необхідності освіти і виховання людини на ранніх етапах життя: «Так само і коріння шляхетності слід насаджувати в серці кожного з ранніх років. Кому треба досягти великих успіхів у вивченні мудрості, тому слід розкрити почуття у перші роки життя» [1, с. 21-22].

З цією думкою погоджувався великий український педагог Василь Сухомлинський: «Чим далі від народження починається виховання розуму, думки, тим більш консервативною і важковиховуваною стає людина – про це золоте правило розумового виховання, на превеликий жаль, забувають учителі, а багато батьків взагалі не знають про нього.

Серед батьків до цього часу поширена глибоко помилкова думка: до вступу в школу свідомість дитини нехай лишається чистою дошкою, не треба їй знати жодної літери, не слід учитися читати. На запитання дитини багато старших відповідають: підеш до школи – дізнаєшся. Так придушується прагнення до пізнання» [5, с.82].

При визначенні мети і завдань виховання Я. А. Коменський керувався гуманістичним положенням про те, що «людина є найвище, найдосконаліше і найпрекрасніше створіння Боже, повне завершення його творінь... вінець його слави» [3, с. 142].

Уся дидактика відомого педагога пронизана ідеєю формування особистості, виховання людяності в людини. Говорячи про виховання «людяності в людині», Я.А. Коменський мав на увазі виховання чотирьох основних добродітностей: мудрості, помірності, мужності й справедливості.

Говорячи про навчання, Я.А. Коменський зазначає, що воно має бути спрямоване в першу чергу на розвиток суспільства, яким рухає «біблійний гуманізм». Школа повинна не лише давати знання, але і систематично, поступово знайомити дітей з тим, що він називав – «гуманізм», щоб їх учинки набували рис добродітності, які характерні для істинного благочестя. Істинне ж благочестя педагог розумів як вчинки, які йдуть від серця і здійснюються серцем.

Найголовнішим у вихованні гуманізму вчений вважав взаємну любов і повагу в сім'ї та школі: взаємовідносини між батьками та дітьми, між учителем та учнями, які повинні будуватися не на страху й різках, а на взаємоповазі й любові. Виховання гуманізму повинно розпочинатися змалку і ґрунтуватися на повазі до особистості дитини. Найважливішим засобом виховання людяності педагог вважав спокійне, уважне і дружнє ставлення вчителя до учня. Виховання людяності слугує й той факт, що «кожний повинен палко любити свого вчителя як другого батька» [2, с. 147].

Особливу роль геніальний педагог відводить учителю. Учителю як носій духовних цінностей покликаний уміти нести особливе світло пізнання, щоб знання в його руках ставали відкриттям, а він прославляв людину в її спрямованості до досягнення образу світу і себе у цьому світі. На його думку, учителі – душа і серце виховання, саме тому «поставлені на високе почесне місце, що їм вручена чудова посада, вища якої нічого не може бути під сонцем» [3, с. 322].

Дослідження спадщини великого педагога дає можливість зрозуміти, що гуманне педагогічне мислення дозволяє по-своєму розставити пріоритети, підкреслюючи цінність людини, для якої ці знання є унікальною можливістю власного розвитку, становлення. Гуманна

педагогіка Я.А.Коменського приймає виховання як першооснову всієї життєдіяльності.

Отже, ідеї Я. А. Коменського, з огляду розвиток української дидактики у ХХІ столітті, який відбувається на засадах особистісно зорієнтованого виховання і навчання, гуманної педагогіки, мають особливе значення для вивчення витоків гуманістичного виховання, ролі освіти на шляху духовного сходження дитини. Він мріяв про струнку і логічну систему загальної освіти, що приведе людство до високої мети – досягнення гармонії між людьми, намагався втілити в життя християнську ідею про цінність дитячої особистості, вірив у позитивну спрямованість її розвитку, творчий потенціал.

Список використаних джерел

1. Коменский Я. А. Великая дидактика / Ян Амос Коменский. – М.: Педагогика, 1988. –С.11-136.
2. Коменский Я. А., Локк Д., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И. Г. Педагогическое наследие. – М.: Педагогика, 1988. – 416 с.
3. Коменський Я. А. Про культуру природних обдарувань / Я.А.Коменський // Избранные педагогические сочинения: в 2-х т. – М., 1982. – Т 1. – 656 с.
4. Савченко О.Я. Дидактика початкової освіти / О. Я.Савченко. – К.: Грамота, 2012. –С. 6-7.
5. Філімонова Т. В. Обережно: дитина! В. О. Сухомлинський про важких дітей: тематичний збірник / Т. В. Філімонова. – Луганськ, 2008. – 264 с.

*Дарія Шлапак, студентка ІІ курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Зміст та методи морального виховання у працях Г.С. Сковороди

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що педагогічні ідеї Григорія Сковороди стосовно морального виховання є базовою основою для вітчизняної педагогічної думки.

Григорій Савич Сковорода – відомий український філософ, письменник, педагог, музикант. Народився 22 листопада 1722 року в с.Чорнухи на Полтавщині в сім'ї «малоземельного козака». На майбутнього філософа чудово справили враження рідні красиви, народні звичаї й традиції, пісні й думи лірників. Усе життя Сковорода жив серед народу, вивчав його природу, волю і прагнення, мову, духовність, традиції й звичаї: «Мой жребий с голяками», – зазначав Г.Сковорода [2, с.3-15].

Освітній діяльності, боротьбі з темрявою, забобонами та неучтвом Г.С.Сковорода присвятив майже половину свого мандрівного життя. Свою педагогічну концепцію він будував на основі гносеології, позитивного досвіду роботи тих освітніх установ, у яких він вчився і працював (Київська академія, Переяславський колегіум, Харківський колегіум), на

основі народного педагогічного досвіду, викристалізованого в народну педагогіку [3, с. 42].

Метою дослідження є вивчення змісту та методів морального виховання за Г.С.Сковородою, визначення основних положень, запропонованих видатним філософом для виховання особистості учнів у навчально-виховному процесі.

Г.С.Сковорода був автором своєрідної педагогічної концепції. Її підвалинами були демократизм, доступність освіти, яка повинна стати надбанням усього народу, заперечення природжених ідей. У вихованні потрібно звертати увагу не на соціальний стан дітей, а на їх природу, нахили, інтереси, обдарованість.

Мета виховання – істинна людина, гармонійно розвинута, корисна суспільству, здатна до життя і боротьби, людина щаслива. Сковорода закликав: «У щасливу путь хай шляхи ведуть». А шлях до щастя – це самопізнання, самовдосконалення. Необхідно глибоко пізнати себе: зрозуміти мету і сенс життя, мету своєї діяльності; розібратися, що ми знаємо, а чого ні, що нам потрібно знати і робити, що ми можемо, а чого не можемо, чому нам вірити, чому служити, чим і як жити. Мета виховання реалізується через конкретні виховні завдання, які являють собою розумове, моральне, трудове, естетичне виховання. Моральне виховання Г.С.Сковорода пов'язував з проблемами щастя людини на землі, умовами і шляхами його досягнення. Щастя треба шукати в своїй країні, на своїй землі, у своїй хаті, у самих собі, у праці для суспільства, у сумлінному виконанні людських обов'язків, у реалізації свого природного покликання, поєднанні особистих інтересів із громадськими. Загалом Сковорода висунув ідеал загального земного щастя на основі глибокого самопізнання, спорідненої праці й поєднання «особистого обов'язку з суспільним» [5, с.43].

Проявами високої моральності є патріотизм, любов до Вітчизни, поєднання особистих і громадських інтересів, чесність, порядність, скромність, совість, поміркованість, гуманізм, оптимізм, життєрадісність, працьовитість.

Одним із завдань морального виховання Сковорода вважав навчання вдячності, без якої людина не може бути доброчесною, світосейною, високоморальною. Педагог віддавав велику шану доброзичливості, скромності, чуйності, повазі до старших, шанобливому ставленню до батьків, наставників, учителів.

Усі свої моральні цінності, моральні принципи філософ виводить із реального життя народу і вимог людського розуму. Він цінував людину не за матеріальне багатство, зовнішній вигляд, становище, а за її розум, моральність, красу.

Міру краси і добра в людині визначають її справи і вчинки, а не слова. Краса у Г.Сковороди – це подоба добру, благу, корисності, природній доцільності. Не місце, не чин, не зовнішність, не багатство прикрашає людину, а людина своєю «сродною працею» прикрашає місце. Людина повинна вміти бачити за зовнішнім внутрішнє. Зовнішня краса – це знак внутрішньої істини. Але часом зовнішня краса, захоплення нею штовхають на згубний шлях втрати істини; гарна зовнішність буває принадою, усередині якої схований капкан [5, с.43].

Праця – джерело матеріального і духовного багатства, природна потреба кожної людини, засіб формування і становлення особистості. Г.С.Сковорода був переконаний, що тільки вільний труд, праця за покликанням, за нахилами й обдаруванням приведе людей до щастя, морального задоволення, суспільного блага. «Сродна» праця прикрашає людину, робить її мудрою.

Ідею «сродної» праці Сковорода аргументує через свої байки – «Орел і Черепаха», «Собака і Кобила», «Бджола та Шершень». Шершень кепкує з Бджоли, яка постійно трудиться. Він хвалиться своїм становищем, солодким життям за рахунок чужої праці. Бджола відповідає Шершню, що її покликання – збирати мед: «К сему мы рождены, и не перестанем, пока не умрем». Без роботи Бджола не мислить свого життя. Пропагуючи ідею «сродної праці», Г.Сковорода одночасно характеризує людей-паразитів, які у бездіяльності, ліні втрачають своє благородство. Люди типу Шершня не розуміють цінності освіти. Григорій Савич стверджує важливість для суспільства ідеї жити за законами сродної праці: «Нет радостнее, как жить по натуре». Сковорода закликає кожну хвилину свого життя віддавати служінню добру:

Лучше час честно прожить, неж скверно целый день.

Лучше один день свят от безбожного года.

Лучше один год чист, неж десяток скверен.

Лучше в пользе 10 лет, неж весь век без плода [1, с.40].

Одне із основних завдань морального виховання, за Сковородою, – навчити «благодарности», вдячності. «Благодарность же есть, твердь и здравие сердца, в ней всякое благо, как огонь и свет утаился во кремешкь». Людина невдячна не може бути доброчесною, світосайною, моральною. Виходячи з цього, мислитель закликав виховувати молоде покоління щасливим, радісним, здатним поєднувати свої особисті прагнення і бажання з інтересами інших доброчесних людей. З погляду Сковороди, моральною, розумною і вдячною є така поведінка, яка спрямована на досягнення щастя [3, с. 66-67].

Узагальнюючи викладене, зазначимо, що моральне виховання, згідно із Г.С.Сковородою, має досягатися шляхом постійної праці як джерела матеріального і духовного багатства, природної потреби кожної людини,

засобу формування і становлення особистості. Важливого значення набуває ідея виховання вдячності у людини, адже без цього вона не може бути доброчесною, світосайною, моральною.

Список використаних джерел

1. Сковорода Г. Байки / Сковорода Г. // Сковорода Г. Твори: в 2 т. – К.: Вид-во АН УРСР, 1961.
2. Ковалинский М.И. Жизнь Григория Сковороды / М.И.Ковалинский // Сковорода Г. Повне зібр.творів: у 2. – К., 1973. – Т. 2. – С. 440.
3. Гребенна Г.П. Етичні погляди Г.С.Сковороди і проблеми морального виховання // Гребенна Г.П. / Педагогічні ідеї Г.Сковороди. – Х., 1959. – С. 64-78.
4. Кислашко О. Педагогічні ідеї Г.С.Сковороди в українській духовності / Кислашко О.// Українська література в загальноосвітній школі. – 2011. – №6. – С. 42-44.
5. Мосіяшенко В.А. Історія педагогіки в персоналіях: навч. посіб. / Мосіяшенко В.А. – Суми, 2012. – С.41-46.

***Надія Ярош**, студентка II курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Конфуцій про етичні основи у взаєминах між людьми

Конфуцій жив у епоху великих соціальних і політичних потрясінь, коли Китай перебував у стані тяжкої внутрішньої кризи. Основною метою Конфуція була гармонія життя держави, суспільства, родини і людини взагалі. Мета конфуціанського вчення про людину – показати, як повинна поводитися людина в різних ситуаціях, тобто це вчення має яскраво виражену практичну спрямованість, а теоретичний аспект є другорядним: обґрунтувати вічність і незмінність правил поведінки, що рекомендуються, і відносин між людьми. Познайомившись із твором «Лунь юй» [2, с.168], який усі дослідники вважають найбільш достовірним вираженням поглядів Конфуція, можна виділити вимоги до людини, які він проголошує у практичних порадах учителя Куна.

Мета статті – охарактеризувати сутність поняття «людяності» у творах Конфуція.

Конфуцій, занепокоєний розкладом суспільства, зосереджує увагу на вихованні людини в дусі поваги і шанобливості. Етика Конфуція розуміє людину як провідника соціальної функції, тобто індивід був функцією в соціальному організмі суспільства [4, с.64].

Мета конфуціанського вдосконалення — досягнення рівня "шляхетного чоловіка", який дотримується лі — етикету чуйного і справедливого ставлення до народу, поваги до старших і вищих. Концепція жень (людяність) має за мету ідеальні відносини між людьми у сім'ї, суспільстві й державі. Конфуцій виступав за суворий, чіткий,

ієрархічний розподіл обов'язків між членами суспільства, за взірцем для якого має правити сім'я відповідно до принципу: "Правитель має бути правителем, а підданий — підданим, батько — батьком, а син — сином". Головна мета людини, згідно з конфуціанством, полягає в прагненні досягти моральної досконалості. Це виховання мусить здійснюватися в дусі поваги до старших, відданості правителю, синівської шани, вірності обов'язку. Кожний має виконувати свої соціальні функції. Добропорядність, моральність людини полягає саме у її прагненні дотримуватися соціальних правил і настанов. Важливий етичний принцип, проголошений Конфуцієм: "не роби іншим того, чого не бажаєш собі", "допомагай іншим у тому, чого сам хотів би досягти". Усе це і складає зміст основного поняття конфуціанського вчення гуманності, людяності (жень) [1, с.285].

Конфуцій виокремлює риси, які мають бути притаманні *шляхетному мужу*, зокрема, це скромність, справедливість, стриманість, гідність, безкорисливість, любов до людей, почуття обов'язку, обумовлене знаннями і вищими принципами, а також благопристойність і дотримання етикету. Він має поводити себе шанобливо перед вищими, бути прихильним до простих людей і обходитися з ними справедливо. Почуття обов'язку не може бути пов'язане з якимось розрахунком. "Благородна людина думає про обов'язок, низька людина піклується про вигоду", — вчив Конфуцій. У поняття обов'язку входило також прагнення до знань, необхідність учитися й осягати мудрість древніх. Невід'ємним обов'язком кожної людини було шанування старших і померлих предків. Справжній "цзюнь-цзи" завжди чесний і щирий, прямодушний і безстрашний, усерозуміючий, уважний у словах і обережний у справах, байдужий до їжі, багатства, життєвого комфорту і матеріальної вигоди [1, с.283].

Ідеал "шляхетного мужа" повинен бути обов'язковим, перш за все, для правителя. Стосунки між правителем (Сином Неба, посередником між Небом і людьми) і підданими повинні будуватися за аналогією зі стосунками батька і сина: правитель мусить піклуватися про підданих, як батько, виховувати їх на власному прикладі. Його вищою метою повинні бути інтереси народу, він має бути правдивим, любити людей, заощаджувати кошти, шанувати традиції. Конфуціанці розробили теорію так званого небесного мандату на управління країною, згідно з якою правитель має право керувати лише за умови, якщо він дотримується норм доброчинності [1, с.283].

Загальним принципом взаємовідносин між людьми стало: "не роби іншим того, чого не бажаєш собі". Перенесений у сферу політики такий принцип мав стати фундаментом усієї системи управління. Володар, цар, імператор має стати володарем, сановник — сановником, батько — батьком, син — сином та ін. Володар мав ставитися до підкорених як до своїх дітей,

дбати про достаток продовольства у країні, захищати її зі зброєю і виховувати народ. "Управляти означає чинити правильно". І народ зобов'язаний проявляти синівську повагу до правителів, незаперечно їм підкорятися. Багато століть конфуціанство поряд з буддизмом і лаоською релігією виступало панівною ідеологією феодального Китаю.

Людянність – це стосунки між людьми. Принцип людяності втілює гуманність і людинолюбство. "Человек, наделенный человечностью, обладает пятью качествами: он учтив, великодушен, честен, прилежен и добр. Тот, кто учтив в обращении, избегает оскорблений. Тот, кто великодушен, привлечет к себе людей. Тот, кто честен, будет пользоваться доверием других. Тот, кто прилежен, добьется успеха. Тот, кто добр, сможет использовать людей на службе" [1, с.287].

Конфуцій виходив із того, що ідеальне суспільство має складатися з ідеальних громадян, тому він обстоював необхідність удосконалення самої людини. Людей він не ідеалізував, поділяючи їх на три групи: "благородних" (цзюнь цзи), "звичайних" (чжун жень) та "нікчем" (сяо жень). В основу цієї класифікації Конфуцій поклав не соціальне походження, а суто морально-етичний критерій. Він таким чином не приписував "благородство" соціальній еліті, а "нікчемність" — низам суспільства. Найпершими ознаками "благородства" філософ вважав справедливість, скромність, чемність, шанобливе ставлення до батьків та старших за віком, доброту, щирість, вираженість у вчинках, відданість своїй справі та інші моральні чесноти. Основну відмінність між "благородним" і "нікчемою" Конфуцій вбачав у тому, що перший живе для інших, а другий — собі на втіху. "Благородний" керується принципом "не роби іншим того, чого не хочеш для себе". Покликання "благородного" — оберігати норми моралі в суспільстві, а "нікчеми" — створювати матеріальні блага, годувати й одягати себе та інших. "Нікчем" Конфуцій зневажав до такої міри, що прирівнював їх до жінок, запевняючи, що "однаково важко мати справу з жінками та "нікчемами": якщо з ними зближишся — перестають слухатись, якщо тримаєшся від них на відстані — ненавидять" [3, с.481].

Узагальнюючи викладене, зазначимо, що у поняття людяності Конфуцій вкладав особливу, відмінну від сучасного змісту, суть: виховання такої поведінки, яка б відповідала моральним цінностям сімейно-кланових колективів та патріархальних общин. Людянність включала: піклування батьків про дітей, синівську повагу до старших у сім'ї, а також справедливе ставлення між тими, хто не зв'язаний родинними стосунками. "Повага і шана до батьків і повага до старших в сім'ї, а також до старших братів — це основа людяності". Людянність – це шлях кожної людини до себе, до пізнання себе.

Список використаних джерел

1. Сандюк Л.О. Основи культурології / Сандюк Л.О. – К., 2012. – 400 с.
2. Переломов Л.С. Конфуций Лунь Юй / Переломов Л.С. – М., 2001. – 168 с.
3. Крижанівський О.П. Історія Стародавнього Сходу: навч. посіб. / Крижанівський О.П. – К. : Либідь, 2002. – 590 с.
4. Кремень В. Конфуціанство / Кремень В. – К.: Книга, 2005. – С.63 – 67.

*Ангеліна Ярошовець, студентка II курсу природничого факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Індивідуальний підхід до учнів у працях Й.Гербарта і А.Дистервега

У сучасних умовах державотворення в Україні зростає роль гуманістичного виховання підростаючого покоління. У Законі України «Про освіту» метою освіти визначено всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу. Сучасна педагогічна наука для виконання поставлених цілей пропонує широкий вибір методів, прийомів, принципів, засобів, і кожний педагог, обираючи той чи інший метод, засіб, принцип чи підхід, керується не тільки власним досвідом, а й обов'язково орієнтується на учнівський колектив та кожного учня окремо. Отже, педагог під час вибору засобів, методів та принципів навчально-виховного процесу повинен враховувати індивідуальність учня, враховуючи особливості його характеру, рівень засвоєння знань. Ми можемо стверджувати, що на сьогодні питання особистісного, індивідуального підходу до вихованців є вагомим і актуальним. Індивідуальний підхід передбачає ґрунтування педагогічної дії на індивідуальних якостях.

Мета статті — визначити й узагальнити погляди провідних зарубіжних педагогів минулого, а саме Ф. Дистервега та Й. Гербарта, щодо питання індивідуального підходу в навчально-виховному процесі.

Індивідуальний підхід науковці також визначають як «принцип педагогіки, згідно з яким у навчально-виховній роботі з колективом дітей досягається педагогічний вплив на кожну дитину, що ґрунтується на знанні її особистих рис і умов життя». Індивідуальний підхід – це необхідна умова ефективності педагогічного процесу, так як будь-який виховний вплив відбувається через індивідуальні особливості кожної особистості. Індивідуальний підхід необхідний кожній дитині, оскільки саме він допомагає навчитися володіти власними емоціями, поведінкою, адекватно оцінювати сильні й корегувати слабкі сторони, допомагає усвідомити власну індивідуальність [5, с.10].

Проблемі індивідуального підходу у вихованні й навчанні підростаючого покоління вагомого значення надавав представник зарубіжної педагогіки Фрідріх-Вільгельм-Адольф Дистервег. Педагог вимагав від учителя особливої уваги, ретельного спостереження за учнем, глибокого усвідомлення законів його розвитку. Незнання цих законів, за переконанням А. Дистервега, було педагогічною необізнаністю, небажання їх вивчати – педагогічним невіглаством, небажання їх урахувати – педагогічним варварством [2, с.122].

Принципи навчання, розроблені Я.Коменським, стали основними для розробки дидактичних принципів інших педагогів і науковців. Базуючись на основних положеннях індивідуального підходу до дітей видатного чеського педагога, А. Дистерверг сформулював 33 дидактичних правила, які розбив на чотири великі групи за джерелом викладацької діяльності. З огляду на досліджувану проблему, вважаємо за необхідне виокремити «Правило 13. Рахуйся з індивідуальністю твоїх учнів», зміст якого є таким:

- починай навчати, виходячи з рівня розвитку учня, і продовжуй його послідовно, безперервно, без пропусків і ґрунтовно;
- ніколи не вчи того, чого учень не спроможний засвоїти;
- зважай на індивідуальність своїх учнів [3, с. 396].

Щодо Йоганна Гербарта, то індивідуальний підхід до учнів у процесі виховання він поділяв на керування дітьми, виховуюче навчання і моральне виховання. Систему керування дітьми він будував на власній ідеї про те, що дитині від природи притаманні «дика пустотливість», тому вона порушує встановлені в школі порядки, що спричиняє недисциплінованість. Навчання й виховання покликані приборкати цю «дикість». Основними засобами системи керування, на його думку, є нагляд, наказ, погроза, заборона, фізичне покарання, допоміжними – авторитет і любов вихователя. Велике місце серед управління дітьми відводиться покаранню, в тому числі й тілесному. Система різних покарань була детально розроблена Гербартом, вона широко застосовувалася в німецьких і російських гімназіях, французьких ліцеях і середніх навчальних закладах інших країн [5].

Й.Гербарт одним із перших ґрунтовно дослідив значення теоретичних знань для практичної діяльності вчителя. «Ніде так не потрібні широкі філософські погляди, що ґрунтуються на загальних ідеях, як у педагогіці, де буденна праця та індивідуальний досвід надмірно звужують обрії вихователя», – стверджував він. Намагаючись довести це, Й.Гербарт уже в «Перших лекціях з педагогіки» проаналізував взаємовідношення між мистецтвом виховання та теорією [4].

У своїх лекціях педагог зазначав, що індивідуальність повинна проявитися для того, щоб простий екземпляр роду, поставлений поряд із

самим родом, не видався дуже мілким і не зник би. У центрі уваги педагога – особливості молодої людини [1, с. 354]. Педагог протиставляв індивідуальності образ багатогранності, щоб вона могла порівняти домагання останньої зі своїми. Індивідуальностей багато, а ідея багатогранності єдина. Вихователю завжди уявляється вся багатогранність то у зменшеному, то у збільшеному вигляді. Його робота полягає в тому, щоб примножувати всю сукупність, не змінюючи ні обрисів, ні пропорцій, ні образу [1, с. 358].

Таким чином, проблема індивідуалізації навчання зазнавала спроб її розв'язання ще у працях педагогів минулого, ідеї яких мають бути враховані у подоланні труднощів та вирішенні проблеми індивідуалізації навчально-виховного процесу сучасної школи.

Список використаних джерел

1. Історія зарубіжної педагогіки: хрестоматія / Коваленко Є.І. – К., 2006. – С. 353- 361.
2. Дистервег Ф.А. Избранные педагогические сочинения / Дистервег Ф.А. – М. : Учпедгиз, 1956. – 376 с.
3. Дистервег А. Руководство к образованию немецких учителей / А. Дистервег // Народное образование. – 2001. – №1. – С.249.
4. Гербарт И.Ф. Избранные педагогические сочинения / И.Ф.Гербарт. – М., 1940. – Т.1.
5. www.pedagog.profi.org.ua

Для нотаток

Наукове видання

**ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ
В ОСВІТНЬО-ВИХОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ
НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ: ПРОБЛЕМИ І
ПОШУКИ**

*Збірник наукових праць
Випуск 2*

Комп'ютерний макет: Н.М. Мирончук

Надруковано з оригінал-макета авторів